

'n Vaste plek vir Afrikaans

Taaluitdagings op kampus

Hermann Giliomee en Lawrence Schlemmer

'N VASTE PLEK VIR AFRIKAANS

Taaluitdagings op kampus

HERMANN GILIOMEE
LAWRENCE SCHLEMMER

'n Vaste plek vir Afrikaans: Taaluitdagings op kampus

Uitgegee deur SUN PReSS, 'n afdeling van AFRICAN SUN MeDIA,
Ryneveldstraat, Stellenbosch 7600

www.africansunmedia.co.za / www.sun-e-shop.co.za

Alle regte voorbehou

Kopiereg © 2006 H. Giliomee, L. Schlemmer

Geen gedeelte van hierdie boek mag sonder die skriftelike verlof van die uitgewer gereproduseer of in enige vorm deur enige elektroniese, fotografiese of meganiese middel weergegee word nie, hetsy deur fotokopiëring, plaat-, band- of laserskyfopname, vermikrofilming, via die Internet of e-pos of enige ander stelsel van inligtingsbewaring of -ontsluiting.

Eerste uitgawe 2006

ISBN: 978-1-920109-16-5

e-ISBN: 978-1-920109-17-2

DOI: 10.18820/9781920109172

Bandontwerp deur Dewald van Zyl

Bladuitleg deur SUN MeDIA Stellenbosch

Geset in 10/12 pt Palatino Linotype

Gedruk en gebind deur US Drukkery, Ryneveldstraat, Stellenbosch, 7600

Verslag opgestel vir die Suid-Afrikaanse
Akademie vir Wetenskap en Kuns
2006

*Opgedra aan Neville Alexander, Johannes Degenaar en die
nagedagtenis van N.P. van Wyk Louw*

An English-only, or even an English-mainly policy necessarily condemns most people, and thus the country as a whole, to a permanent state of mediocrity, since people are unable to be spontaneous, creative and self-confident if they cannot use their first language

– Neville Alexander

Don't think because I don't speak English I can't think

– Prof. B. Gomes, bekende Portugeessprekende chirurg by 'n internasionale konferensie, 1999

Die oorgang na 'n enkel-, Engelsmedium het na my beste wete hier nooit plaasgevind nie: dis 'n sluipende siekte wat niemand wil erken nie, baie soos melaatsheid of Alzheimers

– Dosent by die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, 2005

Almal wil Afrikaans koester; elkeen op sy eie manier

– Johan van Zyl, oud-rektor van UP, 2004

INHOUD

Voorwoord	vii
Beknopte Opsomming	ix
Inleiding	1
Hoofstuk 1: Taalwendinge en taalstryde in wyer verband	9
Die uitdagings	9
Die benadering	11
Verengelsing in die wêreld	12
Die verspreiding van Engels en die probleem van taalstatus	18
Mag as 'n faktor in taalhandhawing	21
Die krag van bedekte dominante ideologieë	26
Die situasie in Afrika	29
Die situasie in Suid-Afrika	31
Enkele algemene opmerkings	35
Hoofstuk 2: 'n Dekade van transformasie	37
Inleiding	37
'n Nuwe Grondwet en demografiese druk	37
Afrikaanse studente aan HAU's	39
Afrikaanse studente aan HAU's: 2000	39
Voorgraadse (VG) Afrikaanse studente, 1996 en 2005	40
Regeringsdruk	40
Keuses rakende toegang en onderrig	42
Die Mandela-toespraak, 1996	43
Die eerste gesprek met die regering, 1997	45
Die Oude Libertas-konferensie, 1999	46
Die Alexander-taakgroep, 2000	48
'n Raamwerk vir taalbeleid op universiteitsvlak	50
Die Gerwel-komitee, 2001	52
Die vergadering van rektore, 2002	56
Die SA Akademie se betrokkenheid by die voertaalkwessie: 2001-2004	57
Die Ndebele-verslag, 2005	60

Onderhoud met prof. Ndebele	62
Argumente teen moedertaalonderrig	62
Die vergadering van HAU-rektore, 2005	64
Gevolgtrekking	65
Hoofstuk 3: Voertaalaalopsies en veeltalige universiteite	67
Voertaalopsies	67
Die internasionale ervaring	69
Besture, akademici en hul belange	72
Slot	74
Hoofstuk 4: Verskillende benaderings oor voertaalbeleid	77
Deel 1: Voertaalbeleide by die vyf HAU's	77
Universiteit van die Vrystaat	77
Noordwes Universiteit (Potchefstroomkampus)	82
Randse Afrikaanse Universiteit/ Universiteit van Johannesburg	87
Universiteit van Pretoria	93
Universiteit Stellenbosch	103
Voorgraadse studente anders as wit aan die US en totaal (alle rasse)	110
Deelname aan Tersiêre Onderwys	111
Universiteite met die grootste persentasie NRF-geakkrediteerdes volgens ranglysnommers, 2003	113
Voorgraadse Afrikaanstalige studente, US	138
Deel 2: Die gewese Afrikaanse universiteite	147
Die Universiteit van Wes-Kaapland	147
UWK-studentegetalle: Totale inskrywing: 2002	148
Die Universiteit van Port Elizabeth (UPE, nou NMMU)	149
Deel 3: Die voorheen hoofsaaklik wit Engelstalige universiteite	153
Die Universiteit van die Witwatersrand (Wits)	153
Die Universiteit van KwaZulu-Natal	154
Rhodes Universiteit, Grahamstad	156
Universiteit van Kaapstad	157
Slot	158

Hoofstuk 5: Afrikaans as wetenskapstaal	159
Die uitdaging ná 1994	159
Publikasies	161
Artikels in Afrikaans in geselekteerde tydskrifte	161
Gevolgtrekking	162
Hoofstuk 6: Die HAU's in kulturele en universiteitsverband:	
'n Gevolgtrekking	165
Hoofstuk 7: Die HAU's in politieke en transformasieverband:	
'n Gevolgtrekking	175
Die probleem in oënskou	175
Probleemstelling	175
Taalbeleid en patrone by die HAU's	178
Die mark of aanvraag onder Afrikaanssprekendes	179
Die situasie ten opsigte van die ander inheemse tale	180
Onderliggende redes vir die verswakking van Afrikaans	181
Die probleem met tweetaligheid as voertaalbeleid	184
Die gebrek aan strategiese inligting	185
Die verantwoordbaarheid van besluite	186
Besture se strategiese instellings: algemene waarnemings	187
Invloede op die HAU's	189
Waarom is die Afrikaanse gemeenskappe so passief?	197
Hoofstuk 8: Die ander pool in die debat: <i>No lesser place</i>	201
<i>No lesser place</i> ontleed	202
Die implikasies van die Brink-model vir die HAU's	212
Hoofstuk 9: Gevolgtrekkings en aanbevelings	217
Opleidingstaal	225
Voertaal	225
Wetenskapstaal	225
Die VUA	225
Slot	226

Bylae Een	227
In diens van vandag se magsbelange: Philip John	227
Bylae Twee	231
Afrikaans in die onderwys: resultate van 'n ondersoek na die houding van ouers	231
Summary	231
Die krisis beskryf	231
Taalbeleid en Taalverskuiwing	233
Die Opname	236
Ouers en die onderwysstelsel	236
Skoolbywoning van wit Afrikaanssprekendes	241
Ouers se persepsies oor moedertaalonderrig	244
Afrikaanse response: 'n Vooruitbeskouing	247
Die behoefte aan onderwysers	248
Slot: Ad hoc-voorstelle	249
Bibliografie	250
Bylae Drie	253
Korrespondensie	253
Bylae Vier	257
Korrespondensie	257
Bibliografie	259
I. Primêre bronne	259
1. <i>Versamelings</i>	259
2. <i>Koerante</i>	259
3. <i>Memorandums, notules en verslae</i>	259
4. <i>Korrespondensie</i>	260
5. <i>Onderhoude</i>	260
II. Sekondêre bronne	260
1. <i>Boeke</i>	260
2. <i>Hoofstukke in boeke</i>	260
3. <i>Artikels</i>	261
4. <i>Tesisse, referate en ongepubliseerde manuskripte</i>	261
5. <i>Webblaaie</i>	262

AFKORTINGS

HAU's	Histories Afrikaanse Universiteite
UV	Universiteit van die Vrystaat
NWU	Noordwes Universiteit
RAU	Randse Afrikaanse Universiteit
UJ	Universiteit van Johannesburg
UP	Universiteit van Pretoria
US	Universiteit van Stellenbosch
UPE	Universiteit van Port Elizabeth
UWK	Universiteit van Wes-Kaapland
Wits	Universiteit van die Witwatersrand
Rhodes	Rhodes Universiteit
UKZN	Universiteit van KwaZulu-Natal
UCT	Universiteit van Kaapstad

VOORWOORD

Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns het dit nodig geag om ondersoek te laat instel na die stand van Afrikaans as taal van onderrig en navorsing by Suid-Afrikaanse universiteite. Dit is meer as duidelik dat die prentjie wat na vore gekom het nie gunstig is nie. Afrikaans se krag en selfgelling is oorskat en oor 'n dekade of meer het Afrikaans in sy hoër funksies 'n dramatiese kreeftegang beleef. En tog, so stel die skrywers van hierdie verslag vas, is daar genoeg Afrikaanstalige studente om drie volwaardige universiteite "vol te maak."

Besondere interne faktore (eie aan Suid-Afrika) met onder andere politieke gediensigheid, maar ook eksterne faktore het die dominansie van Engelse op baie plekke in die hoëronderwyssektor gevestig. Daar is uitsonderings.

Hierdie verslag lui 'n alarmklok oor die huidige toedrag van sake – vir almal vir wie dit belangrik is om die wetenskap in Afrikaans te beoefen en om in Afrikaans te publiseer, maar ook vir hulle wat as ouers deur hulle studente-kinders by die hoër onderwys betrokke is. Altesame elf Suid-Afrikaanse universiteite word by hierdie ondersoek betrek.

Die navorsers vra hulleself onder meer af of daar nog genoeg politieke wil en taalwil by minderhede bestaan om by die staat aan te dring op die toepassing van basiese taalregte - ook op universiteitsvlak. Hulle stel vas dat daar nog wel 'n toewyding aan taalbehoud is, maar die toewyding word ondermyn deur die vrees dat die taal in elk geval deur magte buite hulle beheer verswak of uitgewis gaan word. Verder is daar die persepsie dat studente wat onderrig in Engels ontvang beter geleenthede in die toekoms sal geniet. Die gesindhede onder "behoudende kultuurmense is ... 'n mengsel van toewyding, wanhoop en besorgdheid oor die toekoms van hulle kinders."

Hierdie verslag, geskryf in opdrag van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns, is opgestel deur twee eminente navorsers, proff. Hermann Giliomee en Lawrence Schlemmer. Die menings wat uitgespreek word, is nie noodwendig dié van die SA Akademie nie. Die SA Akademie

respekteer die navorsers se akademiese integriteit en het gevolglik nie veranderings aangebring nie. Dit impliseer dat die menings wat uitgespreek word dié van die skrywers is en dat die Akademie nie verantwoordelik gehou kan word vir enige gevolgtrekkings, nuanses ensovoorts wat hieruit volg nie.

JACQUES VAN DER ELST

Hoof Uitvoerende Beampte

SA Akademie vir Wetenskap en Kuns

Engelenburghuis

PRETORIA

akademie@akademie.co.za

BEKNOPTE OPSOMMING

1. Daar bestaan 'n groot mate van dubbelsinnigheid by die regering en by sekere universiteitsbesture oor voertaalbeleid, wat die posisie van Afrikaans voortdurend ondermyn. 'n Beleid wat wil uiting gee aan 'n gesindheid van "taalvriendelikheid", soos tans op die kampus van die Universiteit van Stellenbosch gevolg word, is heeltemal onvanpas vir die taalsituasie waarin Afrikaans hom nou bevind. Op sy beste spruit dit uit naïwiteit oor die prosesse van taalverplasing; op sy slegste is dit 'n verdoeseling van die begeerte om redelik spoedig Engels die dominante taal op 'n kampus te maak. Daar is geen plaasvervanger vir reëls wat streng toegepas word nie.
2. Oor die algemeen is die posisie van Afrikaans redelik stewig by die Universiteit van die Vrystaat (parallelmedium) en die Noordwes-Universiteit se Potchefstroomkampus (tolkdienste) waar die onderskeie besture 'n besliste taalvoorkeur wil behou en oordeelkundige bestuursvermoë ten opsigte van die taalkwessie aan die dag lê. Die wyse waarop Engels alleen (of hoofsaaklik Engels) onder die dekmantel van dubbelmedium aan die Universiteit van Stellenbosch en Universiteit van Pretoria aangewend word, wek groot kommer. Tensy daar herbesinning kom, sal dit tot die ernstige verswakking van Afrikaans as openbare taal lei.
3. Pedagogies is daar grondige besware teen wat genoem kan word pseudo-dubbelmedium. Dit kom voor waar dubbelmedium nie aangewend word as 'n middel tot 'n verrykende leerervaring nie, maar as 'n noodmaatreël om die probleem van studente en dosente wat Afrikaans nie kan of wil leer nie, te oorkom. In hierdie omstandighede neem Engels vinnig meer as die helfte van die klastyd in beslag. Ook die 50-50-gebruik van twee tale is onaanvaarbaar indien dit beteken dat 'n lesing herhaal word in die tweede taal. Kosbare klastyd word so gemors.
4. Daar word aanbeveel dat dubbelmedium slegs gebruik word waar studente en dosente taalvaardigheidstoetse in albei voertale geslaag het.

5. Daar word sterk aanbeveel dat universiteite kwartaallikse oudits onderneem ten einde vas te stel of die dosente hou by die taalspesifikasies vir die module wat hulle doseer. Universiteite wat versuim om dit te doen, wek die indruk dat hulle heimlik 'n glybaan vir Afrikaans steun.
6. Daar word aanbeveel dat universiteite 'n bepaalde taalbeleid ten opsigte van statutêre en studentevergaderings na oorlegpleging met al die belanghebbendes neerlê
7. Daar is gevind dat die pogings wat aan Engelstalige universiteite aangewend word om die inheemse tale te bevorder, met die uitsondering van die werk wat aan die Universiteit van KwaZulu-Natal gedoen word, op lippediens neerkom.
8. Daar word aanbeveel dat die sittings van universiteitsrade waar dit oor sake van groot openbare belang gaan, soos byvoorbeeld voertaal, oopgestel word vir die media.
9. Daar is in die onderhoude vir hierdie verslag niemand gevind wat vra vir 'n "suiwer" of 'n eksklusief Afrikaanse universiteit soos voor 1980 nie. Die kampvegters vir Afrikaans dring egter almal daarop aan dat die platform vir Afrikaans aan 'n Histories Afrikaanse Universiteit (HAU) stewig moet wees. Almal het entoesiasme getoon vir 'n beleid wat die HAU's in staat sal stel om transformasie en bemagtiging met Afrikaans as voertaal te bevorder en die spesiale probleme te hanteer van bruin en swart Afrikaanssprekendes, wat die laagste deelname aan tersiêre onderrig in die land verteenwoordig.
10. Afrikaans as voertaal kan groot waarde tot die akademie toevoeg en 'n model bied vir die akademiese bemagtiging van die inheemse Afrikatale. Die aandrang op Engels, wat al die HAU's raak, is dikwels 'n bedekte strategie van 'n sake- en burokratiese elite wat bepaalde seksionele en klassebelange wil bevorder en wat omtrent altyd ten nadeel van die armes is. Die saak vir die volgehoue gebruik van Afrikaans as universiteitstaal berus eerstens daarop dat die taal 'n groot bydrae tot die kulturele diversiteit van die land lewer, asook tot die geestelike ontwikkeling van sy sprekers en die verinheemsing van kennis. Ten tweede het dit ongetwyfeld die vermoë om as

instrument van bemagtiging te dien vir daardie agtergeblewenes wat Afrikaans as eerstetaal praat. Die skrywers se pleidooi is dat Afrikaans 'n vaste en onbetwiste plek vind in die universiteite wat dit as voertaal gebruik. Terselfdertyd moet daar by universiteite wat tans Afrikaans as voertaal gebruik, 'n langtermynverbintenis met ouers wees dat gespesifiseerde kursusse en vakrigtings nog steeds met Afrikaans as onderrigmedium aangebied sal word wanneer hulle kinders op universiteit kom. Sonder so 'n verbintenis kan ouers glo dat dit beter sal wees om hulle kinders na Engelsmediumhoërskole te stuur.

11. Die skrywers glo dat daar die volgende onontwykbare keuses is indien 'n universiteit vir watter redes ook al besluit dat enkel-mediumonderrig in Afrikaans nie meer 'n lewensvatbare alternatief is nie:

(a) Daar kan openlik gekies word vir Engels as voertaal.

Daar is 'n rasionale argument vir die keuse van Engels as voertaal op US of UP. Daar is lede van die bestuur, die senaat en raad wat reeds daardie keuse gemaak het. Vir hulle is die vraag: Hoe kom die universiteit by Engels as dominante medium uit? Moet dit gedoen word deur eerlik te wees en byvoorbeeld op grond van daardie standpunt in 'n konvokasie-verkiesing verkies te word met 'n konkrete mandaat om Engels in te voer? Of moet dit gedoen word deur 'n bedekte ompad te vat en bepaalde ondeursigtige prosesse in werking te stel wat die universiteit oor drie tot vyf jaar by oorwegend Engels sal bring en na nog drie jaar by Engels as dominante onderrigmedium? Tot dusver was daar nog niemand wat die eerste pad gevat het nie.

(b) Daar kan gekies word vir Afrikaans as primêre voertaal met sekere verantwoordelike aanpassings om Engels te akkommodeer.

Dit is die opsie wat nog vir US en Noordwes-Universiteit (Potchefstroomkampus) beskikbaar is.

- (c) Daar kan besluit word dat die universiteit nie Afrikaans wil opoffer nie maar dat dit nie studente en dosente kan of mag dwing om Afrikaans te leer nie en dat die aanbod van lesings in Afrikaans enkelmedium verskraal moet word.**

Die volgende vraag is dan:

Wie betaal die prys hiervoor? Die dosente, die studente, of Afrikaans?

Dit volgende opsies is beskikbaar:

(i) Parallelmedium

Dit kan gedoen word by wyse van parallelmedium, soos in die geval van die Universiteit van die Vrystaat. Hier is die offer die herhaling van klasse en die dosente word nie ekstra betaal nie. Dit is nie besonder duur nie (operasioneel iets meer as R1m per jaar, maar die dosente bring 'n offer in tyd). Navorsingsuitsette word aanvanklik nadelig geraak, maar UV het gevind dat dit na vier jaar weer op die vorige vlak is. Parallelmedium is 'n eerlike alternatief, maar die vraag bly: Waarom moet daar parallelmedium aan US aangebied word as daar twee Engelstalige universiteite in die omgewing is?

(ii) Tolkdienste

Tolkdienste word by Noordwes-Universiteit se Potchefstroomkampus aangebied. Hier val die koste op die skouers van die universiteit. Die dienste is duur en kan waarskynlik net in 'n beperkte aantal kursusse aangebied word. Daar is waarskynlik ook 'n politieke koste oor die langer duur om te betaal. Die Noordwes-Universiteit kan egter daarmee wegkom omdat dit drie kampusse het.

Parallelmedium en tolkdienste is nie een gewild nie, maar is weldeurdagte en eerbare alternatiewe. Daar word nie iets opgeoffer wat nie die universiteit of die huidige geslag se reg is om op te offer nie. Daar word self betaal vir dit wat as belangrik beskou word, naamlik goeie onderrig en die behoud van Afrikaans.

(iii) Tweetalige onderrig kan ingestel word met as doel verrykende tweetaligheid

Dit beteken dat studente in albei voertale onderrig ontvang en dat hulle in albei tale vaardig is wanneer hulle hul studies voltooi. Die doel is om Engelssprekende studente en Afrikataalsprekers vaardiger in Afrikaans te maak en Afrikaanse studente vaardiger in Engels. In so 'n geval sal

daar tussen die bestuur en dosente 'n openlike en deursigtige kontrak moet wees waarvolgens dosente hulle verbind om die 50-50-benadering tot voertaal in woord en daad te handhaaf. Daar sal ook nougesette monitering moet wees. So 'n benadering kan as “maintenance” of “additive bilingual education” bestempel word. Tot dusver is daar nie enige teken dat UP of US in so iets geïnteresseerd is nie. Daar is nog die verdere probleem dat die handhawing van die moedertaal die hoeksteen van “maintenance bilingual” onderwys is. In die geval van die meeste Afrikataalsprekers is daar nie 'n behoefte om hul huistaal op tersiêre vlak te handhaaf nie. Die ervaring is dat Engelssprekendes al meer daarop aandring dat alles in Engels herhaal moet word. Die hele T-opsie benadering van US is dus vol teenstrydighede.

By US is daar ook ligpunte, byvoorbeeld die voertaalbeleid van die Fakulteit Ingenieurswese. Parallelmediumonderrig word in die eerstejaar BIng-programme aangebied ten einde toeganklik te wees vir nie-Afrikaanse studente wat belangstel om in Afrikaans die BIng-programme te volg. Terwyl Engelssprekende studente dus die eerstejaar in hul sterkste taal volg, word hulle met Taalsentrum-modules opgelei in Afrikaanse lees- en luistervaardighede (dus die eerste stadium van bevordering van Afrikaans onder nie-Afrikaanssprekers) deur middel van een semester se Afrikaanse taalvaardighedsmodule, wat aangebied word in die tweede semester van die eerstejaar. Vir sommige studente, wat reeds 'n redelike blootstelling aan Afrikaans op skool gehad het, is een semestermodule in Afrikaans voldoende om reseptiewe vaardighede te ontwikkel.

Vir studente wat baie min of geen Afrikaans op skool gehad het nie, word 'n verdere twee semesters van Afrikaans-taalvaardighedsmodules as nodig beskou in die eerste en tweede semesters van die tweedejaar van BIng. Sodanige modules is 'n verdere stap om Afrikaans te bevorder onder nie-Afrikaanssprekers. Dit het uit ondervinding geblyk dat 'n mens nie alle taalvaardighedsontwikkeling in die eerstejaar kan inpas nie, maar dit eerder moet versprei oor 18 maande.

(iv) Pseudo-dubbelmedium ingestel as 'n bedekte omweg tot Engels-medium

Dit kom voor waar Engels en Afrikaans in een klas gebruik word sonder om te verwag dat die studente vaardig hoef te wees in albei tale (of hoop

om dit te word). Studente wie se taalvaardigheid in die risikoband geplaas is, word toegelaat om hul hele kursus tot in die finale jaar te voltooi sonder dat hulle 'n poging hoef aan te wend om in Afrikaans vaardig te raak. Die doel van pseudo-dubbelmediumonderig is dus nie om twee- of meertaligheid te bevorder nie, maar om 'n toenemende getal studente se gebrek aan vaardigheid in die primêre medium (Afrikaans) te omseil. Die bestuur doen ook geen moeite om oudits te laat doen om vas te stel of die praktyk in die klas klop met die taalspesifikasies, soos uiteengesit in die jaarboek nie. (Aan US was daar geen audit in die eerste drie en 'n half jaar dat die T-opsie gebruik is nie.) Daar kan hier nie sprake wees van 'n eerbare oplossing nie, wel van 'n bedekte manier om by Engels as voertaal uit te kom.

Wie betaal hier?

Die dosente bring geen offer in die vorm van ekstra klasse en tyd nie (wel in die voorbereiding van vertaalde klasnotas) maar die studente kry net 50% doseertyd. Studente wat Afrikaans as voorkeurtaal verkies, kry in baie modules al hoe minder Afrikaans. Afrikaans word toenemend opgeoffer as voertaal en wetenskapstaal. Die vernaamste offer is die universiteit se geloofwaardigheid. Die vraag is: hoe kan US sy reputasie op die spel plaas deur wat tans op kampus aangebied word as "dubbelmedium" voor te stel? Die enigste woord daarvoor is pseudo-dubbelmedium.

(v) Parallelmedium na voldoende staatsubsidies beskikbaar gekom het

Dit sou ook 'n eerbare alternatief bied vir universiteite wat nie Afrikaans-enkelmediumonderrig kan of wil aanbied nie. Ongelukkig is die kanse dat dit ooit sal gebeur, bitter skraal. Die mense wat Afrikaans op tersiêre vlak wil bevorder, sal hulle eie oplossings moet vind. Hul grootste bondgenote en grootste teenstanders is in eie geledere.

12. Die vraag is of daar 'n vaste plek vir Afrikaans aan universiteite is. Die ontleding wat volg, maak wel 'n reeks voorstelle hiervoor, maar sekerheid vir Afrikaans en al ons inheemse tale gaan nie deur slim oplossings bereik word nie. Uiteindelik sal die toekoms van ons kwesbare tale van beginselvastheid, eerlikheid en verantwoordbaarheid aan die taalgemeenskappe afhang. Slegs die taalgemeenskap self sal daardie verantwoordbaarheid kan afdwing.

Die vaste plek vir Afrikaans is die wilsbesluit om eerlik, openhartig en met integriteit die toekoms van Afrikaans te bepaal en 'n taalgemeenskap wat voortdurende waaksaamheid beoefen. Die uitdaging is om besluitnemers en die gemeenskap self dit betyds te laat beseef.

INLEIDING

Die kern van hierdie verslag is 'n bespreking van die stand van Afrikaans as voertaal en wetenskapstaal by die Histories Afrikaanse Universiteite (HAU's). Dit word gedoen in opdrag van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.

Die Akademie het die skrywers in Junie 2005 gevra om hul ondersoek oor die houdings van ouers oor skoolonderwys en moedertaalonderrig op te volg met 'n studie van Afrikaans op universiteitsvlak en die pogings van die toonaangewende universiteite om twee- of veeltaligheid en die inheemse Afrikatale te bevorder.¹ Die skrywers het onderhoude oor die aangeleenthede in die laaste helfte van 2005 en vroeg in 2006 gevoer.

Die eerste hoofstuk van hierdie verslag bespreek die onderwerp van voertaal en moedertaalonderrig op tersiêre vlak in 'n globale konteks. Hierdie kwessies het besonder aktueel geraak in 'n tyd waarin Engels toenemend kleiner tale die stryd aansê as voertaal op universiteit. Dit word ook algemeen aanvaar as verreweg die belangrikste taal waarin wetenskaplike navorsing gekommunikeer word.

Die tweede hoofstuk bespreek die Suid-Afrikaanse omstandighede met besondere verwysing na die politieke en demografiese faktore waarmee die HAU's die afgelope dekade moes rekening hou. Daarna word die voertaalbeleid van elke HAU en die huidige stand van Afrikaans as wetenskapstaal bespreek.

Die pogings van Suid-Afrikaanse universiteite om veeltaligheid en die inheemse Afrikatale te bevorder, word ook onder die loep geneem. Ten slotte word bevindings bespreek en aanbevelings gedoen wat deur die universiteitsgemeenskap in die algemeen en die Afrikaanse taalgemeenskap in die besonder oorweeg kan word.

Om oor Afrikaans te skryf, en veral oor die kwessie van onderrig in die medium van Afrikaans op universiteitsvlak, is omstrede. Dit is nie omdat

¹ Die skrywers se verslag oor die skole is vervat in Bylae Twee

daar 'n stryd aangeknoop moet word met verklaarde vyande van Afrikaans nie. Net soos daar vandag min mense is wat openlik verklaar dat hulle vir apartheid was, is daar min wat openlik Afrikaans verwerp.

Feitlik al die mense met wie onderhoude gevoer is, het 'n plek vir Afrikaans "gegun" – om daardie tipiese apartheidswoord te gebruik. Selfs aan 'n universiteit waar Afrikaans die kreeftegang gegaan het, het 'n lid van die bestuur aan die skrywers gesê: "Ons almal hier koester Afrikaans." Dit het mense egter nie verhoed om met bepaalde tegnieke en regverdigings die hoër funksies van Afrikaans die nek om te draai nie.

Die groot probleem ontstaan wanneer daar voorstelle gemaak word om die posisie van Afrikaans te bestendig deur wat prof. Jakes Gerwel genoem het "erosiewalle te bou". Waar ander tale wat veel sterker gevestig is wel hierdie keerwalle bou, het daar in Suid-Afrika in stryd met die insigte uit die taalsosiologie die wanindruk ontstaan dat Afrikaans hom teen 'n magtige wêreldtaal soos Engels kan handhaaf sonder enige inmenging. Dit is amper in direkte teenstelling met apartheid. Waar apartheid alles wou reël en reguleer, word met betrekking tot Afrikaans die voorstel gemaak dat alles so ver moontlik spontaan moet gebeur.

Aan die einde van hierdie verslag word voorstelle gemaak wat hoogs omstrede sal wees – polities gesien asook binne die plaaslike akademiese diskoers. Een reaksie sal moontlik wees dat die skrywers na 'n verlore verlede wil terugreik en 'n ander dat hulle nie die imperatiewe van die huidige internasionale en binnelandse tydvak, sover dit akademiese prioriteite raak, behoorlik begryp nie. Daar sal ook vermoed word dat die skrywers, om watter redes ook al, nie die leidende rol van Engels in akademiese omgang wil aanvaar nie of nie die realiteit wil aanvaar nie, naamlik dat vaardigheid en vermoëns in Engels en ander internasionale tale 'n voorvereiste is vir akademiese wisselwerking op globale skaal.

Die waarskynlikste reaksie sal wees dat die skrywers "outydse taalstryders" is en vandaar sal dit 'n kort sprong wees om die verslag as reaksionêr en "ongetransformeer" af te maak en die skrywers te bestempel as mense wat hunker na 'n tradisioneel Afrikaanse opset en nie in staat is om buite 'n Afrikaanstalige akademiese sfeer te opereer nie. Dit sal nie die argument dien deur op persoonlike aantygings te reageer nie. Die skrywers van die verslag stel hul eis vir Afrikaans nie as 'n etniese of

“groepsregte”-aanspraak nie, maar as 'n liberaal-demokratiese eis wat op die land se Grondwet steun. Volgens die Grondwet is daar 'n fundamentele reg waarop 'n individu hom of haar kan beroep. Dit is die reg tot moedertaalonderrig in een van die amptelike tale. Die enigste kwalifikasie is “waar prakties moontlik”. Die skrywers glo dat die reg tot moedertaalonderrig nie met die halwe dop van dubbelmedium bevredig word nie.

Die skrywers is vas daarvan oortuig dat geen universiteit wat sy naam en status vandag werd is, sonder volle blootstelling aan die jongste internasionale denke en kommunikasie kan funksioneer nie. Dit impliseer volle vaardigheid in Engels en ander internasionale wetenskapstale. Studente en personeel kan nooit op 'n inheemse taaleiland gestrand word nie. Daar behoort ook die volste ruimte te wees vir die akkommodering van buitelandse studente asook dié van verskeie kultuuragtergronde.

Personeel moet oor nasionale en kultuurgrense heen gelok kan word en indien hulle vir 'n tyd lank nie die voertaal van 'n universiteit kan bemeester nie, moet studente, seer sekerlik op derdejaars- en senior vlakke, lesings in Engels kan volg. Geen universiteit kan dit vandag bekostig om as 'n afgesonderde parogiale instelling te funksioneer nie.

Die skrywers is egter daarvan oortuig dat nie een van hierdie vereistes dit noodsaak dat 'n universiteit hom skuldig maak aan vergrype nie. Die eerste vergryp is om 'n stelsel te gebruik wat pseudo-dubbelmedium genoem kan word. Studente word tot die universiteit toegelaat terwyl hulle versuim het om te bewys dat hulle vaardigheid in albei voertale verwerf het. In hierdie omstandighede word Engels (in die praktyk dikwels ontoereikende Engels) spoedig die dominante taal. Selfs in gevalle waar daar letterlik by die 50-50-benadering gehou word, kry studente dikwels net 'n herhaling van die eerste helfte van die klas se lesing in die tweede taal.

'n Tweede vergryp is die versuim om deur gereelde oudits vas te stel of dosente hulle hou by die 50-50-taalspesifikasie wat in die jaarboek verskaf word. Om ewe luiters te wag tot studente kla, is 'n ontduiking van bestuurspligte. Soos enige ander gerekende onderneming het universiteite 'n plig om vas te stel of sy kliënte die diens kry wat geadverteer word. Slegs die feit dat US en UP nie werklik meeding om die Afrikaanse mark nie, verklaar waarom die swak bestuur - in hierdie

geval deur universiteitsrade - oor die hoof gesien word. Die genoemde praktyke kan in geen opsig pedagogies regverdig word nie en kan deur geen universiteit met akademiese selfrespek toegelaat word nie.

Tersiêre instellings kan nie hul verantwoordelikheid ten opsigte van die behoud en ontwikkeling van inheemse tale tot op die hoogste vlakke ontwyk nie. Daar moet basiese tale van onderrig by die land se instellings wees wat die geweldige opvoedkundige voordele van moedertaal-onderrig kan behou, en die voordele uitbou in die geval van tale wat nie in die onderrig gebruik word nie. Moedertaalonderrig bied juis 'n grondige voorbereiding om nader te beweeg aan internasionale norme vir uitnemendheid, en sal dus ook die volle opheffing en integrasie van voorheen benadeelde studente fasiliteer. Trots op eie tale en op kulturele waardes sal ook veel doen om die gekneusde psiges van mense in inheemse Afrikakulture (insluitende Afrikaans) te genees.

Daar is derhalwe twee vereistes wat gelyktydig as doelstellings hanteer moet word – eerstens die beskerming en akademiese ontwikkeling van die groter inheemse eie tale en tweedens uitstekende voorbereiding om in Engels en die internasionale intellektuele en wetenskapsmilieu te kan funksioneer. Die land se universiteite misluk in al twee doelstellings, en val as 't ware tussen die stoele deur.

Mededinging tussen universiteite wêreldwyd word steeds strawwer en die voorsprong van die wêreld se top-instellings gaan nog dekades duur. Realisties gesien gaan die huidige tertiêre ontwikkelingsbeleid, by die regering en by die universiteite self, asook die voertaalbeleide, daartoe lei dat, afgesien miskien van enkele kerninstellings, die huidige Afrikaans- en Engelsmediumuniversiteite uiteindelik bekend sal staan as niks meer as verafgeleë “provinsiale” instellings sonder enige uniekheid of besondere waardetoevoeging tot Afrika en sy strewes om in die wyer akademiese en kultuurwêreld te presteer nie. Die prestasie sal as swak tot middelmatig in die steeds groeiende Engelstalige akademiese mark beoordeel word, en die gemiddelde vlak van kommunikasie in Engels sal ook nie besondere lof oes nie.

Die alternatief wat in die verslag voorgestel word, is om hierdie gryse en niksseggende identiteit te vermy deur 'n eie unieke profiel uit te bou, en dalk daardeur 'n model te bied vir die akademiese bemagtiging van die ontwikkelende wêreld se tale. Wil die land se universiteite as

middelmatige en besonder burokratiese-geremde weergawes van al die ander Statebondinstellings gesien word of wil hulle binne 'n alternatiewe raamwerk hul verpligtinge teenoor die behoeftes van Afrika probeer nakom?

Indien in die proses redelik hoë akademiese standaarde gehandhaaf kan word en ook inheemse tale bemagtig kan word, sal Suid-Afrika as baanbreker vir sy bydrae tot die verbreding van Afrika se akademiese kultuur en ook tot sy dikwels wankelende intellektuele selfvertroue gesien word. Die keuse is tussen die huidige swaai na 'n middelmatige *ersatz* Angel-Saksiese tradisie, en die alternatief van 'n ernstige toewyding aan die uitbou van Suid-Afrika en Afrika se unieke potensiaal om 'n eie stempel op die hoër onderwystradisies van die wêreld af te druk.

Die skrywers het een verdere doelwit, naamlik om Suid-Afrikaanse akademici se ondeurdagte vereenselwiging met Angel-Saksiese akademiese modes en fatsoenlikheid te bevraagteken. Almal weet hoe gretig akademici is om internasionaal aanvaar en erken te word binne bepaalde navorsings- of teoretiese belangstellingsvelde. Dit is natuurlik positief in die sin dat kennis hierdeur akkumuleer. Hoewel die redes hiervoor maklik verstaan kan word, is daar ook wesenlike gevare.

By die sosiale en politieke wetenskappe, byvoorbeeld, kan dit soms tot 'n amper slaafse na-aping van fatsoenlike ingevoerde terminologie en jargon aanleiding gee. Breër gesien is daar altyd die gevaar dat sekere intellektuele tendense “aansteeklik” word en akademiese keuses verwring, en in die proses 'n ideologiese “hegemonie” gevestig word waarvan die deelnemers onwetend slagoffers word. Te midde van al die baie sterk, rasonale redes vir die globalisering van die wetenskap en ook taalgebruike, skuil hier die gevaar van ideologiese hegemonie. Daarom bepleit die verslag dat waaksaamheid en bevraagtekening van algemeen aanvaarde modes altyd die riglyn moet wees.

Universiteitsonderrig en skoolonderrig staan nooit los van mekaar nie. Indien die HAU's al minder Afrikaans as onderrigtaal gebruik, sal dit noodwendig ook die hoërskole wat Afrikaans as medium gebruik, raak. Dit sal baie ouers noop om hul kinders na Engelse skole of klasse te stuur as voorbereiding vir universiteit, al voel hulle sterk oor moedertaal-onderwys. Ten einde die kwessie van moedertaal op skool te belig, word 'n artikel van die skrywers oor Afrikaanse moedertaalonderrig op skool

as 'n bylae agter in die boek opgeneem. Dit verskyn ook as artikel in die *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 46, 2 (Junie 2006).

Net soos universiteitsonderrig en skoolonderrig staan taal en politiek nie los van mekaar nie.

Een van die ander bylaes is 'n resensie deur Philip John van Chris Brink se onlangse boek *No lesser place: The taaldebat at Stellenbosch* opgeneem. Dit is 'n besonder knap siening van bepaalde politieke en ideologiese invloede wat op die voertaalkwessie inwerk.

Die laaste bylae bevat korrepondensie tussen een van die skrywers en twee bekende navorsers wat oor die prosesse van taalverwerwing en taalverplasing werk. Die een is Jean Laponce, skrywer van *Languages and Territories*, wat 'n standaardwerk oor taalverplasing is. In die literatuur word daar dikwels gepraat van Laponce's "Iron Law of Language Displacement". Die ander akademikus is Collena Blanckenberg, wat tot verlede jaar hoof was van die Eenheid vir Afrikaans in die US Taalsentrum. Sy was vir tien jaar lank betrokke om studente wat nie Afrikaans magtig is nie, te help om die vereiste vlak van vaardigheid te bereik. Laponce en Blanckenberg lewer altwee kommentaar oor die uitwerking wat US se sogenaamde T-opsie op die posisie van Afrikaans sal hê.

Die volgende borge vir die ondersoek en navorsing wat die skrywers na onderrig op die vlak van sowel die skole as universiteite gedoen het, word bedank: Naspers, Dagbreek Trust en Het Jan Marais Nasionale Fonds.

Die skrywers wil die volgende persone bedank vir kommentaar op vorige konsepte en die uitruil van menings oor 'n onderwerp wat almal na aan die hart lê: Pieter Kapp, Christo Viljoen, Rocco Ronza, Marlene Verhoef, Rassie Malherbe, Hennie Strydom, Theo du Plessis, Collena Blanckenberg, Niek Grové, Rolf Stumpf, Vic Webb, Elize Koch, Theuns Verschoor, Helize van Vuuren, Neville Alexander, Piet le Roux en Jeannette Groenewald. Nie een van die persone in hierdie groep kan verantwoordelik gehou word vir die menings wat in die verslag uitgespreek word nie.

Ten slotte 'n persoonlike woord. Hierdie verslag kom uit 'n bepaalde hoek, net soos die boek *No Lesser Place: The taaldebat at Stellenbosch* deur

Chris Brink, wat in hoofstuk 8 uitvoerig bespreek word, ook uit 'n bepaalde hoek kom. Toe die verslag aangepak is, het die groot taaldebat nog nie op Stellenbosch uitgebreek nie. Een van die skrywers (HG) is 'n deelnemer aan die polemiekie wat nog steeds woed. Daar is nie so iets soos volkome onpartydigheid nie, maar net grade daarvan. Die leser moet self oordeel oor die mate waarin die verslag mank gaan aan 'n te groot mate van partydigheid.

HERMANN GILIOMEE

LAWRENCE SCHLEMMER

Stellenbosch/Houtbaai, Mei 2006

HOOFSTUK 1

TAALWENDINGE EN TAALSTRYDE IN WYER VERBAND

Die uitdagings

Die oorkoepelende uitdaging van die stand van inheemse tale in ons land word raak opgesom deur prof. NJ Grové, registrateur van die Universiteit van Pretoria: “Laat ons, waar ons praat oor ons land se tale, nie weggee wat nie ons s’n is om weg te gee nie. Soos Langenhoven dit stel in *Toegeeflikheidsperke* (1913), waar hy dit het oor die afstand-doen van sake wat die nageslag nadelig kan raak:

*Mors, man, wat jou eie is
Maar sorg dat jij trouwe is,
Daar waar nie joue is:
Trouwe trawant van jou nageslagsregte
Daar’s onbeweeglikheid
Meer als toegeeflikheid...*

“Die stand van Afrikaans aan ons skole en universiteite is nie goed nie. Van die statutêre beskermingsmaatreëls om taaldiversiteit te bevorder, het weinig gekom. Afrikaans is ’n minderheidstaal. Sy sprekers is ’n minderheidsgroep. Hulle word, saam met die sprekers van die ander inheemse tale, toenemend gemarginaliseer wat taal betref.

“Wat vir Afrikaans geld, geld nog in ’n baie groter mate vir die ander inheemse tale van ons land. Van vroeg af moet soveel van ons nie-Engelstalige kinders, alvorens hulle sekere basiese kognitiewe vaardighede in hulle moedertaal baasgeraak het, in Engels leer by mense wat nie almal Engels behoorlik magtig is nie. Die spreekwoordelike blindes wat die blindes lei.

Op dié wyse word ons ’n nasie van disfunksionele volwassenes. ’n Nasie wat nie kan formuleer nie, nie kan spel nie, nie ’n argument logies kan bou nie: ’n

*nasie wat sukkel om in 'n vreemde tong 'n weg deur die wêreld te probeer vind
..."¹*

Die nadere ontleding van die probleem is op alle vlakke moeilik. Soos by baie van ons grootste uitdagings loop gemoedere in die debat hoog. Hopelik sal hierdie inset die spanning nie net verder verhoog nie.

Ondanks die intense omstredenheid waarin die onderwerp gehul is, kom die aard van die probleem soms bedrieglik eenvoudig voor. Kan daar nie 'n sinvolle skikking tussen uiteenlopende standpunte en beleidsvoorstelle gevind word nie? Die onderwerp versluier egter 'n reeks komplekse intellektuele en morele uitdagings asook wyer implikasies wat die soeke na oplossings belemmer. Daarom moet die bespreking in hierdie boek redelik wyd uitkring om die ingewikkeldheid van die verborge uitdagings te kan ondervang.

Wat sou die uitdagings wees? Die eerste uitdaging is om die erns van die aangeleentheid by betrokkenes tuis te bring. Prof. NJ Grové het ook 'n treffende stelling in isiZulu aangehaal: "*Uma sintshontsha izilimi zabamtu nintshontsha nekusasa labo*" (As ons mense se tale steel, dan steel ons ook hulle toekoms). Hierdie boek handel inderdaad oor die toekoms. Dit is moeilik om by mense die besef tuis te bring dat praktiese oplossings in die hede kultuurrampe vir die volgende geslagte kan beteken - kinders is op feitlik alle terreine uitgelewer aan die wysshede en dwaashede van vandag se volwassenes. Sommige foute kan later reggestel word, maar ander gaan met gelatenheid of in onkunde in die toekoms aanvaar word sonder 'n besef van wat nie meer bestaan nie. Oral in die wêreld is daar volke wat hulself van Engels moet bedien met 'n aksent wat dikwels gruwelik ver van die norm van "the Queen's English" afwyk. Besluite wat in vorige jare, dekades of eeue geneem is, kan volke uitwis en erfenisse afkap. Daarom is die eerste uitdaging om met verantwoordelikheid, inderdaad met vrees, oor die taaltoekoms van ongeboore miljoene te besin.

Ons tweede uitdaging is om die gebreke van redelikheid te verken – om die gevare van goed bedoelde en voor die hand liggende oplossings te voorspel. Vandag moet ons in Suid-Afrika dennebome, bloekombome en

¹ Beeld, 2 Mei 2006

ander vreemde gewasse uitkap wat ons kosbare water opgebruik, al erken ons dat die gewasse in die verlede groot praktiese nut gehad het. Ons kan ook met miskien 'n klein kans op sukses vir Brasilië waarsku dat sy ekonomiese uitbuiting van die woude van die Amasone die wêreldklimaat permanent gaan verander. 'n Taalverlies is nie soos bome wat uitgekap word nie en sal ook nie maklik weer groei nie, al was die oplossings wat tot die verlies gelei het op die bepaalde tydstip ewe prakties, winsgewend of goed bedoel.

Die derde uitdaging is om betrokkenes op dieselfde golflengte te kry. Universiteite is instellings wat uit die aard van hulle aktiwiteite volgens meervoudige en dikwels teenstrydige kernbeginsels moet opereer. 'n Openbare universiteit is gelyktydig 'n opleidingsdiens binne 'n ekonomie, 'n aktiwiteit wat op natuurwetenskaplike en filosofies-letterkundige waarhede gerig is en die instelling wat toegang tot die hoogste vlakke van opvoedkundige status en loopbaangeleenthede bied. Vir die gemeenskap, of die kultuurgemeenskap wat die universiteit bedien, is 'n universiteit – naas die kerk – ook die belangrikste kanale waardeur die gemeenskap sy hoogste niemateriële identiteit kan verwesenlik. Elkeen van die funksies omvat sekere waardes en kriteria van beoordeling. Dus is deelnemers vanuit die staanspoor diep verdeel oor die prioriteite wat in 'n universiteit nagestreef moet word. Maar êrens moet 'n gemeenskaplike golflengte gevind word.

Die vierde uitdaging is die probleem dat menige betrokkenes reeds onwetende slagoffers is van juis die prosesse wat ontleed moet word. Ons praat oor en met taalgemeenskappe wat reeds aansienlik verbrokkel het. Gewoonlik moet oortuigingswerk hoofsaaklik op buitestaanders gerig word, maar in die geval van die inheemse tale in Suid-Afrika is opposisie tot kultuurbehoud tans op sy skerpste binne die betrokke taalgemeenskappe self.

Die benadering

Hierdie verslag handel oor die probleem van inheemse taalhandhawing en -ontwikkeling in die gevorderde onderwys in Suid-Afrika. Dié probleem kan baie maklik binne 'n beperkte plaaslike konteks bespreek word, wat 'n korter en bondiger verslag sou opgelewer het.

Die inset sou egter dan baie tydgebonde gewees het en beperk tot die temas in die plaaslike debat oor taalkeuses en voertaalbeleid – 'n raamwerk wat baie min uit die wyer lesse in internasionale verband sou kon put. Die reaksies op die verslag sou ook binne die plaaslike sosio-politieke diskoers maklik voorspel kon word. Die skrywers sou sonder meer as helde of boewe in die konteks van die huidige beleidsdebat in Suid-Afrika getipeer word.

Die onderwerp verdien egter 'n grondiger besinning. Die problematiek wat hier bespreek word, is van universele belang en dek temas wat gereeld in internasionale kultuurwendinge as krisis en uitdagings opduik. Dié probleme het ook diep geskiedkundige wortels dwarsoor die hele wêreld.

Die skrywers is om hierdie redes vas oortuig dat die problematiek nie binne 'n beperkte en parogiale verband behoorlik begryp kan word nie. Daarom word die verslag ingelei met 'n langer oorsig van die basiese probleem van taalinteraksie in die algemeen.

In enige strategiese ontleding is dit 'n voorvereiste dat die “vyand” baie goed verstaan word. Dit sou daarom onverantwoordelik wees om 'n ontleding te maak wat nie die realiteit van die geweldige krag van Engels as internasionale taal behoorlik ondervang nie. Om dié rede word die faktore wat tot die dominansie van Engels gelei het noukeurig hieronder gedek.

Verengelsing in die wêreld

'n Bepaalde proses waarbinne dié onderwerp sorteer, is die verengelsing van hoëvlaktaalgebruik in die hedendaagse wêreld. Die verspreiding van Engels as internasionale kommunikasiemedium kan 'n onskuldige en bloot praktiese gevolg van inligtingsbehoefte wees. CA Ferguson argumenteer so: “When the amount of information needing to be processed came to exceed human capabilities, the computer appeared on the scene ... when the need for global communication came to exceed the limits set by language barriers, the spread of English accelerated, transforming existing patterns of international communication”.² Die

² Aangehaal deur Robert Phillipson, *Linguistic imperialism* (Oxford University Press, 1992), p.ix.

inligtingsbehoefte moet aanvaar word, maar waarom kon Engels nie sy doel as 'n nuttige tweede taal in die wêreld ekonomie dien nie? Waarom kring dit uit om binne die meeste internasionale organisasies en in sekere nie-Engelstalige lande die gevestigde nasionale tale op hoë vlak te verdring?

Hierdie verslag se gevolgtrekkings en aanbevelings sal tekort skiet indien dit nie met faktore onderliggend aan dié kragvertoning van Engels rekening hou nie.

Daar is al baie oor die verspreiding van Engels geskryf, maar Sue Wright, verbonde aan die Britse Universiteit van Ashton se Fakulteit van Tale en Europese Studies, bied 'n uitstekende samevatting van die belangrikste insette.³ Haar oorsig dek en bespreek kernfaktore in die verspreiding van Engels. Hierdie verslag se kommentaar op elkeen is nie noodwendig slegs dié van Wright nie en sluit die skrywers van hierdie verslag se eie waarnemings in. Die faktore hieronder is egter net die meer ooglopende of direkte oorsake van dié verskynsel, en soos die verslag later sal argumenteer, skuil daar dieperliggende en dikwels ook meer duistere faktore agter die relevante prosesse.

- **Post-nasionalisme.** In die breë meen Wright dat verreikende veranderings in die patrone van taalgebruik onafwendbaar is: "The world is moving into a postnational period where systems and societal relationships are increasingly configured on a supranational rather than a national scale. Hence we should expect major changes in language use ..."⁴
- **Die uitbreiding van internasionale handel en finansiële aktiwiteit.** Die belangrikste internasionale begin- en eindpunte in handel en finansies is meestal Engelstalig of geplaas in die Ooste, wat betreklik min raakvlakke met belangrike kompeterende tale soos Duits, Frans en Spaans het. Hierdie dominansie hoef nie ver gesoek te word nie, want die Engelstalige ekonomieë van die VSA, Brittanje, Kanada en Australië is saam die grootste enkele taalgebaseerde ekonomiese kompleks ter wêreld.

³ Sue Wright, *Language policy and language planning: from nationalism to globalisation* (London: Macmillan, 2004).

⁴ Wright, *Language policy*, p.162.

- **Die georganiseerde godsdiens.** Ná die vroeëre uitbreiding van die Rooms-Katolieke Kerk (in 'n stadium toe die kerktaal Latyn was) is die meeste denominasies, in hul sendingwerk en in meer algemene kommunikasie van boodskappe, Engelstalig van oorsprong. Hier dink 'n mens aan die Anglikaanse, Metodiste en ander hoofstroomkerke, maar meer onlangs veral aan die verspreiding van Amerikaanse Evangeliese en Pinksterkerke dwarsoor die hele wêreld. Wright noem dat daar reeds in die negentiende eeu meer Bybels in Engels gepubliseer is as in al die ander tale van die Christendom saam. Die ander groot uitbreiding, dié van Islam, vind plaas in 'n taalmedium, Arabies, wat geensins met Engels kan meeding nie.
- **Die verspreiding van demokrasie.** Omdat die kragtigste moderne politieke invloede hul oorsprong in die demokrasieë van Brittanje en die VSA gehad het, word die wêreldwye demokratiese beweging met Engels geassosieer. Wright noem byvoorbeeld hoe sekere demokratiese instellings en terminologieë hul oorsprong in Engels gehad het, gebaseer op woorde soos “vote”, “majority”, “motion”, “petition” en “opposition”. Demokrasie word dus binne die idioom van Engels verstaan.
- **Die groei van kapitalisme.** Hoewel kapitalisme sy oorsprong nie slegs binne die Engelstalige wêreld gehad het nie, het dit in Brittanje vroeg reeds die sterkste gegroei vanweë uitvindings tydens die industriële revolusie. Dit was dus deels vanweë nuwe produksietegnologie, waarin Brittanje 'n beduidende voorsprong geniet het. Die opbrengste uit Brittanje se besittings in die Britse ryk het natuurlik aansienlike kapitaal opgelewer om die groei van kapitalisme te ondersteun. Toe Amerikaanse kapitalisme met nuwe massaproduksietegnieke later op dreef kom, was die dominansie van Angel-Saksiese kapitalisme vir 'n tyd lank oorweldigend. Meer onlangs is dié voorsprong versterk, hoewel nie meer eksklusief nie, deur Amerikaanse leiding in die velde van inligtingstegnologie, oudiovisuele tegnologie, biotegnologie en die farmaseutiese bedrywe. Volgens *The Economist* is twee derdes van alle webwerfinhoud in Engels. Die basiese tegnologie is dikwels nie meer Amerikaans nie – maar die sagteware of programinhoud wel.
- **Engels as die taal van internasionale organisasies.** Die Angel-Saksiese oorheersing van internasionale ekonomiese organisasies hou

verband met die dominansie van kapitalisme. Die internasionale ekonomiese organisasies word deur die VSA ideologies beïnvloed in verhouding tot die VSA se finansiële bydraes. Die raamwerke waarbinne internasionale kapitalisme opereer, en waarbinne daar onderhandel word, is en word dus hoofsaaklik in Engels neergelê en bestuur. Die magtige privaat sektor van die VSA dra ook aansienlik by tot die druk om die neo-liberale ekonomiese model aan die wêreld te verkondig en die kommunikasie is daarmee ook altyd in Engels.

Wat internasionale politieke en maatskaplike organisasies betref, was die omgangstaal hoofsaaklik Frans totdat die VSA en Brittanje ná die Eerste Wêreldoorlog hul aansien as die grootste oorwinnaars kon gebruik om die omgangstale na Engels toe oor te swaai. Toe Brittanje op militêre vlak terugsak, het die VSA soomloos oorgeneem. Russies was wel 'n magtige teenwig buite die Weste, maar ná die val van die Sowjet-Unie was Engels so gevestig as internasionale omgangstaal in die ontwikkelende wêreld dat slegs die Franse wanhopige teenstand gebied het teen die aanvaarding van Engels as dié internasionale organisasietaal. Dus was militêre en politieke mag deurslaggewend om Engels internasionaal te vestig as die voertaal van feitlik alle internasionale organisasies.

- **Die outonomie en selfstandigheid van die massiewe Amerikaanse middelklasmark.** Onder al die ontwikkelde lande in die wêreld is die VSA die minste afhanklik van buitelandse markte vanweë sy baie groot en welgestelde bevolking. Die VSA is wel afhanklik van die invloei van kapitaal en hulpbronne, maar dit hoef nie met aansporings gelok te word terwyl die Amerikaanse markte en bankwese hul huidige dominansie handhaaf nie. Amerika is dus veel minder afhanklik van uitvoere as enige ander ontwikkelde land. Dié ekonomiese selfstandigheid het beteken dat die VSA die vorm en karakter van 'n nasiestaat van die negentiende eeu kon behou terwyl ander ontwikkelde lande feitlik almal deur globalisering omvorm is. Amerika kan dus 'n uiters parogiale polities-ekonomiese kultuur handhaaf en dit aan die wêreld verkondig sonder om vreemde eise en verwagtinge in ag te neem of taalgebruike en -behoefte te eerbiedig.
- **Die internasionalisering van die Amerikaanse verbruikers-kultuur.** Die VSA oorheers die wêrelddekonomie juis in dié sektore wat in

verband staan met inligtingstechnologie, kommunikasie, nuwe verbruikersprodukte en vermaaklikheidsprodukte soos films en televisieprogramme. Hoewel Japan en Europa in die uitvoer van harde tegnologie met die VSA kan meeding, is hulle ver agter in die sektore wat verbruikers direk aanspreek. Dus is MacDonaldshamburgers, Oprah Winfrey, Clint Eastwood en Hollywood saam met Microsoft-gedrewe rekenaarsstelsels (al is hulle op Japannese en Taiwaneesegetegnologie gemonteer) die moderne kultuurikone wat alles voor hulle as 't ware weggee. Globalisering beteken in 'n belangrike mate die uitvoer van die Amerikaanse verbruikerskultuur met sy gepaardgaande kommunikasie en advertensie-inhoud. Daarmee word Amerikaanse Engels vir die wêreld in onweerstaanbare verpakking aangebied. Amerikaanse Engels, al het dit sy eie idioom, wyk nie ver van standaard-Engels af nie en baie mense kan Amerikaanse Engels beter verstaan as die streeksvariante van Engels elders in die wêreld.

- **Die wetenskap.** Hier is een veld waar daar redelik gebalanseerde konkurrensie tussen lande kan wees. Wright gee inligting dat Frans, Duits en ander Europese tale hulself tot betreklik onlangs op wetenskaplike gebied teen die Amerikaners kon handhaaf. Frans het tot diep in die negentiende eeu as wetenskapstaal gedomineer. Selfs vandag is wetenskap 'n gebied waarin die VSA die minste domineer. Daar is egter wêreldwye druk op wetenskaplikes om te publiseer, en die publikasietaal vir die meeste wetenskappe is hoofsaaklik Engels. Die Franse regering het hierdie neiging probeer teenwerk maar Franse wetenskaplikes het self soveel druk uitgeoefen dat Frankryk uiteindelik Engels as 'n konferensie- en publikasietaal binne Frankryk moes erken. Wright noem ook dat die gebruik van Engels vir wetenskaplike publikasie en interaksie nie meer bevraagteken word nie; dit word sonder meer in alle internasionale wetenskaplike organisasies aanvaar.
- **Kultuurverskeidenheid binne die Angel-Saksiese gemeenskap.** Hierdie faktor word nie deur Wright genoem nie, maar omdat Engels as medium dien vir 'n ryke verskeidenheid van etniese uitsette (Ierse en Skotse digters en skrywers, sangers uit swart Amerika, die Karibiese eilande, Indië en Afrika, om nie eens te praat van die etniese verskeidenheid binne Engeland, Amerika en Kanada self nie) het

Engels, wat 'n moeilike taal is om aan te leer, 'n baie aantreklike idioomrykheid ontwikkel, wat dié taal so bruikbaar maak in die wydste verskeidenheid van kontekste in die moderne wêreld. Vandag is daar min tale ter wêreld wat nie met Engelse uitdrukkings besaai is nie. Dit verleen op sy beurt 'n gebruikersvriendelikheid aan Engels waarteen feitlik geen ander taal bestand is nie.

- **Simboliese status.** Saamgevoeg, verleen al die eienskappe hier bo genoem aan Engels 'n buitengewone aansien en 'n beeld van groter “belangrikheid” as ander tale. Hiervolgens dien die gebruik van Engels ook as bewys van persoonlike sukses en ontwikkeling.
- **Kritiese massa.** Al die bovermelde faktore het oor die loop van die afgelope halfeeue aan Engels 'n kritiese massa verleen wat dié taal in alle mededinging met ander tale bevoordeel. Met die uitbreiding van die Europese Unie in Oos-Europa, waar die meeste mense die vorige omgangstaal, Duits, vanweë sy assosiasie met kommunistiese Oos-Duitsland verwerp en waar Frans nie algemeen gebruik word nie, gaan Engels binnekort effektief die amptelike Europese taal word. Hier moet ook rekening gehou word met die baie snelle aanleer van Engels in China. Die gevolg van hierdie wendinge is dat daar in die meeste wêrelddele, en in die Angel-Saksiese lande self, steeds minder aansporing bestaan om ander tale aan te leer. Die kritiese massa van Engels is dus selfversterkend. Die dominansie van Engels kan vir nog minstens 'n halwe tot 'n volle eeu gewaarborg word.

Die krag van Engels as hoëvlak-gebruikstaal is dus 'n voldonge en onveranderbare feit. Is dié verwikkeling 'n openbare voordeel – 'n “public good” – in die wêreld of is dit 'n destruktiewe invloed in die wêreldkultuur? Hoewel hy van die voordele van Engels oortuig is, vra J.A. Fishman, 'n bekende taalkundige, nietemin of die verspreiding van Engels “a benevolent bonus or a creeping cancer of modernity” is.⁵ Die woorde “killer English” is al meermale gebruik.

Om Fishman se vraag te beantwoord, is dit nodig om van die dieperliggende faktore in kulturele interaksie kortliks in oënskou te neem. Die voertaalprobleem by die Histories Afrikaanse Universiteite is

⁵ JA Fishman, *Bilingual education: an international sociological perspective* (Rowley, Mass: Newbury House, 1976), p2.

in wese 'n simptoom van dieperliggende kragte in die globale samelewing en sonder om dié kragte te verken, kan die problematiek wat in hierdie verslag aangespreek word, nie behoorlik begryp word nie.

Die verspreiding van Engels en die probleem van taalstatus

Dominante tale kan ander tale ongetwyfeld vernietig of marginaliseer. Die handhawing, verspreiding, oorlewing of ondergang van tale word egter deur baie komplekse maatskaplike, politieke, ekonomiese en demografiese faktore bepaal wat nie almal hier ter sprake is nie.

Te midde van dié prosesse is daar 'n destruktiewe interaksie in die hoëvlaktaalgebruik, veral op die gebiede wat tegnologiese, vakkundige, professionele, politieke en akademiese gebruik raak. 'n Baie breë oorsig van belangrike hedendaagse taalpatrone in die wêreld stel dié probleem baie duidelik en verleen ook perspektief op huidige ekonomiese en tegnologiese vorme van globalisme wat alle kulture en tale tans beïnvloed.

Daar is nou sowat 6 800 verskillende tale in die wêreld. Talle sterf elke jaar uit. Die grootste enkele rede hiervoor is die gebrek aan getalsterkte – die mediaan aantal sprekers van die 6 800 tale is slegs 6 000 mense. Daarteenoor word die elf grootste tale deur die helfte van die hele mensdom gebruik.⁶

Baie van die kleinste tale het net nie die “markkrag” om te oorleef nie. Tale wat andersins bedreig sou wees, word versterk deur die feit dat hulle te midde van baie kleiner tale kan dien as omgangstale (*lingua franca*), soos Swahili in Tanzanië, Kenia, Uganda en elders.

Nie slegs die mikrotale word bedreig nie. Die gevorderde vernietiging van voorheen getalsterke inheems-Amerikaanse tale was 'n gevolg van nie slegs die militêre en daarna politieke oorheersing oor die verskillende inheemse volke nie, maar ook van die siening dat dié tale “agterlik” is, vergeleke met die ontwikkelde letterkundig-tegnologiese tale soos Engels, Portugees en Spaans. Soos Matthias Brenzinger van Dartmouth

⁶ *The Economist*, Special report on endangered languages, January 1, 2005.

Kollege, dit stel in *The Economist*, wat hier bo aangehaal is: “Most languages disappear because their speakers voluntarily abandon them.”

Dié tale was slagoffers van die persepsie, ook onder die taalsprekers self, dat hulle nie meer nuttig of opgewasse was as kommunikasiemiddels vir die absorbering en oordrag van kennis en tegnologie op die vlak van die oorheersers se kultuur nie. Die veronderstelling is dus gemaak dat, om by die verwagtinge van die Portugees-, Spaans- of Engelssprekende koloniale heersers aan te pas, die inheemse Amerikaanse tale ter wille van die “ontwikkelde” tale opgeoffer moes word.

Dieselfde simboliese persepsie van linguistiese minderwaardigheid het gegeld of geld steeds by baie nie-Mandarynse Chinese tale, die Keltiese tale van Brittanje en Europa, asook die Suidelike tale van Indië wat uiteindelik as nasionale kommunikasiemedia deur die noordelike Hindustani-Hindi en Engels verdring is. Vroeër het die “ontwikkelde” Latyn, onderskraag deur die simboliese mag van die Katolieke Kerk, asook Arabies, gedra deur die simboliese mag van Islam, vir etlike eeue alle Europese en ander Midde-Oosterse tale as hoëvlakkommunikasiemedia verdring. So ook het die Bybelvertalings deur Luther gehelp om Hoogduits as die aanvaarde hoëstatus-weergawe van Duits te vestig ten koste van ander variante van Duits.

The Economist skryf dat sekere tale mettertyd gesien word as “backward and embarrassing ...[while others] are associated with progress and economic success ... Speakers of minority languages come under pressure to learn it in order to get on”. Hierdie verplasing van tale deur “hoër status”-alternatiewe is dus ’n bekende historiese tendens.

Dit is egter nie onvermydelik nie. Hebreeus was vanaf sy moderne herlewing in kompetisie met Engels en Frans, maar word in Israel op die hoogste tegnologiese en wetenskaplike vlakke gebruik ondanks die feit dat dit in sy moderne vorm ’n baie jong taal is met betreklik min moedertaalsprekers (op sy beurt is Hebreeus egter besig om die volkstaal Jiddisj te vernietig). Die koppeling met ’n godsdiens is belangrik, maar ewe belangrik is linguistiese mobilisering onder die vaandel van nasionalisme of die behoefte aan identiteit te midde van anderstaliges.

Mobilisering het al dwarsoor die wêreld sekere tale van uitwissing gered. Moderne Bahasa-Indonesies, Singalees in Sri Lanka, Iers in Ierland, en

Afrikaans in Suid-Afrika, onder andere, is deur etniese en of sosio-politieke mobilisering gered van andersins gewisse vernietiging deur groter tale. Hoewel die politieke krag van nasionalisme ter sake is, het die koppeling met nasionalisme ook 'n simboliese waarde: die status van die taal word versterk. Sekere verswakte tale soos Filippyns en Wallies word tans vanaf baie lae fundamente op dié manier herbou.

Die hedendaagse globalisering is in sy wese niks nuuts nie – die Romeinse, Arabiese, Ottomaanse, Britse, Spaanse, Portugese, Nederlandse, Franse, Russiese en ander kolonialismes was almal ook produkte van globaliserende prosesse, maar by hulle was die politieke en magsdoelwitte openlik. Die huidige globalisme, wat veral Engels versterk, is minder ooglopend polities van aard en word gedra deur meer “onskuldige” prosesse wat in die vorige afdeling reeds gelys is.

Die omvang en trefkrag van die nuwe globalisme is dus baie groter en meer intens as al die geskiedkundige voorlopers. Maar soos hier onder gestel sal word, is die prosesse wat Engels bevorder nie noodwendig neutraal of bloot instrumenteel nie.

Die geskiedenis leer ook dat tale op die hoogste vlakke van gebruik op hul kwesbaarste is. Latyn en later Frans het nie net volkstale vervang nie maar het alle teologiese, akademiese asook hoë politieke en intellektuele taalgebruik in Europa op stadia gedomineer. Die huidige globalisme doen dieselfde met Engels op gevorderde vlakke van gebruik, en by uitstek op vakkundige, wetenskaplike en tegnologiese gebiede. Daarom is universiteitstale in die spervuur.

Die skaal van dié invloed berus op keuses wat die gebruikers maak. Daar is 'n wydverspreide fatsoenlike neiging om die idioom van Engels wat deur die wetenskap en inligtingstechnologie gedra word, na te aap. Dié neiging word in 'n mate beperk in lande waar die elitegroepe selfvertroue en taaltrots handhaaf.

Die suksesse van globaliserende Engels berus in 'n baie groot mate op psigiese behoeftes om met die simboliek van byderwetse Amerikaans/Engels geassosieer te word. Die gewildheid van Engels as lingua franca in na-kommunistiese Oos-Europa is ook 'n voorbeeld van fatsoenlikheid – Duits sou 'n meer rasonale keuse gewees het omdat baie meer ouer mense Duits kan praat.

Terwyl die nuttigheid van Amerikaans/Engels onteenseglik groot is, hoef dit dus nie alternatiewe taalgebruik te verdring nie. Daar is 'n verskil tussen meertalige mense wat internasionale Engels oordeelkundig gebruik en mense met 'n minderwaardigheids-kompleks oor hul taal wat Engels as 'n "uniform" van hul eie status wil vertoon.

Mag as 'n faktor in taalhandhawing

Tot op dié punt het hierdie verslag die meer ooglopende faktore in die verspreiding van Engels verken, en ook effens dieper gekyk na probleme in die status en aansien van tale. Die vraag ontstaan egter of daar nie dieper verborge faktore ter sprake is nie. In watter mate is daar verskuilde ideologiese agendas in die prosesse wat reeds bespreek is?

Daar word dikwels veronderstel dat die uitbreiding van 'n internasionale taal 'n praktiese en ekonomiese bate is. Die taalsosioloog Joshua Fishman het Engels as "ethnically and ideologically unencumbered" beskryf, hoewel hy vroeër meer kritiese vrae gestel het en ook later sy argument gekwalifiseer het.⁷

Tot vandag toe heers die siening dat Engels niks meer as 'n voor die hand liggende neutrale en praktiese voertuig vir gevorderde internasionale kommunikasie is nie. Sulke sienings is natuurlik grotendeels waar maar bedek ook groot gevare en selfs ekonomiese nadele.

DB Pattanayak, 'n Indiese skrywer, stel dit so: "The amount of resources spent to produce the four percent of English-knowing persons in India over the past two hundred years proves the absurdity of efforts to replace many languages by one ...The cultural deprivation and sociopolitical inequality introduced ... make nonsense of any talk of economic benefit."⁸

Die siening dat dit net logies of prakties is om die gebruik van byvoorbeeld Engels aan te moedig, is oppervlakkig. Taal is 'n instrument van oorheersing. Dit is lank reeds die geval dat sekere tale op hul tyd 'n besondere sosiale mag ontwikkel het, byvoorbeeld Frans in die voor-demokratiese era van heerskappy deur die adelstand in Europa, 'n eienskap van dié taal wat vir honderde jare daarna nog gegeld het. Phillipson bespeur ook 'n hegemoniese krag agter die sogenaamd

⁷ Fishman, *Bilingual education*, p.118.

⁸ Robert Phillipson, *Linguistic imperialism* (Oxford University Press, 1992), pp.88.

onskuldige voordele van Engels: "The arguments in favour of English are intuitively commonsensical, but only in the Gramscian sense of being based on beliefs that reflect the dominant ideology. As the director of a dynamic worldwide chain of English language schools puts it 'Once we used to send gunboats and diplomats abroad; now we are sending English teachers' ... The British government greeted the collapse of communism in Eastern Europe by allowing the Foreign Secretary to proclaim in May 1990 that Britain aims to replace Russian with English as the second language throughout Eastern Europe. Presumably the British government motives in doing so are not exclusively altruistic."

Phillipson gaan voort om te argumenteer dat daar wel 'n wêreldwye verskynsel van Engelse taalimperialisme bestaan wat Angel-Saksiese magsbelange, asook die belange van die kapitaal wat daaraan gekoppel is, subtiel maar effektief bevorder. Sy werkende definisie van dié taalimperialisme is dat "the dominance of English is asserted and maintained by the establishment and continuous reconstitution of structural and cultural inequalities between English and other languages".

Dit is 'n bepaalde vorm van wat hy "linguicism" noem: "... ideologies, structures, and practices which are used to legitimate, effectuate and reproduce an unequal division of power and resources between groups which are defined on the basis of language". Linguïsme kan byvoorbeeld plaasvind waar daar 'n beleid is om verskeie tale te erken en te ondersteun, maar waar effektief voorrang verleen word aan een van dié tale (herinner dit nie aan Suid-Afrika se eie taalbeleid nie?).

Dit is die patroon waarop Engelssprekende lande aan internasionale organisasies deelneem. Dit word geregverdig deur idees en waardes wat Phillipson as Angel-sentries beskou – oortuigings wat ander tale as gevorderde gebruikstale devalueer, op grond van hulle "onder-ontwikkelde" status. Miskien is dit nie so kru soos toe voorstanders van Grieks, Latyn en Frans in hul tyd ander tale as barbaars of onlogies afgemaak het nie, maar die beginsel is soortgelyk.

Die bevordering van Engels word ook onwetend geregverdig deur die uitgebreide vakkundigheid wat Engelse taalonderrig dwarsoor die hele wêreld kenmerk. Die vakkundige debat verskuil volgens Phillipson die werklike inhoud en uitwerking van die ideologie wat die taal onvermy-

delik saamdra deur die diskoers tot die tegniese aspekte daarvan te beperk. Phillipson argumenteer dat Engels 'n voertuig geword het van die ideologiese en strukturele inkorporasie van ekonomieë en maatskappye om hulle met die belange van die Angel-Saksiese wêreld te versoen.

Hierdie argument kan klink soos 'n tipiese Marxistiese sameswerings-teorie, maar Phillipson noem sekere belangrike toetsgevalle, byvoorbeeld toe die Britse regering geweier het om die 1989-voorstel van die Europese Unie te aanvaar dat alle kinders in die EU minstens twee vreemde tale op skool moes leer. Die plan was 'n desperate poging deur Europese lande om te verhoed dat Engels die dominante tweede taal van die vasteland word. Met die opskrif "Just stick to English" het die toonaangewende Britse koerant *The Guardian* ook op 29 Junie 1986 'n lansie gebreek vir die gebruik van Engels as die enigste onderhandelingstaal in die EU.⁹

Die belange op die spel is nie noodwendig militêre of nasionale staatsbelange nie. Phillipson noem hulle nie almal nie, maar die internasionale gebruik van Engels bevorder die belange van dié twee nasies op verskeie vlakke.

Eerstens plaas dit die VSA of die VK in 'n bevoordeelde posisie om tussen lande en wêrelddele as skeidsregter op te tree. Dit gee vir die Engels-talige media 'n wyer trefkrag as byvoorbeeld die Franse, Chinese of Latyns-Amerikaanse media. Dit bevorder kommunikasie in die markte en finansiële instellings in die wêreld, en daarom is Duitse, Nederlandse, Nordiese en Switserse maatskappye toenemend besig om na Engels as bedryfstaal oor te slaan.

Engelstalige advertensies geniet ook wyer trefkrag en Angel-Saksiese films, vermaak, humor en selfs Engelse "sleg" bemark die Engels-sprekende lande se produkte omdat dit vir hulle 'n vriendelike en simpatieke beeld skep.

In Indië het die volksheld Gandhi reeds in 1927 geprotesteer teen die vervreemding wat deur Engels veroorsaak is. Hy het verwys na die "intoxication, denationalisation and mental slavery which the language

⁹ Phillipson, *Linguistic imperialism*, p.34.

brought with it in public and private life".¹⁰ Hy het ook die feit betreur dat die aanleer van Engels soveel van leerders se tyd in beslag neem dat die standaarde in ander vakke in gevaar gestel is. Vandag is die stryd in Indië om Engels te beperk so te sê verlore.

Die onderliggende aanpasbaarheid van taalhegemonie en die klasse-konflik word ook deur Phillipson beklemtoon waar hy opmerk dat: "English has a social stratification function."¹¹ Die middelklas beskerm daarmee hul poste en voorregte en ook dié van hul kinders, wat hulle na die beste skole stuur om Engels te leer praat. In die swakker skole leer die kinders van die laagste inkomstegroepe 'n geradbraakte Engels. Vir laasgenoemdes verongeluk die veels te vroeë gebruik van Engels as voertaal hul vordering op skool – en vernietig enige hoop om eendag die universiteit te haal en 'n goeie pos te bekom.

Wright meen ook dat Engels as 'n klasfilter funksioneer. Die aanleer of gebruik van Engels vind gewoonlik eers onder die leidende klasse in die gasheerlande plaas, wat hulle nie net nader trek aan die sienings van die Angel-Saksiese belanghebbers nie, maar ook die voordele verdiep wat die magsgroepe in vergelyking met die gewone mense geniet. Verengelsing kan dus 'n elite-vormende en elite-bevestigende proses wees.

Die uitwerking van die aanvaarding van 'n vreemde taal kan ook verder uitkring. Deur 'n vreemde taal as meerderwaardig te aanvaar, kan die selfvertroue van die inheemse taalsprekers verswak word, juis omdat 'n taal nie slegs 'n kommunikasiemiddel is nie, maar ook 'n intrinsieke deel is van die identiteit van 'n spreker van 'n inheemse taal.

Só kan 'n psigiese afhanklikheid ontstaan – 'n behoefte om deur die vreemdetalssprekers aanvaar te word. Hierdie afhanklikheid was deel van Gandhi se bekommernis oor die uitbreiding van Engels in Indië. Dié verskynsel kan dus gesien word as soortgelyk aan die sogenaamde "colonised consciousness" wat deel uitmaak van die onvermoë van volke in ontwikkelende lande om hul eie prioriteite te bepaal.

¹⁰ Phillipson, *Linguistic imperialism*, p.35.

¹¹ Phillipson, *Linguistic imperialism*, p.25.

Natuurlik sal die verswakking van 'n omgangstaal – 'n “gregarious language” – ook die eenheid en solidariteit van 'n volk ondermyn in sy pogings om sy eie strategieë teen dominansie te formuleer.¹²

Die postmodernistiese filosoof Foucault se ontleding van die rol van die “diskoers” in die oordrag van magsverbonde ideologieë is hier ter sprake. In 'n wêreld waarin direkte beheer of onderdrukking nie meer moontlik is nie, moet “diskoerse” in die breë kommunikasieproses die ideologiese vormingswerk doen. Deurdat dit sekere diskoerse as 't ware inbou, word die verengelsingsproses 'n effektiewe voertuig vir die bevordering van die Engel-Saksiese neo-liberale ideologie dwarsoor die hele wêreld. Die skrywers het nie noodwendig met verskeie aspekte van neo-liberalisme as 'n ekonomiese beleidstelsel 'n probleem nie, maar wel met die uitermatige individualisme en die uitwerking daarvan op arm mense wat dit soms aanmoedig.

Die argumente van Phillipson en ander wat die probleem van taal-imperialisme bespreek, word dikwels gekritiseer daarvoor dat hulle motiewe soek waar dié nie noodwendig bestaan nie. Veral diegene wat in verengelsing die doelwit bespeur om die neo-liberale ekonomiese ideologie te bevorder, word natuurlik teengestaan deur die meer kapitalisties- of elitegesinde ontleders wat beweer dat Engels internasionaal slegs as 'n onskuldige kommunikasiemiddel funksioneer.

Wright sien wel die waarde van die imperialistiese hipotese maar het duidelike voorbehoude. Sy bevraagteken dit of al die groeperinge wat Engels gebruik noodwendig slagoffers van uitbuiting of “virtual colonialism” (Phillipson) word. Sy huiwer dus om die determinisme van die imperialistiese teorie te aanvaar. Sy meen ook dat dit verregaande is om te dink dat die verwerping van Engels die ander prosesse van globalisering enigsins gaan keer.

Ook meen sy dat die verengelsingsproses gedemokratiseer kan word en dat dit die bron en voertuig van alternatiewe diskoerse kan wees. Sy hou vol dat die praktiese voordele van 'n werklik internasionale omgangstaal nie onderskat moet word nie (“English is the solution for the foreseeable future”) en spekuleer boonop dat die internasionale gebruik van Engels

¹² Phillipson, *Linguistic imperialism*, pp. 104-05.

mettertyd dalk 'n alledaagse vaardigheid gaan word sonder wyer betekenis: "... becoming a banal and unremarkable skill like literacy."¹³

Sy erken egter dat 'n reeks oortuigende studies bewys het dat die verengelsingproses wat veronderstel is om op algemene tweetaligheid en op tweetalige kulture af te stuur, baie problematies is: "Social bilingualism is always asymmetric, with the weaker group learning the language of the more powerful for reasons of force, money and prestige."¹⁴ Nog belangriker, sal die asimmetrie die swakker taal as een vir gebruik buite die intieme verband kan uitwis, en daarmee word inheemse taalverbonde waardes en kultuur verskraal.

Dié waarskuwings word egter dikwels as oordrewe beskou omdat mense nie die krag van subtiële manipulasie deur plaaslike elitegroepe, wat deur die internasionale taal bevoordeel word, kan begryp nie. Dit is derhalwe nodig om kortliks oor hierdie onderwerp in 'n breër etniese en klasseverband te besin.

Die krag van bedekte dominante ideologieë

In die hedendaagse wêreld word van alle minderhede binne die nasiestaat verwag om 'n burgerlike identiteit as hul nasionale identiteit aan te neem. In sy bekende *Ethnicity and Nationalism*" haal Thomas Hylland Eriksen vir David Maybury-Lewis aan om die formidabele heerskappy van die moderne staat te beklemtoon: "We are living in Leviathan."¹⁵ Dit hoef egter nie in alle gevalle te beteken of te impliseer dat die kultuurminderhede hul etniese en kulturele identiteite hoef prys te gee nie. Eriksen skets goed die verskillende strategieë van state om kultuurminderhede te hanteer.

Een is dat die staat die opsie van **kultuurdominansie** sal kies, en die minderhede probeer uitwis of effektief afsonder en segregeer (Indiane en swart Amerikaners in die VSA tot 'n paar dekades terug, inboorlinge in die Australië van vroeër, Jode in Nazi-Duitsland, verskeie minderhede onder Stalin in die Sowjet-Unie, etniese reiniging in die voormalige

¹³ Wright, *Language policy*, p.173.

¹⁴ Wright, *Language policy*, p.172.

¹⁵ Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and nationalism* (London: Pluto Press, 1993).

Joegoslawië, en ander lande, maar ook apartheid in Suid-Afrika se vorige bedeling).

Die tweede strategie van state om kultuurminderhede te hanteer, is die opsie **om kultuurverskille te transendeer** deurdat 'n multikulturele ideologie as saambindende faktor aangemoedig word, waarin minderhede hul identiteite en selfs 'n mate van selfbeskikking kan behou. Lande soos Switserland, Mauritius, België, Kanada, Libanon, Spanje en tot 'n mate Brittanje in onlangse dekades, asook baie ander, illustreer die verskillende roetes wat gevolg kan word om eenheid met die aanvaarding van verskeidenheid te handhaaf.

Die derde strategie, wat dikwels verbloem word met oppervlakkige aspekte van multikulturalisme, is die opsie van **assimilasie**. Eriksen stel dit so: " ... the state may insist on the assimilation of 'entropy-resistant' elements. It may insist that, say, minorities such as Bretons and Provençals become French, that they shed their parochial languages and boundary markers and gradually come to identify themselves with the French people. Although such policies are often believed to help their target groups to achieve equal rights and improve their social standing, they often inflict suffering and a loss of dignity on the part of minorities who thus are taught that their own tradition is of no value."

Hy verwys na wat dikwels die einddoel is, naamlik dat die minderheid verdwyn, soos wat dikwels die geval is in Latyns-Amerika, en ook Engeland met die uitwissing van die Corniese taal en kultuur. In die mate dat die staat 'n meerderheidskonsensus oor die wenslikheid van assimilasië agter die doelwit kan monster, is dié strategie in wese hegemonies, al word dit dikwels binne allerlei goeie bedoelings en progressiewe waardes van modernisasië en gelykheid verpak.

Die sosioloog Geoff Dench gee 'n oortuigende ontleding van die bewuste of onbewuste huigelary van nasionale establishments in hul voorskrifte dat dit minderhede sal bevoordeel as hulle hul eie waardes en kultuurgebruike prysgee. Die rede is natuurlik dat konserwatiewe nasionalisme nie meer internasionaal fatsoenlik is nie, en dat dit 'n ander gedaante moet verkry, dié van 'n "progressiewe" toewyding aan gelyke regte en humanisme.

Dié vermoemde rasionaal is natuurlik baie doeltreffer as die konserwatiewe nasionalistiese weergawe – sover dit die dominante kultuur bevorder. Hy wys daarop dat die progressiewe en/of liberaalgesinde Engelse establishment die lede van 'n minderheidsgroep in diepe onsekerheid vasvang. Terwyl hulle deur die amptelike konsensus rondom gelykheid en voorspoed van die heil van assimilasië en gelykwording oortuig word, kan slegs 'n klein elite onder hulle werklik daardeur baat, terwyl die ander die voordele van onderlinge kommunale ondersteuning en verantwoording aan die groep moet prysgee.

Anders gestel, terwyl assimilasië wel voordele vir diegene in die minderheid met mededingende kapasiteite bied, word die groep as geheel se selfvertroue en solidariteit binne die oop en “gelyke” bestel afgekraak. Die gemeenskap in sy geheel word verwar en verswak – hulle word in die woorde van Dench “prisoners of ambivalence”. Hy voer aan dat die leidende Britse konsensus “seems tailor made to help keep minorities docile, by boosting confidence in the progressive character of the national communities controlling their destinies”.¹⁶

Die voorskrifte hier plaaslik, vir bruin en wit Afrikaanssprekendes asook ander inheemse taalgroepe waarin die armstes slegs hul eie kultuur en staatstoelaes as werklike bates het, is dat die grootte heil en voorspoed langs die weg van assimilasië en gelykheid binne die byderwetse Engels-gedomineerde transformasiekultuur van die nuwe Suid-Afrika lê. Die grondslag van selfvertroue wat die minder bevooroordeelde individu in sy eie erfenis of kultuur sou kon geniet, word as 't ware gediskrediteer ter wille van die hoop op 'n gesamentlike voorspoed wat in werklikheid slegs deur die elite en hoër middelklasse behaal kan word.

Dit is geensins 'n bepaalde partypolitieke ANC-strategie nie, want dié party se eie massas volgelinge word ook daardeur uitgelewer aan beloftes en ydele hoop. Dit is 'n veel wyer verskynsel – die bewuste of onbewuste nabootsing van 'n internasionale establishment. Dit is 'n huigelary wat 'n fatsoenlike internasionale strategie geword het. Dié internasionale establishment haal die nasionale elite oor om ter wille van eiebelang hul eie kultuurminderhede uit te verkoop.

¹⁶ Geoff Dench, *Minorities in the open society* (London. Routledge and Kegan Paul, 1986), p. 7.

Dench stel dit so: "In the current international system it is very much in the interests of a nation, and especially of a dominant national majority – to display some commitment to progressive values. A nation which (is seen to) condemn discrimination enhances its standing among its peer nations... but this is no triumph for individualism. It is just (a dominant, elite-supported) communalism engaging in protective concealment and self deception ... the systematic promotion and rewarding of hypocrisy".¹⁷

Kortom, die huigelary lê daarin dat wat voorgehou word as 'n voordeel vir die nasie, én vir die mensdom, in der waarheid 'n baie fyn en subtiële bevordering van nasionalistiese of kapitalistiese elitebelange is.

Die situasie in Afrika

Waarom sou hierdie faktore ook deur Afrikaleiers en -elitemroepe versterk word? Afrika is die kwesbaarste van alle wêrelddele. Voor die hand liggende redes en simboliese motiewe is op die spel.

Eerstens is daar die haas oorweldigende verskeidenheid van tale in die meeste Afrikalande, wat uiteraard die gebruik van 'n lingua franca nodig maak. Met die moontlike uitsondering van Kiswahili in Oos-Afrika, is 'n uitheemse wêreldtaal dikwels die bruikbaarste alternatief. Weens die keuses wat die meeste Afrikalande se regerings gemaak het, het die inheemse tale ook nie die leksikografie om op wetenskaplike en tegnologiese vlakke gebruik te word nie.

Maar taalmodernisering en woordeskatverryking is verreweg nie die moeilikste of duurste ontwikkelingstake nie. Daarom moet daar na dieperliggende of ander oorsake van die taalbedreiging gesoek word, en veral die besondere mate van kulturele vervreemding onder die intellektuele klasse van Afrika.

Kwezi Kwaa Prah ontleed die situasie soos volg. Kolonialisme het dit ten doel gestel "to replace the sovereignty of the mother tongue ... with the language of colonial power. An elite was created which was nominally

¹⁷ Densch, *Minorities in the open society*, p.13.

African but in reality mesmerized by and beholden to Western culture. A ruling group was alienated linguistically and culturally from its roots"¹⁸.

Die gesprek by 'n PRAESA-werkswinkel in 2003 oor die intellektualisering van Afrikatale word binne dié verband só deur Stanton opgesom: "[There are] national political and bureaucratic elites, who themselves use the colonial language(s), pay lip service to African language education, but in fact drag their feet, implicitly or explicitly desiring to keep the larger population under-educated, and thus ignorant and less critical of elite domination and exploitation."¹⁹

Hoewel baie van die elitegroepe miskien nie met hierdie graad van sinisme optree nie, kan die uitwerking op ontwikkeling nie onderskat word nie. Na aanleiding van die ontleding van die Nederlander Hilbert Kuik voer Prah aan dat die dominansie van koloniale tale nie slegs die opvoedkundige onderrig op alle vlakke belemmer nie, maar dat die ontwikkelingsaksies vanweë 'n soort "kulturele verstopping" ondermyn word. Veral die onvermoë van bevolkings om op die aansporings van ontwikkeling te reageer, word dan verkeerdelik aan "Afrikakultuur" toegeskryf terwyl dit eerder 'n probleem van taalvaardigheid in die vreemde taal is.

Universiteite is in alle Afrikalande onder gelddruk en gaan dus gebuk onder ernstige hulprontekorte. Ondanks hul mislukkings op die gebiede van navorsing en vernuwende ontwikkelingsdenke, slaag hulle egter op een vlak, die voortsetting en versterking van die koloniale kommunikasiemodes.

Emmanuel Ayandele praat met hartstog oor die rekord van die Afrika-universiteite: "Thus despite the efforts ... to give their curricula an African cast, they remain for the most part centers for the diffusion of Western culture. ... Culturally they are amorphous, a class of Africans with an English, French or American veneer ... Or in the language of Senghor ... photographic negatives of the former colonizers."

¹⁸ Kwesi Kwaa Prah, *Mother tongue for scientific and technological development in Africa* (Bonn: German Foundation for International Development, 1995), p. 27.

¹⁹ David Szanton, *The intellectualisation of African languages: A report*, Neville Alexander (ed.). *The intellectualisation of African languages* (Cape Town: Praesa, 2005), pp. 5-14

Of soos Blasius Chiatoh, 'n taalkundige van Kameroen, dit onlangs gestel het: "Some countries have made significant progress by making laws that encourage the promotion of African languages in education, but quite often this is on paper only ... only when this is done will it be possible for ... educational systems (to) respond directly to the language, cultural and cognitive development needs of learners."²⁰

Dit is egter ook waar dat sekere van die inheemse tale die getalsterkte van etlike Europese tale maklik oorskry, en daar is dus geen rede waarom enkele tale binne breë geografiese streke nie kan ontwikkel tot die status van tale van algemene omgang, en dan tot akademiese en wetenskapstale, nie.

Kiswahili in Oos-Afrika is reeds daarvoor geposisioneer – dié taal is reeds in 1986 as een van die Afrika-Unie se gebruikstale uitgesonder en aanvaar. Dieselfde ontwikkeling sou vir isiZulu, Afrikaans en een Sotho-gebaseerde taal in Suid-Afrika moontlik wees.

Die situasie in Suid-Afrika

Die dubbelsinnigheid oor eie taalgebruik wat elders in Afrika voorkom, is pynlik sigbaar in Suid-Afrika. Die regering was tot dusver geensins verbind tot die beginsel van moedertaalonderrig nie. Voertale in staatskole, selfs op primêre vlak, het kort ná 1994 na Engels toe begin swenk, soos die volgende tabel toon – meer onlangse statistieke is nie beskikbaar nie:

Voertale van primêre skole	1991	1997	1998
Engels	33%	42%	55%
Afrikaans	11%	11%	11%
Alle swart inheemse tale	56%	47%	34%

Bron: Departement van Onderwys/Edusource/Monica Bot

In sekondêre skole is Engels as voertaal veel sterker. Sowat 79% van alle skole het teen 2000 Engels as voertaal gehad, 14% Afrikaans en slegs 7% ander voertale, maar dié skole was in die meeste gevalle parallelmedium

²⁰ Language, education and development, *ADEA Newsletter*, vol 17, no 2. April/ June 2005.

Engels en Afrikaans. Kort gestel, inheemse swart tale as voertale is in Suid-Afrika se skoolstelsel feitlik uitgewis – die tipiese Afrikapatroon.

Dié amptelike optrede word weerspieël in die kwynende belangstelling in Afrikatale onder leerders. Onder die kandidate wat in 2003 en 2004 vir die matriekeksamen geregistreer het, was alle inskrywings vir Engels, Afrikaans en die grootste swart taal, isiZulu, soos volg:

	Alle inskrywings		Proporsie slaag in hoërgraad	
	2003	2004	2003	2004
Engels	448 000	445 000	78%	71%
Afrikaans	327 000	318 000	62%	66%
isiZulu	98 000	108 000	97%	97%

Bron: Departement van Onderwys/Edusource/Monica Bot (Kyk ook 'n meer gedetailleerde verslag hieroor in Rapport, 10/10/2004)

Nota: Die totale inskrywings is vir die eerste- en tweedetaal, hoër- en standaardgraad.

Op universiteitsvlak het die aantal grade, diplomas en sertifikate in tale en taalkunde vanaf 5 722 in 1996 tot 2 661 in 2002 gedaal. By die Universiteit van Wes-Kaapland het inskrywings vir Afrikatale van 1 900 in 1994 tot 100 in 2004 gedaal. Volgens navorsing deur prof. Thobeka Mda van Unisa is dié wending algemeen by alle universiteite.²¹ Uit die skrywers se onderhoude by universiteite het dit geblyk dat Afrikatale as vakkeuses op tersiêre vlak feitlik uitgesterf het. By sommige instellings stel slegs wit studente in dienskursusse in Afrikatale belang.

Die huidige Minister van Onderwys, me. Naledi Pandor, het verslag gedoen dat die Raad van Provinsiale Onderwysministers in 2005 besluit het om leerders toe te laat om hul eksamens in enigeen van die elf amptelike tale te skryf, maar dié Raad het ook besluit om slegs tweedetaal-Engels as 'n vakkeuse te versterk. Pandor ondersteun dikwels die beginsel van moedertaalonderrig, maar dr. Huw Davies van die SA Stigting vir Onderwys en Opleiding maan dat daar min of geen voorsiening gemaak word vir leerkragopleiding in enige tale behalwe Engels en Afrikaans nie (*Beeld*, 8/6/2004).

²¹ *Business Day*, 14 June 2004.

Daar kan aanvaar word dat inheemse Afrikatale tot sterwens toe deur die onderwysstelsel onder 'n swart nasionalistiesgesinde regering verwaarloos is. Nou dat daar wel 'n effense oplewing in belangstelling onder politici blyk te wees, is die leerkragte nie meer daar nie.

Hierdie verwikkeling is tragies – en ewe tragies is die feit dat die aftakeling van Afrikatale dit vir die politici uiters moeilik maak om ondersteuning aan die beskerming van Afrikaans te verleen. Dié ontwikkeling versterk steeds Engels as voertaal en as die werklike landstaal. En dit alles terwyl die Staatspresident met oënskynlike hartstog die sogenaamde Afrika Renaissance bepleit.

Op voetsoolvlak is daar wel 'n toewyding in beginsel aan moedertaalontwikkeling. 'n Ondersoek, beplan deur die outeurs van die onderhawige verslag en in 2004 uitgevoer deur MarkData, toon dat die meeste ouers wat kinders op skool het, moedertaalonderrig as baie belangrik beskou: 61% onder swart ouers, 73% by bruin ouers, 61% onder Indiërs, 66% by Engelssprekende wit ouers en 80% by wit Afrikaanse ouers. Hoewel daar sterk emosionele inhoud in dié houdings is, word hulle geneutraliseer deur ander persepsies en vrese.

In daardie stadium was die meeste ouers onder alle groepe tevrede met die voertaalbeleid in hul skole: 75% onder swart ouers, ondanks die feit dat hul eie tale nie as onderrigmedia gebruik is nie, 80% onder bruin ouers, 65% onder Engelssprekende ouers en 81% onder Afrikaanse ouers. Vroeg in 2004 kon die meeste Afrikaanssprekende kinders nog moedertaalonderrig ontvang.

Hoewel min wit ouers bereid was om, as dit nodig sou wees, meer te betaal om moedertaalonderrig te verseker, het ses uit tien wit ouers gevoel dat sterk openbare aksie geoorloof sou wees indien hul kinders nie langer moedertaalonderrig kon ontvang nie.

Onder swart ouers het slegs 37% sterk aksie bepleit en onder bruin ouers was dit nóg laer op 22%. Daar is dus redelike vasberadenheid onder wit ouers oor voertaalbeleid. Die vlak hiervan het egter beduidend afgeneem onder gegradueerde ouers, ook onder Afrikaners. Taalbehoud word die swakste ondersteun deur wit ouers wat wel universiteitsblootstelling gehad het.

MarkData het in 1997 in 'n nasionale steekproef gevind dat hoewel 66% van wit Afrikaanssprekendes die beginsel van taalhandhawing bo gelykheids- en regstellingsdoelwitte gestel het, het 58% (67% onder gegradueerdes) verwag dat hul taal onvermydelik deur die nuwe beleidsprioriteite verswak of uitgewis sou word. Met ander woorde daar was 'n sterk gevoel van wanhoop oor dié taal.

Onder bruin Afrikaanssprekendes was daar minder intense ondersteuning vir Afrikaans as taal (slegs 45% vergeleke met die 66% onder wit mense hier bo het dit belangriker as gelykheidsdoelwitte gestel) en was daar by hulle minder wanhoop oor die oorlewing van Afrikaans.

In 1999 het MarkData egter in 'n ander ondersoek wat namens Pansat uitgevoer is, gevind dat die volgende persentasies saamgestem het dat tersiêre opleiding in Engels die “beste waarde en toekomsgeleenthede vir studente” bied:

Wit Afrikaans	72%
Wit Engels	94%
Bruin	67%
Swart	93%

Wat Afrikaanssprekendes betref, is dit belangrik om die bostaande syfers korrek te vertolk. Dit dui nie op 'n aktiewe keuse of voorkeur vir Engels nie, maar is eerder 'n uitvloeisel van die wanhoop oor die toekoms van Afrikaans wat hier bo genoem is.

Omdat talle Afrikaners baie onseker is of Afrikaans as 'n beroepstaal en taal van ander hoëvlakgebruike gaan oorleef, gee hulle die fatalistiese antwoord dat opleiding in Engels meer waarde vir studente bied. Trouens, die 1997-ondersoek wat vroeër genoem is, het getoon dat 79% van wit Afrikaanssprekendes en 62% onder hul bruin taalgenote ondanks onsekerheid oor die toekoms van die taal, tog moedertaalonderrig sou *verkies* (al bied dit nie die “beste waarde” nie). Daar moet egter bygevoeg word dat steun vir die beginsel van moedertaalonderrig geneig is om met stygende onderwysvlakke te verswak, veral onder mense met tersiêre kwalifikasies, hoewel meerderheidsteun vir die beginsel gehandhaaf word. Daar is dus iets in die universiteitsklimaat wat taalhandhawing ondermyn.

Om op te som: Onder alle groepe Suid-Afrikaners is daar steun vir die beginsel van taalbehoud en moedertaalonderrig. Dié houding word egter met groter intensiteit deur wit mense en veral wit Afrikaners as deur enige ander groep gehandhaaf. Die toewyding aan taalbehoud word egter ondermyn deur die vrees dat die taal in elk geval deur die regering verswak of uitgewis gaan word, en deur die gepaardgaande persepsie dat studente wat onderrig in Engels ontvang, beter geleenthede in die toekoms sal geniet. Die gesindhede onder behoudende kultuurmense is dus 'n mengsel van toewyding, wanhoop en besorgdheid oor die toekoms van hul kinders.

Enkele algemene opmerkings

Waar sosiale tweetaligheid gepaard gaan met 'n diep gesetelde kultuurvasberadenheid en selfvertroue onder volke om hul eie tale as letterkundige en mediatale te beskerm, kan 'n kultuur van dubbelmedium gehandhaaf word. Hierdie verslag behoort egter as waarskuwing te dien dat waar die swakker tale onder groot politieke druk verkeer, soos wat die geval tans is met Afrikaans, sal taalverskuiwing en verdringing onvermydelik geskied. Waar elitegroepe die wêreldtaal bewustelik of onbewustelik gebruik om hul eie status en belange te beklemtoon, sal die taalverdringing des te makliker gebeur en behels die voertaalopsie van dubbelmedium 'n groot risiko.

Daar is wel ligpunte in die wêreld. Selfs in die setels van Engelse taalheerskappy, soos Australië, Nieu-Seeland, Engelse Kanada en in Brittanje self, begin inheemse tale vordering te maak in hul strewe om ontwikkel te word. Moet hierdie prosesse in Suid-Afrika herhaal word ten opsigte van Afrikaans? Watter hoop sou daar wees vir die veel swakker Afrikatale as akademiese Afrikaans noodlottig beseer word?

Die ligpunte hierbo genoem is egter 'n sterk rede waarom Afrikaners en sprekers van ander bedreigde tale nie in moedeloosheid moet verval nie. Die harde werklikhede van die opmars van Engels skep wel die noodsaak om vaardighede in Engels te prioritiseer, maar dit is 'n prioriteit wat naas taalbeskerming nagestreef moet word.

HOOFSTUK 2

'N DEKADE VAN TRANSFORMASIE

Inleiding

Die eerste afdeling van hierdie hoofstuk ontleed die demografiese en politieke faktore wat die regering en die universiteite se beleid oor taal in die tydperk 1994 tot 2005 bepaal het. Die tweede afdeling bespreek die onderskeie Afrikaanstalige universiteite se beleid oor voertaal en taalvaardigheid. Die derde afdeling gee kortliks 'n oorsig van Afrikaans as wetenskapstaal. Die laaste afdeling bevat 'n kritiese oorsig en maak aanbevelings.

'n Nuwe Grondwet en demografiese druk

Afrikaans het tot in die laaste dekad van die Nasionale Party-bewind stewig gestaan by die Universiteit van Stellenbosch (US), Potchefstroomse Universiteit (PU), Universiteit van Pretoria (UP), Universiteit van die Vrystaat (UV) en Randse Afrikaanse Universiteit (RAU). Almal het oorwegend Afrikaans as die enigste voertaal gebruik. By die RAU (nou die Universiteit van Johannesburg) was dit tot 1985 die beleid dat senaatsgoedkeuring nodig was om enige tesis of proefskrif in 'n ander taal as Afrikaans in te dien. Die Universiteit van Pretoria (UP) het eers in 1988 in Engels begin klasgee.

Behalwe demografiese en politieke druk was daar ook ander faktore wat die posisie van Afrikaans ondergrawe het, ook in gevalle waar die doel lofwaardig was. Een so 'n geval was die destydse Departement Nasionale Opvoeding se besluit om aan universiteite vir geakkrediteerde artikels, publikasies en patente, veral van internasionale aard, 'n subsidie te betaal.

Hiermee wou dié departement universiteite dwing om meer klem op navorsing te lê en om veral daardie universiteite waar dosente oorwegend 'n onderrigrol vervul het, onder druk te plaas om sterker akademies gerig te raak. Die onbedoelde gevolg van die beleid was egter

'n uittog van artikels na internasionale Engelse publikasies en dit het ook op tesisse en proefskrifte 'n uitwerking gehad.

In die grondwetlike onderhandelings van die 1990's het die Nasionale party (NP) nie geslaag in sy mikpunt om 'n stewige plek vir Afrikaans as voertaal in skole en universiteite te beding nie. Die NP se veronderstelling was dat daar 'n behoorlike balans sou wees tussen moedertaalonderrig op skool en universiteit. Die nuwe regering het egter nie veel waarde aan moedertaalonderrig geheg nie en sou gou aandrang op toegang in alle opvoedkundige instellings wat deur die staat gefinansier is. Daarmee het hy toegang deur die medium van Engels bedoel.

Nietemin het al vyf dié Histories Afrikaanse Universiteite (HAU's) die Grondwet geneem as grondslag vir hul besluit om voort te gaan met die gebruik van Afrikaans as medium. Die PU en die US het voortgegaan met Afrikaans as die formele voorgraadse voertaal, behalwe in bepaalde gevalle (by die PU is aanvanklik ook Engelse aandklasse gegee). Die UP, UV en RAU het oorgeskakel na parallelmedium, maar in sekere fakulteite het die UP spoedig dubbelmedium begin gebruik.

Die nuwe regering se aandrang op transformasie het die omgewing van die HAU's ingrypend verander. Dit was egter nie die enigste faktore waarmee hulle rekening moes hou nie.

Daar was eerstens die volgende demografiese faktore: 'n afname in die absolute getal Afrikaanssprekende skoliere met matriekvrystelling, 'n dalende blanke vraag na universiteitsonderrig en sterk groei in 'n swart bevolking wie se groeiende middelklas gekenmerk is deur stygende verwagtinge. Tussen 1992 en 1997 het die rasseprofiel van die onderskeie universiteite vinnig verander. Swart (Afrikaan) studente het byvoorbeeld by die UV van 5% tot 29% gestyg, by die UP van 4% tot 21% en by die Universiteit van Port Elizabeth (UPE) van 10% tot 30%.

Tweedens was daar 'n toenemende druk op nie-Engelstalige universiteite om in 'n era van snelle globalisering meer Engels te gebruik.

Derdens was daar 'n toenemende toevloei van wit Engelstalige studente na die HAU's vanaf die eertydse "Engelse" universiteite. By sommige mense was daar die persepsie dat laasgenoemde universiteite aan die

agteruitgaan was en die kampuslewe nie meer dieselfde as voorheen was nie.

Hierdie kragte is versterk deur die regeringsbeleid oor subsidies, met “bums on seats” as die belangrikste uitgangspunt. Dit was grootliks op die inname van studente gegrond en het enige afname in studentegetalle kwaai gepenaliseer.

Afrikaanse studentegetalle by die verskillende kampusse is 'n omstrede kwessie. As persentasie van die studente aan die HAU's het hulle afgeneem, soos dié eerste stel syfers (kyk die tabelle net hierna) wys. Hul absolute getalle het egter toegeneem. Dié tabelle toon die daling van die persentasie Afrikaanse studente aan die HAU's:

Afrikaanse studente aan HAU's

	1990	1993	1995	2000	2005
Potchefstroom	90%	-	-	49%	-
UV	-	88%	-	51%	-
Stellenbosch	-	77%	-	64%	-
RAU	-	73%	-	33%	-
UP	-	80%	-	57%	43%
Totaal	82%	-	59%	44%	-

Afrikaanse studente aan HAU's: 2000

	1	2	3	4	5
UV	4 824	263	5 087	51.3	9 916
Potch	6 942	153	7 095	49.1	14 436
UP	15 381	141	15 522	57.0	27 226
RAU	4 457	114	4 571	24.2	18 812
US	9 854	1 341	11 195	64.4	17 369
Totaal	41 458	2 012	43 470	44.4	97 759

1. Wit Afrikaanse studente
2. Bruin Afrikaanse studente
3. Totaal Afrikaanse studente
4. Persentasie Afrikaanse studente
5. Totale getal studente

Bron: Departement van Onderwys

Die HAU's se totale getal voorgraadse kontakonderrigstudente en getal Afrikaanstalige voorgraadse studente in 1996 en 2005 was soos volg:

Voorgraadse (VG) Afrikaanse studente, 1996 en 2005

	Totaal VG	Afrikaans-talig	Totaal VG	Afrikaans
	1996		2005	
US	10 563	7 752	13 950	9 731
UV	6 861	4 789	11 001	5 285
UP	19 056	12 464	28 252	12 551
RAU/UJ	15 303	5 656	21 888	3 310
PU/NWU	9 106	7 133	11 151	10 098
Totaal	6 088 937 794	-	8 624 240 975	-

Nota: Die syfers wat deur die administrasie van RAU/UJ verskaf is, het steeds gewissel en klop ook nie met die syfers van die Departement van Onderwys wat elders gegee word nie.

Hiervolgens het die absolute getal voorgraadse Afrikaanse studente met meer as 3 000 gestyg. Die landwye totaal van 41 000 Afrikaanse studente is genoeg om drie universiteite vol te maak, en die Afrikaanse student-getalle sal nóg groter wees as die studente wat aan die einde van die eerste studiejaar geslaag het, in berekening geneem word.

'n Belangrike vraag wat sommige HAU's nog nie hanteer het nie, wentel rondom die kwessie of dit moet aanhou groei. Dit geld veral vir 'n universiteit soos die US. Moet dit nie 'n *numerus clausis* neerlê en op die huidige 22 000 studente stabiliseer nie? Dit lyk noodsaaklik dat die US 'n deeglike ondersoek moet doen, met inagneming van die kampus én dorp se kapasiteit, en eers daarna moet besluit of dit die moeite werd is om Afrikaans op te offer in 'n poging om voorgraadse getalle te verhoog.

Regeringsdruk

'n Faktor wat 'n rol in die HAU's se strategiese beplanning gespeel het, was die vrees (of eerder gewaande vrees) dat die regering die HAU's swaar sou penaliseer as hulle nie hul voertaalbeleid na dubbel- of parallelmedium verander nie. Die eerste twee onderwysministers sedert 1994 het wél voortdurend dreiggeluide hieroor gemaak, maar teen 2002 het dit duidelik geword dat die voorstanders van verengelsing gretiglik

die skrale moontlikheid van grootskaalse regeringsinmenging gebruik het om hul eie agenda te verwesenlik.

In 'n onderhoud met hierdie verslag se skrywers het prof. Rolf Stumpf, 'n vorige US-viserektor en daarna rektor van die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, dit so gestel:

*"Ek meen dat die sogenaamde regeringsdruk ten opsigte van transformasie wat deur sommige so beklemtoon is, oordrewe is. Universiteite is en bly baie outonome instellings en geen regering hou daarvan om met universiteite slaags te raak oor sake wat eintlik vierkant in die universiteit se domein val nie."*¹

Dié verslagskrywers het aan 'n senior amptenaar van die US-bestuur gevra watter bewese druk oor voertaal die regering sedert 1994 op dié universiteit uitgeoefen het. Sy antwoord: "Geen". Wat die regering wel gedoen het, was om voortdurend aan te dring dat taal nie gebruik mag word om uit te sluit nie. Die HAU-administrasies sou egter kon aanvoer dat Engels net so veel as uitsluitingsmeganisme dien.

Sommige voorstanders van die toenemende gebruik van Engels het voortgegaan om die vrees vir die vermindering van subsidies lewend te hou wanneer aansprake ten behoeve van Afrikaans gemaak word. Maar die moontlikheid van verminderde subsidies is nie die ramp wat dikwels voorgehou word nie.

In 'n onderhoud met die skrywers van hierdie verslag het 'n vorige US-topbestuurslid geskat dat dit die US in die omgewing van R20 miljoen per jaar uit 'n begroting van meer as R1 miljard kan kos as die gebruik van Afrikaans dié universiteit sou verhinder om te voldoen aan die vereistes vir daardie deel van die begroting wat vir transformasie geoormerk is. Hy het bygevoeg dat dit maklik opgemaak kan word deur 'n ietwat groter poging om die navorsingsuitsette te verhoog.

'n Universiteit wat met die saak van Afrikaans erns maak, sou dus dié verlies aanvaar. Taal is uiteindelik 'n kwessie van wil – taalwil.

¹ Onderhoud, 3 Desember 2005.

Keuses rakende toegang en onderrig

Teen die vroeë 1990's het die Universiteit van die Vrystaat (UV) en die Randse Afrikaanse Universiteit (RAU) hul toekoms gesien as 'n duidelike keuse tussen agteruitgang in enkelmedium-Afrikaans teenoor vooruitgang deur parallelmedium. Prof. Teuns Verschoor, viserektor van die UV, het hom in 1999 by 'n konferensie in die Oude Libertas-sentrum op Stellenbosch só oor die toekoms van Afrikaans by die HAU's uitgedruk:

[Die UV] "wou 'n universiteit bly wat kwaliteit nastreef en hy wou dus nie gedwing word om as gevolg van dalende getalle sy status as universiteit te verloor nie ... [Dit] sou Afrikaans in die binneland dood maak. Dit sou die skole in die sentrale dele gedwing het om meer Engels te wees om gereed te maak vir die onderrigmedium in die naaste universiteit." ²

Daar was aanvanklik die vertroue dat die oorskakeling na parallelmedium nie 'n universiteit se kulturele karakter wesenlik sou verander nie. By dieselfde konferensie in 1999 het die viserektor van RAU gesê: "Afrikaans as onderrigtaal aan die RAU bly volledig beskerm in 'n parallelle stelsel. Hoewel nuwe elemente bygekom het, figureer die 'Afrikaanse gees en karakter' steeds sterk." ³

Daar was egter gou tekens dat demografiese en regeringsdruk ingrypende veranderings sou veroorsaak. By dié 1999-konferensie het prof. Rolf Stumpf, destyds nog 'n viserektor by die US, daarop gewys dat minstens die helfte van alle HAU-studente nie Afrikaans as huistaal het nie.

Die invoer van parallelmedium aan die UV en RAU het die onmiddellike krisis besweer, maar die internasionale ervaring het getoon dat die kleiner taal nie op die langer duur hierdie voertaalbeleid oorleef nie. Die PU het met Afrikaansmedium op die Potchefstroomse kampus volgehou.

Vir die toekoms van Afrikaans was die voertaalbeleid by die UP en US van besondere belang omdat meer as die helfte van die Afrikaanse studente landwyd hier studeer. Die UP het parallelmedium ingestel in

² US-biblioteek, dokumenteversameling, Die toekoms van Afrikaans aan die Historiese Afrikaanse Universiteite, konferensie by Oude Libertas, Stellenbosch, 14 Maart 1999, p. 19.

³ Die toekoms van Afrikaans aan die HAU, p. 17.

modules waar tien of meer studente Engels en Afrikaans as voertaal gekies het.

In die geval van die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte is daar al hoe meer oorgegaan na 'n vorm van dubbelmedium waarin Engels, in die afwesigheid van enige vaste opdrag van die bestuur, spoedig die oorhand gekry het.

Die US was formeel Afrikaansmedium, maar informeel het Engels al hoe meer in sekere modules, veral in lettere en wysbegeerte, ingeburger geraak.

Dit het na 1994 duidelik geword dat dit verwarring skep om van die HAU's se oorlewing en dié van Afrikaans in dieselfde asem te praat. In 'n demokratiese bestel beskou enige universiteit dit as sy eerste taak om gehalte-onderlig en -navorsing te bevorder. Aan die ander kant sal geen universiteit wat sy sout werd is die historiese band met sy voertaal en met 'n bestaande taalgemeenskap in gevaar wil stel nie. Daar is 'n algemene besef by die Afrikaanse publiek dat Afrikaans min kans het om as openbare taal te oorleef indien dit by al die HAU's verdring word.

Om 'n universiteit se oorlewing te verseker en terselfdertyd 'n betekenisvolle bydrae tot die oorlewing van Afrikaans te lewer, het een van die HAU's se grootste uitdagings geword. In die openbare debat oor die toekoms van Afrikaans het die gedagte dikwels na vore gekom dat twee Afrikaanse universiteite aangewys moet word waar dié taal se posisie verskans word. Sulke universiteite sou die voortbestaan en bevordering van Afrikaans as wetenskapstaal as een van hul hoofdoelstellings hê. 'n Toespraak van pres. Nelson Mandela in 1996 het dié debat aktueel gemaak.⁴

Die Mandela-toespraak, 1996

In 1996 was die US die eerste Afrikaanse instelling om 'n eredoktorsgraad aan pres. Nelson Mandela toe te ken. By dié geleentheid het die destydse staatspresident hom gunstig uitgelat oor die idee van 'n Afrikaanse universiteit. Sy woorde was:

⁴ Sien veral die bydrae van dr. B. Louw, Die toekoms van Afrikaans aan die HAU, pp. 9-10.

*"To put it in the starkest and simplest terms: it surely must be possible in a system with more than 20 universities to come to an agreement that there would be at least one university whose main task would be to promote the sustained development of Afrikaans as academic medium."*⁵

Die US se standpunt was dat hy hom op die Grondwet kon beroep om 'n inklusiewe Afrikaanse universiteit te wees. Volgens die Grondwet en die Wet op Hoër Onderwys kon die US-raad, in samewerking met die senaat, 'n voertaal kies, en was dit vir die US moontlik om Afrikaans as enkelmedium te kies, op grond van die demografie van die Wes-Kaap en die aanwesigheid van twee Engelsmedium-universiteite in dié omgewing.

Vandag lyk die opvatting dat die Konstitusionele Hof oor 'n saak so sensitief soos taal aan 'n minderheid reg sal laat geskied, effens misplaas, maar daar moet onthou word dat dié hof net ná die oorgang na 'n demokrasie in 1994 heelwat meer vertroue onder minderhede geniet het as vandag.

Prof. Jakes Gerwel, wat as direkteur-generaal in pres. Mandela se kantoor destyds daardie toespraak geskryf het, het vertroulik gewaarsku teen die houding dat die US volgens die Grondwet daarop geregtig is om Afrikaans te bly. Daar moes met die nuwe regering onderhandel word. Onderhandelings, nie net met die regering nie maar ook met die ander HAU's en met die twee ander universiteite in die suide, was inderdaad noodsaaklik indien die US as 'n Afrikaanse universiteit aangewys wou word.

Maar so 'n onderhandelingsroete sou geensins sonder probleme wees nie. Selfs indien die US die Mandela-regering oorreed het om die US as Afrikaanse universiteit aan te wys, sou die regering moeilik met so 'n plan kon voortgaan as die ander HAU's hulle heftig daarteen verset het, soos wat hulle inderdaad later ook sou doen.

⁵ Verbatim kopie, uitgereik deur die US, van pres. Nelson Mandela se toespraak, 25 Oktober 1996.

Die eerste gesprek met die regering, 1997

In 1997 het die HAU-rektore besluit om in 'n gesprek met die Staatspresident duidelikheid oor die HAU's se toekomstige posisie te kry. Dié rektore se besluit om dit as 'n groep te doen, was in 'n sekere sin 'n soort teruggryp na die verlede toe Afrikaans nog 'n gemeenskaplike saak was om saam verdedig te word. Dit was egter gou duidelik dat daar geen gemeenskaplike wil meer was om die agteruitgang van Afrikaans te stuit nie.

In 'n vergadering vooraf deur dié rektore kon daar nie konsensus bereik word oor hoe om die regering te benader nie. Die US-rektor het aangedui dat Stellenbosch as 'n inklusiewe Afrikaanstalige universiteit wou ontwikkel. Potchefstroom wou voortgaan om Afrikaans as hoofvoertaal op sy Potchefstroomkampus en hoofsaaklik Engels op sy Vaaldriehoek-kampus in Vanderbijlpark te gebruik. Die PU en die US wou graag saam aangewys word as instellings met 'n spesiale verantwoordelikheid vir Afrikaans.

Die UP, RAU en UV was egter sterk hierteen gekant, met die UP wat die leiding geneem het. In 1997 het 62 persent van die UP se studente (meer as 15 000) Afrikaans as onderrigtaal verkies.⁶ Die bestuur was vasbeslote om sy Afrikaanse studente te behou, want hulle was van die universiteit se beste studente en het oor die algemeen hul rekenings getrou betaal.

Daar was vroeë tekens dat daar by die UP geen sterk verbintenis tot Afrikaans was nie. Daar was geen poging om erosiewalle te bou om die verskraling van die Afrikaanse aanbod te keer nie, byvoorbeeld deur in die jaarboek Afrikaanse kursusse te oormerk en dit duidelik te maak dat die universiteit daartoe verbind is om hulle te behou. Het die getal Afrikaanse studente in 'n module tot onder tien gedaal, het die bestuur dié module se Afrikaanse stroom gestaak en is dit selde of ooit weer ingestel.

Prof. Johan van Zyl, UP-rektor, 1997-2001, se benadering was dat die vrye mark ook vir voertaal geld. Dit het behels dat Afrikaans aan die kragte van vraag en aanbod blootgestel word. 'n Ongekwalfiseerde vryemark-benadering verreken nie die historiese, maatskaplike en kulturele bande

⁶ Vic Webb, *LOTE as languages of science in multilingual South Africa*, referaat by 'n konferensie aan die Universiteit van Helsinki, 2005, p. 6.

wat 'n universiteit met 'n bepaalde gemeenskap het nie – én aanvaar nie enige verantwoordelikheid om Afrikaans as voertaal te behou nie.

Op 26 Mei 2000 het die rektoraat van UP aan prof. S. Badat, Hoof Uitvoerende Beampte van die Raad op Hoër Onderwys, geskryf dat “all things being equal, institutions may have to identify one predominant formal academic language”. Dit was seker dat daardie taal aan die UP nie Afrikaans sou wees nie.

Die samekoms van rektore met adjunkpresident Thabo Mbeki in 1997 het die vrees vir drastiese optrede van regeringskant besweer, maar terselfdertyd het dit ook getoon dat elke universiteit sy eie institusionele belang nagestreef het.

Die regering het dus teruggesit en net die formele beleid herhaal dat dit van die HAU's verwag om deur parallel- of dubbelmedium toegang te bied aan studente uit agtergeblewe gemeenskappe wat met Engels as voertaal wil studeer. Hy het egter nie dié universiteite probeer verplig om hierdie beleid toe te pas nie.

Die Oude Libertas-konferensie, 1999

Al hierdie sake het onder die loep gekom by die Oude Libertas-konferensie oor die toekoms van Afrikaans aan die HAU's. By dié geleentheid het dr. Van Zyl Slabbert drie opsies vir die Afrikaanse universiteite uitgespel:

- 'n Radikale opsie waarvolgens die kapitaal gemonster en met die regering onderhandel word oor een of twee private Afrikaanse universiteite.
- 'n Inkrementele opsie waarvolgens Afrikaanssprekendes met die regering onderhandel vir een of twee Afrikaanstalige universiteite met die veronderstelling dat die ander Afrikaanstalige universiteite hul karakter inboet.
- 'n Ondernemende opsie waarvolgens instellings wat opleiding en onderrig gee van die grond af opgebou word om mettertyd tot 'n Afrikaanse universiteit te “gradueer”.

Die probleem was dat met die vinnige agteruitgang van instellings soos die Nasionale Party, Afrikaanse kerke en die Broederbond daar geen

instansie was wat steun vir enige van dié opsies kon mobiliseer nie. Die groot sakeondernemings met Afrikaanse bande het nie belanggestel om enige van die drie opsies te finansier nie. Daar was eenvoudig nie die “maatskaplike kapitaal” om Afrikaanse private universiteite te stig en in stand te hou nie.

Engels as die taal van globalisme het veel sterker gestaan as twintig jaar tevore. Akademici wat aansien wou verwerf, was feitlik verplig om in Engels te publiseer. In dié 1999-bespreking het prof. Stumpf daarop gewys dat die wetenskap en kennis met die demokratisering van kennis eintlik verengels het. Vir sekere administrateurs was die keuse, soos hy dit gestel het, “of ’n mens ’n universiteit in die internasionale sin van die woord wil wees of ’n parogiale universiteit wat nie internasionaal deelneem ... aan die wetenskappe en navorsing nie”.⁷ Verskeie sprekers het geargumenteer dat daar onteenseglik ’n saak was vir voortgesette wetenskapsbeoefening in Afrikaans en wetenskaplike publikasies in Afrikaans. Prof. Heilna du Plooy het daarop gewys dat die gehalte van wetenskaplike bydraes direk afhang van die vermoë om insigte en kennis noukeurig en verstaanbaar oor te dra. Dink en skryf in ’n tweede taal lei dikwels tot middelmatigheid. Sy het vervolg:

“Denke geskied normaalweg in die eerste taal. Die insig kry vorm in woorde, en skerp en raak geformuleerde insigte bring dikwels die wetenskaplike in die randgebiede van die bestaande kennis van sy vak, en dit is juis in hierdie randgebiede waar nuwe kennis gegenereer word.”

Du Plooy het vertel wat dit sou beteken as Afrikaans as wetenskapstaal verlore gaan:

“Die geweldige hoeveelheid wetenskaplike materiaal wat reeds in Afrikaans bestaan, is dan nutteloos en die geleenthede vir studente wat deur hierdie materiaal in hul eerste taal vinniger en effektiewer by insig kan uitkom, is

⁷ Die toekoms van Afrikaans aan die HAU, pp. 23-24.

verlore. Al die geld, tyd en menslike energie om hierdie kennis en vaardighede te ontwikkel, is dan verlore.”⁸

By die Oude Libertas-konferensie is die vraag ook bespreek of sprekers van die inheemse Afrikatale die behoefte het om ’n intellektuele tradisie in hul eie tale te ontwikkel. Dit het reeds by verskeie ander geleenthede, onder andere die Langtag-konferensie in 1996, duidelik geword dat die meeste swart akademici Engels as werks- en onderrigtaal verkies en nie veel in die ontwikkeling van die inheemse Afrikatale tot hoëvlakfunksies belangstel nie. Op die Oude Libertas-konferensie het prof. Johan van Zyl van die UP daarop gewys dat slegs 7% van die swart studente by die UP die begeerte het dat hul moedertaal as ’n vaktaal ontwikkel word.

Prof. Lawrence Schlemmer het gepleit dat die inheemse Afrikatale se agterstand as wetenskapstale nie as ’n voldonge feit aanvaar moet word nie:

“Die groot meerderheid sal nooit kreatief kan wees nie, want hulle het nie in hul eie taal gedink of gewerk nie. Ons weet dit almal en ons sien dit om ons waar ons ook al kom – middelmatigheid. Daarom is ek ’n voorstander van ’n Afrikaanse universiteit omdat ek weet dat ’n klein persentasie van die mense in hierdie land in daardie taal praat, slaap en droom.”⁹

Die voorbeeld van Afrikaans kan sprekers van ander inheemse tale aanspoor om van die inheemse tale as voertale vir tersiêre inrigtings te ontwikkel. Die idee het na vore gekom van Afrikaans as ’n “plekhouer”-taal: ’n taal wat ’n ruimte op universiteitsvlak oophou vir die ander inheemse tale totdat hulle gereed is om as universiteits- en wetenskapstale hul plek in te neem.¹⁰

Die Alexander-taakgroep, 2000

Terwyl die gebruik van Afrikaans as voertaal en die agterstand van die Afrikatale in die openbare domein gedebatteer is, het prof. Kader Asmal, minister van onderwys, vroeg in 2000 ’n taakgroep van kenners onder

⁸ Die toekoms van Afrikaans aan die HAU, p. 35.

⁹ Die toekoms van Afrikaans aan die HAU, p. 36.

¹⁰ Dié woord is die skepping van Elize Koch.

leiding van dr. Neville Alexander gevra om veeltaligheid aan die Suid-Afrikaanse universiteite te ondersoek. Dié taakgroep se verslag is in Julie 2000 by die Raad vir Hoër Onderwys ingedien onder die titel "Language Policy Framework for South African Education". Dié Raad het dit later onder dieselfde titel uitgereik.

Hiervolgens was die universiteite oor die algemeen positief teenoor die ontwikkeling van Afrikatale. Slegs die universiteite van Kaapstad en die Witwatersrand was onomwonde gekant teen die ontwikkeling van Afrikatale met die oog daarop om hulle as voertale te gebruik.

Binne die verband van die ontwikkeling van inheemse tale het dié taakgroep ook die kwessie van Afrikaanse universiteite aangeraak. In 'n begeleidende memorandum aan die minister het Alexander hom as volg uitgelaat:

*"A really long view of the development of language policy and practice should accept the possibility that other language communities will want to follow the route of Afrikaans once the stigma and alleged inadequacy of languages other than English have been removed."*¹¹

Alexander het ook in die openbaar gepleit vir die behoud van een of twee universiteite wat op voorgraadse vlak primêr Afrikaans gebruik. Vir hom is sulke universiteite noodsaaklik nie net omdat die bestaan en ontwikkeling van Afrikaans as hoogkultuurtaal in eie reg waardevol is nie, maar ook omdat 'n Afrikaanse universiteit as voorbeeld kan dien vir inheemse Afrikatale wat tot op dieselfde vlak wil ontwikkel. Hy het die waarde van wat hy noem "Afrikaans-georiënteerde universiteite" so gestel:

"Sulke universiteite is conditio sine qua non vir die voortbestaan van Afrikaans as wetenskaps- en hoëkultuurtaal. En sodra ander taalgemeenskappe of groeperinge binne die gemeenskappe aandring op soortgelyke fasiliteite vir die behoud van hul eie tale (en hulle gaan dit wel doen), sal dieselfde vir daardie tale ook geld. En les bes, sal die voorbeeld en die ervaring

¹¹ Neville Alexander, Notes for the Memorandum to be submitted to the Minister of Education, ongedateer.

van die Afrikaans-georiënteerde universiteite die pad vir hulle makliker maak.”¹²

’n Raamwerk vir taalbeleid op universiteitsvlak

In Julie 2001 het die Raad vir Hoër Onderwys die dokument getitel “Language Policy Framework for South African Higher Education” uitgereik. Dit verwerp die stelling dat suksesvolle lande eentalig is en bepleit “funksionele veeltaligheid” as ’n optimale beleid vir Suid-Afrika. Dit wys op die waarde van moedertaalonderwys en op die noodsaaklikheid dat mense die geleentheid moet hê om die amptelike taal van hul keuse in die openbaar te gebruik.

Die verslag meld kortliks dat daar waarskynlik ’n verband bestaan tussen die “algemeen onaanvaarbare slaagsyfer” op skool en universiteit en die gebrek aan moedertaalonderrig. Dit gaan so ver as om te verklaar dat as die beleid in terme van koste-effektiwiteit gemeet word, die huidige situasie as onhoudbaar beskou sou word. Tog probeer dit nie om ’n alternatief te ontwikkel nie.

Die groot probleem met die Alexander-komitee se opdrag was dat dit min sin maak om ’n inheemse Afrikataal tot voertaal vir tersiêre onderrig te ontwikkel indien dié taal net vir die eerste drie of vier grade op skool as voertaal gebruik word. Voor die regering nie met moedertaalonderrig op skool erns maak nie, is enige ondersoek oor die moontlikheid om die inheemse Afrikatale op universiteitsvlak te ontwikkel, doodgebore.

Die verslag skets ’n somber prentjie van die stand van veeltaligheid in die hoër onderwys. Nie een van die universiteite gebruik ’n Afrikataal as voertaal in die voorlesinglokaal nie. Slegs by vyf universiteite word ’n Afrika-taal gebruik, maar dan net in ’n beperkte getal tutoriale. Twee universiteite en een technikon het wel planne gehad om isiXhosa, isiZulu en Sesotho te ontwikkel vir toekomstige gebruik in hoëvlakfunksies, ook as voertaal vir tersiêre onderrig. Die aantal studente wat Afrikatale studeer, het by al die universiteite opvallend gedaal.

¹² Neville Alexander, Die noodsaak van universiteite vir die oorlewing van nie-dominante tale in Suid-Afrika, Hermann Giliomee en Lawrence Schlemmer (reds.), *Kruispad: Die toekoms van Afrikaanse as openbare taal* (Kaapstad: Tafelberg, 2001), pp. 13-14.

Die verslag maak die belangrike voorstel dat elke inrigting vir hoërsonderwys hom daartoe verbind dat studente ook in 'n addisionele of ondersteunende voertaal leer.

Hierdie aanbeveling het 'n belangrike wending aan die debat oor voertaalbeleid gegee. Die regering kon dit nie ignoreer nie en hoewel die wil ontbreek het om iets daadwerklik te doen, het die regering verplig gevoel om dié kwessie op die agenda te hou. Die Ndebele-verslag van 2005 sou dit weer aan die orde stel.

Die regering se Taalbeleid vir Hoër Onderwys van 2002 verplig alle universiteite om 'n taalbeleid aan die Departement van Onderwys voor te lê. Hiervolgens is elke universiteit verplig om minstens een inheemse Afrikataal daadwerklik te bevorder.

Dié regeringsbeleid verklaar ook dat taal nie mag dien as 'n struikelblok vir toegang tot tersiêre instellings en sukses nie, veral nie wat duur programme met beperkte plekke vir studente betref nie. Daar is algemeen aanvaar dat dit op Afrikaans slaan. Afrikaans word erken as 'n wetenskapstaal en 'n nasionale bate.

Die regering ondersteun die behoud van Afrikaans as 'n akademiese voertaal en kommunikasiemiddel en is daartoe verbind om te verseker dat die kapasiteit om dié funksies te verrig, nie skade ly nie. Elke universiteit moes so spoedig moontlik sy taalbeleid aan die regering voorlê. Nietemin het Asmal voortgegaan om druk op die HAU's uit te oefen vir groter toegang deur die medium van Engels.¹³ Hy het soos volg oor die voertaalkwessie geskryf:

*"I am concerned that language is often used as a barrier in our efforts to promote access ... The enrolment figures at Stellenbosch speak for themselves where African students are predominantly located at a post-graduate level."*¹⁴

In werklikheid het Asmal daarop aangedring dat die US sonder ekstra subsidie voorsiening maak vir studente wat in Engels wil leer.

¹³ Council on Higher Education, "Language Policy Framework for South African Higher Education", Julie 2001.

¹⁴ Kader Asmal – Afrikaanse Oorlegplatform, 3 Julie 2001.

Die Gerwel-komitee, 2001

Die departement het intussen ook die kwessie van akademiese Afrikaans afsonderlik laat ondersoek. Teen die begin van 2001 het Asmal vir prof. Jakes Gerwel gevra om 'n komitee byeen te bring om advies te gee oor hoe Afrikaans in sy hoër funksies op die lang termyn gehandhaaf en bevorder kan word sonder dat toegang vir nie-Afrikaanssprekendes belemmer word. Onder dié komitee se lede was dr. Antjie Krog en prof. Willie Esterhuyse.

Die vergadering met die rektore

Die vyf HAU-rektore het 'n lang vergadering met 'n byna voltallige Gerwel-komitee op die Kaapstadse lughawe gehad. Die tema, die gedagte van Gerwel en ondersteun deur die meeste van sy komiteeledes, was dat elke universiteit in die land die besondere verantwoordelikheid vir die handhawing en uitbou van twee landstale op tersiêre vlak aanvaar.

As deel van dié plan moes die Universiteit van Natal byvoorbeeld help om naas Engels ook isiZulu uit te bou, terwyl Stellenbosch en Potchefstroom die verantwoordelikheid vir Afrikaans sou aanvaar met ondersteuning ook vir isiXhosa en Setswana onderskeidelik. In Gerwel se woorde sou Afrikaans “sonder twee sulke akademiese pilare op die duur nie staande kon bly nie”.

Volgens die destydse US-rektor, prof. Andreas van Wyk, het Stellenbosch en Potchefstroom die voorstel ondersteun. Die reaksie van veral Pretoria en Vrystaat was “heftig afwysend”, met die UV wat hom op sy konsekwente beleid van parallelmedium beroep het, ook al is daar in vertroulike gesprekke toegegee dat dit miskien nie op lang termyn volhoubaar nie. “Selfs 'n sterk pleidooi deur Antjie Krog kon die rektore nie beweeg om hul standpunt te verander nie.”¹⁵

Die aanbevelings van die Gerwel-komitee

Die Gerwel-verslag wys in 'n kort oorsigtelike beskouing daarop dat die aantal Afrikaanse studente as 'n persentasie van die studentetotaal aan elke HAU aan die afneem was. Die RAU en UV was ten volle

¹⁵ *Vrye Afrikaan*, 18 Oktober 2004.

parallelmediuminstellings en die UP gedeeltelik parallelmedium. Sedert 1987 is die Universiteit van Wes-Kaapland van enkelmedium-Afrikaans tot dubbelmedium- en daarna tot enkelmedium-Engels omvorm. Die UPE het van parallelmedium- tot enkelmedium-Engels oorgegaan. Potchefstroom en die US het hoofsaaklik Afrikaans gebruik, maar ook hier is "betekenisvolle funksionele aspekte" in Engels behartig.

Die Gerwel-komitee het bevind dat daar 'n noodsaak is om te verseker dat by twee instellings, Potchefstroom en die US, die reg van toegang met Afrikaans as voertaal gewaarborg en dinamies uitgebou word, veral op voorgraadse vlak. Verder moet dit 'n statutêre verpligting van dié twee instellings wees om Afrikaans as die taal van navorsing en wetenskaplike studie en as die medium van kommunikasie "sistematies en bewustelik" en op volgehoue wyse te bevorder.

Met die oog hierop moet dié twee universiteite 'n "bindende ooreenkoms" met die minister van onderwys en moontlik ook met die minister van kuns, kultuur, wetenskap en tegnologie aangaan. Die twee universiteite moet ook 'n omvattende plan aan die onderwysminister voorlê oor hoe hulle die mandaat wil uitvoer en hoe die implementering gemonitor kan word.

Die komitee het verder aanbeveel dat die minister van onderwys 'n ooreenkoms aangaan met die UV, RAU en UP dat al hul kursusse in Engels aangebied sal word met die veronderstelling dat hul reg om ook kursusse in Afrikaans aan te bied, nie belemmer sal word nie.¹⁶

Van Wyk was die enigste rektor wat hom duidelik en onomwonde vereenselwig het met die idee van twee universiteite met 'n spesiale opdrag om Afrikaans te bevorder. Hy het later geskryf oor Gerwel se merkwaardige bereidwilligheid om, ten spyte van sekere rektore se teenstand, "sy nek uit te steek" en met sy voorstel deur te druk in die uiteindelijke verslag aan Asmal. Van Wyk voeg by dat met die indien van die verslag "alles in die sand geloop [het]".¹⁷

¹⁶ Report on the position of Afrikaans in the university system [Gerwel-verslag], 14 Januarie 2002.

¹⁷ *Vrye Afrikaan*, 18 Oktober 2004.

Die UP se reaksie

Ná sy aftrede as UP-rektor het Van Zyl in 'n artikel sy universiteit se verwerping van die Gerwel-voorstel só verduidelik:

“Die punt is dat elke Afrikaanstalige universiteit, gegee die besondere omstandighede, 'n strategie in plek gehad het om Afrikaans te beskerm en te koester. En anders as wat prof. Van Wyk [rektor van US] wil beweer, was daar eenstemmigheid onder die rektore by die gesprek waarna hy verwys, naamlik dat niemand bereid was om Afrikaans prys te gee nie en dat almal hulle verbind het om Afrikaans as voertaal te beskerm ... Almal wou Afrikaans koester, elkeen op sy manier ... UP [het] Afrikaans saam met Engels as voertaal erken, terwyl die beskerming, ontwikkeling en uitbou van albei tale 'n sentrale plek ingeneem het. Om hierdie rede kon ekself, namens Tukkies, nie vir lief neem met die voorstelle van die Gerwel-komitee nie. Tukkies was nie bereid om Afrikaans prys te gee nie.”¹⁸

'n Rektor wat destyds aan die Gerwelkomitee-gesprek deelgeneem het, het aan die skrywers van hierdie verslag gesê dat daar in 'n stadium verwarring was oor wat die komitee se uiteindelik voorstel sou wees. Volgens hom was daar onsekerheid oor die vraag of die UP, RAU en UV toegelaat sou word om in Afrikaans klas te gee.

Van Zyl het sy artikel egter in 2004 geskryf, twee jaar nadat die Gerwel-verslag dit duidelik gemaak het dat laasgenoemde drie instellings kon voortgaan om Afrikaans onder 'n parallelmediumstelsel te gebruik.

Dit is dus nie duidelik wat Van Zyl bedoel het met sy suggestie twee jaar ná die ontmoeting met die Gerwel-komitee dat Tukkies volgens die verslag Afrikaans moes “prysgee” nie. Die verslag het nie aanbeveel dat die aanbod van Afrikaans in die vorm van dubbel- of parallelmedium aan die UP, RAU of UV gestaak moes word nie – maar wel voorgestel dat die US en PU die taak opgedra moes word om 'n spesiale verantwoordelikheid vir Afrikaans te neem.

Die verslag wou egter nie die ander HAU's die reg ontnem om ook in Afrikaans klas te gee nie. Dit is onwaarskynlik dat die UP, UV en RAU

¹⁸ Vrye Afrikaan, 29 Oktober 2004.

op groot skaal Afrikaanse studente sou verloor het onder die stelsel wat die Gerwel-verslag aanbeveel het.

Dit is insiggewend dat Van Zyl in sy artikel nie na regeringsdruk as faktor verwys het nie. Die besluit oor voertaal het by die universiteite self berus. Potchefstroom en die US, wat hoofsaaklik in Afrikaans op voorgraadse vlak klasgegee het, is nie hieroor deur die regering verhinder of gestraf nie.

As regeringsdruk nie beslissend was nie, wat het dan die swaarste gewee? Alles dui daarop dat elke universiteit self besluit het hoe om Afrikaans binne die konteks van sy eie belange te akkommodeer. Al die HAU's wou Afrikaanse studente hê, maar nie almal wou Afrikaans bevorder as dit opofferings sou verg nie. 'n Kloof het ontwikkel tussen universiteite soos die UV en PU, wat 'n premie plaas op 'n bepaalde taal- en kulturele erfenis, en universiteite soos die UP, en later die US, vir wie dié erfenis van mindere belang is. Die UP en US wou al meer 'n vrye hand hê om dosente aan te stel wat nie in Afrikaans kan of wil klasgee nie.

Ook ná die Gerwel-verslag gepubliseer is, het Asmal as minister volhard met sy standpunt dat geen universiteit net in Afrikaans kan klasgee nie. Hy het taalvaardigheidstoetse as deel van die toelatingsvereistes verwerp. Dit kan nog geregverdig word vir buitelandse studente, maar vir Suid-Afrikaners het dit vir hom 'n "unjust imposition and an additional burden of demand" verteenwoordig. Hy het aan 'n afvaardiging van verteenwoordigers van Afrikaanse organisasies gesê die studente se belange en voorkeur is deurslaggewend en nie 'n universiteit se karakter of 'n gemeenskap se taalbelange nie.¹⁹

Dit was toenemend duidelik dat Asmal se magsbasis in sy eie departement wankelig was en dat hy al hoe meer deur amptenare voorgeskryf is. Verder het hy sterk Anglofiliese vooroordele gehad en kon hoegenaamd nie die aandrang op Afrikaans verstaan nie.

Onder Asmal het die Departement van Onderwys volgehou om te weier om aandag te skenk aan die negatiewe uitwerking van parallel- en dubbelmedium op Afrikaans. In 'n gesprek met 'n afvaardiging van

¹⁹ Memorandum van 'n afvaardiging van die Aksie vir Hoër Onderwys, 1 Augustus 2002.

Afrikaanse kultuurorganisasies onder die vaandel van die Aksie vir Hoër Onderwys het hy gesê dat 'n regering hom nie oor die agteruitgang van 'n taal as publieke taal kan bekommer nie.

Daar moet egter 'n duidelike onderskeid gemaak word tussen die retoriese uitsprake van 'n minister van onderwys oor voertaalbeleid en 'n regeringstandpunt waarmee die President hom openlik vereenselwig. Daar was geen aanduiding dat óf pres. Mandela óf pres. Mbeki enigsins belanggestel het in 'n konfrontasie met die Afrikaanse universiteite ten einde meer Engels af te dwing nie.

Die vergadering van rektore, 2002

Met die aanvang van 2002 het elke HAU 'n nuwe rektor gehad. Op 28 September 2002 het dié vyf rektore 'n verklaring uitgereik waarin hulle 'n gesamentlike benadering tot die bevordering van Afrikaans verwerp het. Dit lui:

“Binne die konteks van veeltaligheid is daar ruimte vir verskillende strategieë en modelle vir die behoud en uitbouing van Afrikaans as onderrigtaal op universiteit. Afhangend van die konteks en omgewing van 'n universiteit, sluit dit die gebruik van Afrikaans as primêre onderrigtaal in, sowel as die gebruik van dubbel- en parallelmediumonderrig.”²⁰

Van Zyl, nou uitgetree as UP-rektor, het dié verklaring verwelkom as 'n bevestiging van sy standpunt. Hy skryf: “Nou was daar weer eenstemmigheid oor Afrikaans se plek in die vyf Afrikaanstalige universiteite. Dit word duidelik in hul verklaring van 28 September 2002 uitgespel, naamlik dat al vyf Afrikaanse universiteite hulle individueel en gesamentlik verbind om Afrikaans as universiteitstaal te behou en te bevorder. Dit kan nie net die verantwoordelikheid van 'n enkele instelling wees nie.”²¹

In werklikheid het die HAU-rektore nie meer Afrikaans as 'n gemeenskaplike saak gehad nie. Hulle het byvoorbeeld nie saam beplan

²⁰ Standpunte oor Afrikaans deur die rektore van die HAU, Persverklaring van 24 September 2002.

²¹ *Vrye Afrikaan*, 29 Oktober 2004.

vir die progressiewe ontwikkeling van Afrikaans en die reproduksie van 'n taalgemeenskap nie. Hul geldelike steun vir en betrokkenheid by die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, wat belangrike funksies ten behoeve van Afrikaans verrig, was minimaal.

Daar was ook belangrike verskille, soos in die volgende afdeling aangevoer word. Die UP en US het al meer na dubbelmedium oorgeslaan; daarteenoor het die PU in bepaalde fakulteite 'n tolkstelsel ingestel en by die UV is 'n redelik stabiele stelsel van parallelmedium ingevoer.

Onbevestigde gerugte wil dit hê dat pres. Mbeki gunstig sou gereageer het as daar ná dié vyf rektore se vergadering 'n eenparige versoek aan die regering gerig was om aan die Gerwel-aanbevelings uitvoering te gee. Die rektore het egter geswyg en van die regering is daar ook nie weer iets oor die Gerwel-verslag gehoor nie, afgesien van vae geluide oor die belang van Afrikaans mits dit nie toegang tot universiteite belemmer nie. Afrikaans het hier een van sy mees kritieke terugslae nog ondervind.

Die SA Akademie se betrokkenheid by die voertaalkwessie: 2001-2004

In 2001, terwyl die Gerwel-ondersoek aan die gang was, het 27 Afrikaanse organisasies saamgespan om die tydelike vennootskap Aksie Hoër Onderwys (AHO) te vorm. Hul opdrag was om die saak vir die behoud van Afrikaans by die vyf HAU's te bepleit. Onderhoude is met al vyf HAU-rektore gevoer, en meer as een onderhoud met minister Asmal. Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns het die leiding geneem en die FAK het die sekretariaat gehanteer. Al die Afrikaanse kultuurorganisasies het deelgeneem.

Uit die gesprek met die rektore was dit duidelik dat 'n gemeenskaplike posisie tussen hulle vyf moeilik moontlik sou wees en dat elkeen die belange van sy universiteit in terme van groei, finansies en die verhouding met die politieke gesag vooropgestel het. Tydens die ontmoetings met Asmal en sy amptenare het die volgende geblyk:

- Taal is 'n aansienlik mindere prioriteit vir die regering. Toeganklikheid tot alle instellings op alle vlakke vir almal was die topprioriteit, asook gelyke indiensneming en volledig geïntegreerde onderwys op

alle vlakke. Laasgenoemde kon ten koste van meriete en taal geskied. Die voorbeeld wat die minister die sterkste beklemtoon het, was die toelating van swart studente tot die Natalse Mediese Skool bo die meer merietevolle aansprake van Indiërs.

- Die hoë koste van tweetaligheid aan universiteite was vir die minister nie 'n saak van besondere belang nie. Hy het verklaar dat geen HAU nog om enige addisionele finansiële steun vir tweetaligheid aansoek gedoen het nie.
- Volgens Asmal moet Suid-Afrikaners, in besonder die bruin bevolking en die Afrikaners, soos die Indiërs leer besef dat Engels die taal van kommunikasie en administrasie in Suid-Afrika is en, soos die Indiërs, hul eie kultuurbelange tot die private sfeer beperk.

Die AHO het elke universiteit afsonderlik besoek. Die universiteite se houding teenoor Afrikaans word mooi geïllustreer deur die onderhoude wat met die rektore van verskillende universiteite gevoer is. In daardie stadium was die rektore proff. Roux Botha (RAU), Theuns Eloff (PU), Callie Pistorius (UP), Stef Coetzee (UV) en Chris Brink (US). 'n Lid van die afvaardiging wat met die HAU-rektore onderhoude gevoer het, het die volgende waarnemings gemaak:

- Die RAU was verdedigend-verskonend en het sy instelling van die groot letterkundeprys voorgehou as bewys van sy erns met Afrikaans.
- Die AHO is die hartlikste ontvang by die PU, waar die gesprek in werklike diepte verloop het.
- Aan die UP is hy met skeptisisme en 'n kritiese houding ontvang oor die gronde waarop die AHO hom die reg kon toeëien om met die grootste Afrikaanse universiteit in die wêreld gesprek te voer oor hoe hy Afrikaans hanteer.
- Die UV was realisties en het beklemtoon dat hul geografiese en demografiese ligging vir hulle geen keuse laat as om Engels te akkommodeer nie maar dat hulle deur parallelmediumonderrig die posisie van Afrikaans verskans.

Vir Prof. Chris Brink en die res van US se nuwe bestuur wat ná prof. Andreas van Wyk se aftrede oorgeneem het, was daar die volgende prioriteite:

- Die groei van studentegetalle.

- Die voldoening aan regeringsvoorskrifte om alle bevolkingsgroepe te verteenwoordig, ongeag die aanwesigheid van twee Engelstalige universiteite in die onmiddellike nabyheid.
- Die lewering vir 'n swart administrasie van net soveel oudstudente in die hoë besluitnemende posisies as onder die ou bewind.

Die US-bestuur wou Afrikaans as 'n kultureel-historiese gegewe binne hierdie konteks hanteer. Brink en sy bestuur se doel was om “'n eie unieke oplossing” te ontwikkel deur 'n taalbeleid wat mense tot billikheid en gelykheid sal verbind. Daar was beslis nie meer dieselfde sterk verbintenis tot Afrikaans as voorheen nie.

Die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns het in Augustus 2004 in 'n verklaring deur sy voorsitter, prof. Theuns Erasmus, die volgende standpunt oor die voortbestaan van Afrikaans gestel:

- By die gebrek aan 'n oorkoepelende plan vir die ontwikkeling van inheemse tale is Engels besig om die enigste taal te word wat aan tersiêre inrigtings gebruik gaan word.
- Die opstel van 'n plan wat inheemse tale kan bevorder, en aandag gee aan die taal van onderrig in tersiêre instellings, is dringend nodig.
- Moedertaalonderrig is een van die hoekstene van kwaliteitonderrig op tersiêre vlak.
- Die Departement van Onderwys moet die ruimte skep vir die ontwikkeling van die vier vernaamste taalgroeperings in die land.

Die Akademie het heeltemal tereg gewys op die gebrek aan 'n oorkoepelende plan om Afrikaans as universiteitstaal te vestig. Die rektore het opgetree asof die Suid-Afrikaanse staat van voor 1994, wat na Afrikaans se belange op nasionale vlak omgesien het, nog bestaan. Dáárdie staat het destyds byvoorbeeld oorhoofse beplanning vir die voorsiening van onderwysers vir Afrikaanse skole gedoen.

Hoewel dié skole een van die vernaamste bronne van studente vir die HAU's is, het die rektore nie in die openbaar kommer uitgespreek oor die ernstige tekort aan onderwysers wat Afrikaanse skole kan bedien nie.

Die Ndebele-verslag, 2005

Op 27 November 2003 het me. Naledi Pandor, Minister van Onderwys, 'n komitee onder die voorsitterskap van prof. Njabulo Ndebele aangestel om dié departement by te staan in die taak om die nege ander ampstale (buiten Afrikaans en Engels) as voertale in tersiêre onderrig te ontwikkel.²²

Dié komitee en sy verslag is in sekere opsigte eienaardig. Daar het geen Afrikaanssprekende in die komitee gedien nie, hoewel die verslag oor inheemse tale gaan. Daar word net sydelings na Afrikaans verwys. Dit word blykbaar geregverdig deur die term “indigenous African languages” te skep, wat Afrikaans uitsluit. Sonder om Afrikaans by die naam te noem, gee die verslag die argumente toe wat die voorstanders van moedertaalonderrig in Afrikaans aanvoer:

- Dit ontwikkel by die studente en leerders 'n sterker gevoel van identiteit.
- Dit maak dit moontlik vir studente om op 'n hoër vlak te leer en te studeer.
- Dit verskaf aan studente 'n omgewing wat gunstig op hulle inwerk en hulle nie bedreig nie.

Die Ndebele-verslag erken die noodsaaklikheid van die inheemse Afrikatale se ontwikkeling in 'n ekonomie wat op kennis en tegnologie gegrond is. Terselfdertyd onderstreep dit die belangrikheid van 'n veeltalige nasionale identiteit. Dit haal die Finse taalsosioloog Tove Skutnabb-Kangas aan, wat wys op die fassinerende verband tussen veeltalige veelsydigheid en maatskaplike intelligensie.

Die verslag verwys ook na kritiek belangrike regeringsintervensies in lande en landstreke soos België, Kanada, Israel en Wallis ten behoeve van 'n kleiner taal wat in 'n groter een se skaduwee bestaan – en onbetwisbaar suksesvol blyk te wees.

Die verslag adem egter 'n gees van neerslagtigheid oor die Afrikatale se toekoms. Dit wys daarop dat die sterk voorkeur vir Engels dreig om die inheemse Afrikatale te verswelg. Afrika-taledpartemente sluit aan die

²² The Development of indigenous African languages as mediums of instruction in higher education (Ndebele-verslag), March 2005.

universiteite omdat studentetalle hierin sedert 1999 met sowat 50 persent gedaal het. Die komitee waarsku dat Afrikatale ernstig bedreig word behalwe as dringend maatreëls getref word. Dit waarsku selfs teen die politieke gevaar dat 'n nuwe geslag so vervreemd kan voel van 'n verengelse elite dat dit 'n bron van onstabiliteit kan word.

Die verslag swyg egter oor sekere belangrike aspekte wat die ontwikkeling van inheemse tale raak. Die regering bewys lippediens aan veeltaligheid en die reg van beheerrade om die skoolvoertaal te kies. Die staat wend egter geen poging aan om leermateriaal in die inheemse Afrikatale verder as die derde skooljaar te ontwikkel nie, of onderwysers op te lei wat in dié tale kan skoolhou nie. In werklikheid bestaan daar nie vir dié kinders 'n keuse om ná graad drie in hul moedertaal te studeer nie.

'n Netelige kwessie wat die verslag nie aanraak nie, is die etniese faktor, saam met die feit dat die swart gemeenskappe Engels beskou as 'n neutrale taal. In sekere metropolitaanse gebiede woon sprekers van verskillende Afrikatale die skole by. Praat die onderwyser isiZulu, wat die dominante swart taal in Johannesburg en Durban is, is daar verzet van die ander taalsprekers. Engels word daarom sterk bevorder.

Die regering is besonder huiwerig om "etniese" taalgebonde skole te skep, want dit skep 'n assosiasie met apartheid. Dit word bevestig deur die regering se ontbinding van die destydse taalrade en die aanstel van nuwes maar nou binne die struktuur van die Pan-Suid-Afrikaanse-Taalraad (Pansat) waar Engels oorheers.

Die verslag raak ook nie die belangrike rol aan wat politieke, kulturele en gemeenskapsleiers in die ontwikkeling en bevordering van 'n taal het nie. Dit swyg oor die voorbeeld wat swart politici stel deur selde op openbare platforms die inheemse Afrikatale te gebruik. Daar is geen indringende bespreking van die onwilligheid van kabinetslede om leiding te gee nie.

Die belangrikste leemte in die Ndebele-verslag is die gebrek aan enige implementeringsplan vir die ontwikkeling van terminologieë en die invoer van inheemse Afrikatale as voertale by skole en universiteite. Sonder so 'n plan om daadwerklike optrede te begelei, bly al die komiteeverslae en beleidstukke blote retoriek.

Onderhoud met prof. Ndebele

Die Ndebele-verslag het beklemtoon dat die vermoë van personeel en studente aan hoëronderrigsinrigtings om in minstens een inheemse Afrikataal te kommunikeer, bevorder moet word. Die Minister van Onderwys het hierop in briewe aan alle universiteitsrektore landwyd versoek dat dié inrigtings "Consider prioritising those offerings and professions that generally require interaction with speakers of these languages."²³ Die departement het egter nie enige finansiële bystand beloof nie.

Op 12 Februarie 2006 het die skrywers van hierdie verslag vir die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns 'n onderhoud met prof. Ndebele gevoer – waarin hy saamgestem het met die kritiek dat die kommissie waarvan hy die voorsitter was, nie enige implementeringsplan aanbeveel het nie. Hy het verduidelik dat die plan was dat daar twee kommissies sou wees. Die eerste een, met hom as voorsitter, se taak was om die ontwikkeling van die inheemse Afrikatale as onderrigtaale op die vlak van hoëronderrig in algemene terme te ontleed. 'n Tweede kommissie, wat die taak sou hê om 'n implementeringsplan asook die finansiële implikasies te bespreek, is nog nie aangestel nie.

Waar die Ndebele-verslag nie Afrikaans as 'n inheemse Afrikataal behandel nie, het die ANC dit wel so genoem. Met verwysing na die stigting van die Genootskap van Regte Afrikaners op 14 Augustus 1875 het Smuts Ngonyama, hoofwoordvoerder van die ANC, Afrikaans as 'n inheemse Afrikataal bestempel. Hy het bygevoeg dat die ontwikkeling van Afrikaans die afgelope 130 jaar tot 'n volwaardige wetenskaplike taal as 'n inspirasie dien vir die ontwikkeling van Suid-Afrika se ander inheemse tale.²⁴

Argumente teen moedertaalonderrig

In die afwesigheid van enige plan haal meningsvormers die tradisionele argumente teen moedertaalonderrig aan:

- Moedertaalonderrig in 'n inheemse Afrikataal sal tot isolasie van die globalistiese Engelse stroom in die wêreld lei en moedertaal gaan

²³ Duncan Hindle, Direkteur-generaal van Onderwys – Rektore, 2 June 2006.

²⁴ *Die Burger*, 15 Augustus 2005.

doelbewus gebruik word om dié soort isolasie te bevorder ten einde integrasie van die samelewing moeiliker te maak. Voorstanders van moedertaalonderrig in Afrikatale word daarvan beskuldig dat hulle die sprekers “onderontwikkel” wil hou.

- Woordeboeke moet eers geskep word om die terminologie vir die hoër funksies van 'n taal daar te stel. Daarom val die klem van die Departement Kuns en Kultuur en van Pansat op die oprigting van woordeboekeenhede.

Dié argument hou nie daarmee rekening dat Afrikaans in die vier dekades ná die totstandkoming van Unie in 1910 sonder omvattende woordeboeke ontwikkel het nie. Woordeboeke is as deel van die opbouproses geskep deur privaat en partikuliere inisiatiewe, nie deur staatsinisiatiewe nie.

Teen die tyd dat die NP in 1948 aan die bewind gekom het, was Afrikaans as hoogkultuurtaal al grootliks gestandaardiseer. Uiteraard het dit met die steun van die staat geskied, wat in terme van die destydse Grondwet die verpligting gehad het om Afrikaans te ontwikkel sodat dit op gelyke voet met Engels gebruik kon word. Die deurslaggewende faktor was egter die geesdrif waarin die Afrikaanse taalgemeenskap aan die opbou van Afrikaans gewerk het. 'n Taalpraktisyn verduidelik dié dinamiek goed:

“Die amptstaalstatus, wat in 1925 verkry is, het natuurlik 'n verskil gemaak en ook staatsteun, maar daar was nooit ruim fondse vir implementering van tweetaligheid en vaktaalontwikkeling nie. Afrikaans het eerder gebloem omdat daar Afrikaners was wat met groot toewyding soms lewenslank (roemloos en teen die laagste besoldiging denkbaar) aan die skep en ontwikkeling van die Afrikaanse vaktaal gewerk het – aan tersiêre inrigtings, in die media en as skrywers en digters – oral, omdat die voormalige kombuistaal hulle so verskriklik na aan die hart gelê het.”²⁵

In die geval van die ANC as versetbeweging en later as regerende party staan sake heeltemal anders. Daar was nooit enige taalmobilisasie wat, soos in die geval van die Afrikaners, hand aan hand geloop het nie. Daar

²⁵ Kommentaar deur Susan Roets, taalpraktisyn, 10 Desember 2004.

is selfs die gevaar dat die kragtige oplewing van sekere inheemse Afrikatale spanning in die ANC kan verhoog.

Die vergadering van HAU-rektore, 2005

Volgens die 2002-beleidsraamwerk moes elke universiteit 'n dokument aan die regering voorlê waarin sy taalbeleid uiteengesit is en genoem word watter stappe dit neem om veeltaligheid op die betrokke kampus te bevorder. Verskeie universiteite het teen 2005 nog nie hieraan gehoor gegee nie.

Die HAU-rektore het besluit om weer saam te vergader en oor taalbeleid te besin. Sedert hul laaste ontmoeting het twee van HAU's grootskaalse samesmeltings ondergaan: die PU met die Universiteit van die Noordweste (Bophuthatswana) om die Noordwes-Universiteit (NWU) te vorm, en die RAU met die Technikon Witwatersrand asook die Soweto-kampus van die Vista Universiteit om die Universiteit van Johannesburg (UJ) te vorm.

'n Taakspan aangewys deur dié rektore het vooraf vergader. In hul verslag wys die span daarop dat Afrikaans by die US en die NWU nog die huistaal van die meeste studente is. By die UJ het dit tot 17% gedaal en by die UV en UP tot net onder vyftig persent. By al vyf dié universiteite was Afrikaans saam met Engels die bedryfstal en 'n voertaal. Al vyf het ruimte begin skep vir 'n Afrikataal.

Die taakspan het aanvaar dat Afrikaans nooit 'n struikelblok vir toegang kan wees nie, maar dit het nie duidelik uiteengesit of studente "uitgesluit" word as 'n universiteit daarop aandring dat hulle taalvaardig in Afrikaans moet wees om aan daardie universiteit te studeer nie.

Ná die taakspan het die rektore op 14 Maart 2005 vergader. Hulle het die volgende besluite geneem:

- Die term HAU moet vervang word deur "meertalige universiteite".
- Die staat sal vir geldelike steun vir veeltaligheid gevra word. As model word die Universiteit van Ottawa se "taalkoevert" genoem (waar die staat agt persent van die begroting vir tweetalige onderrigmetodes oormerk).
- Die taalkwessie by die verskillende universiteite moet "gestabiliseer" word en die HAU's se onderskeie beleide moet "gerespekteer" word.

Ses maande later het die taaldebat by die US uitgebreek. Die US se uitbreidende gebruik van die T-opsie het prof. Theuns Eloff, rektor van die NWU, in die openbaar laat wonder oor “wanneer Stellenbosch tot sy sinne sal kom”.

Gevolgtrekking

Die eerste dekade van die demokratiese stelsel het diegene aan die stuur by die HAU's se bestuursvermoë getoets. Taal is 'n emosionele saak en dit was soms onmoontlik om aan die publiek se eise oor die instandhouding van Afrikaans te voldoen. Die Afrikaanse taalsaak en die saak van die universiteit was, anders as in die NP-bewindsjare, nie grootliks dieselfde saak nie.

Daarmee saam het die kragte van versnelde globalisme Engels sterk bevorder. Dat die regering en die Engelstalige universiteite so min doen om moedertaalonderrig in die inheemse Afrikatale te bevorder, het die stryd wat Afrikaans moet voer om sy plek as akademiese en wetenskapstaal te behou, veel meer gedug gemaak.

Aan die ander kant het die universiteite se ontwikkeling in die belangrikste fases van hul bestaan ten nouste met Afrikaans en die Afrikanergemeenskap saamgehang. Enige universiteit wat erns met sy beeld en identiteit maak, sal baie doen om te verhoed dat daar vervreemding tussen hom en die kerngroep van sy ondersteuners ontstaan.

HOOFSTUK 3

VOERTAALAALOPSIES EN VEELTALIGE UNIVERSITEITE

Voertaalopsies

Die HAU's het teen 1990 die volgende taalopsies gehad:

- Afrikaans-enkelmedium
- Dubbelmedium
- Parallelmedium.

Dié opsies word kortliks bespreek en daarna word aandag geskenk aan die huidige voorstelle vir tweetalige universiteite.

(a) Afrikaans-enkelmedium

Dit is die voertaalopsie wat al die HAU's in die deurslaggewende fase van hul ontwikkeling tot volwaardige universiteite gebruik het. Daar was in daardie jare min sprake daarvan dat Afrikaans in enige opsig tekortkominge het wat die universiteit in sy akademiese ontwikkeling sou strem.

Een van die heel eerste tydskrifte wat wetenskaplike Hollandse en Afrikaanse artikels naas Engels gepubliseer het, was die *Annale van die Universiteit van Stellenbosch*, wat in 1922 die eerste keer verskyn het. Afrikaans het ook in 'n globale konteks gefigureer. In 1980 se *Chemical Abstracts* was Afrikaans 32ste in die frekwensie volgens taal van artikels wat in daardie jaar opgeneem is (hoër as Hindi en Arabies) en 25ste in die *Index Medicus* (hoër as Turks en Thai.).¹ Die tale hier gemeld word deur veel talryker gemeenskappe gepraat.

Saam hiermee het 'n beleid gegaan wat dosente verplig het om vaardig in Afrikaans te raak en studente te laat besef het dat dit in hul eie belang

¹ J.A. Laponce, *Languages and Territories* (Toronto: Toronto University Press, 1987), pp.72-73.

was om so gou moontlik Afrikaans baas te raak. Dit was egter nooit die bedoeling dat die Afrikaanse universiteite afgegrensde kultuurkampe moet wees nie. Dit is ook foutief om aan te neem dat die Engelse universiteite “universalisties” was en die Afrikaanse universiteite “partikularisties”.

Nadat die eksperiment van tweetalige universiteite teen die middel-1930's misluk het, het die Engelse universiteite min pogings aangewend om tweetaligheid te bevorder of om dosente van buite die Angel-Saksiese wêreld van die “Empire” te trek. In die 1930's het die US en die UP se akademië beskik oor akademiese kwalifikasies uit 'n veel meer diverse spektrum van universiteite as hul kollegas by die universiteite van Kaapstad of die Witwatersrand. In die jare sestig het daar 'n beduidend hoër persentasie Engelse studente aan dié twee Afrikaanse universiteite gestudeer as die persentasie Afrikaanse studente by die twee genoemde Engelse universiteite.²

(b) Parallelmedium

Onder parallelmediumonderrig word alle klasse verdubbel en dieselfde leerstof apart in albei klasse aangebied. Dié opsie se voordeel is dat al die klastyd benut word om studente in hul voorkeurtaal te onderrig, met Afrikaans in 'n veel beter posisie as onder dubbelmedium omdat parallelmedium gebruik kan word selfs waar Afrikaanse studente in die minderheid is. Parallelmedium-onderrig raak egter problematies as die Afrikaanse klasse té klein is.

Met die UV as voorbeeld wys prof. Danie Strauss van die UV op 'n ander voordeel: Uit die perspektief van billike indiensneming gesien, kan makliker aanstellings uit die aangewese groepe gemaak word – selfs al word sulke dosente net in die Engelse baan van die aanbieding gebruik.³ Dié onderrigvorm se nadeel onder die huidige beleid is dat dit 'n verdubbeling van die dosente se werkklas meebring, sonder ekstra vergoeding.

² G. Van N. Viljoen, The Afrikaans universities and particularism, Hendrik W. van der Merwe and David Welsh (reds.), *The Future of the University in South Africa* (Kaapstad: David Philip, 1977), p.175.

³ *Die Burger*, 29 September 2005.

(c) Dubbelmedium

Hiermee word Afrikaans en Engels in dieselfde klas as onderrigmedium gebruik. Daar is dus geen sprake van ekstra koste nie en, soos prof. Strauss dit stel, “Afrikaans bly (skynbaar) behoue”. Studente kry kans om twee keer na verduidelikings te luister. Word die veronderstelde 50-50-tydstoedeling aan albei tale gevolg, gaan die helfte van die klastyd egter verlore. En omdat daar nog net ’n klein aanbod van bruin en swart dosente is wat in Afrikaans kan klasgee, is dit moeilik om dosente uit die aangewese groepe in die Afrikaanse baan aan te stel.

Die internasionale ervaring

In teorie hoef dubbelmedium nie tot die ondergang van Afrikaans te lei nie. Die groot gevaar ontstaan waar ’n skool of universiteit nie meer verwag dat dosente of studente vaardig in Afrikaans moet wees nie, en hulle toelaat om voort te gaan om in Engels te funksioneer. Die ervaring is dat dubbelmedium faal as dit dien as ’n noodmaatreël om skoliere of studente by te staan wat nie vaardig is in die voertaal wat eens die enigste of dominante een was nie.

Dubbelmedium is in die verlede doeltreffend in sekere skole soos Paul Roos Gimnasium in Stellenbosch aangewend. Die basiese beginsel is egter altyd afgedwing dat onderwysers en leerlinge ’n basiese vaardigheid in albei voertale moet hê. Daar was geen sprake daarvan dat ’n onderwyser of leerlinge vrygestel word van die vereiste om in albei voertale vaardig te wees nie.

Die internasionale getuienis dui aan dat kleiner tale in die praktyk nie in die “vryemark”-model teen ’n dominante taal staande kan bly nie. Daarom het lande soos België en Kanada elkeen ’n omvattende en voorskriftelike regulatoriese raamwerk om Vlaams en Frans onderskeidelik in skole en universiteite te beskerm.

In sy vergelykende studie van situasies waar kleiner tale met ’n wêreldtaal moet kompeteer, stel Jean Laponce dit so:

“A bi-lingual school and university system generally has only the appearance of equality. Even when it is balanced at the level of courses it is in fact unbalanced in favour of the dominant language, which dominates the

environment outside the school. Bilingualism in education is thus generally a bilingualism of transition, which in the long run facilitates linguistic assimilation..."⁴

Laponce se werk is geskryf voor die val van die Berlynse muur en die daaropvolgende versnelde pas van globalisering en die dominansie van Engels. Vanselfsprekend sou dit ook die universiteite, veral in Europa, raak.

In 2004 het prof. Chris Brink, die US-rektor, verskeie meertalige universiteite in Europa en Noord-Amerika besoek. In 2005 het hy in Helsinki deelgeneem aan 'n konferensie oor die veeltalige universiteite. Brink het in 'n artikel aangevoer dat die US kan leer by dié universiteite. Baie universiteite aanvaar dat om mededingend te bly volgens die bekende akademiese parameters in 'n toenemend globaliserende omgewing, hulle navorsing moet publiseer en onderrig moet lewer in wat toenemend beskou word as die wêreldwye akademiese taal, naamlik Engels.

Volgens Brink is daar groeiende kommer dat inheemse tale mettertyd net eenvoudig deur Engels uit die pad gestoomroller sal word. Terselfdertyd wil dit lyk of geen universiteit deesdae sterk ten gunste van streng eentaligheid is nie – byvoorbeeld in Noors, Deens, Katalaans of Fins. Laasgenoemde twee het ongeveer dieselfde aantal moedertaalsprekers as Afrikaans.

Die verhoging van universiteite se onderrigaanbod in Engels geskied selfs waar daar steeds 'n sterk kulturele mandaat is vir die beskerming van die plaaslike taal, soos in die geval van die Katolieke Universiteit Leuven, of die Universiteit van Helsinki. Brink erken dat die gevaar bestaan dat Engels kleiner tale gaan verdring. Hy argumenteer dat die oplossing nie is om Engels te probeer uithou nie, maar deur die gebruik van Engels te probeer bestuur, en dan wel ook op verskeie maniere.

Die heersende idee, volgens Brink, is blykbaar dat die beskerming van kleiner tale ten beste sal plaasvind in 'n kulturele omgewing waar meertaligheid per se 'n kernwaarde van die gemeenskap is. 'n Omgewing,

⁴ Jean Laponce, *Languages and their territories* (University of Toronto, 1987), p. 170.

du, waar diegene wat Engels plus enkele ander nasionale en/of minderheidstale kan praat 'n kulturele statusvoordeel en oor tyd dalk selfs 'n sakevoordeel sal hê bo diegene wat eentalig is. Kleiner tale se oorlewing lê volgens dié denkwysie nie in isolasie nie, maar in samewerking om die idee van meertaligheid te bevorder. Brink sluit af:

“Die probleem aan die hart van die Europese taaldebate blyk dus dieselfde te wees as by die Afrikaanse taaldebate: Hoe kan ons 'n veilige en volhoubare ruimte vestig vir 'n klein taal in die teenwoordigheid van 'n groot wêreldtaal?”

Dié vergelykende perspektief is interessant, maar die konteks waarin die gebruik van Engels dáár voorkom, is heeltemal anders as dié van Suid-Afrika soos wat Brink dit voorstel en dit maak die vergelyking ongeldig. In die geografiese gebiede waarna hy verwys, twyfel niemand aan die voortgesette krag van die nasionale tale nie.

In al daardie lande is die politieke wil daar om die eie taal te handhaaf. Die regerings is bewus daarvan dat taal 'n sensitiewe saak is en enige universiteit wat fundamenteel sy voertaalbeleid verander, sal vroeër of later met die regering te doen kry. In Denemarke, byvoorbeeld, moet die minister verlof gee as 'n universiteit 'n kursus in 'n vreemde taal wil doseer. In Suid-Afrika ontbreek die wil by die regering om Afrikaans te handhaaf. Die ANC-bewind wil in werklikheid voortdurend die deur vir Engels verder oopdwing.⁵

By vier van die vyf lande wat Brink noem, kan die minderheidstaal reken op die ondersteuning van 'n groot beskikbare taalgemeenskap buite die landsgrense: Frans in Kanada op Frankryk, Sweeds in Finland op Swede, Spaans in Katalonië op die res van Spanje en Nederlands in Vlaandere op Nederland. In geen een van dié lande is die betrokke taal so gestigmatiseer as wat Afrikaans vandag, ook deur sprekers van sy eie gemeenskap, is nie. Dit is hoogs te betwyfel of die US, soos die universiteite in Ottawa, Helsinki en Fribourg, tweetalige afgestudeerdes kan lewer.⁶ Afrikaans

⁵ Kyk die artikel van Chris Brink en kommentaar in 'n hoofartikel in *Die Burger*, 25 September 2005.

⁶ Vic Webb, Respons op die verslag van Chris Brink, 3 Desember 2004.

word onder die Tweektalige Opsie by US afgeskaal om die studente te help om net met Engels reg te kom.

Soos prof. Vic Webb in die UP se geval aangetoon het, het die bestuur die krag van Engels heeltemal onderskat terwyl dit vir ingeligtes duidelik was dat die snelle agteruitgang van Afrikaans voorspelbaar was. Dit is nie duidelik waarop Brink sy optimisme baseer dat Afrikaans en Engels vryelik met mekaar kan skouers skuur sonder dat Afrikaans wesenlik verswak word nie.⁷ Daar word in die afdeling oor die UP hieronder verder op dié punt uitgebrei.

Hierby kan gevoeg word dat taal in Suid-Afrika veel meer as in die bepaalde lande in Europa 'n dekmantel is vir partikuliere belange. Voor 1994 het die Nasionale Party dikwels Afrikaans gebruik om sy steungroep te konsolideer. Sedert 1994 wil 'n swart middelstand Engels gebruik om toegang vir hul kinders tot die beste skole en universiteite te kry. Die armer swart ouers moet hul kinders na minderwaardige instellings stuur. Dit funksioneer dus as 'n soort klasfilter binne die swart gemeenskap, terwyl universiteitsbesture die posisie van Afrikaans afskaal om groter soepelheid te kry in die werf van studente uit die middelstand.

Besture, akademici en hul belange

Waar daar geen erosiewalle is nie en 'n vryemark in taal heers, sal die partikuliere belange van besture en akademici hulle sterk laat geld. Die belange van die dosente is dikwels nie identies met taalbelange of die belange van 'n universiteit nie. Dit is nie iets wat net vir die hoofsaaklik blanke, manlike dosente aan die HAU's geld nie. Gevra waarom die Amerikaanse private universiteite soveel meer suksesvol is as staatsuniversiteite het Milton Friedman van laasgenoemde gesê: "[They] are run by faculty and the faculty is interested in its own welfare."⁸

Hoewel die ervaring leer dat as Afrikaans eers uit 'n kursus verdwyn het dit nie weer ingestel word nie, kan 'n HAU-departement of -fakulteit besluit om dubbel- bo parallelmedium te kies omdat dit vir dosente meer

⁷ Vic Webb, LOTE as languages of science in multilingual South Africa: a case study at the University of Pretoria, paper read at a conference in Helsinki, 1-3 September 2005.

⁸ *The Economist*, 10-16 September 2-005, Appendix: The brains business", p.19.

vryetyd gee, en vir die produktiewes onder hulle meer navorsingstyd. Die aanbod van Engels kan ook help om meer studente te trek, wat dosenteposte kan beveilig.

Dubbelmedium kan egter die slegste moontlike opsie wees vir goeie studente, wie se tyd gemors word deur herhaling, en vir die swakker studente in wie se geval die helfte van die lesingtyd gemors word omdat hulle een van die voertale nie verstaan nie. Dubbelmedium in die omstandighede van Suid-Afrika vandag is ook die mees verwoestende opsie vir die voortbestaan van Afrikaans aan daardie instelling. Die ervaring in Suid-Afrika het geleer dat dit op tersiêre vlak die stasie net duskant Engelsmedium verteenwoordig.

Alle universiteite is verplig om met die mark rekening te hou. Geen universiteit kan volhou met 'n bepaalde voertaal as daar by studente of hul ouers min steun daarvoor is nie. Aan die ander kant kan die universiteit se bestuur en sy raad hulle ook nie net steur aan die studente en dosente wat hulle op daardie tydstip by dié universiteit bevind nie. Universiteite behoort aan vorige, huidige en toekomstige geslagte. In die geval van 'n kleiner taal soos Afrikaans kan dubbelmedium as voertaalopsie daarop uitloop dat dit vir toekomstige geslagte onmoontlik gaan wees om die keuse uit te oefen om in Afrikaans te studeer. Dit is by uitstek 'n universiteitsraad se plig om die langtermynprentjie in gedagte te hou. Dit is veral die geval wanneer 'n universiteit in 'n deurslaggewende mate deur taalstryd en sy taalkarakter gevorm is.

Meertalige universiteite is sekerlik die tendens van die toekoms. Maar dan moet beplan word vir verrykende tweetaligheid, nie vir afbrekende tweetaligheid nie – waar dit wat Engels wen, Afrikaans verloor.

Gevra watter voorbeeld 'n Suid-Afrikaanse universiteit wat toevoegende tweetaligheid nastreef, kan neem, het Laponce 'n stelsel aan die hand gedoen waar die studente kursusse in twee tale nodig het om te kan gradueer. 'n Deel van die leerplan gebruik 'n bepaalde voertaal en die res 'n ander voertaal. Studente benodig kursusse in albei voertale om te kan graad kry. Om Laponce aan te haal:

"The case you might want to look into as a possible model is Catalonia where Catalan and Castillian are mixed in the schools and universities, primary

schools entirely in Catalan, secondary mostly Castilian and at university some courses in Castilian, others in Catalan but not as alternative streams. If you cannot fight back the two stream system, a fall back position would be to have a system where part of the curriculum for a given degree is in one language, the rest in the other. You need the two languages for graduation. Holland universities are moving in that direction by giving quite a few of their courses in English. Even the French universities are beginning to do so.”⁹

In Suid-Afrika sal die grootste struikelblok teen so 'n benadering waarskynlik nie die Afrikaanse studente self wees nie, maar Afrikaanssprekendes in bestuursposisies wat voel dat dit nie polities korrek is om daarop aan te dring dat bruin of swart studente kursusse met Afrikaans as voertaal moet slaag as 'n vereiste vir 'n graad nie. Met polities korrek word bedoel diegene wat glo die offer van Afrikaans as openbare taal is die prys wat Afrikaners vir apartheid moet betaal.

Slot

Parallel- én dubbelmedium is vanuit die oogpunt van taalhandhawing onstabiele stelsels wat oor die langer termyn lei tot die marginalisering van die kleiner taal wat met die wêreldtaal in dieselfde instelling moet meeding. Baie hang egter af van veral die demografie en die gesindheid waarmee dit ingestel en toegepas word. As die instelling aan snelle demografiese verandering onderhewig is, raak die vasbeslotenheid van selfs die mees toegewyde taalhandhawer ondergrawe. Aan die ander kant kan parallelmedium vir 'n lang tyd stabiel wees, mits dit goed beplan en nougeset gehandhaaf word.

Die mees problematiese stelsel is dubbelmedium. Dit kan goed werk in gevalle waar studente albei voertale goed ken. Wanneer dit egter ingestel word om dosente en studente se taalverwerwingprobleme op te los, is dit 'n onstabiele stelsel wat 'n bestuur slegs met dubbelpraat en valse ondernemings kan handhaaf. Die invloedryke Joshua Fishman stel die vraag waarom tweetalige onderrig ingestel word amper met die doel om te “self-destruct”. Dit word so verduidelik: “[If] transitional bilingual education helps in the acquisition of the majority language it will soon be

⁹ E-pos boodskap, J.Laponce – H. Giliomee 7 Oktober 2005.

phased out. If it does not help, it will certainly be discontinued at the first politically opportune moment.”¹⁰ In Suid-Afrika beteken laasgenoemde in praktiese terme die uitfasering van Afrikaans.

¹⁰ Suzanne Romaine, *Bilingualism* (Oxford: Blackwell, 1996), p. 282.

HOOFSTUK 4

VERSKILLENDE BENADERINGS OOR VOERTAALBELEID

Deel 1: Voertaalbeleide by die vyf HAU's

Die volgende vyf universiteite se beleide word hier behandel:

- Die UV en sy omvattende parallelmedium.
- Die NWU met Afrikaansmedium en tolkdienste.
- Die RAU/UJ met parallelmedium waar getalle dit regverdig (’n ongunstiger demografiese konteks maak dit vir die UJ moeilik om parallelmedium so suksesvol soos die UV toe te pas).
- Die UP en, vyfdens, die US se toenemende aanwending van dubbelmedium en die verslapping van taalvaardigheidstoetse in Afrikaanse vir dosente en studente. Hierdie verslag gee baie aandag aan dié twee universiteite omdat hul aanwending van dubbelmedium tans in die kalklig is.

In die volgende dele word eers die beleide van die gewese Afrikaanse universiteite (UPE en UWK) behandel en dan die beleide van die gewese oorwegend wit Engelstalige universiteite.

Universiteit van die Vrystaat

Voertaal

In 1993 het die UV onder leiding van die rektor, prof. Francois Retief, die kwessie van voertaal as ’n belangrike strategiese uitdaging geïdentifiseer. ’n Reeks dinkskrumme het die verskillende voertaalopsies deeglik gedebatteer en daar is besluit op parallelmedium as die doeltreffendste vir ’n universiteit in die sentrale deel van die land wat tradisioneel sterk ondersteuning van die Afrikaanse gemeenskap geniet.

Die uitgangspunt van dié besluit was dat 'n stelsel van parallelmedium duur sal wees en ook moeite sal meebring. Nietemin was die universiteit se verbintenis tot Afrikaans so sterk dat dit bereid was om daardie moeite en koste aan te gaan. Volgens Retief was memoranda oor die voertaalopsies deur prof. Hennie van Coller, van die Departement Afrikaans, van die belangrikste bydraes in die besluitnemingsproses.¹

Van Coller self wys daarop dat prof. Jaap Steyn 'n aantal prominente artikels hieroor laat verskyn het, onder andere ook in *Die Volksblad*. Dié insette het 'n bepaalde rigting aan die debat gegee. Vanaf die middel-1990's het prof. Theo du Plessis 'n groot rol gespeel in die operasionalisering van die besluit en die uitwerk van die tegniese aspekte daarvan.

Die stelsel is in 1994 ingestel en is sedertdien aansienlik verfyn. Die beleid en ook die toepassing daarvan getuig van deeglike en verantwoordelike beplanning en operasionalisering. 'n Belangrike faktor in die sukses daarvan is die voortgesette ondersteuning van die Afrikaanse publiek. Hoewel Afrikaanse studente nou in die minderheid was, was hul getalle groot genoeg om 'n omvattende stelsel van parallelmedium te ondersteun.

Die bestuur het die stelsel nougeset toegepas. Alle voorgraadse klasse moes in albei tale gegee word. Volgens Retief het studente wat by die taalombudsman gekla het, die reg gehad om by hom as rektor appèl aan te teken. Daar is ook besluit om nagraads parallelmedium te gebruik, maar om hier meer gereedelik uitsonderings te maak.

Die UV het sy oggend-/aandrooster enkele jare gelede afgeskaf; die lesings is nou deurlopend. Dit gebeur in die praktyk dat van die oggendlesings in die aand herhaal word, maar daar is ook toenemend die verskynsel op die rooster dat twee lesings opeenvolgend herhaal word. Dié stelsel plaas 'n dubbele klaslading op dosente, wat nadelig op hul navorsingstyd kan inwerk. Die bestuur se gevoel is dat met behoorlike beplanning en die nodige ondersteuning die negatiewe aspekte beperk kan word.

Die skrywers van hierdie verslag het verskeie kere op die kampusse van die UP en die US verneem dat parallelmedium "hopeloos te duur is" en

¹ Onderhoud, 1 Februarie 2006.

dus nie oorweeg kan word nie. Dit wil voorkom of dit meer 'n emosionele reaksie is as 'n oordeel wat gevel is ná 'n behoorlike verkenning en 'n ernstige besinning. Parallelmedium kan nie afgeskryf word nie, en wanneer Afrikaansmedium nie meer moontlik is nie, is dit die opsie wat deeglik as 'n alternatief oorweeg moet word.

In 'n onderhoud met een van die verslagskrywers het prof. Teuns Verschoor, Viserektor: Bedryf aan die UV, hom só uitgedruk oor die bewering dat parallelmedium te duur is om as opsie oorweeg te word:

"Dit is feitlik onmoontlik om die koste van die parallelmediumstelsel presies vas te stel. Daar is 'n gemiddelde jaarlikse koste van R1 779 037 vir tolk- en vertalingsdienste. Dit dek die formele koste van tolking van raads-, senaats- en fakulteitsraadsvergaderings, die vertaling van amptelike dokumente, ensovoorts. Dit bring nie in berekening die tyd wat deur personeel bestee word aan vertaling van lesings, vraestelle, studiehandleidings en ook nie die grootste 'ekstra koste' nie, te wete dosente wat lesings verdubbel sonder vergoeding. Die las val nie eweredig op dosente nie. Alle vakke het ook nie dieselfde aantal lesings per week nie en alle dosente het nie dieselfde lesingslading nie. Onderrigmetodes verskil en sommige is meer lesing-intensief as ander. Die totale addisionele lesings is 1 498 per week.

"Die departement van finansies het 'n rowwe skatting gemaak van een persent van die totale subsidiebedrag vir 'n parallelmediumstelsel wat behoorlik befonds is. Dit sal R5 miljoen beloop, behalwe die reeds begrote R1,7 miljoen. Tweektalige universiteite kos geld. Slegs indien die staat bereid is om hulle te befonds, kan hulle doeltreffend funksioneer. Die staat sal dit egter net doen as dit sulke universiteite polities en maatskaplik as noodsaaklik beskou."

'n Ander veralgemening wat dikwels deur bestuurders en dosente aan die UP en US gemaak word, is dat "parallelmedium navorsingsuitsette drasties sal verminder". Die uitwerking van parallelmedium op navorsingsuitsette is meer kompleks as dit. Verschoor stel die posisie so:

"Dit is so dat die UV se navorsingsuitsette in die eerste twee jaar na oorskakeling na parallelmedium 'n afname getoon het. Daarna het dit weer begin styg en na ongeveer drie jaar was dit hoër as vòòr die invoer van die parallelmediumbeleid. Vir die meeste dosente het die parallelmediumbeleid

egter 'n dubbele lesinglading meegebring en die tyd bestee aan spreekure met studente uit swak skoolstelsels het hand-oor-hand toegeneem, met 'n daaruitspruitende verminderde geleentheid vir navorsingsaktiwiteite.

Uitsonderings hierop is dosente in die Fakulteit Regsgeleerdheid en die Fakulteit Ekonomiese en Bestuurswetenskappe wat vòòr parallelmedium reeds lesings gedupliseer het vir dag- en aandstudente (werkende studente). Met die invoer van parallelmedium het aandlesings verval en is Engelse lesings in die plek daarvan op die rooster geplaas."

Soos in die vorige afdeling opgemerk word, voer geleerdes soos Jean Laponce aan dat parallelmedium oor die langer termyn neig om die ondergang van 'n kleiner taal te bewerkstellig. (In die geval van dubbelmedium is die termyn veel korter.) Die grootste druk by die UV is op die oomblik op nagraadse vlak. 'n Mate van wegkalwing het reeds hier plaasgevind.

Uit 'n bron buite die UV-rektoraat het die skrywers van hierdie verslag verneem dat daar in Natuur- en Landbouwetenskappe nagraads net in Engels klasgegee word – na bewering op aandrang van Afrikaanse studente.

Hulle voer aan dat om beroepsgereed te word hulle hul tesis in Engels wil skryf. Hulle wil ook graag artikels in wêreldgerekenende tydskrifte publiseer. By uitsondering is die rede dosente wat net Engels magtig is. Daar was vroeg in 2006 bewerings in die pers dat Geskiedenis nagraads net in Engels aangebied word.

Die UV-bestuur pas die beleid met 'n ferme hand toe. Vanuit die rektoraat word navrae gereeld gedoen by departemente of die beleid gehandhaaf word en enige afwyking moet vir goedkeuring voor die Uitvoerende Bestuur dien. Antwoorde van onlangse bestuursnavrae by departementshoofde oor afwykings was, volgens Verschoor, "interessant, maar nie noodwendig gerusstellend nie". Volgens hom word daar voorgraads slegs by hoë uitsondering van parallelmedium afgewyk.

Die UV is besig met 'n loodsprojek om in geselekteerde modules fluistertolking in klasse te voorsien, sodat studente van verskillende agtergronde in dieselfde klas sit maar die lesing vir al die studente toeganklik is.

Taalvaardigheidstoetse vir dosente en studente

As parallelmediuminrigting vereis die UV taalvaardigheid van die dosente in die voertaal waarin hulle klasgee. Taalvaardigheid vir personeellede is nie net 'n vereiste nie, maar dit word beskou as 'n integrale deel van die oriëntering en ontwikkeling van die ou en nuwe personeel.

By die UV lê studente 'n taalvaardigheidstoets af in Afrikaans of Engels of albei, en hulle word opgeneem in 'n kredietdraende kursus indien hulle nie aan die vereiste standarde voldoen nie.

Taalklagtes

'n Taalombudsman is nog nie aangestel nie en voorlopig hanteer die taalkomitee klagtes. Dit gee advies en kan die saak verwys na lynhoofde en die direkteur van diversiteit en billikheid.

Tolkdienste

Daar was onlangs groot vordering met die uitbou van vertaal- en tolkdienste in die hantering van vergaderings en openbare geleenthede. Die UV het ver gevorder met 'n vertaalenjin waar die bronteks met 'n rekenaar vertaal word. Die enjin help reeds in 'n groot mate om agendas en notules vir vergaderings in albei hooftale beskikbaar te stel. In 2003 het die UV die verpligte gebruik van Engels en Afrikaans tot bestuurs- en administratiewe funksies uitgebrei. Dit maak van tolkdienste gebruik in onder meer amptelike vergaderings en openbare lesings.

Die UV en NWU volg verskillende benaderings rakende tolkdienste. In eersgenoemde geval word opgeleide tolke gebruik en in laasgenoemde geval ouddosente in die modules wat getolk word. Oor die algemeen is die respons van studente en dosente gunstig. By die UV is daar byvoorbeeld in 2005 op versoek van die Departement Teologie vir vyf dae gelyktydige tolkdienste gelewer by 'n nagraadse klas van 15 studente. Die dosente én studente het baie gunstig gereageer. Dit bespaar tyd en haal die druk van die dosent af. Die begroting hiervoor was R7 400.²

² Evalueringsverslag van tolkdienste in Teologie, 18-22 Junie 2005.

Steun vir publikasies wat ook in Afrikaans verskyn

Een van die skrywers van hierdie verslag het aan prof. Magda Fourie, Viserektor: Akademiese Beplanning, gevra: Wat bestee UV aan die bevordering van Afrikaans as wetenskapstaal deur middel van publikasies?

Haar antwoord: Die UV publiseer elf vaktydskrifte. Die meeste tydskrifte bevat Afrikaanse en Engelse artikels, maar die tydskrifte is oorwegend Engels. Vir 2006 is daar tenders vir die drukwerk ontvang wat tussen R310 114.36 en R355 027.22 wissel. Daar kon nie 'n akkurate aanduiding gegee word van wat die UV bestee om die publikasie van wetenskaplike artikels in Afrikaans te befonds nie. Tydskrifte soos Acta Academica en Tydskrif vir Regswetenskap se uitgawes bly dieselfde ongeag of hulle Afrikaanse of Engelse artikels publiseer (hulle doen beide). Nie een van dié tydskrifte publiseer net in Afrikaans nie.

Algemeen

Die UV staan op die voorpunt in die land wat betref die navorsing en praktiese dienslewering van veeltaligheid. Met die steun van die provinsiale regering het dit 'n omvattende veeltalige inligtingsdiens in Engels, Afrikaans en Sesotho in die provinsie ingestel. Die UV is in samewerking met Pansat betrokke by die monitering van die handhawing van taalregte in Suid-Afrika.

Noordwes Universiteit (Potchefstroomkampus)

Taalbeleid

Onder die leiding van prof. Theuns Eloff, wat in 2002 rektor geword het, is die taalbeleid hersien. Dringendheid is aan die heroorweging van die taalbeleid verleen deur die regering se plan om die PU te laat saamsmelt met die Universiteit van die Noordweste, 'n Engelstalige instelling.

In 2002 en 2003 het 'n komitee verskillende opsies oorweeg. Op grond van die demografiese verspreiding is ná deeglike studie besluit om dubbelmedium vir die Potchefstroomkampus af te wys. Parallelmedium is verwerp omdat daar gevoel is dat dit tot die totstandkoming van verskillende studentekulture sal lei, waar studente mekaar nooit leer ken nie. Daar is dus besluit om op die Potchefstroomkampus voort te gaan

met Afrikaansmedium, maar om in bepaalde modules met tolkdienste te eksperimenteer.

Vir die Vaaldriehoekkampus, waar die studentesamestelling anders as op Potchefstroom lyk, is besluit om voort te gaan met die gebruik van dubbel- en parallelmedium.

In 2003 is begin met 'n loodsprojek om tolkdienste op die proef te stel. Daar is besluit dat tolkdienste 'n innoverende oplossing bied vir 'n komplekse taalsituasie: klasse hoef nie herhaal te word nie, personeel hoef nie twee keer dieselfde lesing aan te bied nie en daar word meegewerk aan die vestiging van 'n enkele multikulturele institusionele kultuur.

Op grond van die uitkomst van die loodsprojek is in 2004 begin met die gebruik van simultane tolkdienste in die klas en so word voorsiening gemaak vir studente met verskillende taalvoorkeure. Die diens word gebied in die sogenaamde duur en skaars strategiese programme met beperkte inname. Die oortolk van klasse geskied intyds – met die tolk wat die lesinginhoud na Engels oortolk terwyl die dosent Afrikaans praat.

By die verskillende kampusse van die NWU wat ná die samesmelting ontstaan het, is die beleid soos volg:

- *Potchefstroom*: Afrikaans as primêre medium van onderrig op voorgraadse vlak, aangevul deur tolkdienste in sekere fakulteite.
- *Vaaldriehoek*: Afrikaans en Engels in 'n parallelmedium- en dubbelmediumopset.
- *Mafikeng/Mankwe*: Engels die primêre onderrigtaal.

'n Loodsprojek wat in 2005 op beperkte skaal op die Potchefstroom-kampus begin is om Setswana se gebruik as tolktaal te ondersoek, het beperkte sukses gehad. Studente is oorwegend ingestel om na die lesinhoud in Setswana te luister, maar verkies Engels vir rapporteringsdoeleindes. Studente voer aan dat hulle sekondêre skoolopleiding in Engels was. Hulle voel dat Setswana nog nie oor genoegsame vakwoordeskat beskik om as wetenskapstaal te funksioneer nie.

Twee verdere loodsprojekte word in 2006 aangepak om 'n meertalige hoëronderwysomgewing te vestig: (i) die aanbod van 'n module in

kommunikasievaardighede in Setswana vir BEd (Grondslagfase)-studente om 'n bydrae te lewer tot hulle beroepsvoorbereiding in 'n meertalige beroepsumgewing; en (ii) die insluiting van meertalige glossaria in geselekteerde eerstesemesterstudiegidse vir eerstejaarstudente. Die doel met die insluiting van 'n module se kernkonsepte en definisies in Afrikaans, Engels en Setswana is om agter te kom tot watter mate meertaligheid aktiewe bemiddeling van leer teweegbring. Dié ondersoek se aanname is:

- Studente wie se voorkeurtaal Afrikaans is, kry deur die insluiting van die konsepte en definisie in Engels toegang tot die handboeke wat hoofsaaklik in Engels is.
- Studente wie se voorkeurtaal nie Afrikaans is nie, kry hierdeur toegang tot Afrikaanse klasmateriaal indien die klastaal Afrikaans is.
- Die insluiting van Setswana gee studente uit dié taalgroepe die geleentheid om die begrip en definisie te konseptualiseer. Terselfdertyd lewer die insluiting van die inheemse tale by die glossarium 'n bydrae tot die korpusontwikkeling van die Afrikatale.

Ongeveer 90% van die voltydse voorgraadse studente aan die Potchefstroomkampus se huistaal is Afrikaans. Op voorgraadse vlak is die beleid om konsekwent Afrikaans vir onderrig te gebruik met voorsiening vir anderstalige studente ooreenkomstig vaste riglyne. Studiegidse word in Afrikaans en Engels beskikbaar gestel waar 'n bewese aanvraag bestaan. Ekonomiese Wetenskappe word smiddae ook in Engels aangebied.

Studente stel vrae in die onderrigtaal van hulle keuse, antwoord eksamenvrae in die onderrigtaal van hulle keuse en gee werkstukke ook in die taal van hulle keuse in. Jaarboeke is deurgaans in Afrikaans en Engels beskikbaar, die studentekoerant word in Afrikaans en Engels gepubliseer en korrespondensie met studente geskied in hul voorkeurtaal.

Die tolkdienst het by Ingenieurswese begin en is later uitgebrei na Farmasie, Verpleegkunde, Regte en die honneursprogram in Teologie. Die diens het uitgebrei van 22 periodes per week in die eerste semester van 2004 tot 150 periodes per week in die tweede semester van 2005 op die Potchefstroomkampus. Vir die eerste semester van 2006 word 250

periodes per week van tolkdienste voorsien. Tolke word gewerf uit die uitgetrede personeel en senior studente, en word dan opgelei. Draagbare fluistertolktoerusting wat in Duitsland vir die toerismebedryf ontwikkel is, word gebruik – wat die inrig van lokale vir tolkdoeleindes onnodig maak. Die tolk sit saam met die studente in die klas, terwyl elke tolkdienstegebruiker 'n gehoorapparaat kry om te luister. Vanweë die fluisterton waarin die tolk praat, word die gang van die les nie gesteur nie. Die bekostiging van tolkdienste word nie van studente verhaal nie.

Oor die tolkdienste sê Marlene Verhoef, die NWU se Direkteur: Taalsake:

“Dit akkommodeer leerders met verskillende taalvoorkeure, dit is 'n gunstige sisteem vir die beskerming van taalregte, dit is koste-effektief en spaar nie net geld nie, maar bring ook mee dat dosente meer navorsingstyd tot hulle beskikking het. Die proses word op vennootskapsbasis bestuur waar die insette van die betrokke kampusbestuur, die betrokke fakulteit en ook studente voortdurend gekry word. Gereelde vergaderings vind plaas. Fokusgroep-gesprekke word gehou om die eienaarskap in die projek te meet en te vestig. Daar word elke kwartaal 'n statusverslag aan al die akademiese personeel in die projek gestuur, en daar word kwartaalliks vraelyste aan studente (gebruikers en niegebruikers) gegee waar verskillende dinge gemeet word (onder andere hulle persepsies oor die effektiwiteit van die diens, hulle beoordeling van die tolke en hulle siening oor die bydrae wat die diens lewer tot die totstandkoming van 'n meertalige omgewing.”³

Vanweë 'n jaarlikse toename in studente aan die NWU, in die besonder op die Potchefstroomkampus, neem die gebruik van Afrikaans reël toe. Die feit dat Afrikaans steeds ten volle as onderrigtaal in hoërsonderwysverband gebruik word, bring mee dat daar daadwerklik bygedra word tot die voortdurende skepping van akademiese vakbegrippe in Afrikaans. 'n Mark bestaan steeds vir die publikasie van akademiese handboeke in Afrikaans.

'n Omvattende taaloudit is verlede jaar op al die NWU-kampusse onderneem en ongeveer 18% van alle binnebelanghebbendes is hierby betrek. Die doel hiermee is om die weg te baan vir die totstandkoming

³ Kommunikasie van M. Verhoef, 13 Desember 2005.

van 'n oorkoepelende institusionele taalplan gemik op die vestiging van funksionele meertaligheid. Die uitkoms hiervan, asook die beginsels in die Nasionale Taalplan vir Hoëronderrys en die NWU-Statuut, vorm die paradigma vir die taalbeleidsraamwerk.

Daar kan versigtige optimisme wees oor die toekoms van Afrikaans by die NWU, mits die universiteitsraad die bestuur in sy taalbeleid bly steun.

Taalvaardigheid van dosente en studente

Op die Potchefstroomkampus moet alle dosente vaardig in Afrikaans wees. Alle eerstejaarstudente aan die NWU se Potchefstroom- en Vaaldriehoekkampusse skryf 'n taalvaardigheidstoets. Studente word 'n keuse gestel of hulle dit in Afrikaans of Engels wil skryf.

Taalklagtes

Die NWU het reeds sedert 1996 'n ombudskantoor waar taalklagtes, -besware en uitklaring oor die praktiese implementering van die universiteitstaalbeleid gehanteer word. Die doel hiermee is vierledig: (i) om inligting oor taalsake deur te gee, (ii) toe te sien dat belanghebbendes se taalregte nie geskend word nie, (iii) toe te sien dat taalklagtes binne een week van rapportering tot die bevrediging van verskillende partye opgeklar word en (iv) om, op grond van die betrokke taalbemiddelings-aksie, toe te sien dat die uitkoms daarvan in prosedures omgesit word wat meebring dat 'n herhaling van 'n soortgelyke taalklagte nie weer behoort voor te kom nie.

Die taalombudspersoon is die NWU se Direkteur vir Taalsake, wat die klagtes anoniem hanteer en dan in oorleg met die betrokke fakulteitsbestuur oplos.

Publikasies

Omtrent die helfte van alle Afrikaanse artikels wat in die 197 Suid-Afrikaanse geakkrediteerde tydskrifte verskyn het, het in 16 tydskrifte verskyn. Onder hulle is daar drie wat net Afrikaanse artikels plaas. Potchefstroom lewer die grootste bydrae tot Afrikaanse artikels (36%) wat in die land gepubliseer word (die US, met 11%, lewer die kleinste bydrae).

NWU publiseer drie geakkrediteerde tydskrifte wat subsidies genereer. Bydraes in sowel Afrikaans as Engels word oorweeg. Die drie tydskrifte is *Literator*, *In die Skriflig* en *Koers*. Daar is ook 'n tydskrif vir die breë publiek, te wete *Woord en Daad*. Die universiteit se totale begroting vir dié tydskrifte was verlede jaar R130 000.

Randse Afrikaanse Universiteit / Universiteit van Johannesburg

Van Afrikaansmedium na parallelmedium

Die Randse Afrikaanse Universiteit het in 1968 as 'n Afrikaans-enkelmediumuniversiteit sy deure oopgemaak. Na drie dekades was die voertaalopsie vir 'n verskeidenheid van redes nie meer volhoubaar nie. In 1998 is 'n nuwe statuut vir RAU in die Staatskoerant gepubliseer. In terme daarvan word parallelmediumonderrig as die voertaalopsie gebruik. In 1999 het 'n viserektor die posisie soos volg geskets: "Afrikaans as onderrigtaal aan die RAU bly volledig beskerm in 'n parallelle stelsel, hoewel 'n nuwe element bygekom het. In 'n meer akkommoderende en oper benadering figureer die 'Afrikaanse gees en karakter' van die RAU steeds sterk."⁴

Dit was van die aanvangsjare van parallelmedium aan RAU duidelik dat Afrikaans onder druk sal kom. Die vernaamste rede was die toestroming van swart studente en Engelssprekende wit studente wat om verskillende redes nie aan die Universiteit van die Witwatersrand kon of wou studeer nie. In modules waar die Afrikaanse stroom studente klein was, was parallelmediumonderrig soms 'n frustrerende ervaring. Aan die ander kant het dit in sekere fakulteite soos Regte goed gewerk.

Die onderhoud wat hieronder volg is in 2000 met 'n hoogleraar in die Sosiale Wetenskappe gevoer. Alhoewel hy toegewyd aan Afrikaans as sy huistaal en ook as akademiese taal is, het hy parallelmedium toenemend as 'n las beskou. Hy het die posisie soos volg geskets:⁵

⁴ Die toekoms van Afrikaans aan HAU, p.17.

⁵ Hermann Giliomee and Lawrence Schlemmer, The Proposed Future Profile of the University of Stellenbosch, ongepubliseerde verslag opgestel vir prof. A.H. van Wyk, 15 Mei 2000, p.15.

“Verreweg die meeste voorgraadse kursusse word herhaal en in baie gevalle word dit in die aand ’n derde keer gegee. [Aandklasse vir deeltydse studente is sedertdien afgeskaf.] Geen ekstra personeel is aangestel nie, en geen melding is van ekstra vergoeding gemaak nie. Die bestuur glo dit sal meer studente trek, maar in my departement se geval was daar ’n ernstige verlies van studente en ons moes ’n lektorspos inboet. In my departement was daar ’n skerp daling van Afrikaanse studente in die klas. Die getalle het soms tot twee of drie in die derde jaar gedaal. Vir die personeel is dit ’n groot bron van frustrasie.

“My gevoel is dat die dosente verlig sal wees as klein klassies uitgefaseer word. Daar word baie tyd gemors as klasse drie keer gegee word. Soms word vyf uur bestee aan een lesing wat drie keer gegee word. Toegetwyde navorsers sien hoe ure verlore gaan. Baie van die dosente het hulle versoen met die anglisasieproses, ten dele omdat hulle verengelsing as onvermydelik beskou, en ten dele omdat hulle dit as ’n aanvaarbare prys beskou om hul werk te behou en loopbaansekuriteit te hê.

“Maar die verengelsingproses word ook negatief beskou. Talle dosente is nie toegerus om Engels as voertaal op tersiêre vlak te gebruik nie. Baie keer moet dosente wat swak in Engels is studente wat nog swakker in die taal is, help.

Die Afrikaanse studente dra by tot die proses. Hulle is toenemend geneig om Engelse klasse by te woon en hul opstelle of vraestelle in Engels te doen. Deels is dit toe te skryf aan die persepsie dat die universiteit onstuitbaar aan die verengels is, deels aan die feit dat hulle Engels as belangrik vir hul loopbaan beskou.

“Enkele jare gelede, toe 30 persent studente Engels was, het Afrikaans nog Engels geakkommodeer – Engelse studente is toegelaat om hul skriftelike werk in Engels te doen. Nou akkommodeer Engels Afrikaans en dit raak al meer die dominante taal op die kampus. In sekere departemente moet spesiale reëlings getref word sodat studente nog wel in Afrikaans klas kan kry of in Afrikaans hulle skriftelike werk kan doen. Dit is reeds die geval by nagraadse werk.

“Die feit dat Engels nagraads reeds wyd as voertaal gebruik word, verteenwoordig ’n ernstige gevaar vir die ontwikkeling van die tegnologiese terminologie van Afrikaans. Toenemend skryf studente hul proefskrif in Engels.”

Soos hieronder blyk, het die posisie in beginsel sedertdien nie veel verander nie en verkeer Afrikaans as onderrigtaal toenemend onder druk.

'n Gedwonge samesmelting

In 2005 het RAU met twee Engelstalige instellings, Technikon Witwatersrand en die Soweto- en Oosrandkampusse van Vista Universiteit, saamgesmelt en die naam Universiteit van Johannesburg (UJ) aanvaar. Die parallelmediumvoertaalbeleid wat in die tyd van RAU in swang was, het onder toenemende druk gekom van akademiese personeel wat na die "vryemarkopsie" wou beweeg. In die praktyk sou dit beteken dat fakulteite en departemente kon besluit om nie meer kleiner klasse in Afrikaans aan te bied nie.

Die getalle Afrikaanse studente aan die UJ blyk uit onderstaande tabel.

UJ: Afrikaanse getalle 1995-2005 (voltydse studente)

Afrikaans	1995	2000	2005
Voorgaads	4 772	3 217	3 310
Nagraads	2 479	1 402	1 266
Totaal	7 251	4 619	4 576

Totaal	1995	2000	2005
Voorgaads	14 479	13 890	21 888
Nagraads	5 006	6 044	7 234
Totaal	19 485	19 934	29 122

% Afrikaans	1995	2000	2005
Voorgraads:	33%	23%	15%
Nagraads:	50%	23%	18%
Totaal:	37%	23%	15,6%

Notas:

1. Die syfers is volgens moedertaal soos by registrasie aangedui. Daar is nie so baie Afrikaanse studente wat **vrywillig** in die Engelse klasse sit nie en hulle sal nie 'n groot verskil aan hierdie syfers maak nie.
2. Die syfers is net vir die Aucklandparkkampus, dit wil sê die ou RAU-kampus. Op die ander kampusse wat vanaf 2005 met die samesmelting bygekom het, is daar feitlik geen Afrikaanse studente nie.

Prof. Roux Botha het voor sy aftrede as rektor aan die einde van 2005 verklaar dat die status quo van die taalbeleid gehandhaaf moet word totdat 'n taalbeleid vir die Universiteit van Johannesburg bepaal word. Die beleid moet deur die raad bepaal word, met die instemming van die senaat. Waar getalle dit regverdig, word klasse dus tans nog op 'n parallelmediumgrondslag aangebied. Die daling in getalle, veral in die persentasie van die totaal, voorspel egter niks goeds vir Afrikaanse onderrig nie en daar kan verwag word dat die voortsetting van Afrikaanse klasse op grond hiervan onder groot druk gaan kom in die volgende jaar of twee.

Die skrywers van hierdie verslag het onderhoude gevoer met proff. Rassie Malherbe en Hennie Strydom, verbonde aan die Fakulteit Regsgeleerdheid, wat albei by die voertaaldebat betrokke is. Volgens hulle steun die meeste studente, selfs baie Engelssprekendes, die parallelmediumbeleid, en is 75% van die doserende personeel Afrikaans. Hulle voel sterk daaroor dat as parallelmedium sneuwel, die gebrek aan politieke wil en taalwil die vernaamste oorsaak sal wees. Dit is met ander woorde nie op grond van getalle, koste en ander faktore imperatief dat Afrikaans as voertaal afgeskaf moet word nie. Die taalregte in die Grondwet bied genoeg ruimte vir die voortsetting van 'n buigsame beleid wat Afrikaans steeds kan akkommodeer.

Die respondente is egter geensins daarvan oortuig dat Afrikaans wel gaan oorleef nie. Daar word toenemend binne fakulteite en departemente van die status quo afgewyk te gunste van Engels. Volgens hulle is daar 'n

groot mate van “lammigheid” in die pogings om die aandeel wat Afrikaans het, te behou. In ’n belangrike mate is dit toe te skryf aan die snelle verandering van die samestelling van die studentekorps sedert die invoer van parallelmedium, maar veral sedert die samesmelting. In 1993, toe dit nog amper uitsluitlik ’n Afrikaansmediuminstelling was, was driekwart van die studente Afrikaans. Teen 2000 het dit gedaal tot ’n kwart en in 2005 was dit minder as ’n vyfde.

Die respondente het die volgende voorbeelde van druk op Afrikaans genoem:

- Sommige personeellede, Afrikaanssprekendes ingesluit, is gekant teen die aandeel wat Afrikaans in lesings geniet met die argument dat dit beduidend meer werk vir die personeel beteken en dat dit die rooster so vol maak dat daar te min kontaktyd met studente is. Die respondente voel die stelling is nie geldig nie omdat vergelykings met die onderrigtyd vroeër nie rekenskap hou met veranderinge in die werklike benutting van klasure en die geweldige toename van getalle in sekere kursusse (byvoorbeeld BCom) wat tot die grootskaalse duplisering van klasse lei en die rooster oorlaai nie.
- Afgesien van politieke korrektheid, is die argument van die voorstanders van verengelsing dat parallelmedium onderrig nie bekostig kan word nie. Eentalige (Engelse) onderrig gaan egter ook geld kos. Daar word byvoorbeeld nie rekening gehou met die koste wat dit gaan meebring om anderstalige studente se vaardigheid in Engels tot ’n aanvaarbare vlak vir hoër onderwys te ontwikkel nie.
- Sommige gebruik die argument dat Afrikaans afgeskaal moet word omdat swart inheemse tale ook nie gebruik word nie, maar dit ontken die posisie wat Afrikaans reeds as akademiese taal verwerf het, asook die feit dat as regte vir Afrikaans opgeëis word, dit geen afbreuk doen aan ander se taalregte nie. So ’n argument speel uiteindelik net in die hand van Engels.
- Daar is ’n baie swak besef onder die personeel van wat die taalregte in die Grondwet behels en hoe belangrik die beginsel van diversiteit is.
- Die universiteit word feitlik uitsluitlik in Engels bemark en daarom verloor die universiteit goeie Afrikaanse studente. Advertensies verskyn meestal net in Engels en die gevaar is dat Afrikaanse skole die indruk kry dat “RAU” nou ’n Engelse instelling geword het of

gaan word. As gevolg daarvan verloor die universiteit goeie Afrikaanse studente aan Noordwes-Universiteit. Die getal Afrikaanssprekende studente gaan vinnig afneem, en dit is deels as gevolg van die universiteit se gebrekkige bemaking.

- Volgens die status quo-beleid mag fakulteite en departemente nie self besluit oor hulle medium van onderrig nie. Dit is egter wat de facto wel gebeur, veral op grond van die argument dat die klein getalle Afrikaanse studente nie Afrikaanse klasse regverdig nie. Minstens een fakulteit het reeds na Engels as voertaal oorgeslaan.
- Te midde van die taalkomitees en debatte, het die universiteit tot dusver grootliks versuim om die **beginsel** van diversiteit, taalgelykheid of van die oorlewing van Afrikaans sterk en ondubbel-sinnig te stel. Hopelik sal 'n nuwe taalbeleid wat op die beginsel van meertaligheid berus en met die taalregte in die Grondwet strook, hierin 'n verandering bring.

Die respondente vrees dat hierdie “gees van oorgawe” kan meebring dat die gebruik van Afrikaans op UJ uiteindelik uitgefaseer word. Die respondente het 'n bepaling in die Grondwet aangehaal wat 'n plig op die staat plaas om te verseker dat basiese regte eerbiedig en bevorder word. Die politieke wil bestaan egter nie onder minderheidsgroepe om druk op die regering te plaas om sy kant ten opsigte van veeltaligheid te bring nie. Respondente het tot die gevolgtrekking gekom dat wat die handhawing van Afrikaans betref, dit nie lyk of Afrikaners aan die Universiteit van Johannesburg sterk genoeg “vasbyt” nie.

Ter stawing van die stelling het die respondente verwys na 'n poging wat hulle in die universiteit se senaat aangewend het om die taal-aangeleentheid aan die Grondwet te koppel en dus om die regte van Afrikaanssprekendes te beskerm. Die Grondwet bepaal dat studente die reg op onderwys in die taal van hulle keuse het, mits dit “redelikerwys doenlik” is.

Die voorstanders van die mosie het aangevoer dat parallelmedium-onderrig nie anderstaliges se toegang tot onderwys belemmer nie, tolkdienste (wat reeds in die raad, senaat en fakulteite benut word teen redelike koste) maklik uitgebrei kan word, en daar is geen rede waarom Afrikaans aan die Universiteit van Johannesburg nie sy grondwetlike beskerming kan geniet nie. Malherbe argumenteer elders dat indien

aangetoon kan word dat dit vir 'n universiteit redelikerwys doenlik is om in 'n bepaalde taal onderrig te gee en die universiteit weier, die betrokke studente 'n sterk saak kan uitmaak dat daar in terme van die Grondwet teen hulle gediskrimineer word.⁶

Tog is die mosie afgestem. Klaarblyklik het verskeie Afrikaanse dosente teen die mosie gestem en die verwerping moontlik gemaak. 'n Damestudent het 'n petisie geloods oor die beskerming van Afrikaans, maar dit was gou duidelik dat baie Afrikaanse studente sou huiwer om dit te steun omdat dit nie "regverdig" sou wees nie aangesien swartes ook van hulle tale afstand moet doen.

Die UJ het op 22 November 2005 in 'n advertensie in *Beeld* aangekondig dat die universiteit se taalbeleid in die proses is om hersien te word, maar nie in 2006 gereed sal wees nie. 'n Taalkomitee is aangestel om 'n beleid op te stel wat die omstandighede en behoeftes aan die universiteit aanspreek, maar ook met die bepalinge van die Grondwet strook. Totdat die beleid gereed is, word die status quo op die ou RAU-kampus gehandhaaf en word 'n parallelmediumbeleid vir Afrikaans en Engels gevolg. Afrikaans en Engels word formeel ook as tale vir administrasie, kommunikasie, bemaking en rekordhouding gebruik, hoewel daar 'n mate van verengelsing ook in hierdie geval gedurende 2005 ingetree het.

Universiteit van Pretoria

'n Beleid van 'n vryemark in taal

In sy beleidsdokumente oor taal erken die UP die reg van elke individu om onderrig te ontvang in die taal wat hy/sy verkies, mits dit regverdig, uitvoerbaar en bekostigbaar is. Niemand mag op grond van taal billike toegang tot hoëronderrig geweier word nie. Afrikaans en Engels word gebruik om dié universiteit se kernfunksies te bedryf. Opleiding geskied in Afrikaans of Engels of albei tale, mits daar 'n aanvraag is na opleiding in dié taal/tale.

In sy memorandum vir die HAU-rektorevergadering van 2005 oor die stand van veeltaligheid toon die UP nie 'n sterk vereenselwiging met

⁶ Sien verder R. Malherbe (2005) "'n Universiteit se taalbeleid as 'n uitdrukking van grondwetlik beskermde diversiteit" *Tydskrif vir Suid-Afrikaanse Reg*, 2005, pp. 708 –723.

Afrikaans nie. Dit meld net “die negatiewe maatskaplike konnotasie wat baie gemeenskappe aan Afrikaans heg”. Wat die Afrikatale betref, verwys dit net na “die betreklik lae akademiese aansien van die Afrikatale”. Daar word terloops gemeld dat effens minder as 50 persent van sy studente Afrikaans vir studiedoeleindes verkies.⁷

Oor Engels is die verslag positief en die volgende faktore word genoem:

- Die sterk voorkeur vir Engels onder studente en personeel, wat mettertyd sterker sal word.
- Die uiters hoë maatskaplike en ekonomiese aansien wat Engels in Suid-Afrika geniet.
- Die voorkeur wat die regering aan Engels verleen.

By die UP word Afrikaans-, parallel-, dubbel- en Engelsmedium as opsies uitgeoefen. Die benadering is dié van ’n vryemark in taal. Dit is veral die geval in die modules met tien en minder studente, waar dit volgens die UP te duur is om lesings parallel in Afrikaans en Engels aan te bied. In dié modules word dus dubbelmedium of Engels of Afrikaans gebruik.

Die volgende tabel dui die verandering aan in die voorkeur vir ’n bepaalde voertaal tussen 1995 en 2005:

	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2004	2005
Afrikaans	70.8	65.5	62	59.1	57.3	53	42.8	43.3
Engels	29.2	34.5	38	40.9	42.7	47	57.4	56.7

Bron: Buro vir Studentedata, UP

Volgens die UP-jaarboek van 2005 word kursusse só aangebied:

- 61,8 persent van die kursusse in Afrikaans én Engels (parallel- en dubbelmedium).
- 27,2 persent net in Afrikaans.
- 10.4 persent net in Engels.

In die praktyk is die situasie waarskynlik heeltemal anders. Volgens prof. Vic Webb, professor in linguistiek en direkteur van die Sentrum vir

⁷ Promoting and enlarging the scope of multilingualism in higher education, Konsepsverslag voorberei vir die rektore van die HAU, 2005.

Taalpolitieke Navorsing by die UP, word die dubbelmedium-modules waarskynlik oorwegend in Engels aangebied.⁸

In 'n onderhoud met die skrywers van hierdie verslag het prof. Niek Grové, die registrateur, gesê:

“Die taalbeleid moet rekening hou met verskeie probleme waarmee UP vandag worstel. UP is 'n baie groot Afrikaanstalige en terselfdertyd ook 'n baie groot Engelstalige universiteit. Van die nagenoeg 40 000 kontakonderrigstudente is 45% Afrikaanssprekend. Die ander praat Engels as eerste taal of verkies dié taal vir onderrig. Gedurende die afgelope aantal jare is daar onder Afrikaanssprekendes 'n groeiende tendens om Engels te verkies as taal vir onderrigdoeleindes.

“UP kon nie die status quo van die laat tagtigerjare, toe meer as 80% van die universiteit se studente Afrikaanssprekend was, bly handhaaf nie. Hy was tot onlangs die grootste kontakonderriguniversiteit in die land, en daarom is en was daar 'n verwagting dat hy aan transformasieverwagtinge moet voldoen. Moreel en politiek is dit doodgewoon nie regverdigbaar dat een van die grootste openbare universiteite slegs vir een taalgroep toeganklik moes wees nie. Ongeag die sterk groei in swart studente die afgelope aantal jaar, word daar egter steeds van tyd tot tyd aantygings gemaak dat UP te min swart studente in sekere beroepe, byvoorbeeld in die veeartsenykunde, oplei.

“Die huidige taalbeleid het tot dusver nie tot 'n verlies in Afrikaanse studente gelei nie. Inteendeel, die aantal Afrikaanse studente wat aan UP studeer, toon 'n matige groei oor die laaste jaar of wat. Daar is egter 'n sterk groei in Engelse studente en spesifiek swart studente. Daar is nie groot probleme, wat taal betref, by Regte, Opvoedkunde, Teologie, Ekonomiese Wetenskappe en Ingenieurswese nie. In hierdie fakulteite word bykans al die programme in parallelmedium aangebied. Die universiteit ontvang die meeste klagtes in Landbou en sekere Natuurwetenskaplike programme asook in Geesteswetenskappe. Laasgenoemde het die omstrede opsie van dubbelmedium gekies, wat tot klagtes aanleiding gee. Dit is veral die programme in hierdie fakulteite met klein getalle studente wat geraak word.

⁸ Rapport, 6 November 2005.

“Die onderrig in Veeartsenykunde geskied in Engels (die enigste fakulteit van dié aard in Suid-Afrika). In Medies is dit toenemend nodig om die ouditorium-tipe lesings in Engels aan te bied. Besprekingsklasse word in beide Afrikaans en Engels aangebied. Weens ’n tekort aan personeel en fasiliteite is Medies ’n fakulteit waar dit nie moontlik is om lesings op ’n parallelle basis in Afrikaans en Engels aan te bied nie. Die Universiteit is, wat die aanstelling van personeel betref, aangewese op samewerking met die provinsiale gesondheidsdepartement wat tans terugsny op akademiese poste.

“UP het baie groot en sterk programme in die Natuurwetenskappe, Landbou, Medies en Ingenieurswese. Hierdie programme is baie duur om aan te bied. ’n Verdere probleem ten opsigte van optimale gebruik van Afrikaans aan UP is die feit dat die universiteit waarskynlik die grootste akademiese aanbod van enige universiteit in Suid-Afrika het. Daar is binne die universiteit meer as ’n duisend modules wat aangebied word vir tien of minder studente. Dit word dus prakties onmoontlik om parallelmediumonderrig in alle modules aan te bied. Die pragmatiese uitweg is om na Engels oor te slaan, wat die oorgrote meerderheid studente in dié modules aanvaar.

“Daar is al voorgestel dat UP op ’n groot skaal van tolkdienste gebruik moet maak. Fluistertolkovertalings is weens logistieke probleme nie regtig vir UP ’n opsie in klein klasgroepe met minder as tien studente nie. Daar is ook die vraag wie die dienste in gespesialiseerde kursusse en modules sal kan verrig. UP wag dus om te sien hoe die probleme by Noordwes-Universiteit opgelos word. NWU het egter die veiligheidskussing van Afrikaanse en Engelse kampusse en gevolglik is die aanvraag na tolkdienste op die Potchefstroom-kampus waarskynlik relatief beperk.

“Wat Afrikaans- en Engelssprekende kampusse betref, moet ’n mens baie versigtig wees vir die ‘separate but equal’-scenario wat al tot soveel probleme in onderwys aanleiding gegee het. UP self het probleme hiermee ten opsigte van die Mamelodikampus van Vista Universiteit wat ’n aantal jaar gelede by UP geïnkorporeer is.”

'n Gevallestudie

Die uitwerking op Afrikaans van die beleid van 'n vryemark vir die voertaal blyk uit wat 'n UP-biologieprofessor vertel het:

"In die eerstejaarsklas in Biologie is daar 1 300 studente. Dit is 'n basiskursus vir alle relevante rigtings insluitende Tandheelkunde en Veeartseny. Die persentasie studente wat lesings in Afrikaans verkies, is ongeveer 40%.

"In die tweedejaar Biochemieklas is daar 530 studente. Net enkele studente vra vir lesings in Afrikaans, maar hulle gee nie om as dit net in Engels ook aangebied word nie.

"In die finalejaarsklas is daar 40-50 studente en hulle verkies dat die lesings net in Engels moet wees, alhoewel so 20-30 studente wel die vraestelle en studiehandleidings in Afrikaans wil sien. Die siening onder hulle is, dat in die beroepswêreld dit in elk geval net Engels sal wees wat tel.

"Selfs kinders wat uit die VCHO-skole kom, verkies om in Engels onderrig te word. Hy het dit met van hulle ouers opgeneem. Die reaksie is dat hulle in elk geval moed opgegee het met die nuwe S.A. en hulle kinders nou markgereed maak vir die buiteland.

"Die mees Afrikaanse beroepsrigting is Ingenieurswese waar daar uit 'n klas van plus-minus 130 studente, ongeveer 20-30 is wat op Afrikaans aandring en wat 'n 'issue' daarvan maak met die Universiteitsowerheid."

Die skrywers van hierdie verslag het met prof. Vic Webb gesprek gevoer. Volgens hom het Afrikaans binne 17 jaar by die UP agteruitgegaan van 'n posisie waar dit die voorgeskrewe en enigste voertaal was tot een waar dit net geduld word. Daar was in die afgelope dekade 'n "enorme ommekeer" in die taal van onderrig – "van slegs of hoofsaaklik Afrikaans tot grootliks Engels."⁹ Sy standpunt is dat as volledige verengelsing verhoed wil word, die UP met die regering in gesprek moet tree oor addisionele subsidies vir veeltaligheid. Die volgende moet verder gedoen word:

- Die universiteit moet sy taalbeleid hersien.

⁹ Rapport, 6 November 2005.

- Dit moet 'n bindende ooreenkoms met die Afrikaanse gemeenskap sluit om Afrikaans op betekenisvolle wyse te behou.
- Dit moet 'n onderrigmedium-model aanvaar wat Afrikaans en ander inheemse tale bevorder en ontwikkel.

Grové dui aan dat die senaat 'n proses begin het om die UP se bestaande taalbeleid te evalueer en te hersien indien nodig. Hy wys daarop dat dié universiteit se statuut, wat onderrigtale betref, die volgende bepaal: "Die Taalbeleid [van die Universiteit van Pretoria] sal op so 'n wyse geïmplementeer word dat beide Afrikaans en Engels as akademiese tale oor die lang termyn uitgebou en versterk sal word."

Grové dui verder aan dat die UP se huidige taalbeleid baie daartoe bygedra het om die universiteit die afgelope 15 jaar te omskep in 'n werklik Suid-Afrikaanse universiteit. Alle Suid-Afrikaanse (en buitelandse) studente wat oor die akademiese vermoë beskik, het toegang tot die universiteit.

Die taalbeleid het dit ook moontlik gemaak om personeel uit 'n groot poel nasionale en internasionale akademici aan te stel (wat nie sou kon gebeur as die universiteit slegs Afrikaanssprekende akademici sou aanstel nie). Weens hierdie en ander stappe wat die universiteit geneem het, groei die UP se internasionale aansien.

Grové wys egter daarop dat die UP, wat die taalbeleid betref, moet toesien dat die opdrag van sy statuut verwesenlik word. Om dit te verseker, kan dit nodig wees om weer na sekere aspekte van die UP se bestaande taalbeleid te kyk.

Taalvaardigheid

Die UP bepaal dat personeellede nie verplig is om in Afrikaans vaardig te wees nie. Word 'n dosent aangestel wat net in Engels vaardig is, moet ander departementslede die Afrikaanse werkklas hanteer.

Studente het die keuse om 'n Algemene Geletterdheidstoets (AG), wat by die UP ontwerp is, in Afrikaans of Engels af te lê. Taalvaardigheid is 'n onderdeel van dié toets. Studente wat swak vaar, word verplig om 'n ekstra module te volg.

Sommige studente uit agtergeblewe gemeenskappe wat die Engelse AG-module volg, ondervind egter dikwels probleme en die klem val dus eerder op taalonderrig as op die verwerwing van AG. In 2004 is gevind dat 35% van die studente wat nie in hul moedertaal skoolonderrig ontvang het nie die toets druip, teenoor 26% by dié wat wel moedertaal-skoolonderrig gehad het.

Taalklagtes

Die UP het nie 'n prosedure spesifiek vir taalklagtes nie – dié gaan gewoonlik direk na die registrateurskantoor, of die studenteraad wat dit na die registrator deurstuur. Studente kan ook by die studentedekaan klagtes indien. Die UP beplan om binnekort 'n formele prosedure vir taalklagtes in te stel.

Akademie se publikasies

Die UP befonds nie akademiese tydskrifte as sulks nie, maar ondersteun van tyd tot tyd tydskrifte om redaksielede te vergoed. Heelwat hiervan geskied *ad hoc* in die fakulteite uit fakulteitsfondse. Oor die algemeen wil die UP wegbeweeg van 'n situasie waar die universiteit 'n te noue verbintenis met navorsingstydskrifte het. Dit bemoeilik akkreditasie, ensovoorts – veral as personeel gereeld daarin publiseer.

Gegewe die feit dat die UP se reputasie grotendeels afhang van die soort tydskrifte waarin personeel publiseer, word hulle aangemoedig om te publiseer in tydskrifte wat internasionaal gereken word. Dit help ook om personeellede se akademiese statuut te vestig, wat weer help as hulle om gradering as navorsers aansoek doen.

Afrikaans in perspektief by die UP

In die vorige afdeling is daar verwys na die verduideliking van prof. Johan van Zyl, rektor van die UP, waarom die UP nie in 2001 wou saamstem met die Gerwel-komitee se voorstel dat die US en die PU aangewys word om spesiale verantwoordelikheid vir Afrikaans te neem nie. Van Zyl se woorde was dat die UP Afrikaans saam met Engels as voertaal erken en dat die beskerming, ontwikkeling en uitbou van albei tale 'n sentrale plek inneem.

Hoeveel hiervan het plaasgevind? Aan die positiewe kant is die feit dat Van Zyl teen heelwat weerstand tog deurgedruk met die inbring van gelyktydige vertaaldienste by raadsvergaderings. 'n Gedeeltelike stelsel van parallelmediumonderrig is onderhou maar die tendens is egter een van die stelselmatige erodering van Afrikaans. Die personeel word nie vergoed vir ekstra lesings wat in 'n ander taal aangebied word nie. Die bestuur neem wel die ekstra lesings wat dosente aanbied in ag in die bepaling van hul werkslading. In dié sin “subsidieer” die universiteit én die dosente Afrikaans.

In sekere gevalle word parallelmedium sonder ekstra koste aangebied. As die klasse groot is en weens lesingsaalgrootte herhaal moet word, word ekstra personeel voorsien en gewoonlik word sulke lesings dan in Afrikaans en Engels aangebied. Dieselfde het in praktiese klasse in die natuurwetenskappe gebeur.

Die UP het die leiding geneem in die aandrang by die regering dat addisionele subsidies vir die aanbod van parallelmedium toegeken word. Daar kan egter nie verwag word dat so 'n subsidie, as dit toegeken word, baie fondse sal beskikbaar stel nie.

Aan die negatiewe kant moet heel eerste UP se aanstellingsbeleid genoem word. By die UP is dosente aangestel wat nie in Afrikaans kan of wil klasgee nie, terwyl die UV, RAU en NW (Potchefstroomkampus) dosente wat vaardig in Afrikaans is, aanstel om Afrikaanse onderrig in voorgraadse kursusse aan te bied – deur middel van parallelmedium of tolkdienste.

By die UP (en later ook die US) word dit moeilik of selfs onmoontlik om dubbelmedium toe te pas as daar dosente aangestel word wat nie in staat is nie (of onwillig is) om in Afrikaans klas te gee. Dit wil voorkom of daar by die twee universiteite nie enige sistematiese beplanning is in gevalle waar nie-Afrikaanstalige dosente aangestel word nie – dit word meestal aan die departement oorgelaat om intern vir die merk van Afrikaanse vraestelle en so meer te reël.

By die UP wil dit voorkom of daar nie 'n meganisme vergelykbaar met dié van UV en NWU is om taalklagtes aan te hoor nie. In 'n memorandum wat ongeveer duisend studente onder leiding van die

Vryheidsfront in Augustus 2005 aan die UP-bestuur oorhandig het, word gesê:

“Bedrieglike wanvoorstellings word teenoor Afrikaanse studente gepleeg: hulle betaal vir Afrikaans, maar ontvang dit nie. Daar word personeel aangestel wat nie ’n woord Afrikaans kan praat nie, en ons moet dit aanvaar. Die UP stel nie meer Afrikaanse personeel aan nie. Dit het tot gevolg dat die huidige Afrikaanse personeel oorlaai word met werk. Afrikaanse studente word geïntimideer ... Studente word gedreig wanneer hulle aandring op regte met woorde soos: ‘Het jy al gesien hoe maklik druip ek ’n student?’”¹⁰

’n “Verbintenisse met die Afrikaanse gemeenskap”

Hoe kan die agteruitgang van Afrikaans by die UP gestuit word? Die eerste stap is om te erken dat dubbelmedium groot skade aanrig. Die tweede stap is om ’n spesifieke ruimte vir Afrikaans te skep wat teen erosie bestand is. Grové het die moontlikheid van ’n “versekerde ruimte vir Afrikaans” genoem. Hy het dit so gestel:

“Met betrekking tot die spesifieke posisie van Afrikaans as voertaal, gee ek toe dat Afrikaans veral in die Fakulteit Geesteswetenskappe skade gely het. Daar is ’n punt ten opsigte van Afrikaans as voertaal bereik waar besef moet word dat pragmatisme groot skade vir ’n taal kan meebring. Daar is derhalwe nou ’n senaatskomitee aangestel wat die taalbeleid van die universiteit moet evalueer en indien nodig hersien.

“’n Moontlike wyse waarop aan die behoeftes van onderrig in Afrikaans voldoen kan word, is om ’n programbenadering te volg waarin sekere programme deurlopend in Afrikaans gedoseer sal word, en ander nie. Daar moet besluit word watter dissiplines vir Afrikaans geoormerk sal word – ekonomie, rekeningkunde, ensovoorts? Afrikaans moet in die geoormerkte velde deur middel van parallelmediumonderrig beskerm word. Wat personeel betref, sal dit beteken dat die universiteit op grond van bedryfsvereistes vir hierdie programme Afrikaanssprekende personeel moet aanstel.

¹⁰ Memorandum aan die UP-bestuur, ongedateer.

“Die universiteit moet ’n langtermynverbinde met die Afrikaanse taalgemeenskap aangaan. Dit moet aan ouers die versekering gee dat sekere programme steeds aangebied sal word wanneer hul kinders op universiteit kom. Daar moet egter geldelike ondersteuning daarvoor van die regering kom. Dit behoort die vorm aan te neem van ’n toegewyde fonds – ‘ring-fencing’ van die taal tot op programvlak. Hieroor behoort daar ’n rasionele gesprek tussen die Historiese Afrikaanse Universiteite en die staat plaas te vind, waarin ondersteuning gesoek moet word vir die wegbeweeg van kosmetiese na werklike oplossings.”

’n Oordeel

Dit is moeilik om ’n finale oordeel oor die nakoming van die UP se taalverantwoordelikhede te vel. Aan die een kant wil dit voorkom of Afrikaans as voertaal wel meer gebruik word as wat in die pers daaroor berig word. Aan die ander kant is die verengelsing van die universiteit omvattend en aan die versnel. Die UP het ’n geloofwaardigheidsprobleem oor die voertaalkwessie weens die aggressiewe manier waarop prof. Johan van Zyl as rektor die benadering van vraag en aanbod gebruik het om die aanbieding van modules te laat bepaal.

Dit is in die lig hiervan moeilik om die morele gronde te verstaan van die teenstand wat Van Zyl in 2001 gebied het teen die gedagte van die Gerwel-komitee dat die US en PU uitgesonder word as instellings met ’n spesiale verantwoordelikheid vir Afrikaans. Dit kan verstaan word as ’n rektor die belang van sy eie universiteit voorop stel, maar dit is ’n ander saak as so ’n universiteit sien hoe Afrikaans in sy lesingsale agteruitgaan, maar ook nie wil hê dat ander universiteite die primêre verantwoordelikheid vir Afrikaans neem nie.

’n Werklik langtermynverbinde met die Afrikaanse gemeenskap, soos wat Grové voorstel, sal baie doen om die UP se geloofwaardigheid oor taal te herstel. Vir die huidige bly prof. Vic Webb, direkteur van die Sentrum vir Taalpolitieke Navorsing, se stelling staan: “Afrikaans word nie aan UP beskerm nie”.¹¹

¹¹ Rapport, 6 November 2005.

Universiteit Stellenbosch

Taalbeleid van 1992-2002

In 1992 is Afrikaans statutêr as die voertaal van die Universiteit van Stellenbosch neergelê. Tot en met 2002 was die taalbeleid ondubbelsinnig dat die US 'n inklusiewe Afrikaanstalige universiteit is waar anderstaliges ook geakkommodeer word deur hulle prakties te hulp te kom en, soos al baie jare die geval was, toe te laat om werkstukke en vraestelle in Engels te skryf.

Daar was nooit 'n formele besluit dat vraestelle ook in Engels opgestel moet word nie, maar dit het wel die gebruik geword as daar 'n groot getal Engelssprekendes in die klas was. In die geval van kursusse wat nie elders aangebied is nie, byvoorbeeld Bosbou, is Engels naas Afrikaans gebruik. Die US was dus nie taal-eksklusief nie.

'n Veranderende studentekorps

Vanaf die vroeë 1990's het sake op die grondvlak anders begin lyk. Informeel het die voertaal op honneursvlak na Engels oorgegaan as daar nie-Afrikaanstalige studente aanwesig was. Vanaf die middel-1990's het sekere dosente in Lettere en Wysbegeerte op eie houtjie al meer Engels in lesings begin gebruik. In die terminologie van die dag, wou die dosente toon dat die universiteit "taalvriendelik" is.

As deel van sy transformasie het die US toenemend bruin studente ingeneem, van wie die meeste Afrikaans verkies het. Hul aandeel van die studentekorps was 'n skamele 12% in 2005. Engelssprekendes, wat hoofsaaklik wit was, het daarteenoor 'n kritieke massa begin vorm. Voorgaads het hul getalle toegeneem van 10% in 1973 tot 30% in 2005. In die Fakulteit van Lettere en Wysbegeerte is dit nou net onder 40% (dit sluit studente in wie se voorkeuertaal van onderrig Engels is). In sommige modules vorm hulle selfs 'n meerderheid.

Toenemende getalle Engelssprekendes kan egter nie op sigself 'n verandering in die voertaalbeleid teweegbring nie. Nuwe studente is ook nie onbewus daarvan dat die US Afrikaans is nie. 'n Opname wat die US in 2004 laat onderneem het, toon dat 95% van die wit en bruin studente by registrasie aangedui het dat hulle geweet het dat hulle Afrikaans moet verstaan om daar te kan studeer.

Dié studie toon ook aan dat sommige studente probleme met die taalbeleid ontwikkel het *nadat* hulle aangeland het. Ongeveer 16% van alle studente het in die opname aangedui dat hulle kommunikasieprobleme in die meeste van die modules ondervind. Net 3,3% het egter aangedui dat hulle die Taalsentrum gebruik om hul taalvaardigheid op te skerp.¹²

Die kern van die saak was dat die bestuur en sekere dosente al minder druk op studente gesit het om in Afrikaans vaardig te raak. In plaas daarvan dat nie-Afrikaanse studente besef het dat hulle verplig is om Afrikaans baas te raak, het sommige hul dosente probeer dwing om meer Engels te gebruik. Dosente wat gretig was om te wys dat hulle, om die regering se terminologie te gebruik, nie Afrikaans as 'n hindernis laat funksioneer nie, het al groter toegewings aan Engels gemaak.

In so 'n situasie is daar net twee opsies: US gly na toenemende verengelsing of 'n poging word aangewend om Afrikaans deur vaste riglyne en reëls stewig gevestig te hou.

Volgens die US se *Strategiese Visie vir 2012* word die bevordering van Afrikaans as wetenskaps- en universiteitstaal erken as een van vyf doelstellings (die ander vier is die nastreef van akademiese uitnemendheid, die ontwikkeling van kapasiteit, deelname in die Suid-Afrikaanse samelewing en die bevordering van diversiteit).

Baie van die US se probleme met sy hantering van die voertaalprobleem spruit uit die feit dat die universiteit getalm het met 'n plan vir die ontwikkeling van die hoër funksies van Afrikaans, veral as wetenskapstaal.

Deur eers 'n taalplan, en veral 'n baie dubbelsinnige taalplan te aanvaar, het die universiteitsraad 'n posisie laat ontstaan wat sy eie onbeheerbare loop geneem het.

¹² Universiteit van Stellenbosch, Opname oor die ervaring van die implementering van die taalbeleid en -plan aan US, 2004, pp. 17-19.

Die Taalplan van 2002

In 2001 het prof. Chris Brink rektor geword. In sy finale onderhoud as kandidaat is sy taalvisie “Ons weg deur die nuwe wêreld” vir die universiteitsraad uitgespel.¹³ Hy het verklaar:

“Die groei en bloei van Afrikaans lê in ons eie monde en hande ... Die Afrikaanses is besig om hul eie Renaissance te bewerkstellig. Teen hierdie agtergrond dan my visie vir Afrikaanses aan die Universiteit van Stellenbosch. Ek sien US as sentraal binne ’n “Afrikaanse Renaissance” [sy kursivering].

Binne hierdie raamwerk het hy die volgende punte oor die voertaalbeleid van die HAU gemaak:

- Dit is onrealisties om te verwag dat enige universiteit in Suid-Afrika eksklusief in Afrikaans onderrig sal gee.
- Dit is onrealisties om te dink dat daar vyf universiteite in Suid-Afrika kan wees wat Afrikaans as eerste onderrigtaal gebruik.
- Dit is realisties om te dink dat daar minstens een, en waarskynlik twee, universiteite kan wees wat Afrikaans as eerste onderrigtaal gebruik.
- Die US het ’n uitstekende saak uit te maak om so ’n universiteit te wees – en moet dít doen.

Toe hy gevra is: “Hoe sien u die toekoms van Afrikaans aan die universiteit?”, het hy geantwoord “Ontspan – dis nie ’n probleem nie – dis ’n situasie wat bestuur moet word. Afrikaans sal nie in gevaar wees op Stellenbosch as dit reg bestuur word nie.”¹⁴

Terselfdertyd het Brink gewaarsku dat daar nie “reëls en regulasies” vir die beskerming van Afrikaans moet bestaan nie. Dit was nie duidelik hoekom hy dink dat Afrikaans sonder reëls met Engels kon saambestaan nie, terwyl ’n veel sterker taal soos Frans in Kanada op rigiede reëls aandrang.

¹³ Hierdie dokument, gedateer 18 Mei 2001, het op die rektor se webblad van die US-webwerf verskyn.

¹⁴ Onderhoud met ’n US-raadslid, 30 Januarie 2006.

Soos reeds aangedui, het Brink drie maande later in 'n onderhoud met 'n afvaardiging van die Aksie Hoër Onderwys 'n ander stel prioriteite beklemtoon. Dit was die groei van studentegetalle, die voldoening aan die regering se aandrang dat die universiteit die bevolkingsopnamestelling moet verteenwoordig, en die lewering vir 'n swart administrasie van net soveel oudstudee in die hoë besluitnemende posisies as onder die ou bewind. Volgens Brink moes Afrikaans binne hierdie raamwerk gehanteer word.

Klaarblyklik is die twee stelde prioriteite moeilik versoenbaar. As die klem op die eerste sou val, sou daar verwag kon word dat Afrikaans aan die US sterk sou staan en selfs groei. Val die klem op die tweede, sou die US hom as 'n tweetalige universiteit herposisioneer en dan kon daar, in die lig van vergelykbare situasies, die spoedige oorheersing van Engels in die lesingsaal verwag word.

Voor 2002 is Engels in sekere modules, veral in Lettere en Wysbegeerte, redelik wyd gebruik maar dit was informeel en strydig met die formele beleid. Die proporsie Engels wat gebruik is, het van dosent tot dosent gewissel. Sommiges het geen Engels gebruik nie, ander het sowat 'n kwart van die lesingtyd toegelaat vir verduidelikings in Engels, en daar was dié wat erken het dat hulle hoofsaaklik Engels gepraat het. Dit was in stryd met die beleid, maar daar is nie teen hulle opgetree nie.

Een van die eerste take wat die US onder Brink se leiding aangepak het, was om met 'n omvattende proses te begin om die toenemende taalprobleme aan te spreek. Dit het uitgeloop op 'n Taalbeleid en 'n Taalplan, wat teen die einde van 2001 aangeneem is. Die Taalbeleid het die kern hiervan só uitgespel: "US is verbind tot die gebruik en volgehoue ontwikkelinge van Afrikaans as akademiese taal in 'n meertalige konteks".

Die plan en beleid het vier voertaalopsies uitgespel:

- A-opsie (Afrikaansmedium)
- E-opsie (Engelsmedium)
- A&E-opsie (parallelmedium). Dit is veronderstel om uitsonderings te wees.
- Tweetalige taalspesifikasie (T-opsie).

Die toegewings wat in die naam van “taalvriendelikheid” gemaak is, het nou 'n vaste deel van 'n stelsel geword, die sogenaamde T-opsie. Dit het in teorie vir Engels en Afrikaans op 'n gelyke basis in dieselfde klas voorsiening maak.

Volgens die Taalbeleid wil die US 'n groot en diverse gemeenskap bemagtig. Dit sluit 'n beduidende groep uit agtergestelde gemeenskappe in, waaronder sowel Afrikaanssprekendes as 'n aansienlike getal nie-Afrikaanssprekendes wat Afrikaans beter beheer as Engels. Die universiteit wil al dié groepe bemagtig deur opleiding in Afrikaans. Dit verbind hom in sy taalbeleid tot die gebruik en volgehoue ontwikkeling van Afrikaans as akademiese taal in 'n meertalige konteks.

Voorgraads is enkelmedium-Afrikaans die “verstektaal” en “outomatiese opsie” vir alle modules. Die beleid lui verder dat daar slegs ná deeglike motivering van dié outomatiese opsie afgewyk mag word. In sy interpretasie van die plan het die Taalkomitee egter toenemend die klem elders laat val.

Die beleid bepaal verder dat klasnotas “waar moontlik” volledig in Afrikaans en/of Engels moet wees. Nagraads het Afrikaans ook 'n plek en “behoort” daar geen diskontinuiteit te wees wat die gebruik van taal betref nie. Nietemin kan daar in die praktyk 'n vryer taalspesifikasie wees.

'n Taalplan, wat die Taalbeleid vergesel, verklaar dat die US Engels wil benut ter wille van sy internasionale waarde, die sterk teenwoordigheid van Engels-eerstetaalsprekers en die behoefte aan akademiese vaardigheid in Engels by studente wat nie Afrikaans as huistaal het nie. Dit verklaar: “Aan die universiteit funksioneer Engels in kombinasie met Afrikaans.”

Engels word in besondere omstandighede as voorgraadse onderrigopsie gebruik. Nagraads word Afrikaans en Engels aangewend. Die universiteit stel hom ten doel om studente se akademiese geletterdheid in Afrikaans en Engels stelselmatig te ontwikkel.

Die universiteit onderneem ook om deur besondere inisiatiewe by te dra tot die ontwikkeling van isiXhosa as ontlukende akademiese taal. Die Eenheid van isiXhosa in die Taalsentrum het reeds twee terminologieslyste in drie tale (Afrikaans, Engels en isiXhosa) laat verskyn. Dit dek die

algemeen akademiese en administratiewe terminologie. Die doel is om aan studente die belangrikste terme in hul vakgebiede in drie tale beskikbaar te stel.

Die vraag of Afrikaans aan die US verder sou gly, het daarvan afgehang of die T-opsie spesifiek net die doel sou dien waarvoor dit ingestel is. 'n Taalplan, wat die Taalbeleid vergesel, bepaal uitdruklik in par 3.3.1 die volgende:

“Die T-taalspesifikasie word veral aangewend om studente met Engels as huistaal of voorkeurtaal stelselmatige blootstelling te gee aan Afrikaanse vaktaal sodat hulle op tweedejaarloos optimaal ... kan studeer in modules met 'n A-taalspesifikasie.”

Dit beteken dat dit net bedoel is vir eerstejaarstudente en dié wie se Afrikaans sodanig is dat hulle kans moet kry om dit te verbeter sodat hulle in die tweede jaar meer doeltreffend met die A-opsie kan studeer. Die plan bestempel die T-opsie as 'n 50-50-bestel. Dit maak voorsiening daarvoor dat daar in 'n klas meer as 50% Afrikaans mag wees, maar dit sê ook dat daar nooit minder as 50% Afrikaans mag wees nie.

Die plan en beleid is dubbelsinnig geskryf met so baie kwalifikasies en uitsonderings dat die US dit later moontlik sou vind om die A-opsie, wat as die outomatiese opsie aangedui word, glad nie te gebruik nie! Sekere regsgeleerdes het nie 'n probleem daarmee gevind nie, maar ander het egter verskil, soos hier onder sal blyk. Baie sou dus afhang van die gees waarin die bestuur die plan in werking sou stel. Dit sou blyk dat die Taalkomitee die A-opsie bloot sou sien as een waarvoor geen verdere motivering by die voertaalkeuse van 'n bepaalde module gegee hoef te word nie. Die komitee het die deur wyd oopgemaak vir afwykings van die A-opsie, al was die motivering maar skraal.

Die konvokasievergadering op 11 November 2002, bygewoon deur meer as 1 000 oudstudente, was die geleentheid waar dié kwessie bespreek kon word. Die toespraak by die geleentheid deur Brink as rektor is baie goed

ontvang. 'n Ervare, afgetrede joernalis het dit as 'n handves vir Afrikaans bestempel.¹⁵

Brink het hier gesê:

“Ons het nou 'n taalbeleidsraamwerk wat ruimte gee vir die strategie om Afrikaans as primêre onderrigmedium te gebruik. Dit beteken dat, tensy andersins gemotiveer en besluit, voorgraadse modules outomaties in Afrikaans gedoseer word.”

Hy het ook verklaar:

“My kerngedagte ... is steeds die groei en vooruitgang van Afrikaans, en die sentrale rol wat Stellenbosch daarin kan speel... Ons wil hoegenaamd nie op 'n 'onwillekeurige glybaan' van verengelsing wees nie. Behalwe vir enige oortuiging wat mens mag hê oor die rol en toekoms van Afrikaans op Stellenbosch, pas dit net eenvoudig nie by 'n goed-bestuurde onderneming om op 'n onwillekeurige glybaan van enige aard te wees nie.”¹⁶

Verder het hy belooft dat “geen nie-Afrikaanssprekende vetoreg oor Afrikaans sal geniet nie”, byvoorbeeld deur aan te dring dat 'n vergadering of 'n klas in Engels plaasvind nie. Hy het afgesluit:

“Jan Hendrik Hofmeyr het in 1905 hier op Stellenbosch 'n baie eenvoudige vraag gevra oor Afrikaans: is dit ons erns? Die landswye deelname aan die taaldebate, die aandag op regeringsvlak, die werk van die universiteit aan die saak, u opkoms hier vanaand by die grootste konvokasievergadering ooit – al hierdie dinge sê vir my dat ons nou, na byna 'n honderd jaar, steeds met oortuiging kan antwoord: ja, dit is ons erns.”

Wat die rektor en die konvokasie met die “erns om Afrikaans te handhaaf” verstaan het, was egter twee heeltemal verskillende goed.

¹⁵ Die woorde van P.A. Joubert, eens assistent-redakteur van *Die Burger*.

¹⁶ Hierdie toespraak was ook tot enkele maande gelede op die US-webblad, maar verskyn nie meer daar nie.

'n Swaai weg van Afrikaans

In die tweede helfte van die negentigerjare het die UP toegelaat dat die dubbelmediumopsie in sekere fakulteite gebruik word met die gevolg dat Engels Afrikaans verdring het. Dit is ten dele verklaarbaar. Geleë binne 'n hanetree van die Uniegebou is dit voortdurend in die regering se soeklig. Verder is Afrikaans 'n minderheidstaal in Gauteng.

Waarom die US al meer na dubbelmedium geswaai het, ondanks die duidelike voorbeeld van die UP, is moeilik om te verklaar. Met 60% van die mense in die Wes-Kaapstreek Afrikaanssprekendes, is dit die gunstigste geleë van al die universiteite vir 'n Afrikaansmedium-instelling. Histories het dit van al die HAU's die grootste rol in die ontwikkeling van Afrikaans as akademiese taal gehad. Daarbenewens het dit, binne die konteks van die groot agterstand van bruin Afrikaanssprekendes in die deelname aan tersiêre onderrig, 'n duidelike transformasietaak wat dit in Afrikaans kan verrig.

Die volgende tabel gee die getalle vir voorgraadse US-studente anders as wit en die totaal van voorgraadse studente wat kontakonderrig ontvang:

Voorgraadse studente anders as wit aan die US en totaal (alle rasse)

	Bruin	Indiër	Swart	Totaal
2003	1 776	266	504	13 875
2004	1 890	176	471	13 446
2005	2 036	189	550	13 863

Hierdie afdeling sit die redes uiteen vir die US se toenemende swaai na Engels asook die relativering van Afrikaans. Hulle is kortliks: die gebrek aan bruin studente, die finansiële imperatief en die ideologiese imperatief.

Die gebrek aan bruin studente

Die eerste rede vir die US se swaai na Engels spruit uit die aanname dat daar nie genoeg geskikte bruin Afrikaanssprekendes gelok kan word nie. Die US wil dus sy transformasietaak eerder verrig deur swart en stedelike bruin studente te lok wat in Engels wil studeer. Die deelnamekoerse van die verskillende groepe blyk uit die volgende tabel:

Deelname aan Tersiere Onderwys

Bevolkingsgroep en eerstetaal-deelnamekoers

Bruin Afrikaanssprekend	4,5%
Bruin Engelssprekend	28,9%
Wit Afrikaanssprekend	50,7%
Wit Engelssprekend	71,8%

Daar moet in aanmerking geneem word dat daar in die afgelope vyftien jaar 'n sterk neiging tot verengelsing onder die bruin middelstand in Kaapstad is. Dit is moontlik dat hierdie tendens reeds in dié syfers weerspieël word. Die meeste bruin topstudente word gelewer deur 'n betreklik klein getal skole in Kaapstad wat Engels as voertaal het.

Die US probeer nou sy pogings daarop toespits om bruin studente van Kaapstad te werf en ook swart studente van die Wes-Kaap. In albei gevalle is daar probleme. Daar het byvoorbeeld in 2004 minder as 300 swart leerders in die Skiereiland met Afrikaans in die hoërgraad geslaag. Bruin studente van Kaapstad beskou Stellenbosch as te Afrikaans.

Vir albei groepe is die hoë lewenskoste op Stellenbosch en die aansienlike probleme met vervoer tussen Kaapstad en Stellenbosch groot struikelblokke.

Die US behoort hom eintlik op die plattelandse bruin mark toe te spits, maar dit is 'n baie groot taak. Die plattelandse skole slaag nie daarin om betekenisvolle getalle bruin studente vir universiteitstoelating te lewer nie. Om die situasie om te draai, sal die US moontlik betrokke moet raak by die heropleiding van onderwysers.

Dit is makliker – en ook meer polities korrek – om swart studente te werf en daarmee die eis van transformasie en diversiteit na te kom. Daarvoor moet die US egter al meer Engels gebruik, wat deur baie swart studente as die enigste geskikte onderrigtaal beskou word.

Intussen ontduik die US egter sy historiese plig teenoor die studente uit die Afrikaans-sprekende bruin gemeenskap wat verkies om in Afrikaans te studeer.

Die kwessie van belange

In sy bydrae tot die taaldebate in *Die Burger* wat in die laaste maande van 2005 gevoer is, het dr. Edwin Hertzog, voorsitter van die US-raad, geargumenteer dat as die universiteit te sterk op eksklusief Afrikaans as voertaal aandring, hy 30% van sy studente in Lettere en Wysbegeerte asook beduidende getalle studente uit ander fakulteite, kan verloor.¹⁷ Hierdie stelling is egter nie verantwoordbaar nie. Sedert die laat-1980's het toenemende getalle Engelstaliges na die US, as 'n enkelmedium Afrikaanse universiteit, gegaan – vanweë die kwaliteit van onderrig en die gehalte van die kampuslewe. Die feit dat die US enkelmedium was, het nie sulke studente teruggehou nie (net soos by die RAU die geval was).

Hertzog het ook gewaarsku dat 'n aandrang op Afrikaans in so 'n mate tot 'n verlies van topvlakpersoneel kan lei dat "US verskraal kan word tot 'n middelmatige streeksinstelling". In 2005 het Brink iets soortgelyks gesê. Hy het gewaarsku dat 'n "alte streng enkeltaligheid sou sy eie risiko inhoud: ...die van 'n onwillekeurige glybaan na isolasie. In die komplekse wêreld waarin die universiteit haarself nou bevind, binne die kragvelde van globalisering, sal die universiteit as geheel maklik kan gly na die posisie van 'n parogiale klein streeksuniversiteit."¹⁸

Dit klink of hier beweer word dat 'n universiteit of 'n gemeenskap wat die keuse vir Afrikaans maak, teen Engels kies en die dosente dan hul vaardigheid in Engels verloor. Die teendeel is egter waar. Afrikaanssprekendes in die algemeen, én akademici aan die US, het – soos mense oor 'n groot deel van die wêreld – veel vaardiger in Engels geraak as wat 25 of 30 jaar gelede die geval was. Televisie en die Internet het Engels in almal se huise ingebring. Daar word algemeen aanvaar dat publikasies in Engels noodsaaklik is vir die vestiging van 'n internasionale reputasie.

Dit is voor die hand liggend dat 'n universiteit waarvan die dosente geen publikasies in Engels lewer nie of wat nie besoekende Engelstalige dosente verwelkom nie, homself isoleer. Nie een van die HAU's wil in so 'n posisie wees nie. Dit is egter 'n ander situasie as die gevaar van isolasie

¹⁷ *Die Burger* 5 Oktober 2005.

¹⁸ www.sun.ac.za Weblad van die Universiteit van Stellenbosch, Rektor se toesprake, 10 November 2005.

gebruik word om steeds meer Engels in die klasse in te voer of om geen poging aan te wend om Afrikaans as wetenskapstaal te bevorder nie. Dan word die gevaar van “isolasie” ’n dekmantel vir ’n doelbewuste verengelsingbeleid.

Die stelling van Hertzog en Brink dat die US as ’n primêr Afrikaanse universiteit sal agteruitgaan, is moeilik verantwoordbaar. Dit was met Afrikaanse dosente en met die US as ’n Afrikaanse universiteit dat die sterk styging van navorsingsuitsette die afgelope 20 jaar hier plaasgevind het. Verreweg die meeste geakkrediteerde navorsers van die US is Afrikaanssprekend.¹⁹

Finansiële oorwegings en die strewe na uitnemendheid speel op ’n ander manier wel ’n rol. ’n Belangrike deel van die universiteite se begroting is die subsidies wat dit op grond van navorsingsuitsette ontvang. Die US het ook in die afgelope 15 jaar sterk vordering gemaak as ’n instelling met ’n aansienlike deel van die personeel wat gehalte-navorsers is. In 2003 was die deel van die US-personeel wat by die National Research Foundation geëvalueer en geakkrediteer is die tweede hoogste van die universiteite in die land.

Universiteite met die grootste persentasie NRF-geakkrediteerdes volgens ranglysnommers, 2003

1.	Universiteit van Kaapstad	27,3%
2.	Universiteit van Stellenbosch	24,6%
3.	Universiteit van die Witwatersrand	14,8%
4.	Universiteit van die Vrystaat	14,5%
5.	Universiteit van Port Elizabeth	13,9%
6.	Randse Afrikaanse Universiteit	12,7%
7.	Universiteit van Natal	12,3%
8.	Rhodes Universiteit	12,3%
9.	Potchefstroomse Universiteit	12,1%
10.	Universiteit van Wes-Kaapland	10,9%
11.	Universiteit van Pretoria	10,3%

Bron: National Research Foundation, The NRF Rating and Evaluation System, June 2005.

¹⁹ US-opname 2004, p. 38

Dit is binne die US se bereik om die universiteit te word waarvan die grootste persentasie personeellede geakkrediteerde navorsers is. Talle goeie Engelstalige navorsers is bereid om na die US te kom op voorwaarde dat hulle nie aan die vereiste voldoen om binne twee jaar vaardig genoeg in Afrikaans te word om daarin klas te gee nie. 'n Toenemende aantal dosente wat in Engels wil klasgee, sal egter vanselfsprekend Afrikaans ondergrawe.

'n Deel van die staat se subsidies vir publikasies in geakkrediteerde tydskrifte en boeke word by die US in navorsers se begrotings inbetaal. Daar is dus 'n ekstra aansporing vir dosente om te publiseer.

Vir 'n universiteit is navorsingsinkomste ook toenemend belangrik. Brink skets soos volg die US se posisie ten opsigte van die sogenaamde "derde geldstroom" – daardie geld wat akademici self vir die US verdien deur navorsing, kontrakte met die handel en nywerheidsektor, donasies, intellektuele eiendomstransaksies en entrepreneurskap:

"Die totale begroting van die Universiteit Stellenbosch, alles in ag genome, is van die orde van R1,6 miljard. Daarvan kom ongeveer 31% van die staat, ongeveer 21% van studie- en inwoningsgeld, ongeveer 5% van beleggings, en 43% – dus verreweg die grootste deel – uit die sogenaamde derde geldstroom.

"Ons kan dus die Universiteit sien as 'n bedryf met drie groot belangegroepe – noem dit maar aandeelhouders as jy wil: die staat, met 'n aandeel van 31%, die gemeenskap van studente en hul ouers, wat (as ons die beleggingsgeld ook aan hierdie groep toereken) 'n aandeel van 26% het, en die akademici self, met 'n aandeel van 43%.

*"Die interessante feit is dan dat in hierdie bedryf van ons die werknemers self die grootste aandeelhoudergroep is. (n Verdere interessante feit is die verandering oor tyd: in 1997 was die staat se aandeelhouding 41% teenoor vandag se 31%, die 'gemeenskapsaandeel' omtrent dieselfde op 25%, en die derde geldstroom se aandeel was 34% teenoor vandag se 43%.)"*²⁰

²⁰ US Webblad, Toesprake van Rektor, 10 November 2005.

Waarnemers het daarop gewys dat die 43%-aandeel aan die derde geldstroom 'n omstrede stelling is. Dit sluit ook skenkings in, en word nie alles deur navorsing verdien nie.

Vir 'n bestuur kan hierdie derde geldstroom sterker weeg as die saak van Afrikaans en die bepaalde taalkarakter van die universiteit. Die “kommersialisering” van die universiteit wat dié benadering verteenwoordig, loop maklik oor in die houding dat net dié dosente wat goed met navorsing presteer, tel en dat voorlesings, veral op voorgraadse vlak, van mindere belang is.

Die vraag is waarom die dosente nie sterker teenkanting toon teen die oorskakeling na dubbelmedium nie, wat heelwat meer moeite as Afrikaansmedium is. Volgens die US-opname van 2004 vind driekwart van die dosente dit tydrowend om leerstof in albei tale voor te berei en ongeveer 40 persent stem nie saam met die stelling dat die beleid geen impak op hul navorsingsbedrywighede het nie. Net 'n kwart van die dosente is oortuig dat die studente nie belangstelling verloor as hulle van die een taal na die ander oorskakel nie.²¹

Die antwoord moet gesoek word in die beskikbare opsies wat die bestuur aan hulle voorhou. Die boodskap wat dikwels deurkom, is dat die regering nie genoeg neem met Afrikaans-enkelmedium nie en maniere gaan vind om die universiteit te straf. Toenemend het die indruk ontstaan dat die keuse net tussen parallelmedium en dubbelmedium is. Wanneer dit by so 'n keuse kom, is Thomas Friedman se reël geldig: “faculty is interested in its own welfare.” Vir sommige dosente is feitlik enigiets behalwe die sluiting van die universiteit beter as 'n stelsel van parallelmedium waar hulle geen vergoeding kry vir die ekstra klasse wat hulle aanbied nie.

Hierby kom die toenemende geldkrisis van alle universiteite. Die US het baie jare lank streng besnoeiings vrygespring, maar teen 2003 was die wolf voor die deur. Terwyl sekere fakulteite verliese ly, het Lettere en Wysbegeerte 'n surplus getoon. Daar word ook gespekuleer dat 'n beleid van dubbelmedium tot 'n beter deurstekers sal lei, maar dit is nog nie wetenskaplik getoets nie. Baie dosente neem aan dat daar met dubbelmedium 'n kleiner gevaar is dat hulle hul poste vanweë

²¹ US Opname, p. 30.

besnoeiings sal verloor. Hulle kies dus dubbelmedium met inagneming van hul eie belange.

Die vraag is: Kry studente as kliënte waarde vir hul geld? Indien dubbelmedium so gebruik word dat materiaal twee keer in dieselfde klas aangebied word, maar in verskillende tale, is dit klaarblyklik 'n vermorsing van tyd en geld. Bied die dosent nuwe materiaal aan met die oorskakel na 'n ander voertaal, is dit in orde vanuit 'n pedagogiese perspektief, maar die vraag ontstaan dan: Waarom is twee voertale nodig in 'n streek soos die Wes-Kaap waar die bestaan van 'n Afrikaanse universiteit demografies en grondwetlik geregverdig kan word.

Konformiteit en Vaclav Havel se winkelier

In 'n reële sin figureer die gebruik van Engels as voertaal aan die US as 'n simbool van politieke korrektheid en transformasie soos deur die regerende party gedefinieer. Die gebruik van Engels herinner aan die beroemde passasie van Vaclav Havel oor die winkelier in Tsjeggo-Slowake onder die kommunistiese bewind wat 'n bord met die woorde "Werkers van die wêreld verenig" uitgestal het. Havel verduidelik dat dié optrede nie voortspruit uit enige begeerte om die publiek tot die kommunistiese ideaal op te vorder nie. Dit is eerder die geval dat hy aan sy politieke heersers wil sê: "Ek, die winkelier XY, bly hier en weet wat ek moet doen en tree op soos wat van my verwag word. Daar kan op my gereken word en ek kan nie verwyt word nie. Ek is gehoorsaam en is dus daarop geregtig om nie gesteur te word nie."

Havel sê voorts dat dit vir die winkelier 'n verleentheid sou gewees het om op sy bord te geskryf het "Ek is bang en ek is sonder enige voorbehoude gehoorsaam." Dit is veiliger om op 'n verenigde werkersklas (of, in US se geval, die gebruik van Engels) aan te dring. Die winkelier hoop dat, deur sy oproep só te formuleer, hy sy gediensigheid aan die politieke orde sal verbloem.

Daar hoef egter nie na 'n analogie uit die wêreld van die sosialistiese diktature gesoek te word nie. Die huiwering van so baie Afrikaanse akademici om vir Afrikaans op te kom en hul verdagmaking van diegene wat dit wel doen, kan ook verstaan word in die konsep "demokratiese uitsluiting", wat Charles Taylor, 'n bekende Kanadese filosoof, gebruik. Dié sindroom, wat sekerlik ook in Suid-Afrika aanwesig is, kom voor in

die konteks van die hedendaagse massademokrasie wat deurlopend die eis stel van konsensus en konvergensie oor doelwitte wat in die praktyk dikwels onmoontlik is om te bereik.

Van besluitnemers en meningvormers word verwag om die regte gesindhede te openbaar. In die proses word die demokrasie 'n soort gesindhedsklub en word regstreekse deelname en kommunikasie deur 'n simboliese gemeenskap van meningsvormers vervang. Engels is by uitstek die taal van inkorporering in die massademokrasie van Suid-Afrika. Dié gesindhede lei tot die voortdurende herhaling van die mantra “ons is nierassisties, nieseksisties en verbind tot gelykheid, nasiebou en bemagtiging”. Of: “Ons is nie soos die Afrikaners of die Zoeloes of die kapitaliste van weleer nie.”

Taylor wys egter ook op die reaksie as daar minderhede of belangegroepes op die toneel verskyn wat nie wil saamspeel nie, soos die Spaanse afstammelingen in die VSA wat skielik begin aandring op hul eie taal op skool of in die winkels, of 'n fundamentalistiese kerkgroep wat hul gewetensoortuiging formeel erken of godsdiensoonderrig in skole herstel wil hê, of kapitaliste wat op goeie gronde besluit dat die meeste maatskaplike opheffingsprogramme geldmors is en dat hulle eerder beter produkte en goeie diens gaan lewer (en nog ryker word).

Volgens Taylor beskou die heersende elite sulke sentimente meesal as 'n verbreking van die kontrak van gemeenskaplikheid – dit is sentimente wat te eerlik is om te duld. Dit lei tot wat hy noem “democratic exclusion” – jy sluit die mense uit wat nie die gesindhedsklub se spel wil speel nie. In 'n taaldebat sou jy hulle maklik kan etiketteer as reaksionêr en hulle simbolies kastreer deur hulle as regs, taalbulle of apartheidsaanhangers te brandmerk ter wille van die gemeenskaplike heil.²²

Die US se gebruik van Engels en sy afskaal van Afrikaans kan dus gelees word as 'n teken aan die owerheid dat die universiteit lojaal is en transformasie, inklusiwiteit en diversiteit, soos deur die regering gedefinieer, steun. Dit is onmoontlik om die skuif na dubbelmedium by die US te verklaar behalwe as dit ook gesien word as 'n ideologiese projek.

²² Charles Taylor, “The dynamics of democratic exclusion”, *Journal of Democracy*, 9,4, (1998).

Sekere van die sakelui in die US-raad (daar is egter ook uitsonderings²³) sluit hierby aan in 'n argument wat ongeveer so lui: "Ons kan nie die globale tendens dat Engels die taal van die ekonomie en die wetenskap word, ignoreer nie. In Suid-Afrika moet ons dit aanvaar en duidelik onderskei tussen die taal van die sakelewe en die staatsadministrasie en die bestaan van talle private kultuurtaale in Suid-Afrika. Afrikaans behoort net op die status van kultuurtaal aanspraak te maak – geskik vir die letterkunde, vir reklame vir die handelswêreld, vir die kunste, die godsdienste en persoonlike kommunikasie en by geleentheid van verkiesings vir kommunikasie met die kiesers. Aan die universiteite moet aanvaar word dat die taal van globale wetenskap en tegnologie Engels is en daarom moet onderrig en opleiding oorwegend in Engels geskied. Die US moet dus so gou moontlik Engels word."²⁴

Dié gesindheid is welbekend en glad nie nuut nie – dit is ook in die 1920's en 1930's gevoer toe Afrikaans in 'n veel swakker posisie as nou was. Dit is veral in lande soos Suid-Afrika en België dat 'n taalstryd mense bewus gemaak het van die oppervlakkigheid daarvan. Stryd het mense daarvan bewus gemaak dat taal aan 'n universiteit 'n besondere identiteit en nis gee in 'n wêreld wat ná 1989 kultureel al meer eenselwig geraak het.

In hierdie lande word die argument dat die volgehoue gebruik van die taal waarvoor hulle gestry het akademiese minderwaardigheid in die hand kan werk, met beslisheid verwerp. word. So skryf prof. Jean-Jacques de Laey, van die Mediese Fakulteit aan Universiteit Gent in België: "Al de colleges in de verschillende faculteiten worden in het Nederlands gedoceerd met enige uitzonderingen... Ik kan ze verzekeren dat er geen enkele aanwijzing is dat de Gentse Universiteit zijn taalpolitiek zal wijzigen."²⁵

Die gebruik van Afrikaans bevorder pluralisme en diversiteit, in plaas daarvan om dit te verhinder soos wat kritici beweer. Die stryd om Afrikaans as akademiese taal te behou, gaan verder as die oorlewing van

²³ Die belangrikste uitsondering is Koos Bekker. Kyk sy artikel in *Die Burger*, 26 Oktober 2005.

²⁴ Hierdie passasie is saamgestel ná verskeie gesprekke met sakeleiers, van wie sommige in die US-raad dien.

²⁵ Brief aan *Die Burger*, 28 November 2005.

Afrikaans, soos Thabo Mbeki, toe nog visestaatspresident, dit in 1999 as gasspreker van die Afrikanerbond beklemtoon het:

*"The use of Afrikaans and other languages is not simply about cultural survival... but about the emergence of new ways of doing things, and finding new creative ways of expressing ourselves and our plans for the future. This can be taken to mean that the idea of an African Renaissance encompasses also the flourishing of all the non-dominant languages in South Africa."*²⁶

Gewoonlik lewer die voorstanders van dubbelmedium ook 'n pleidooi vir diversiteit. Dit is egter dikwels 'n dekmantel vir taalimperialisme en eentaligheid – Engels. Besware teen parallel- of Afrikaansmedium word terselfdertyd afgemaak as 'n poging om "bevoorregting" af te dwing. Afrikaanssprekendes word daarvan beskuldig dat hulle 'n "taal-apartheid" pleeg as hulle Afrikaans-enkelmedium voorstaan.

In werklikheid is die eise en vrese van Afrikaanssprekendes oor hul taal dieselfde as dié van ander klein taalgemeenskappe. Soos Jean Laponce aandui, is dit kenmerkend van dié gemeenskappe dat hulle terme soos "grense" en "sekuriteit" gebruik wanneer hulle die oorlewing van hul taal wil verseker. In die Suid-Afrikaanse universiteitsopset moet daar voorsiening gemaak word nie net vir rassediversiteit nie maar ook vir taaldiversiteit en pluralisme.²⁷

Die US se toekenning van eregrade bevestig die analyses van Havel en Taylor. Breyten Breytenbach het in sy bydrae tot die taaldebat aangetoon dat die US met sy eregrade, voor en ná 1994, altyd sy politieke belange voorop gestel het. In 'n ope brief aan die leiers van Stellenbosse studente wat in 'n versoekskrif teen die uitbreiding van die T-opsie geïntestueer het, skryf hy:

"Stellenbosch was nog al die jare uitnemend dom, selfvernaam en arrogant – gedienstig teenoor wie ook al aan bewind is, gatkruiperig by die baas of hy

²⁶ Verbatimkopie van toespraak voor die Afrikanerbond, 27 Julie 1999.

²⁷ Laponce, *Languages and territories*, p.34.

*nou wit of swart is, en dit alles natuurlik aangebied onder die rein akademiese dekmantel van neutrale 'bestuur' en pragmatisme."*²⁸

Die beleid en praktyk loop uiteen

Teen die begin 2005 het dit nog vir oningeligtes gelyk of die Taalplan en Taalbeleid die toekoms van Afrikaans aan die US verseker het. Dit het gou geblyk dat die retoriek en die praktyk al verder uitmekaar aan die loop was. Op 1 Augustus 2003 het die voorsitter van die US-raad se Taalkomitee aangedui dat 70% (960) van die 1 391 modules waarvan die taalspesifikasies reeds bepaal is, hoofsaaklik in Afrikaans aangebied word. In sowat 24% (335) van die modules was die aanbieding tweetalig. Die orige 6% (96) was modules wat volledig in sowel Afrikaans as Engels beskikbaar is of wat slegs in Engels aangebied word.²⁹

Die US se 2005-jaarboek het 'n aanduiding gegee dat Afrikaans aan die verswak was. Hiervolgens was die taalspesifikasies van al die modules soos volg:³⁰

Afrikaans enkelmedium	65%
T-opsie (dubbelmedium)	24%
A & E (parallelmedium)	6%
Engels	5%

Die T-opsie was nou in verskeie fakulteite in gebruik: Gesondheidswetenskappe, Natuurwetenskappe, Opvoedkunde, Teologie asook Lettere en Wysbegeerte.

Aan die ander kant was daar fakulteite soos Ingenieurswese, Ekonomiese en Bestuurswetenskappe en Regsgeleerdheid wat goed beplan het en op Afrikaans as voertaal aandring.

By Ingenieurswese, byvoorbeeld, word parallelmedium in die eerstejaar met vrug en sonder enige skade aan Afrikaans gebruik. Die groot getal eerstejaars word in verskillende klasse opgedeel. 'n Minderheid van dié

²⁸ Breyten Breytenbach aan Piet le Roux, 25 Oktober 2005. Dit is gepubliseer in *Vrye Afrikaan*, 18 November 2005.

²⁹ *Die Burger*, 1 Augustus 2003.

³⁰ *Rapport*, 20 November 2005.

klasse word in Engels aangebied met die duidelike verstandhouding dat klasse in Engels nie die tweede en latere studiejare voortgesit sal word nie. Daar word ook van die studente verwag om die verpligte kredietdraende Algemene Geletterdheid-modules in hul eerstejaar te volg sodat hulle in die tweedejaar sonder enige oorgangsprobleme by die A-opsie vakke kan aansluit.

Lettere en Wysbegeerte se benadering staan in skerp teenstelling hiermee. Hier is die bywoning van taalvaardigheidskursusse opsioneel gemaak. Dosente het studente laat verstaan dat die bywoning van dié kursusse nie nodig is nie omdat die US as 'n "taalvriendelike" kampus hulle tegemoet sal kom. Daar was dus geen druk op sulke studente om te poog om hul Afrikaanse vaardighede op te knap nie, soos duidelik bewys word deur die swak bywoning van die taalvaardigheidskursusse, wat elders in hierdie verslag aangehaal word.

Teen die begin van 2005 het die werklikheid dié fakulteit ingehaal. Baie van die studente se Afrikaans was te swak om in die derdejaar Afrikaanse klasse te volg. Die kern van die probleem is dat die studente nie vroeg gewaarsku is om hul taalvaardighede te verbeter nie. Gevolglik het die fakulteit besluit om hulle tegemoet te kom deur die T-opsie in modules van die graadkursus uit te brei vir die derdejaar.

Die kreeftegang van Afrikaans was dramaties. In 2003 het die voorsitter van die Taalkomitee 'n voorlopige syfer van 70% genoem van kursusse wat net in Afrikaans aangebied word. Op 10 November 2005 het Brink in 'n toespraak voor die US-konvokasie die taalsituasie so geskets: "[Meer] as die helfte van ons modules [word] net in Afrikaans aangebied, en slegs ongeveer 16% net in Engels (en dit sluit die Fakulteit Krygskunde in, waar álles net in Engels gedoen word)".

'n Verdere daling was aan die gang. In April 2005 het die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte die voortou geneem in 'n besluit om die T-opsie in 2006 tot *alle* modules in die voorgraadse program uit te brei. 'n Taalkomitee onder die voorsitterskap van prof. Anton van Niekerk het besluit om dit by die Raad aan te beveel omdat "heelwat studente se Afrikaans nie genoegsaam gevorder het sodat hulle vanaf die derdejaar gemaklik is daarmee nie".

Die T-opsie het dus nou nie meer bestaan sodat studente gehelp kan word om in Afrikaans vaardig te word nie; dit was daar sodat studente wat nie in Afrikaans vaardig is nie net met Engels kan regkom. Die A-opsie, wat veronderstel was om die outomatiese opsie te wees, het uit dié fakulteit verdwyn.

Vanaf einde September tot begin Desember 2005 is ongeveer 300 briewe en ook verskeie artikels oor die aangeleentheid in 'n intense polemieks in *Die Burger* gepubliseer.³¹ Op die US-kampus het studente onder leiding van Piet le Roux en Henry Cloete, binne tien dae meer as 3 500 handtekeninge gekry vir 'n protesskrif wat aan die rektor oorhandig is. Die ondertekenaars het hul "diepe besorgdheid" uitgespreek oor die groot verwarring rondom die US se taalbeleid en gevra dat teruggekeer word na Afrikaans as basiese onderrigtaal.

Op 'n vergadering van die US-konvokasie op 10 November 2005 is 'n mosie met 'n oorweldigende meerderheid goedgekeur waarin die volgende gestel is:

- Die konvokasie herbevestig sy besluit van 2002, geneem met 'n oorweldigende meerderheid, dat die Universiteit van Stellenbosch homself as 'n Afrikaanse universiteit posisioneer wat meertaligheid bevorder.
- Die konvokasie spreek sy groot kommer uit oor die persepsie wat in 'n breë kring gehuldig word dat die universiteit op verskillende maniere wegbeweeg van sy verbintenis tot Afrikaans en wat die taal as onderrigtaal en wetenskapstaal in 'n al swakker posisie relatief tot Engels plaas.
- Die konvokasie versoek die US-bestuur om 'n plan te ontwikkel om Afrikaans op konkrete wyse verder as voertaal en as wetenskapstaal te bevorder en te ontwikkel en dit sodoende duidelik te maak dat dié universiteit net soveel erns maak met die bevordering van Afrikaans as met transformasie en die ander doelstellings waartoe hy hom verbind het.³²

³¹ Dit is die skatting van die redakteur van die brieweblad.

³² Die voorsteller van die mosie is een van die skrywers van hierdie verslag (H.Giliomee).

'n Aanvullende mosie, ingedien deur prof. Christo Viljoen, het in die loop van die vergadering 'n deel van die mosie geword. Dit het gevra dat:

- Die US-raad hom op sy volgende vergadering ondubbelsinnig uitspreek vir Afrikaans as die primêre onderrigtaal aan die US, en dat Engels slegs gebruik word by wyse van goed omskrewe uitsondering en dan ook net in spesiale gevalle.
- Die raad versoek word om by sy vergadering 'n volledige, onafhanklike taaloudit van die werklike stand van sake aan die US oor alle aangeleenthede rakende taal aan te vra.
- Die universiteit versoek word om 'n onafhanklike taalombudsman aan te stel by wie studente sonder vrees van intimidasie taalkwessies kan opper.
- Die raad versoek word om in die loop van 2006 'n konseptaalbeleid op te stel wat die proses van verengelsing sal omkeer en geen ruimte sal laat oor die primêr Afrikaanse karakter van die US nie.
- Die raad versoek word om oorleg oor dié konsepbeleid te pleeg met US-belanghebbendes, insluitende die konvokasie, met die oog op finalisering van die nuwe beleid voor die einde van 2006.
- Alle kandidate vir verkiesing as konvokasielede in die raad versoek word om hulle voor hul verkiesing ondubbelsinnig oor die taalkwessie aan die US uit te spreek. Dit moet reeds geld vir die verkiesing van vier verteenwoordigers van die konvokasie wat in Februarie 2006 gehou word.

Op 30 November 2005 het die US-senaat met 'n groot meerderheid die Taalkomitee se taalspesifikasievoorstelle aanvaar, wat die omstrede voorstel van Lettere en Wysbegeerte insluit. Prof. Johann de Villiers, dekaan van Ekonomiese en Bestuurswetenskappe, het gevra dat sy teenstem genotuleer word op die volgende gronde:

- Dat die Taalkomitee geen deeglike werklike motivering vir die afwyking van die A-opsie as outomatiese opsie verskaf nie.
- Terwyl die US-Taalplan vereis dat die T-taalspesifikasie net gebruik mag word waar studente oor 'n toepaslike vlak van taalvaardigheid in Afrikaans en Engels beskik, is daar geen aanduiding dat die Taalkomitee se lede hulle hiervan vergewis het of vereis het dat taalvaardigheid vasgestel is soos wat in die Taalplan voorgeskryf word nie.

- Deur die T-opsie tot die derdejaar uit te brei, verval die eintlike motivering vir die T-taalspesifikasie, naamlik die geleentheid om aan studente met Engels as huistaal of voorkeurtaal stelselmatig blootstelling aan Afrikaans as vaktaal te gee sodat hulle op tweedejaarsvlak optimaal in modules met Afrikaans as enigste voertaal kan studeer.³³

Op hierdie senaatsvergadering het enkele lede daarop gewys dat die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte nog nie 'n plan opgestel het oor hoe om die US se vyfde doelstelling, oor Afrikaans, te bevorder nie.

Volgens voorlopige berekenings van die senaatsnotule wat voor die raad gedien het, val die A-opsie in die voorgraadse modules in al die fakulteite vanaf die 52%, wat dit volgens die Jaarboek van 2005 was, tot onder 50% in die Jaarboek van 2006. Is dié berekening korrek, het die A-opsie modules in die afgelope drie jaar formeel tot 'n minderheid gekrimp.

Van die voorste Afrikaanse skrywers het ná die senaat se besluit 'n protesskrif aan die US-raad gestuur. Dit verklaar:

“Die geskiedenis van die volledige verengelsing van dubbelmedium-universiteite in Suid-Afrika is bekend. Met dubbelmediumonderrig in die Fakulteit Lettere (die sg. T-keuse) laat die US reeds twee jaar toe dat – in kontras met die rektor se uitdruklike beloftes aan die konvokasie in 2002 – Engels die vetoreg bekom oor 50 persent van Afrikaans se klastyd in vakke waar dubbelmediumonderrig gebruik word. Afrikaans is dus twee jaar al bewustelik op 'n glybaan geplaas.

“Dié verminderde klastyd word vererger deur die feit dat, onder die T-opsie, sommige lesings reeds slegs in Engels aangebied word. In ander gevalle word daar onder druk van die studente oorgeskakel na Engels, ook in die 50 persent wat Afrikaans oorgehou het.

“Die basisprobleem is steeds die klassituasie van studente van wie enkeles nie die onderrigtaal verstaan nie. Die T-opsie het waarskynlik hieruit gegroei as 'n soort 'oplossing' of werkswyse wat minstens na 'n oplossing lyk. Daar is

³³ Notule van die vergadering van US-senaat, 30 November 2005, p.53.

sels, kennelik sonder veel aandag aan die behoeftes van en beloftes aan studente, beweer dat dié metode al dekades lank gebruik word...

"Daar is nog nêrens, en ook nie in die onlangse mediadebat oor Afrikaans aan die US nie, enige oortuigende akademiese argumente geopper vir dubbel-mediumonderrig op tersiêre vlak nie, terwyl die redenasies daarteen, gerugsteun deur navorsing, verdoemend is vir die kleiner taal.

"Indien die T-keuse deur die raad goedgekeur sou word, beteken dit dat:

- Die raad bewustelik 'n skadelik-bewese onderrigmetode goedgekeur wat ook reeds aan die US bewys het dat dit skadelik is vir Afrikaans.*
- Die raad die universiteit kwesbaar maak vir ook ander akademies gediskrediteerde manipulasies.*
- Die universiteit telkens self 'n taalprobleem word binne die breër Suid-Afrikaanse konteks – wat vir Afrikaans geld, geld immers ook vir al nege ander tale.*
- 'n Basiese probleem onopgelos bly voortbestaan en die US dus agter raak by twee ander Suid-Afrikaanse universiteite waar die basisprobleem reeds indringend aangespreek word.*

Die skrywers sluit af: "Al wat gedoen is, is om die basisprobleem te institutionaliseer; die raad word dus in werklikheid versoek om goed te keur dat in die Fakulteit Lettere tot op derdejaarsvlak Engels institusioneel 50 persent vetoreg bekom oor Afrikaans." ³⁴

Aldus dié Afrikaanse skrywers in hul protesskrif aan die US.

'Die intense perspolemie, die konvokasiebesluit, die studente se protesskrif én die brief van die voorste Afrikaanse skrywers, het nie by die raad opgewee teen die feit dat die fakulteite en die Senaat die taalspesifikasies goedgekeur het nie. Op 15 Desember 2005 die raad die senaat se aanvaarding van die taalspesifikasies met 'n groot meerderheid aanvaar

³⁴ Versoek van Afrikaanse skrywers aan die US-Raad, voorgelê aan die US-Raad, 8 Desember 2005.

Die raad het in die loop van 2005 hom nooit werklik vergewis van al die implikasies van die verskuiwing van Afrikaans na Engels nie.

Wetenskaplike gronde vir die raadsbesluit: 'n ontleding

Op watter gronde is die raad se besluit geneem? Die fakulteite wat ten gunste van dubbelmedium was, het om 'n verskeidenheid van redes (loopbaansekuriteit, vrees vir viktimisasie, minder opoffering as parallelmedium, ensovoorts) oorweldigend daarvoor gestem. Die raad het egter die plig om verder te kyk.

'n Universiteitsraad verteenwoordig figuurlik gesproke die vorige, huidige én toekomstige geslag. 'n Besluit deur die huidige generasie kan 'n streep trek deur die vorige geslagte se werk én die toekomstige geslagte die kans ontnem om in Afrikaans te studeer. Soos hierbo gemeld, het die rektor, prof. Chris Brink, in 2001 en 2002 versekerings gegee dat die US as "sentraal in 'n Afrikaanse Renaissance" staan en dat Afrikaans die US se "primêre onderrigtaal" sal bly; en het hy ook gepraat van die US se "erns" om Afrikaans te handhaaf. Daar kon dus verwag word dat die raad ter wille van die geloofwaardigheid van die beleidsproses dié saak goed sou deurdink.

(a) Statutêre gronde

Die eerste saak waarmee die raad erns moes maak, was of die senaat met sy taalspesifikasies gehou het by die Taalbeleid en -plan wat in 2002 aangeneem is. Daar was onder die teenstanders van die T-opsie 'n sterk gevoel dat dit nie die geval was nie. Die vraag wat hulle gestel het, was: Hoe kon die Afrikaans-enkelmediumopsie, wat volgens die Taalplan en Taalbeleid van 2002 die "outomatiese" opsie was, in Lettere en Wysbegeerte se taalspesifikasie vir 2006 heeltemal verdwyn het? 'n Senior advokaat het aan een van die skrywers van hierdie verslag gesê: "'n Instelling het speling om sy statute te interpreteer, maar hy kan nie so ver gaan om deur definisies die feite te verander nie. Hy kan nie 'n wit perd as 'n swart perd definieer nie.'" ³⁵

Net ná die senaatsvergadering van 30 November 2005 waarop die taalspesifikasies goedgekeur is, het prof. James Fourie, voormalige

³⁵ Mededeling aan die eerste skrywer van die verslag, 29 Desember 2005.

dekaan van die Fakulteit Regsgeleerdheid en tans die US se regsadviseur, geskryf aan dr. Gerhard van Niekerk, Voorsitter van die Raad se ouditkomitee, wat die nakoming van die universiteit se statute en reglemente moet monitor. Fourie het Van Niekerk meegedeel dat die taalspesifikasies wat pas deur die senaat aanvaar is in stryd is met die raad se taalbeleid. (Dit is bekend dat die voormalige registrateur dieselfde mening deel.) Die rektor het die raad meegedeel dat daar botsende regsopinies bestaan. Die vraag is of die raad moes voortgaan om 'n nuwe taalbeleid aan te neem wetende dat daar onsekerheid is oor die regsgronde en wetende dat daar groot ongelukkigheid onder 'n breë laag van sy historiese ondersteunersgroep bestaan.³⁶

(b) Populêre en studentehoudings

In die taaldebate voer voorstanders van dubbelmediumonderrig dikwels aan dat Afrikaners te ver gaan in hul aandrang op enkelmedium-Afrikaans aan die US en dat die breë publiek dit as 'n onregmatige aanspraak beskou en in die algemeen onsimpatiek teenoor Afrikaans staan. Meningsopnames wat die publiek se opvattinge oor kulturele kwessies getoets het, bevestig nie dié standpunt nie. Minder as 'n vyfde van wit Engelssprekendes en minder as 'n derde van swart mense voel dat Afrikaans "meer as regmatige erkenning kry."

Die US het in 2004 'n uitvoerige meningsopname oor dosente- en studentehoudings rakende voertaal op die kampus laat doen. Eienaardig genoeg is die vraag watter voertaal die studente en dosente verkies, nie gestel nie. Metodologies kan daar die verdere beswaar ingebring word dat die opname deur die universiteit se eie amptenare onderneem is. Van studente is verwag om hulle oor die amptelike beleid van die universiteit uit te spreek, maar sonder om vas te stel of hulle persepsies van die beleid geldig was of nie. Daar kan verwag word dat sommige gehuiwer het om hul menings vryelik uit te spreek.

'n Dosent in die Fakulteit van Lettere en Wysbegeerte het op 26 September 2005 'n opname gemaak oor hoe studente in sy eerstejaarsklas oor dubbelmedium as 'n voertaalopsie voel. Die ontleding daarvan, wat

³⁶ Die skrywers van die verslag het nie in enige stadium met prof. Fourie of mnr. Van Niekerk gekommunikeer nie. Die bron is betroubaar, maar verkies om anoniem te bly.

hieronder volg, is deur 'n buitestander gedoen. Hy som die opname soos volg op:

“Dit was 'n impromptu, spontane opname waarin aan die studente by die aanvang van 'n tutoriaal die vraag gestel is. Hulle het tien minute gekry om hulle spontane en natuurlike eerste reaksie op die vraag te gee. Dit is dus 'n baie eerlike antwoord waarvoor hulle nie vooraf kon kookus of moontlike 'korrekte' antwoorde kon oorweeg nie. Hulle is aangesê om nie hulle name te verstrek nie, maar wel hulle skole en huistaal.

“Die dosent het gevra dat die student sy/haar persoonlike standpunt moet stel oor die debat oor die beleid ten opsigte van voertaal op US.

“Die volgende respons is ontvang:

“Aantal antwoorde: 206

“Aantal antwoorde in Engels: 96 (Die antwoorde sluit Duitse, Nederlandse, Finse en Afrikataalsprekers in en 'n aantal wat aangedui het dat hulle huistaal Afrikaans is en dat hulle in dubbelmediumskole was).

“Groeperinge van antwoorde:

- 1. Tevrede met die huidige T-opsie (dubbelmedium) en die hantering daarvan: 40*
- 2. Ondersteun in beginsel dubbelmediumonderrig maar het heelwat probleme met die wyse waarop dit geïmplementeer word: 59. Die klagtes handel veral oor die volgende:*
 - Die teorie van 'n gelykop 50-50-behandeling van die twee tale word nie in die praktyk toegepas of ernstig opgeneem nie.*
 - Afrikaanse studente kla oor te veel Engels veral aangesien sekere van hulle klasse in alle geval, wat ook al die beleid bepaal, net in Engels aangebied word.*
 - Nie-Afrikaanse studente kla dat te veel Afrikaans gebruik word en dat hulle moeite het om die Afrikaanse deel te volg.*
 - Kla oor eentalige Engelse klasse in dieselfde kursus wat beteken dat Afrikaans in die vakgebied minder gelyk behandel word as Engels met geen Afrikaans nie.*
 - Wil nie 'n verdere vermindering van Afrikaans sien nie.*
- 3. Ondersteun die A-opsie (Afrikaansmedium) met 'n gemaklike gebruik van Engels sonder om die gebruik van Afrikaans in enige opsig te*

verminder of af te takel: 73. Hierdie groep sluit 'n hele aantal bruin studente in soos uit die name van hulle skole afgelei kan word, 2 Duitsers en 1 Fin, maar nie die Nederlandse student nie, en twee Zoeloesprekendes.

4. *A/E, met ander woorde afsonderlike (parallele) klasse: 26. Hoofsaaklik Engelssprekend met 'n aantal Afrikaanse studente uit vooraanstaande Bolandse dubbelmedium skole.*
5. *Uitsluitlik alles in Engels op Stellenbosch: 8. (Volgens die skole wat die studente bygewoon het, was 3 van Afrikaanse skole, 2 van swart (Suid-Sotho en Xhosa) skole en 3 uit Engelse oud-model skool."*

(c) Akademiese gronde

Nadat die US-raad die aanbevelings vir die taalspesifikasies vir 2006 aanvaar het, het prof. Anton van Niekerk, voorsitter van die Taalkomitee en 'n lid van die US-raad, die volgende kommentaar gelever. "Die raad sou uiters onverstandig gewees het om die senaat se aanbeveling, geneem op akademiese gronde, te weerlê."

Die vraag is na watter gronde Van Niekerk hier verwys het. Wat die taalsosiologiese aspekte betref, verwys die Taalkomitee in sy aanbeveling na literatuur wat "sterk argumenteer ten gunste van die waarde van tweetalige onderrig in 'n situasie waar 'n klein taal ná 'n sterk wêreldtaal in opvoeding tereg moet kom." Die literatuur word nie genoem nie en die moontlikheid, hier bo genoem deur Laponce, dat die kleiner taal met dubbelmedium verdring word, word nie bespreek nie.

Die skrywers van hierdie verslag vir die Akademie het Van Niekerk die vraag gestel deur watter literatuur oor vergelykbare situasies dié komitee hom laat lei. Die antwoord was:

"Ek is geen taalkundige nie, en kan dus nie instaan vir baie wat ek hoor en/of lees oor taalaangeleenthede nie. Ek is egter in die jongste tyd deur 'n aantal taalkundekollegas onder die indruk gebring van 'n beskouing wat skynbaar in die jongste jare veld wen in die literatuur (hoewel dit sekerlik nog nie 'n nuwe ortodoksie verteenwoordig nie), en wat die volgende aanvoer:

"Die belang van moedertaalonderrig word dikwels en in baie opsigte oordryf. Daar is 'n beweging in die taalonderrigteorie wat in die onlangse tyd baie veld

gegewen het, wat beweër dat, vanweë globalisering en die belang van Engels vir alle mense om in die groter wêreld reg te kom, dit al hoe belangriker (en beter) word om mense tweetalig op te voed – een taal moet (onvermydelik) Engels wees, wat dan in konjunksie met die kleiner taal figureer in die klaskamer. Op dié manier word Engels van meet af beter beheer, en groei die leerlinge/studente se vermoë in die inheemse tale ook. (Dit geld blykbaar al selfs van skoolvlak af)."

"Daar is heelwat literatuur wat sterk argumenteer ten gunste van die waarde van tweetalige onderrig in 'n situasie waar 'n klein taal langs 'n wêreldtaal in opvoeding tereg moet kom."

"Literatuur wat laasgenoemde standpunt in belangrike opsigte ondersteun, is: S. Romaine: Bilingualism (2nd edition): Oxford: Blackwell, (datum nie verskaf), veral hfst. 6 (pp. 241-287).

N Francis & J Rehmer: Language literacy teaching for indigenous education: a bilingual approach. Clevedon: Multilingual Matters, 2002.

J Cenoz & F Genesee: Beyond bilingualism: multilingualism and multilingual education. Clevedon: Multilingual Matters, 1998.

C Baker: Foundations of bilingual education and bilingualism. Clevedon: Multilingual Matters, 2001.

N Hornberger (ed.): Continua of biliteracy. Clevedon: Multilingual Matters, 2003.

JW Tollefson: Language policies in Education. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2002.

"NB Ek wil dit beklemtoon dat bogenoemde teorie/standpunt nie na my wete of ervaring regstreeks in spel of op die tafel was by die deliberasies in die Taalkomitee oor die onlangse besluit wat skynbaar kontroversie verwek het nie. Dit gee egter 'n aanduiding van 'n soort teoretiese oriëntasie wat moontlik 'n invloed uitoefen op die manier waarop mense op ons kampus oor die huidige probleme dink."

'n Studie van die bronne bied egter nie enige wetenskaplike staving vir die gebruik van dubbelmedium op universiteitsvlak nie. Al dié boeke handel oor skoolonderwys en spesifiek oor die eerste stadium van die verwerwing van 'n tweede taal. Verder val die klem van verskeie van die bronne op die onderwys van gestigmatiseerde etniese groepe soos *gastarbeiter* in Europa of die kinders van onlangse immigrante wat sukkel om 'n nuwe taal aan te leer.

Die werk van Francis en Rehmer behandel byvoorbeeld wat die boek noem "Indian languages" in Suid-, Sentraal- en Noord-Amerika. Die doel is hier om 'n manier te vind om dié tale van uitwissing te red terwyl die kinders onderrig in Spaans en Engels ontvang. Hulle argumenteer dat dit pedagogies waardevol is as die kinders op skool gehelp word om hul eie taal te behou én 'n wêreldtaal aan te leer. Die skrywers verwys in dié werk slegs vlugtig na tersiêre onderrig.

Die werk, geredigeer deur Tollefson, ontleed nie voertaalbeleid as sodanig nie en dek nie universiteite nie. Dit fokus veral op die wyse waarop regerings om ideologiese redes 'n bepaalde taalbeleid volg, wat dikwels beteken dat pedagogiese oorwegings agterweë bly. Die boek vind veeltaligheid en multikulturaliteit waardevol, maar wanneer dit by universiteitsonderrig kom, gaan die bespreking nie verder as 'n beklemtoning van die waarde van die aanleer van 'n vreemde taal en onderrig in 'n ander taal as die moedertaal nie.

A. Mazrui se bydrae tot hierdie werk is skerp krities oor die toenemende gebruik van Engels aan Afrika-universiteite. Hy skryf dat "a whole generation of African graduates [educated in English-medium universities in Africa] grew up despising their own ancestry and scrambling to imitate others. Those African graduates who later became university teachers themselves have, on the whole, remained intellectual imitators and disciples of the West." (p.275).

Die werk, geredigeer deur Hornberger, verwys hoofsaaklik na kinders wat minderheidstale praat – gewoonlik omdat hulle immigrante of lede van etniese minderhede is. Dié skrywers staan positief teenoor tweetalige skoolonderwys, sodat hierdie kinders geletterd in hul eie taal én die landstaal kan word, en omdat dit interkulturele kommunikasie bevorder. Dit verwys nie na universiteitsonderrig nie en die onderwerp verskyn nie eens in die bladsyregister nie.

Dan is daar die studie van Cenoz en Genesee. Die bespreking hier van twee- en veeltalige onderwys is ook beperk tot skole en dit bepleit nie spesifiek so 'n vorm van onderrig nie. Die enigste verwysing na universiteite word gemaak in 'n bespreking van tale wat akademiese status het (p.19) en van tersiêre instellings in Luxemburg wat veeltalige onderrig ondersteun omdat dit maatskaplike integrasie bevorder (pp.153-54).

Baker se werk het amper uitsluitlik met skole te doen, met geen verwysing na universiteite in die bladsyregister nie. Dit toon aan dat tweetalige onderwys die potensiaal het om kinders se kognitiewe en intellektuele ontwikkeling te bevorder. Die boek beskou tweetalige skoolonderwys as positief, maar bepleit nie 'n bepaalde vorm daarvan nie.

Daar is ook die werk van Suzanne Romain, professor in Engels aan die Universiteit van Oxford. Sy is klaarblyklik die mees gerespekteerde akademikus onder die skrywers wat deur die betrokke lid van die taalkomitee genoem is. Die hoofstuk "Bilingualism and Education" in Romain se werk *Bilingualism* het omtrent uitsluitlik te doen met immigrante wat minderheidstale praat. Dit handel veral oor kinders wat in primêre en sekondêre skool diskriminasie op grond van taal ondervind en oor watter vorm van onderwys vir hulle die geskikste is. Sy spreek haar uit teen skole wat in gesegregeerde klasse kinders in hul moedertaal onderrig en hulle in 'n swak posisie laat omdat hulle nie die taal van die land waarin hulle woon, bemeester nie.

Romain brei uit oor die verskillende ervarings van kinders wat twee tale moet bemeester en die verskillende beleide van sekere EG-lande, die VSA en Kanada. Die enigste verwysing na universiteitsonderrig kom voor waar sy verwys na die feit dat Sweedse kinders in Finland moedertaal-onderrig tot op tersiêre onderwys kan hê, asook na pogings om 'n enkelmedium Inuit-universiteit te stig. Sy meld ook die uitslag van 'n toets wat Spaanse en Engelse studente afgeleë het.

Moontlik het die taalkomitee ook op ander werke gesteun, maar toe die saak in die pers rugbaar geword het, het lede van die Taalkomitee nie na vore gekom en ander bronne genoem nie.³⁷ Die bronne wat Van Niekerk genoem het, kan sekerlik nie op die US-situasie toegepas word nie. Nie een van die bronne wat hy genoem het, argumenteer dat die waarde van moedertaalonderrig oordryf word nie.

Dit wil dus lyk of die US-raad se verreikende besluit oor taal op wankelende gronde rus. Die menings van die dosente en studente is nie behoorlik gepeil nie, die uitvoerende bestuur van die US-raad het die mening van sy eie regsadviseur dat die taalbeleid en die taalpraktyk met

³⁷ Sien die rubriek van Leopold Scholtz, *Die Burger*, 17 Februarie 2006.

mekaar bots, verwerp, en die sogenaamde wetenskaplike gronde bestaan nie.

(d) Ideologiese redes vir die besluit

Die vernaamste rede wat die Taalkomitee aangee vir sy aanbeveling dat alle modules tot in die derde studiejaar van Lettere en Wysbegeerte in dubbelmedium aangebied moet word, lui sô:

“Die Taalkomitee is van mening dat die gebruik van die T-opsie ’n besondere geleentheid bied om aan studente ’n daadwerklike ervaring van multikulturaliteit in klasverband op die kampus te verskaf. Dit maak die T-opsie, na die oordeel van die Taalkomitee, baie meer aanvaarbaar as die A/E- (parallelmedium-) opsie. Laasgenoemde, indien geïmplementeer, hou die gevaar in dat studente weer geskei word op grond van taal, kultuur en ras. In klasse waar die T-opsie gebruik word, is die kans veel beter dat die studente nie slegs aan mekaar se tale nie, maar ook aan mekaar se leefwêreld en kultuurgevormde beskouings, wat moontlik taamlik mag verskil, blootgestel word. Die T-opsie bied ’n besondere geleentheid aan US, om, deur middel van wedersydse blootstelling, ’n bydrae te lewer tot die skep van groter begrip en verdraagsaamheid tussen lede van die diversiteit van gemeenskappe in Suid-Afrika.”³⁸

Die waarde van “multikulturaliteit” word dus voorop gestel, en nie die doeltreffendste metode van onderrig nie. Waar apartheidselite die studente in aparte klaskamers ingedwing het, dwing die transformasieelite hulle nou weer saam in een lesingsaal, al is dit teen hul wil of teen die studente se beste akademiese belang.

Die voorstanders van die T-opsie gee die versekering dat hulle van voornemens is om Afrikaans “te beskerm” en “uit te bou” en om die nodige beskerming aan Afrikaans te gee. Dit herinner baie aan die versekerings wat die Nasionale Party tien jaar tevore gegee het oor “wigte en teenwigte” en hul onwrikbare voorneme om meerderheidsdominansie van die ANC teen te staan.

Sommige raads- en senaatslede het egter vertroulik gesê dat die tyd van Afrikaans as universiteitstaal grootliks verby is en dat mense met die nuwe oorheersende posisie van Engels op kampusse vrede moet maak.

³⁸ Vergadering van die US Raad, 30 November 2005, p.52.

Daar was by hulle geen taalwil meer aanwesig nie. Van oorheersende belang was die geld wat Lettere en Wysbegeerte kan genereer deur Afrikaans as voertaal af te water. Die ongetoetste en waarskynlik ongegronde bewering word gemaak dat die finansiële welsyn van die US, én die welsyn van Afrikaans, met mekaar in botsing is en dat dit die raad se plig is om eersgenoemde te kies.

Die werklike posisie van Afrikaans aan US is waarskynlik nog slegter as wat die syfers hierbo aandui. Hulle steek die feit weg dat die taalspesifikasie van modules in die jaarboek nie die volle verhaal vertel nie. Hoewel daar in die geval van die T-opsie gespesifiseer is dat minstens 50% van elke klas in Afrikaans moet wees, kan daar verwag word dat, soos in die geval van die UP, die Afrikaanse “helfte” in die meeste klaskamers vinnig sal wegwyn.

Die marginalisering van Afrikaans het gebeur sonder enige onweersaanbare druk van die regering en kan eerder as 'n geval van selfamputasie deur die US beskryf word. Die beeld is oorspronklik deur die Nederlandse literator Gerrit Komrij gebruik: “Afrikaans is dalk lewend dood soos 'n gesonde, spartelende liggaam waarvan mense besig is om die ledemate af te sny.”³⁹

Taalvaardigheid

By die US was die beleid tradisioneel dat dosente ná twee jaar vaardig genoeg moet wees om in Afrikaans klas te gee en werkstukke na te sien. In die afgelope tien jaar het dié vereiste in die meeste fakulteite verval. In 2004 het 'n lid van die taalkomitee aan een van die skrywers van hierdie verslag gesê agt van die 24 nuwe aanstellings in Lettere en Wysbegeerte is nie in staat om in Afrikaans klas te gee nie. Gevra of hulle nog verplig gaan word om dié vaardigheid te verwerf, het hy ontwykend geantwoord.

Mev. Collena Blanckenberg, tot aan die einde van 2005 hoof van die Eenheid vir Afrikaans in die Taalsentrum aan die US, het aan die skrywers verduidelik dat feitlik geen dosent meer die taalaanleer-program volg om in Afrikaans vaardig te word nie:

³⁹ *Die Burger*, 24 Desember 2003.

“Die eenheid het sedert haar ontstaan in 1995 ‘Die Taalaanleerprogram vir Dosente’ op verskillende vaardigheidsvlakke aangebied. ’n Dosent met geen Afrikaans hoegenaamd nie, sal byvoorbeeld deur vier fases moet beweeg, wat beteken dat hy ongeveer 360 kontakure benodig as hy in die Afrikaanse lesingsituasie – dus selfs in die T-opsie – professioneel moet optree en werkstukke moet nasien. Oor die afgelope tien jaar het 72 dosente hulle aangemeld, maar net een het tot op die vlak gevorder waar hy/sy in Afrikaans kan funksioneer. Uit ’n personeelgetal van 72 wat hulle aangemeld het, die ongelooflike getal van EEN!”

’n Mens se eerste reaksie hierop is om te dink die dosente gee nie werklik om nie en doen daarom nie die moeite nie. Maar Blackenberg het die skrywers van hierdie verslag van die teendeel verseker:

“Weens algemene onbegrip vir die arbeidsintensiewe aard van taalvaardigheidswerk word hierdie dosente nie in die praktyk ondersteun vanuit hul fakulteite in terme van ‘oop tyd’ vir die vereiste aantal kontakure per week nie. Hulle moet dit eenvoudig maar net self bybring te midde van hul reeds gelaaiete werkopdrag. Die gebrek aan amptelike erkenning van hierdie vaardigheid sinjaleer dat die topbestuur beslis nie tweetaligheid as kenmerk van uitmuntendheid sien nie, anders sou hulle dit beslis al as faktor ingereken het in ’n dosent se prestasiebeoordeling. Personeel is bewus hiervan; daarom is dit slegs die handjievol werklik gemotiveerde dosente of administratiewe personeel wat manmoedig probeer voortgaan ten spyte van die onmiddellike eise van hul werkopdrag.”⁴⁰

Die studente

Die AG-toetse (Algemene Geletterdheid) is nog nie in alle US-fakulteite verpligtend nie. Die Fakulteit Ingenieurswese het vyf periodes per week ingeruim vir kredietdraende AG-modules vir alle eerstejaarstudente. Daarteenoor het die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte in 2005 nie studente verplig om die AG-toets af te lê nie. Studente wat dit wel geskryf het, maar nie vaardig genoeg was nie, is deur die Taalsentrum in

⁴⁰ Kommentaar van C. Blanckenberg, 22 Oktober 2005.

bande van risiko en hoë risiko geplaas en is aangeraai (maar nie verplig nie) om 'n gepaste AG-kursus by die Taalsentrum te volg.

Die volgende syfers is onthullend:

Eerstejaars ingeskryf by fakulteit	838
Studente wat taalvaardigheidstoets geskryf het	608
Studente wie se eerste taal nie Afrikaans is nie	352
Studente wie se Afrikaanse vaardigheid in bande van risiko en hoë risiko geplaas is	235
Nie-Afrikaanse studente wat die kursus Afrikaanse Taalverwerwing gevolg het	24

'n Skamele 24 nie-Afrikaanssprekende eerstejaarstudente in die Fakulteit van Lettere en Wysbegeerte het dus die kursus *Afrikaanse Taalverwerwing* gevolg ten einde hul akademiese luister- en praatvaardighede in Afrikaans te verbeter. Gedurende die eerste semester van 2006 was die getal veertig. Op sy minste is daar dus 'n derde van die studente in die fakulteit wat nie in Afrikaans kan funksioneer nie, maar ook nie die behoefte voel om by die Taaldienssentrum hul vaardigheid te verbeter nie.

Daar kan dus nie sprake wees van dubbelmedium nie, alleen van pseudo-dubbelmedium. Dubbelmedium is slegs 'n geslaagde model as al die gebruikers altwee tale magtig is. By die UP én US word dubbelmedium egter gebruik as 'n soort "oplossing" vir studente wat nie vaardig genoeg in Afrikaans is en dit ook nie wil word nie. As daar dan ook nog toenemende getalle dosente is wat nie in Afrikaans vaardig is nie, verloor dubbelmedium sy geloofwaardigheid as opsie om die kleiner taal van noodlottige erodering te beskerm.

Afrikaans aan die US: 'n Oplewing?

Selfs al laat 'n mens die dramatiese inkrumping van Afrikaans as voertaal tersyde, het daar min gekom van Brink se gedagtes, uitgespreek in 2001 voor sy aanstelling as rektor, dat die US "sentraal [moet] staan in 'n Afrikaanse Renaissance". Soos uit die volgende afdeling sal blyk, maak US-dosente die kleinste bydrae tot die publikasie van Afrikaanse wetenskaplike artikels van al die HAU's.

Simbolies gesproke was die belangrikste tydskrif die *Annale van die Universiteit van Stellenbosch*. Dit is in 1922 gestig deur die US en was die eerste tydskrif waarin wetenskaplike artikels in Afrikaans verskyn het. Prof. Fritz Ponelis noem dit 'n ontwikkeling van groot betekenis in die wording van Afrikaans as wetenskapstaal.⁴¹

In die volgende tagtig jaar het artikels in 'n wye reeks dissiplines gebaseer op oorspronklike navorsing hierin verskyn. Sedert 2004 word nie meer vir die tydskrif begroot nie en dit verskyn nie meer nie. Die US finansier nie die publikasie van enige wetenskaplike tydskrifte nie.

Die US verskaf die infrastruktuur van SUN MeDIA, 'n boekuitgewer wat sy eie finansies moet genereer. Dit het die afgelope drie jaar 'n verskeidenheid boeke, van wetenskaplike en algemene belang, gepubliseer.

Die Woordfees wat jaarliks op die US-kampus gehou word, is een van die manifestasies van die opbloei van Afrikaanse kunste en van debat. Wat die US in 2005 hiervoor bygedra het, is die tyd van prof. Dorothea van Zyl, die hooforganiseerder, kantoorruimte en die lokale waarin die fees plaasvind.

Onlangs het die US-bestuur daarop aangedring dat dit nie langer as 'n Afrikaanse Woordfees bekend moet staan nie, maar net as die Woordfees en dat dit vir die gebruik van verskillende tale voorsiening moet maak. Finansiële dra die US betreklik min by. Die grootste borg is die Het Jan Marais-fonds. Dié fonds het vir 2006 sy bydrae beduidend afgeskaal om veral twee redes: om die boodskap te gee dat die US self heelwat meer tot dié fees behoort by te dra en om die organiseerders te dwing om harder na ander borge ook te soek.

Daar is nie in dié stadium tekens dat die US se dramatiese skuif na Engels hom Afrikaanse studente gaan kos nie. Die inname van Afrikaanssprekende voorgraadse studente by die US het ongeveer dieselfde gebly.

⁴¹ Fritz Ponelis, "Afrikaans as a language of science", H.E. Wiegand (red.), *Sprache und Sprachen in Wissenschaft* (Berlin: Walter de Gruyter, 1999).

Voorgraadse Afrikaanstalige studente, US:

2002	70,8%
2003	70,6%
2004	70,9%
2005	69,8 %

In die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte was die persentasie Afrikaanssprekende voorgraadse studente 63,9% in 2002 en 63,5% in 2005.

Die gevaar is eerder dat dié universiteit sal verengels en dat die hoërskole in sy voedingsgebied dan dié voorbeeld gaan volg. Gebeur dit, is die toekoms van Afrikaans as hoogkultuurtaal duister.

Die US-taalbeleid moet in die loop van 2006 hersien word kragtens 'n besluit wat in 2003 met die instelling van die huidige beleid geneem is. Dit sal van belang vir die US se geloofwaardigheid wees om hierdie keer 'n deursigtiger proses in werking te stel as die een wat in 2005 tot die uitbreiding van die T-opsie gelei het.

Dit het begin in die tweede kwartaal van 2005 toe die rektor 'n ad hoc-werkkomitee van sy eie keuse aangestel het om die uitbreiding van die T-opsie te ondersoek. Dié komitee se bevindinge is via die raad se Taalkomitee direk aan die Uitvoerende Komitee van die universiteitsraad voorgelê en deur hulle namens die raad goedgekeur. Verskeie lede van die raad het blykbaar nie geweet waarvoor hulle stem nie. Die senaat is, strydig met die wet, nie geken nie. Toe laasgenoemde onreëlmatigheid uitgewys is, moes die proses van voor af deur die fakulteitsrade, senaat en raad gestuur word. Dit is toe goedgekeur.

Taalbestuur en taalklagtes: Algemeen

'n Opvallende verskynsel van die woelinge rondom voertaalbeleid aan die Historiese Afrikaanse Universiteite is die onwilligheid van Afrikaanse studente om te kla oor dosente wat die 50-50-reël van dubbelmedium verontagsaam. Dit het tien jaar geduur voordat daar in 2005 'n ernstige protesaksie op die UP-kampus was.

By die US is daar 'n merkwaardige afwesigheid van klagtes. In 2005 het me. Laetitia Snyman as algemene ombudsman vir studenteklagtes opgetree waaronder taalklagtes ook geval het. Sy verklaar dat sy in dié

volle jaar net twee klagtes ontvang het, en albei was van Engels-sprekendes.

Die redes vir die gebrek aan klagtes is kompleks. Die akademies sterker studente kla nie omdat baie van hulle ewe vaardig in Afrikaans en Engels is en dus nie skade ly as hulle dele van die lesing in een van die tale nie goed verstaan nie. Die gemiddelde en swak studente is bang om te kla omdat dit die indruk mag skep dat hul kennis van Engels gebrekkig is. Dan is daar ook die groot morele druk wat op studente geplaas word om toe te laat dat 'n klas in Engels gegee word om studente uit agtergeblewe gemeenskappe, wat beter in Engels vaardig is, te help. Daar is ook die vrees vir intimidasie. Dit is bekend dat sommige dosente dreig om diegene wat hulle aankla, te "straf".

Prof. Theuns Erasmus, voormalige viserektor by die UP, verwoord sy ervaring op daardie kampus soos volg:

"Studente sal nie grootskaals betoog nie, want daar is te veel risiko's vir hulle om onder andere as moeilikheidmakers deur medestudente, dosente en bestuur gebrandmerk te word. By UP is daar die verdere probleem dat studente-organisasies tot 'n groot hoogte langs buitelandse affiliasies verdeel is (dit was tot onlangs die geval maar die gees wat hierdeur geskep is, leef nog voort). As Afrikaanse studente dus 'n taaleis het en dit gebeur via die Tuks-Vryheidsfront, het dit dadelik 'n politieke geur wat die hele versoek as politiekery verdag en dus ignoreerbaar maak want dit word dan nie as 'n bona fide studentesaak ervaar nie.

"Net so sal dosente nie te sterk optree nie want nie alleen is die dosente nie verenig in hul sienings nie, maar daar is studente wat hulle dit sal verkwalik en lede van die bestuur ook. Boonop impliseer parallelle tweetaligheid ekstra werk sonder ekstra vergoeding. Begrotingsdruk wat uitloop op die afskaal van personeelvoorsiening, beteken dat kompromieë gemaak word en Afrikaans kom dan tweede. Die bestuur tree weer nie sterk op nie want hul moet 'n brose situasie probeer handhaaf sonder die morele of finansiële steun van die Departement van Onderwys, en sonder 'n eenparige studente- of personeelkorps.

"Volgens hierdie siening van my lê die redding van Afrikaans op universiteitsvlak nie by UP self nie. Sonder dat die staat 'n duidelike

veeltaligheidsmandaat gee waarbinne die bestuur kan optree, kan en sal die bestuur nie die huidige situasie versteur nie. Dus pleit ek vir 'n oorkoepelende beleid vir meertaligheid vanaf die staat se kant af wat besture die morele grond sal gee waarbinne besluite wat tale raak, geneem kan word. Die staat moet terselfdertyd ook finansiële steun verskaf waarbinne universiteitsbestuur dan hul beleidstoepassings kan laat plaasvind. Hierdie situasie is blykbaar nie uniek aan UP nie."

Tot dusver is universiteitsbesture op dubbelmediumkampusse se houding die volgende: "As die studente nie kla nie, is daar geen rede om in te meng nie." In werklikheid meng die bestuur in – en wel ten gunste van Engels. Enige dosent wat in 'n dubbelmediumklas 75 of 80 persent Afrikaans gebruik, kan seker wees van 'n kwaai aanmaning van die bestuur af. Dosente wat dieselfde proporsie of selfs honderd persent Engels gebruik (byvoorbeeld in party modules in Beeldende Kunste by die US) het tot dusver skotvry daarvan afgekom, hoewel dié oorwegend/uitsluitlik Engelse klasse redelik algemene kennis is.

Daar is verskillende vorme van oëverblindery. Soos die ervaring by US én UP oorvloedig toon, is wat in die jaarboek staan en in die klas gebeur, dikwels twee totaal verskillende dinge. Volgens die jaarboek word by die UP 61,8% van die kursusse in sowel Afrikaans as Engels (parallel- en dubbelmedium) aangebied, 27,2% net in Afrikaans en 10,4% net in Engels. In die praktyk is die situasie waarskynlik heeltemal anders. Volgens prof. Vic Webb, direkteur van die UP se Sentrum vir Taalpolitieke Navorsing, word die tweetalige programme waarskynlik oorwegend in Engels aangebied.⁴²

'n Ander problematiese "bewys" dat Engels nie oorneem nie, word verkry deur die saamvoeg van dinge wat nie bymekaar hoort nie. Volgens die US se taalspesifikasies vir 2006 is Afrikaansmediumklasse (A-opsie) reeds minder as 50 persent van die totaal. Nou wil sommige voorstanders van die T-opsie die A- en T-opsie-modules bymekaar gooi om te wys dat Afrikaans nog steeds in die meeste modules as voertaal gebruik word.

⁴² Rapport, 6 November 2005, p.2.

Die enigste manier waarop die onderskeie UP- en US-besture oop kaarte met die publiek kan speel, is om 'n onafhanklike taaloudit te laat onderneem, waar studente self aandui of Afrikaans en Engels op 'n 50-50-basis gebruik word. 'n Klagtemeganisme wat spesifiek vir taal ingestel is en vertroue wek, is ook onontbeerlik.

Die US het nie 'n taalombudsman by wie studente kan gaan aanklop nie. Vroeg in 2006 het prof. Brink aangekondig dat studente in die eerste plek die akademiese strukture (die viserektor belas met taal en die Taalkomitee) moet gebruik. Eers daarna kan hulle die saak met die algemene ombudsman opneem. Die vraag is of direkte toegang tot 'n taalombudsman nie meer deursigtig sal wees nie.

Die Jaarboek vir 2006

In die US se algemene Jaarboek vir 2006 word ses bladsye gebruik om die riglyne vir taalgebruik uiteen te sit. Soos in die Taalplan en Taalbeleid van 2002 word daar gapings geskep waardeur onverwagte aanpassings kan gaan, wat kan lei tot 'n verdere wegkalwing van Afrikaans.

Volgens die Taalplan van 2002 is Afrikaans “normaalweg die taal van amptelike vergaderings”. Die regulasies van 2006 lyk egter betekenisvol anders. Dit bepaal die volgende ten opsigte van die taal van vergaderings:

“Vergaderings van statutêre besluitnemingsliggame [die raad, senaat, konvokasie, studenteraad en institusionele forum] word by verstek in Afrikaans gehou. Waar daar by sulke vergaderings persone betrokke is wat nie Afrikaans kan verstaan nie, is of Engels die voertaal van die vergadering of moet 'n tolkdienst beskikbaar gestel word.”

“Verstek” se betekenis het 'n ewolusie ondergaan. Eers was dit “outomaties”, nou beteken dit dat Afrikaans net gepraat kan word waar daar nie Engelssprekendes is wat “uitgesluit” voel nie. Vroeër het prof. Brink beloof dat Afrikaans nie op 'n glybaan sal beland en dat Engels geen vetoreg oor Afrikaans sal kan uitoefen nie. Met die Jaarboek van 2006 word die glybaan van Afrikaans en die vetoreg van Engels egter verskans, in amptelike beleid onder dieselfde rektor wat destyds die versekering gegee het dat die taalkwessie bestuur sou kon word. Die vraag is of dié bepalinge nie mense gaan aanspoor

om daarop aan te dring dat vergaderings, soos huis- en komiteevergaderings, ook in Engels moet geskied nie.

Volgens die jaarboek moet dosente voldoende taalvaardigheid hê om werkopdragte in Afrikaans te kan nasien, “of andersins bevredigende reëlins tref”. Dit beteken dus basies dat ’n dosent vir sy/haar doseer- of nasienwerk nie Afrikaans hoef aan te leer nie. Dit lyk of die departement self kan besluit wat bevredigend is. Studente word aangeraai om “vroegtydige en gepaste” optrede te neem as hulle taalprobleme ondervind. Hulle sal hulle egter kan beroep op ’n ander klousule wat studente aanraai om akkommoderend te wees teenoor die “minderheids-taalgroep” in die klas.

Die jaarboek raai dosente aan om “akkommoderend” teenoor studente te wees, ook in die geval van die A-opsie, wanneer die studente in Engels vrae stel. Die vraag is of dit nie die begin van die inkalwing van Afrikaans ook in die Afrikaansmeduimopsie is nie. ’n Paar bedrewe studente kan met vrae in Engels en opvolgvrae in Engels gou die klas effektief in ’n T-opsie omskep.

Die jaarboek raai studente aan om reseptiewe vaardighede (luister en lees) in die nievoorkeurtaal “deur aktiewe deelname in die klas” te ontwikkel. Daar is geen melding van ’n Taalsentrum waar studente hul taalvaardighede moet opskerp nie.⁴³

Ander stemme

Is daar nie dalk ’n gunstiger interpretasie van die besluit van die US-bestuur en US-raad nie? Die voorstanders van dubbelmedium sal waarskynlik antwoord dat die T-opsie, indien konsekwent toegepas, vir ’n universiteit soos die US, die beste van alle wêreld verteenwoordig:

- Die universiteit kan sy Afrikaanse studente behou.
- Goeie Engelstalige studente kan gelok word, wat andersins deur Afrikaans as medium afgeskrik sou word.
- Dit kan dosente vir aanstellings trek uit ’n veel wyer spektrum van kandidate.

⁴³ *Universiteit van Stellenbosch: Algemene Jaarboek, 2006, pp. 5-11.*

- Dit kan deel word van 'n internasionale ketting van universiteite wat dosente en studente uitruil.
- Dit kan sy subsidietoelae verhoog deur Engelstalige navorsers te trek.

Op die US-konvokasie se vergadering van 10 November 2005 het mnr. Michiel le Roux 'n amendement voorgestel wat 'n plooibaarder taalbeleid aan die hand gedoen het. Dit het gelui:

“Die konvokasie spreek hom soos volg uit:

“Vir baie van ons is Afrikaans ons taal en ons versoek die Raad van die Universiteit om te verseker dat Stellenbosch 'n universiteit is waar 'n Afrikaanstalige persoon altyd tuis sal wees.

“Terselfdertyd wil ons hê dat Stellenbosch volledig deel van die nuwe Suid-Afrika moet wees en besef ons dat dit behels dat Stellenbosch se karakter moet verander sodat studente en personeel wat nie vroeër op Stellenbosch sou welkom wees nie, nou hierheen sal kom.

“Ons aanvaar praktiese reëlings wat reeds getref is, soos dat die Fakulteit Krygskunde slegs in Engels klas gee en dat die meeste nagraadse kursusse in Engels aangebied word.

“Daar bestaan 'n risiko dat die toepassing van die dubbelmediumopsie op voorgraadse vlak daartoe sal lei dat hierdie kursusse uiteindelik slegs in Engels aangebied sal word. Ons versoek die Raad van die Universiteit om te verseker dat Afrikaans in die praktyk die erkenning geniet wat die raadsbeleid in die teorie daarstel. Daar moet ook verseker word dat Afrikaans nie gebruik word om anderstalige studente van die universiteit uit te sluit nie.

“Ons wil ons vertrouwe in die leierskap van die universiteit bevestig, op wie 'n swaar verantwoordelikheid rus om 'n moeilike balans te vind tussen die gebruik van Afrikaans en die skep van groter diversiteit aan die universiteit.

“Geld speel 'n groot rol in die bestuur van die universiteit, die bevordering van diversiteit en die uitbou van Afrikaans as onderrig- en wetenskapstaal. Daarom verbind die konvokasie hom om R50 miljoen oor die volgende vyf jaar in te samel om hierdie doelwitte na te streef.”

Die amendement is met 'n aansienlike meerderheid verslaan. Niemand kan dit egter betwyfel dat die voorsteller en sy ondersteuners die heil van sowel die US as Afrikaans op die hart dra nie. Die amendement kan gesien word as 'n ander benadering om Afrikaans te bevorder, wat kan slaag as dit met die regte gesindheid uitgevoer word.

'n Vraag wat gestel kan word, is: Is daar nie dalk by die voorstanders van Afrikaans 'n obsessie met Afrikaans en 'n fobie oor Engels nie? Is daar nie 'n bedekte agenda om die US weer 'n Afrikaner-universiteit en 'n setel van 'n herrese Afrikaner-nasionalisme te maak nie?

Dié vraag kan net aan die hand van konkrete getuienis beantwoord word. Die kenmerk van die Stellenbosse konflik is dat die ou verdelingslyne feitlik heeltemal uitgewis is. Daar was gewese Broederbondlede aan die kant van die rektor en van die T-opsie, maar ook aan die kant van dié mense wat die mosie op die US se 2005-konvokasievergadering ingedien het. En onder die voorstanders van Afrikaans as primêre onderrigtaal is daar mense met 'n lang geskiedenis van verzet teen Afrikaner-nasionalisme en apartheid, insluitende André Brink, Breyten Breytenbach, Johan Degenaar en Van Zyl Slabbert. Chris Brink het in werklikheid in 2001 en 2002 self gepraat van die US as 'n primêr Afrikaans universiteit.

Tans beskuldig Brink sy teenstanders daarvan dat hulle “taalapartheid” wil pleeg. Vyftig of sestig jaar gelede kon dié soort aantyging dalk 'n mate van geldigheid gehad het, maar vandag lyk sake heeltemal anders. Die voorstanders van Afrikaans is nou oor die algemeen vlot in Engels en beskou hul beheer van die taal as 'n groot bate. Daar is egter by hulle wel die vrees vir wat prof. Piet Kapp, voorsitter van die US-konvokasie, noem “'n té kragtige omhelsing van Engels wat versmorend vir Afrikaans” kan wees.⁴⁴

Dit gaan dus daaroor dat Afrikaans op volhoubare wyse by die US lewenskragtig sal bly – 'n saak waaroor die twee kampe op Stellenbosch sekerlik kan saamstem.

'n Tweede vraag is: Het die voorstanders van Afrikaans nie dalk deur hul mobilisasie die saak van Afrikaans skade gedoen nie?

⁴⁴ *Die Burger*, Forum-artikel, 18.10.2005,p.13.

Die stryd op Stellenbosch het begin met 'n gewone lesersbrief, onderteken deur drie mense (Breyten Breytenbach, Hermann Giliomee en Van Zyl Slabbert), en daarna het 'n intense polemieks in die lang en ryk tradisie van *Die Burger* gevolg. Standpunt is teenoor standpunt gestel. Ongeveer 3 500 studente het ook 'n petisie teen die T-opsie onderteken en dit op 'n stemmige vergadering aan die rektor oorhandig.

Op die konvokasie se vergadering is daar oor die taalkwessie 'n mosie aanvaar wat nie in enige sin as opruiend of afbrekend beskou kan word nie (dit spreek kommer uit oor die persepsie dat die US toenemend verengels en Afrikaans in 'n al swakker plek gestel word, en vra vir 'n plan vir die ontwikkeling van Afrikaans as wetenskapstaal).

Van die aanwesiges het beweer dat daar "n ondertoon van rassisme" op die vergadering was, maar niemand het dié stelling probeer bewys nie. Kapp het as konvokasiepresident dit duidelik gestel dat dié liggaam net 'n morele stem het, maar geen mag nie.

Die voorstanders van Afrikaans volg nou die demokratiese weg deur hulle toe te spits op die verkiesing van hul verteenwoordigers in die raad. Geen vorm van aktivisme word beoog nie. Akademiese vryheid word op geen wyse bedreig nie. Daar word algemeen aanvaar dat die akademici in die fakulteitsrade en senaat oor die spesifikasies rakende voertaal kan besluit en by die raad 'n aanbeveling kan doen.

Dan is daar nog die laaste en belangrikste vraag onderliggend aan die standpunt van Le Roux: Wat is per slot van sake daarmee verkeerd as dosente meer en meer in Engels klasgee? Wil die US dan nie deel word van die internasionale gemeenskap van universiteite nie? Wil hy nie topnavorsers uit die Engelssprekende wêreld lok nie?

In 'n abstrakte sin gaan daar min teenstanders van dubbelmedium wees wat sonder meer dié dinge sal afwys. Daar is egter twee voorwaardes: Afrikaans moet aan die US lewenskragtig en volhoubaar bly en daar moet volle vertroue wees in die mense wat die beleid ingestel het en toepas.

Veral wat laasgenoemde aspek betref, het sake by die US skeef geloop sedert 2002 toe daar met die opstel van 'n nuwe taalbeleid begin is. Ná 'n debat in die loop van daardie jaar is die T-opsie in 'n laat stadium as 'n kompromis aanvaar. In die loop van die daaropvolgende drie jaar het die

raad nooit 'n deeglike debat gevoer oor die verskillende voertaalopsies en hul onderskeie kostes nie. 'n Meningsopname wat die bestuur laat doen het, het nie gevra watter opsie studente en dosente verkies nie.

In 2005 het die bestuur om redes wat hulle nooit bekend gemaak het nie, besluit om toe te laat dat die T-opsie tot in die derdejaar deur die Fakulteit van Lettere en Wysbegeerte uitgebrei word. Die buitengewone subkomitee wat dié aanbeveling gedoen het, is spesiaal deur die rektor saamgestel en het bestaan uit eensgesindes. Die Taalkomitee het dié uitbreiding sonder opgawe van enige tersaaklike literatuur aanbeveel. In stryd met die wet is die senaat aanvanklik nie hierin geken nie.

Dit hou nie daar op nie. Die raad en US-bestuur het besluit om nie te voldoen aan die konvokasie se versoek van 'n onafhanklike taaloudit nie. Dit geld ook vir die versoek vir 'n onafhanklike taalombudsman.

Die US se besluitnemingsproses oor taal staan in baie skerp kontras met dié in Potchefstroom en Bloemfontein. Hier het rektore met breë steun die dosentekorps en die hele universiteitsgemeenskap se vertroue gewen vir 'n taalbeleid wat ook van enkelmedium-Afrikaans afgewyk het. Feitlik in elke opsig verskil die proses hier van dié by die US.

Die suspisie oor verskuilde motiewe en agendas is die enkele grootste rede waarom die konflik by die US so fel en bitter is. Die volgende opmerking van prof. Piet Kapp vat die gevoel van onbehae en ontsteltenis oor die wyse waarop die bestuur en raad ten opsigte van die voertaalbeleid te werk gegaan het, goed saam: "Die US moet leer dat die reguit en eerlike pad op die lang duur die enigste pad is waarop jy jou karakter en integriteit behou." ⁴⁵

⁴⁵ Rekenaarkopie van prof. Kapp se slotgedagtes op die Konvokasievergadering van 11.11.2005, wat 'n woordelike herhaling is van sy woorde op die vergadering van 14.11.2002 soos ook op die rekenaarkopie van daardie vergadering weergegee.

HOOFSTUK 4

Deel 2: Die gewese Afrikaanse universiteite

Hierdie afdeling behandel twee universiteite wat oorspronklik gestig is as Afrikaanstalig (Universiteit van Wes-Kaapland, UWK) of as 'n dubbelmediuminstelling met Afrikaans as een van die bane (Universiteit van Port Elizabeth, UPE; nou die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, NMMU).

Die Universiteit van Wes-Kaapland

Die UWK is deur die vorige regering as 'n universiteit vir kleurlinge gestig. Dit het in die loop van die 1980's vinnig sy taal- en etniese karakter verander nadat groot getalle swart studente daar begin studeer het.

Tot 1998 was die formele UWK-beleid dat Afrikaans en Engels die twee voer- en kommunikasietale was. Engels was toe al reeds effektief die voertaal. 'n Nuwe taalbeleid is in 2003 aangeneem. Volgens dié beleid geskied lesings, tutoriale en praktiese klasse in die taal wat 'n fakulteit goedkeur. Dosente word aangemoedig om enige taal waarin hulle vaardig is saam met Engels te gebruik indien dit kommunikasie en bespreking sal bevorder.

In die opstel van vraestelle behoort Engels, Afrikaans en isiXhosa gebruik te word waar dit prakties is. Behalwe waar uitsonderings beding word, moet studente vraestelle in Engels beantwoord. Dosente word aangemoedig om leermateriaal in die drie betrokke tale beskikbaar te stel.

Die UWK onderneem om vir dosente en administratiewe personeel taalverwerwingkursusse in Afrikaans, Engels en isiXhosa beskikbaar te stel.

Alle studente het toegang tot dienskursusse wat hul vaardigheid in Engels sal verbeter en tot kursusse wat hul akademiese geletterdheid in Engels sal verbeter.

UWK-studentegetalle: Totale inskrywing: 2002

Swart	5 635
Bruin	5 826
Indiër	926
Wit	278
Onbekend	64
Totaal	12 729

In 2005 was die totale inskrywings ongeveer 14 600. Hiervan was ongeveer 17% Afrikaanssprekend, 33 persent met 'n inheemse Afrikataal as eerste taal en vir 45% is Engels die huis- en/of voorkeurtaal.

'n Onderhoud is gevoer met prof. Charlyn Dyers, Direkteur vir Veeltaligheid en die Taalprofessies, en mnr. Larry Pokpas, Uitvoerende Assistent vir die Rektor en Institusionele Beplanner, wat saam met die skrywers vergader het.

Volgens hulle praat ongeveer die helfte van die bruin studente Afrikaans as eerste taal. Die universiteit probeer Afrikaanstaliges veral in die eerstejaar tegemoetkom deur in sommige departemente tutoriale assistente wat in Afrikaans vaardig is, aan te stel. By die samesmelting van die US en die UWK se tandheelkundefakulteite, wat nou slegs onder die UWK val, was die kwessie van voertaal geensins 'n probleem nie. Leermateriaal is in Afrikaans beskikbaar gestel, terwyl die lesings in Engels is.

Met sy aanstellings probeer die UWK die beste dosente trek en stel nie 'n taalvereiste nie, behalwe vaardigheid in Engels. In die Fakulteit Opvoedkunde en in sommige departement in die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte is daar dosente wat volkome in Afrikaans en Engels vaardig is en studente in albei tale kan bedien.

Afrikaans word gebruik in sekere van die kursusse wat UWK vir uitreikstudente in die Fakulteit Opvoedkunde aanbied met die oog op die verwerwing van die *National Professional Diploma in Education*. Dit geskied in sentra soos Vredenburg, Vredendal, Worcester, ensovoorts.

Alle studente word verplig om die *Tertiary Education Language Programme* te skryf, wat vaardigheid in Engels toets. Dit is 'n program wat by al die

Histories Swart Universiteite geskryf word. Diegene wie se vaardigheid benede 'n sekere peil is, word in 'n "Foundation Course" geplaas, met 'n graadkursus wat dan oor vier in plaas van drie jaar strek. Die meeste van die res van die eerstejaarstudente doen as deel van die gewone driejaarkursus "English for Educational Purposes" wat ten doel het om die taalvaardigheid in Engels op te skerp. In sommige fakulteite is dié kursus verpligtend vir eerstejaarstudente.

Daar is 'n toenemende vraag na dienskursusse in Afrikaans en isiXhosa wat ten doel het om die vaardighede van studente in bepaalde beroepe, soos maatskaplike werk en regte, in dié tale te verhoog. Baie isiXhosa-sprekendes skryf in vir die Afrikaanse dienskursus.

Wat taal en kultuur betref, beskryf die respondente die atmosfeer op dié kampus as inklusief. Navorsing toon dat ouers UWK kies nie net omdat Engels die voertaal is nie, maar ook omdat die UWK wat taal en kultuur betref, inklusief is en mense van alle rasse en etniese groepe daar welkom voel. Afrikaans word oral op die kampus as informele taal buite die klaskamers gehoor.

Dié gesprek het ook oor die taalkwessie aan die US gegaan. Uiteraard was die respondente huiwerig om kritiek op die US uit te spreek. Tog is die mening sterk gehuldig dat die probleem Stellenbosch se "kultuur" is eerder as Afrikaans self. Daar was begrip vir die vrees vir taalverplasing, maar daar is ook gevoel dat dit oordryf word en dat dit die US se eerste plig is om dié universiteit diensbaar te maak vir die hele Suid-Afrikaanse samelewing – wat nie noodwendig deur dubbelmediumklasse hoef te geskied nie; parallelmedium is ook 'n opsie wat ontgin kan word.

Die Universiteit van Port Elizabeth (UPE, nou NMMU)

Dié universiteit is in 1966 op die inisiatief van Afrikaners in daardie stad, gestig as 'n tweetalige universiteit.¹ Ná onlangse samesmeltings met ander instansies staan dit bekend as die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit (NMMU).

¹ T.C. Rautenbach, Die stigting en aanvangsjare van die Universiteit van Port Elizabeth, doktrale verhandelung, Universiteit van Port Elizabeth, 1995.

Sedert die begin van die 1990's het die UPE toenemende getalle studente met isiXhosa as huistaal ingeneem. Hul voorkeurtaal vir onderrig was Engels.

Slegs 'n derde van al die studente se primêre taal is Engels. Vir behoorlike kommunikasie is aansienlike hulpbronne dus nodig om vaardigheid in Engels te verbeter. Minder as 'n vyfde van die studente en slegs elf persent van die doserende personeel is Afrikaanstalig.

Dié universiteit het in sy eerste 25 jaar dubbelmedium aangewend. Dit was 'n besonder positiewe vorm van dubbelmedium, met die bestuur wat besluit het watter vakke in Afrikaans en watter in Engels aangebied sou word. Die getuienis is dat dié stelsel goed gewerk het, totdat Afrikaans in die loop van die 1990's as voertaal verdwyn het sonder dat enige formele besluit daaroor geneem is. Sommige Afrikaanse studente beweer dat hulle nog steeds gelok word met beloftes oor taalvriendelikheid. Daar is van hulle wat na dié universiteit gaan in die verwagting dat daar aan hul taalbehoefte aandag gegee sal word.

So beskryf 'n lid van die akademiese personeel die proses van spoedige verengelsing as gevolg van demografiese druk by die UPE:

“Die oorgang na 'n enkel[Engels]-medium het na my beste wete nooit plaasgevind nie: dis 'n sluipende siekte wat niemand wil erken nie, baie soos melaatsheid of Alzheimers. Amptelik is ons nou kwansuis twee- of drietalig. In effek kom raas en huil Afrikaanse studente die afgelope paar jare by my oor hoe hulle mishandel word. Hul praat van groot beloftes deur werwingsagente om hulle te trek, byvoorbeeld die belofte dat hulle die opstelle in Afrikaans kan inlewer, maar wanneer dit by die praktyk kom, is die dosente skielik nie in staat om Afrikaans te lees nie.”

Aan die een kant is dit moeilik om so 'n stelling te verifieer. Aan die ander kant val dit op dat dié bewering ook gemaak word op ander kampusse waar daar enige onsekerheid oor die taalbeleid is. Dit is om hierdie rede dat enige stelsel wat tot veeltaligheid verbind is, gebrekkig is indien daar geen betroubare meganisme is wat klagtes doeltreffend kan hanteer nie. Ironies genoeg was dit 'n Afrikaanssprekende regsdosent wat by die NMMU die sterkste teenstand teen die voorstel vir 'n behoorlike klagtemeganisme gebied het.

Die NMMU se amptelike beleid is om effektiewe geletterdheid in Engels te bevorder en om terselfdertyd optimale gebruik van die student se primêre taal te maak in die gevalle waar dit nie Engels is nie. Die bestuur moedig dosente aan om waar moontlik Afrikaanse studente toe te laat om in hul eerste taal te skryf.

Dit is egter duidelik dat iets hiervan net in uitsonderlike omstandighede in die praktyk neerslag sal vind. Daar word byvoorbeeld bepaal dat 'n fakulteit mag instem dat isiXhosa of Afrikaans as voertaal gebruik word waar die taalvaardigheid van die dosent, studente en eksterne eksaminatore, die klasgrootte en die infrastruktuur dit moontlik maak. Daar is wel 'n enkele konkrete voorbeeld hiervan by die NMMU: 'n fisikaprofessor bied uit vrye wil kursusse in sy vak in Afrikaans naas Engels aan.

Universiteit en gemeenskap

Die skrywers van hierdie verslag het 'n onderhoud gevoer met prof. Rolf Stumpf, NMMU-rektor. Dié gesprek was toegespits op die feit dat tersiêre instellings gewoonlik sterk gevorm word deur die gemeenskap waaruit hulle ontstaan het.

Volgens Stumpf kan hoëvlakontwikkeling nie geskied sonder die gemeenskap se aktiewe medewerking nie. Hy het die voorbeeld genoem van die US wie se bestaan grootliks deur die Afrikaanse gemeenskap bepaal is. In die geval van die Universiteit van Transkei (Unitra) was daar die swart gemeenskap in en naby Umtata, wat 'n besondere belang en betrokkenheid het by die voortbestaan van dié instelling en sy bepaalde karakter. Daar was groot teenstand toe 'n vorige minister van onderwys Unitra probeer afskaf het.

In die UPE/NMMU se geval was dit moeilik om 'n bepaalde karakter te behou vanweë die snelle demografiese veranderinge rakende taal en ras in die studentekorps. Teen 1990 was die UPE nog grootliks wit en die taalvoorkeur van studente amper gelykop Afrikaans en Engels. Nou is die NMMU twee derdes swart en meer as vier vyfdes van alle studente verkies Engels as voertaal.

In die Suid-Afrikaanse universiteitsopset moet daar voorsiening gemaak word vir diversiteit. Prof. Stumpf het dit só gestel. "Ek het nog altyd

geglo en glo steeds onwrikbaar daaraan dat Stellenbosch 'n Afrikaans-talige universiteit moet bly uit 'n nasionale diversiteitsoogpunt – diversiteit behels immers baie meer as net ras en geslag. Taal en daarmee saam kultuur is net sulke belangrike diversiteitsoorwegings.”

HOOFSTUK 4

Deel 3: Die voorheen hoofsaaklik wit Engelstalige universiteite

Die Universiteit van die Witwatersrand (Wits)

'n Plan vir veeltaligheid

Die Universiteit van die Witwatersrand het besluit om hierdie universiteit op die ontwikkeling van seSotho as voertaal toe te lê en om dit in samewerking met die Universiteit van die Vrystaat te doen. Die plan was om in die eerste stadium leermateriaal en kursusse in seSotho vir dosente en studente te ontwikkel. Wits was ook gewillig om, met die nodige befondsing van die staat, materiaal te ontwikkel vir seSotho as voertaal in primêre en sekondêre onderwys.

As 'n tweede stadium sou vanaf 2011 van die kursusse in seSotho en isiZulu ingestel word ten einde die akademiese, administratiewe en stutpersoneel in staat te stel om vaardig in die tale te word. Daarna sou van die personeel verwag word om in seSotho of isiZulu te kan kommunikeer. Van studente wat nie 'n Afrikataal (behalwe Afrikaans) kon praat nie, sou verwag word om twee modules (vir krediet) te neem ten einde vaardig genoeg in seSotho of isiZulu te word om in dié tale te kan kommunikeer. Hierdie modules sou vanaf 2011 'n vereiste wees vir alle graad- en ander kwalifikasies. Die universiteit was ook bereid om seSotho of isiZulu as hoofvak in te stel en daarvoor nuwe navoringsmateriaal te gebruik wat dit reeds ontwikkel het.

In 'n onderhoud wat een van die skrywers van die verslag met dr. Derek Swemmer, registrateur, gevoer het, het hy daarop gewys dat hierdie voorgestelde taalplan nou feitlik 'n dooie letter is. Dié probleme was:

- Gebrek aan fondse. Wits het geld vir die beleid en plan se eerste stadium probeer werf, maar onsekerheid oor die regering se beleid oor veeltaligheid het dié poging belemmer.
- Gebrek aan goedkeuring van die nasionale en provinsiale onderwysdepartemente.

Die taalplan is aan die nasionale en provinsiale departement van onderwys voorgelê. Aanvanklik was daar “bemoedigende geluide” van die Minister van Onderwys, maar daarna is vir lank niks gehoor nie. Toe die departemente uiteindelik reageer, was dit duidelik dat die Departement van Onderwys en die Departement van Kuns en Kultuur nie enige belangstelling in die taalplan het nie. Swemmer beskryf laasgenoemde departement se reaksie as “inane”.

Die plan is ook aan die Departement van Onderwys in Gauteng voorgelê. Ná 'n lang gesloer het die departement geantwoord, met 'n brief wat ook geen geesdrif vir die plan uitgespreek het nie en slegs wou weet waarom die universiteit seSotho in plaas van isiZulu gekies het om te ontwikkel en te bevorder. Ná die staat se negatiewe reaksie is besluit om die plan nie verder te voer nie.

Die registrateur voel dat daar min gedoen kan word om 'n behoefte aan Afrikatale by studente te stimuleer. Vraestelle in inheemse tale sal probleme veroorsaak. Al elf amptelike tale sal gebruik moet word om te voorkom dat die indruk ontstaan dat sekere taalgemeenskappe bevoordeel word. Dit is die registrateur se indruk dat die swart studente geen belangstelling in die ontwikkeling van inheemse tale vir akademiese doeleindes het nie. In Johannesburg se swart skole word ná die eerste drie skooljare geen onderrig meer in 'n inheemse Afrikataal gegee nie.

Wits het tans nie 'n taallaboratorium nie. Die hele klem van die taalbeleid daar is nou op die ontwikkeling van vaardighede in Engels, wat toenemend die lingua franca van Johannesburg word.

Die Universiteit van KwaZulu-Natal

Die rektor, prof. Malegapuru Makgoba, het baie publisiteit ontvang toe sekere koerante verstaan het dat hy dié universiteit wou verbind tot die verplasing van Engels deur isiZulu. Dit was miskien 'n wanvertolking van sy bedoelings, soos blyk uit die volgende inligting wat verkry is uit 'n onderhoud met 'n lid van die universiteit se Taalkomitee.

Binne 'n breë erkenning van die nasionale amptelike tale asook die “erfenistale” van die Indiërgemeenskap, streef die universiteit daarna om veeltaligheid te ontwikkel in die “amptelike” tale van KwaZulu-Natal, naamlik Engels, isiZulu en Afrikaans. Die universiteit se taalbeleid is

veral daarop gemik om institusionele en akademiese status vir isiZulu te ontwikkel. Hoewel die universiteit Engels as sy primêre akademiese taal sal behou, sal isiZulu as 'n bykomstige taal van onderrig ontwikkel word en die gebruik daarvan sal as kommunikasietaal op alle vlakke aan die universiteit bevorder word.

Aanvanklik is die doelstelling om isiZulu naas Engels te ontwikkel met 'n groot mate van vyandigheid onder personeel ontvang. Weerstand onder die personeel en studente bestaan ondanks die feit dat daar nie 'n bedoeling is om Engels met isiZulu te vervang nie, maar slegs om isiZulu as 'n bykomstige taal in 'n veeltalige opset te ontwikkel. Engels sal die dominante taal bly. Die beleid is egter nog steeds omstrede onder die personeel. Dit is te betwyfel of die taalplanne wat hieronder kortliks bespreek word, sonder die rektor se vasberadenheid sou slaag.

Veral dosente in die natuurwetenskappe het die planne verwerp omdat hulle dit as 'n bedreiging vir internasionale wetenskaplike skakeling gesien het. Daar is minder weerstand onder die professionele en beroepsgerigte dissiplines, omdat hulle die nut van isiZulu in die skakeling met die gemeenskap en in navorsing kan insien. Een van die vrese is dat die gebruik van 'n inheemse taal tot akademiese isolasie sal lei. Daar is ook bekommernisse uitgespreek oor die taalplanne se uitwerking op die werwing van personeel en begaafde studente. Die personeel is sterk gekant teen enige verpligting om in isiZulu te doseer, en daar word ook nie beplan om 'n doseertaal af te dwing nie.

Onder die studente was daar aanvanklik ook min belangstelling, selfs onder isiZulu-sprekendes. Nadat die studente ingelig is oor die voordele van taalvaardigheid in 'n inheemse taal en van moedertaalonderrig, het die weerstand afgeneem. Die Taalkomitee aanvaar derhalwe dat 'n bewustheid van taalregte en van die kognitiewe en kulturele voordele van taalvaardigheid gekweek moet word. Die omvang van die taak om isiZulu as akademiese taal te ontwikkel, word geensins onderskat nie. Daarom maak die beplanning tot dusver voorsiening vir 'n uitgebreide program wat stapsgewys in twee fases tot 2029 gaan duur. Intussen word daar planne beraam om met die Universiteit van Zululand saam te werk in die ontwikkeling van tegniese en akademiese woordelyste in isiZulu.

In die eerste fase tot 2018 sal daar veral klem gelê word op die ontwikkeling van taalvaardigheid in Engels en isiZulu, vertaaldienste,

tweetalige publikasies, die ontwikkeling van studiehandleidings in isiZulu, ensovoorts. Die gebruik van isiZulu sal opsioneel wees met die besluite daaroor in die hande van fakulteite. Taalkoördineerders sal binne departemente aangewys word. Eers ná 2018 sal die program stelselmatig uitgebrei word om isiZulu in te faseer as 'n volwaardige onderrigtaal en taal van administrasie en kommunikasie by die universiteit. Eers sal prioriteit aan beroepsgerigte kursusse in isiZulu gegee word en daarna sal dié gebruik na ander dissiplines uitgebrei word. IsiZulu-sprekende studieleiers sal stelselmatig in die proses aangestel word.

Daar word dus in die vroeë stadia aandag gegee aan kapasiteitskepping voordat die plan verder gevoer word om uiteindelik volwaardige akademiese funksionering in isiZulu te bevorder.

Rhodes Universiteit, Grahamstad

Dié universiteit is sonder skroom Engelstalig. Daar is tot dusver feitlik niks gedoen om ander tale te akkommodeer nie, behalwe om sekere kennisgewings in Engels én isiXhosa aan te bring. Daar is ook geen aansoek by die regering ingedien vir beskikbare fondse om 'n inheemse Afrikataal te bevorder nie. Geen besondere stappe word geneem om isiXhosa- of Afrikaanssprekende studente te werf nie.

Daar is ook blykbaar min belangstelling om isiXhosa as voertaal te ontwikkel, ondanks die feit dat dit by die universiteit bekend is dat studente makliker in hul moedertaal leer. Die vlak van belangstelling onder studente in isiXhosa-taalkursusse is minimaal, maar die vlak van belangstelling in Afrikaans is veel groter, ook onder Engelssprekende bruin studente. Daar is drie personeellede vir Afrikaanse en slegs twee vir isiXhosa-taalkursusse. 'n Bekende isiXhosa-skrywer is uit die isiXhosa-departement na administrasie oorgeplaas en is nou die adjunk-registrateur. Slegs een departement het tot dusver 'n isiXhosa-kennisgewing aangebring. Die ontwikkeling van leksikografiese hulpbronne in isiXhosa geskied by die Universiteit van Fort Hare.

Dié patrone geld in weerwil van die feit dat 'n meerderheid van die studente nie Engelstalig van huis uit is nie. 'n Beduidende persentasie is isiXhosa-sprekend, terwyl daar ook baie buitelandse studente is, veral van ander Afrikalande. Die universiteit het egter tot dusver nie

ondersoek ingestel na taalpatrone by die universiteit nie. Die universiteit het wel maatreëls getref om studente wie se huistale nie Engels is nie, te ondersteun met die instel van 'n vierjaar-eerstegraadkursus. Geen spesifieke taalkursusse word in die inleidingsjaar aangebied nie maar daar is wel deurlopend taalkundige terugvoer aan studente om hul Engels te verbeter. Rhodes Universiteit sien dit nie as sy taak om inheemse tale te ontwikkel of te bevorder nie.

Universiteit van Kaapstad

Dié universiteit is 'n uitsondering onder die Engelstalige Suid-Afrikaanse universiteite in die sin dat 'n meerderheid van die studente se huistaal ook die universiteit se voertaal is. Slegs 35% van die studente hier is nie Engelssprekend nie. Die universiteit se taalbeleid plaas nietemin groot klem op die verbetering van Engelse taalvaardigheid, en dié onderwerp is redelik indringend bestudeer deur 'n taakspan wat in 2003 verslag gedoen het. Sover vasgestel kan word, is van die taakspan se voorstelle nog nie uitgevoer nie.

Die universiteit het 'n beleid van toegevoegde meertaligheid en ter uitbouing daarvan het die taakspan aanbeveel dat inheemse tale gebruik word om studente se akademiese aanpassing te ondersteun, byvoorbeeld deur spesiale studieleiding in hul eie tale, die geleentheid om opdragte, opstelle en toetse in isiXhosa of Afrikaans te skryf en ook die ontwikkeling van veeltalige studiegidse. Dié planne is nog nie ingevoer nie.

Daar is egter redelik ver gevorder met die aanbieding van spesiale dienskursusse in Afrikaans en isiXhosa in die mediese wetenskappe, regte en maatskaplike werk. Die dienskursusse is ten volle by die leerplanne ingelyf. Hoewel van die personeel nie baie geesdriftig oor die ander tale is nie, het navrae deur die universiteit getoon dat die studente baie positief op die kursusse in Afrikaans en isiXhosa reageer. Die dienskursusse is gewild en baie lewensvatbaar.

Die situasie is nou dat dié dienskursusse feitlik al is wat die Departement van Afrikaans en isiXhosa lewensvatbaar maak. Daar is min belangstelling in basiese taalkursusse in Afrikaans of isiXhosa, hoewel die aanvraag vir Afrikaans op nagraadse vlak betreklik gesond is. Sedert 1992 het die Departement van Afrikaans ses doseerposte verloor, en dit

het nou net drie permanente en vyf kontrakpersoneellede. Die Departement van Afrikatale is nog swakker daaraan toe as dié van Afrikaans, met minimale belangstelling in isiXhosa as 'n vak in eie reg.

Hoewel die universiteit se beleidsdokumentasie gesofistikeerd is, het die implementering van planne vir die ontwikkeling van veeltaligheid nog nie ver gevorder nie.

Slot

Met die uitsondering van die Universiteit van KwaZulu-Natal wek die voorheen hoofsaaklik blanke Engelse universiteite nie die indruk van toewyding en erns ten opsigte van die bevordering van veeltaligheid nie. Taalbeleide is aanvaar waarin die jongste jargon soos “additive bilingualism” voorkom, maar daar verskyn geen aanduidings van hoe beleide toegepas gaan word of watter geldelike en ander hulpbronne aangewend gaan word nie.

In 'n onderhoud wat die skrywers van hierdie verslag op 12 Februarie 2006 met prof. Njabulo Ndebele van die Universiteit van Kaapstad oor sy verslag gevoer het, het hy die standpunt gestel dat die land nou nog in die stadium is waar die grootste deel van die bevolking bewus gemaak moet word van die waarde van veeltaligheid en van moedertaalonderrig. Volgens hom is dié debat nog in 'n vroeë fase. Sy universiteit probeer daartoe bydra deur tekens en aanwysings op die kampus in die amptelike streekstale op te rig. Daar is ook dienskursusse vir studente in die handelswetenskappe en geneeskunde ingestel.

Dit het geklink of Ndebele nie baie optimisties is dat 'n taal uit die seSotho-Setswana-familie tot op die hoogste vlak ontwikkel kan word nie. Die vooruitsigte is veel beter vir isiZulu, wat nou die taalmedium van twee lewenskragtige koerante is. Daarteenoor het die enigste isiXhosa-koerant gesluit. Hy het dit as kommerwekkend beskou dat daar landwyd 'n sterk daling is van studente wat enige inheemse Afrikataal as hoofvak neem. Dit wil voorkom of televisie nie werklik tot die groei van Afrikatale as vak op universiteitvlak bydra nie.

HOOFSTUK 5

AFRIKAANS AS WETENSKAPSTAAL

Die uitdaging ná 1994

Universiteite het in die eerste plek die taak om die wetenskap te beoefen en kennis oor te dra. In die opkoms van Afrikaans het die ontwikkeling van dié taal as openbare taal en as wetenskapstaal hand aan hand gegaan. Die ontwikkeling van vakterminologie in die basiese en toegepaste natuurwetenskappe en tegniek (insluitende die ingenieurswese) was byvoorbeeld in 'n hoë mate te danke aan doserende personeel in dié vakgebiede aan die HAU's wat sedert vroeg in die 20ste eeu onvermoeid aan die skep van Afrikaanse vakterme gewerk het.

So byvoorbeeld het die US die eerste Fakulteit van Ingenieurswese in 1944 gestig met die uitsluitlike doelwit dat daar minstens een universiteitsinrigting vir dié studie sal wees wat in noue verband sal staan met die dele van die land wat oorwegend Afrikaanssprekend is.

Volgens prof. Christo Viljoen, voormalige Dekaan van Ingenieurswese aan die US, was dit destyds vir die dosente van dié nuut gestigte fakulteit nie maklik om vir die eerste keer in Afrikaans in die ingenieurswese onderrig te gee nie. Hoewel hulle bykans almal Afrikaans as huistaal gehad het, was hul ingenieursopleiding in Engels, Nederlands of Duits. Van die begin af is daar egter baie moeite gedoen om Afrikaanse vakterme korrek te gebruik, en waar dié terme nie bestaan het nie, is hulle eenvoudig geskep. Selfs studente het hiertoe bygedra.¹

Dit is van groot belang dat hierdie werk voorgesit word. Viljoen skryf: "Dit is slegs deur Afrikaans te gebruik as onderrigtaal [aan die HAU's] dat die volgehoue voortgesette ontwikkeling van Afrikaanse vakterminologie op die reeds vermelde terreine verseker sal word. Verdwyn Afrikaans [aan die HAU's] as doseertaal, sal dit sy status as akademiese taal binne 'n dekade of twee permanent verloor. Dit is juis in hierdie

¹ Christo Viljoen, *Die eerste veertig jaar: Gedenkbundel, 1944-48*, Fakulteit van Ingenieurswese, Universiteit van Stellenbosch, 1984.

opsig dat 'n enorme verantwoordelikheid rus op die HAU's vir wie die voortgesette gebruik en ontwikkeling van Afrikaans belangrik is ..."

Die wanpersepsie dat 'n inheemse taal nie ook volledig 'n akademiese en wetenskapstaal kan wees nie, word deur Afrikaans se volgehoue ontwikkeling volledig weerlê."²

Oor die vraag waarom dit belangrik is om in so 'n klein taal as Afrikaans in die wetenskap te leef, het prof. J.D. van Wyk, professor in Elektroniese Ingenieurswese by die RAU, soos volg geskryf:

- Wetenskapstaal is 'n voorvereiste vir wetenskapsbeoefening.
- Om die wetenskapsbeoefening as deeltkultuur behoorlik in 'n samelewing in stand te hou, moet dit geskied in die taal wat eie aan daardie kultuur is."

Van Wyk betoog soos volg: "Ek is nie bewus van enige samelewing in die internasionale gemeenskap wat suksesvol leef en groei in die wetenskap in 'n taal wat vreemd is aan daardie samelewing nie. Hierdie suksesvolle leef en groei in die wetenskap kan egter nie geskied sonder die nodige taalkundige gereedskap nie, wat op die belangrike posisie van vakterminologie dui."³

Dieselfde standpunt is in meer populêre terme uitgespreek in die boek van Kole Omotoso wat in 1994 verskyn het. Hy is 'n Nigeriese geleerde wat in daardie stadium Engels aan die Universiteit van die Wes-Kaap gedoseer het. Hy het daarop gewys dat die proses van die verinheemsing van Westerse kennis en tegnologie nie in Afrika geskied het nie, behalwe in die geval van die Afrikaners. Hy het hierdie vraag gestel:

"If the Afrikaners...needed a new language that could make the Western influence on the one hand and their African experience on the other intelligible, why would Africans think that they could contain that same

² Christo Viljoen, Afrikaans op die terrein van die natuurwetenskappe en tegniek, F.I.J. van Rensburg (red.) *Afrikaans: Lewende taal van miljoene* (Pretoria: Van Schaik Uitgewers, 2004) p. 38.

³ J.D. van Wyk, Die wisselwerking tussen Afrikaans en die (plaaslike) wetenskapsbeoefening, *Aambeeld*, RAU, 24(1), Junie 1966).

*experience in the language of Europe alone, without domesticating that through its African languages?"*⁴

Publikasies

Tot ongeveer 1975 was daar 'n konstante toename van wetenskaplike artikels wat in Afrikaans in Suid-Afrika gepubliseer is. Daarna het Engels sterk opgekom en oorheers nou op ongeëwenaarde wyse as universele medium van die wetenskap. Die omvang van Afrikaanse wetenskaplike artikels en boeke het sedertdien sterk afgeneem.

'n Studie deur prof. Fritz Ponelis het bevind dat die Afrikaanse aandeel van magister- en doktorsale proefskrifte in die natuurwetenskappe van gemiddeld 35,8% gedurende 1960-1973 tot 9% in 1996 gedaal het. In die lettere en sosiale wetenskappe het die Afrikaanse komponent van proefskrifte tussen 1975 en 1996 van 62% tot 48% gedaal.⁵

Ponelis toon die Afrikaanse aandeel van artikels in geselekteerde akademiese tydskrifte in 1996/97 in dié lys aan:

Artikels in Afrikaans in geselekteerde tydskrifte

<i>SA Mercantile Law Journal</i>	16%
<i>SA Public Law</i>	29%
<i>SA Journal of Criminal Justice</i>	24%
<i>SA Journal of Philosophy</i>	6%
<i>SA Journal of Library and Info Science</i>	28%
<i>SA Historical Journal</i>	0%
<i>Historia</i>	65%
<i>SA Journal of Psychology</i>	6%
<i>SA Journal of Economics</i>	1%
<i>SA Journal of Sociology</i>	23%
<i>SA Journal of Education</i>	34%
<i>SA Journal of Higher Education</i>	16%
<i>Politeia</i>	16%

⁴ Kole Omotoso, *Season of migration to the south* (Cape Town: Tafelberg, 1994), p.114.

⁵ Ponelis, Afrikaans as a language of science.

<i>Social Work</i>	18%
<i>Acta Academica</i>	24%
Totaal (uit 1 228 artikels)	20%

In alle gevalle, behalwe die *SA Journal of Education* en *Historia*, was daar in die vorige twee dekades 'n aansienlike daling in die Afrikaanse uitsette.

'n Studie deur prof. Johann Mouton van die US wat die tydperk 1990 tot 2002 dek, bevestig Ponelis se bevinding van 'n skerp agteruitgang in die verskyning van wetenskaplike artikels in Afrikaans. Mouton se studie is gebaseer op die *SA Knowledgebase*, met inligting oor alle wetenskaplike artikels in geakkrediteerde tydskrifte met minstens een Suid-Afrikaanse outeur. Dié studie bevind dat daar in die tydperk 1990 tot 2002 altesaam 90 713 artikels in die databasis opgeneem is – waarvan 81 565 in Engels en 7 453 in Afrikaans was.

Die persentasie artikels in Engels was 89,9% en dié in Afrikaans 8,2%. Die persentasie Afrikaanse artikels het van bykans 14% in 1990 tot 5% in 2002 afgeneem. Ongeveer twee derdes van die artikels is in die mediese, gesondheidswetenskappe, natuurwetenskappe en ingenieurswetenskappe gepubliseer.

In die geval van die sosiale wetenskappe is die Afrikaanse artikels 12,3% en in die geval van die geesteswetenskappe 26,6%. Maar ook in die geesteswetenskappe was daar 'n daling van 35% in 1990/91 tot 24% in 2001.

Mouton bevind dat as wetenskapstaal Afrikaans net tot sy reg kom in klein trossies: regte, teologie, geskiedenis en filosofie.⁶

Gevolgtrekking

Afrikaans as wetenskapstaal het in die afgelope kwarteeu erg agteruitgegaan, met al minder publikasies deur wetenskaplikes in Afrikaans. In die geval van talle vakrigtings bestaan daar nie meer tydskrifte wat Afrikaanse artikels oorweeg nie. Nietemin het 'n oudit aan die Noordwes-Universiteit bevind dat 40% van die 197 geakkrediteerde

⁶ Johann Mouton, "Afrikaans as Wetenskapstaal in Suid-Afrika", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*

vaktydskrifte in Suid-Afrika wel Afrikaanse artikels vir publikasie oorweeg.

'n Universiteitsbestuur wat met die voortbestaan van Afrikaans as wetenskapstaal erns maak, behoort dosente aan die HAU's daarop te wys dat hulle 'n spesiale verantwoordelikheid het om Afrikaans as wetenskapstaal te bly ontwikkel deur van tyd tot tyd ook in Afrikaans te publiseer.

HOOFSTUK 6

DIE HAU'S IN KULTURELE EN UNIVERSITEITSVERBAND: 'N GEVOLGTREKKING

Terwyl die proporsie Afrikaanse studente van die totale getal voorgraadse HAU-studente gedurende 1994-2005 dramaties afgeneem het, het die absolute getalle van voorgraadse Afrikaanse studente van 39 794 tot amper 41 000 gestyg. Afrikaanse studente sou dus redelik maklik twee en moontlik selfs drie universiteite op hul eie kon vul. Die rede waarom Afrikaans op universiteitsvlak nou as bedreig gesien word, moet in die eerste plek teruggevoer word na die feit dat, in die afwesigheid van enige instellings wat 'n oorkoepelende besluit kon neem, elke universiteit sy eie besluit in terme van sy eie belange geneem het. Afrikaanse studente is "gekoester" maar hoofsaaklik in retoriek eerder as in dade en beleid.

Soos te wagte is, word daar nou by elke HAU hoog opgegee oor hoeveel dié instelling sy Afrikaanse studente waardeur en hoe graag dit Afrikaans as voertaal en wetenskapstaal wil bevorder. By veral die UP en die US het Afrikaans egter groot terugslae ondervind. Dit het onder heeltemal verskillende vaandels geskied.

By die UP het prof. Johan van Zyl openlik die vryemarkbenadering ten opsigte van taal bepleit, wat – gegee die internasionale ervaring – 'n duidelike beleidstelling met voorspelbare uitkoms is. Tien jaar later het daar in die woorde van prof. Vic Webb die besef gedaal dat die UP die vermoë van Afrikaans om mee te ding, heeltemal oorskat het. Hy koppel die agteruitgang van Afrikaans aan die UP se fokus op die ekonomiese faktor ter uitsluiting van maatskaplike en kulturele verantwoordelikhede.¹

¹ *Rapport*, 6 November 2005.

By die US het prof. Chris Brink in 2001 en 2002 uitsprake gemaak wat vertroue gewek het dat Afrikaans sterk sal bly staan. Hy het gepraat van die US as “sentraal in ’n Afrikaanse Renaissance”, van Afrikaans as die US se “primêre onderrigtaal” en van die US se “erns” om Afrikaans te handhaaf. Hoewel niemand nog in die openbaar gepraat het oor die US as ’n universiteit wat met verloop van tyd hoofsaaklik Engels sal word nie, is daar prosesse aan die gang gesit, veral met die invoer van die sogenaamde T-opsie, wat die vinnige wegkalwing van Afrikaans bewerkstellig.

Hoe ver die US beweeg het op die pad om Afrikaans te relativeer en te marginaliseer, blyk uit die onderstaande woorde van ’n prominente oudprofessor:

“Dit wil al meer voorkom of daar ’n doelbewuste poging is om Afrikaans simbolies al meer terug te druk. Dit sou interessant wees om te weet hoeveel geld die US bestee om Engelse onderrig te bevorder (vertaling, duplisering van notas, oorklankdienste, ensovoorts) teenoor wat hy spandeer aan Afrikaanse onderrig. Die US vereis kragtens die jaarboek dat Afrikaanse voorleggings van ’n Engelse bestuursopsomming vergesel moet wees. Maar Engelse voorleggings hoef nie van ’n Afrikaanse bestuursopsomming vergesel te wees nie. Trouens daar word uitdruklik bepaal dat sekere dokumente uitsluitlik in Engels sal wees. Vergaderings moet in Engels geskied as daar mense is wat nie Afrikaans verstaan nie of tolkdienste gebruik moet word. Die vraag is wat gebeur nou in koshuise of daghuise waar die inwonende hoof weinig Afrikaans ken en nie in staat is om sy/haar standpunte in Afrikaans ook aan die inwoners oor te dra nie. By die institusionele forum moet twee tolke tans op vergaderings diens doen om vir een van die 28 lede te tolk.

“By die T-spesifikasie in die jaarboek word uitdruklik gesê dat die T-opsie gebruik mag word waar ‘die dosente nog nie Afrikaans voldoende beheer nie’. Die vraag is hoe die 50% wat veronderstel is om Afrikaanse onderrig te ontvang dan hanteer word. By die spesifikasie Engelsmedium word uitdruklik gesê dat dié spesifikasie toegepas word waar ‘die dosent nie Afrikaans magtig is nie.’ Met ander woorde dit is in hierdie geval nie die student of die onderrigbelange wat tel nie, maar die dosent se vermoë of gebrek aan vermoë.

Van die Afrikaanse dosente word egter sonder meer verwag om in die geval van die T-opsie 50-50 in Afrikaans en Engels klas te gee.”²

Verskillende faktore het in die lotgevalle van Afrikaans 'n bepalende rol gespeel. Dit is opvallend dat die saak van Afrikaans die beste versorg word in Bloemfontein en Potchefstroom. Die twee universiteite hier was vir 'n groot deel van die vorige eeu veel meer beginselgeoriënteer en beginselvas as die UP en die US. Die RAU/UJ, wat op 'n uitgesproke taalbasis gestig is, het volhard met 'n stelsel van parallelmedium ondanks 'n ongunstiger omgewing as dié van die UP en US.

Tradisioneel is daar by die hoofstroom van die UP- en US-akademië 'n huiwering om hulle op 'n duidelike beginsel te stel, wat soms aan opportunisme gegrens het. Anders as die UP, het die US nie Afrikaans geword ná 'n intense taalstryd teen die voertaalbeleid nie.

Die US se destydse besluit in 1918 om al meer Hollands en Afrikaans as voertale te gebruik, spruit ten eerste uit die begeerte om die voorwaarde van Jannie Marais se testament na te kom. Hy het in 1915 geldelike bystand beloof (toe die US, destyds nog as kollege, 'n universiteit wou word) mits Hollands/Afrikaans nie ná universiteitswording 'n mindere plek as die ander landstaal (Engels) sou inneem nie.

Ten tweede was daar die verset teen die regering se plan om 'n inrigting in Kaapstad die enigste volwaardige universiteit in die land te maak. In die woorde van die memorandum wat die US aan die regering gestuur het, was die Victoria Kollege op Stellenbosch die plek waar die “geestelike, maatskaplike en nasionale lewe van die Hollandssprekende deel van die volk” die beste verwesenlik kan word ... Dit staan vir 'n idee.”

Toe, net soos vandag, het die US versuim om hom op enige nierassige beginselbasis te plaas. Daar is nooit probeer om die “idee” waarvoor Stellenbosch dan sou staan duidelik en in terme van bepaalde beginsels te verwoord nie.

Toe een van die skrywers van hierdie verslag teen die middel van die 1950's op Stellenbosch gestudeer het, was die idee van Stellenbosch meer

² Onderhoud, 13 Februarie 2006.

die onderwerp van lughartige spot as van besinning. Die beginseldenke van die Doppertradisie op Potchefstroom staan in skerp kontras hiermee. Eers in die tyd van prof. Andreas van Wyk as rektor (1991-2001) het die US hom op liberaal-demokratiese beginsels, en spesifiek op die Grondwet beroep vir sy primêre gebruik van Afrikaans as voertaal op voorgraadse vlak. Daarna het die US egter onder 'n nuwe rektor gou hierdie sterk verbintenis tot Afrikaans laat vaar.

Soms het beginseldenke nadele en pragmatisme/opportunisme voordele. Stellenbosch het hom byvoorbeeld nie in dieselfde mate as Potchefstroom (met uitsondering van die belangrike tydskrif *Woord en Daad*) gaan vasknoop aan die Verwoerdiaanse ideologie nie.

Ander kere kan beginseldenke egter vir 'n universiteit voordele hê. Daar is 'n baie skerp kontras tussen die verantwoordelike en beginselsvaste manier waarop Potchefstroom en die UV die kwessie van voertaal ná 1990 aangepak het en die lukrake manier waarop die US in 2005 gegly het na 'n stelsel van onderrig in dubbelmedium.

Soos aangedui in die afdeling hierbo, was die argumente wat die voorstanders vir die T-opsie aangevoer het onwetenskaplik en ondeurdag. Hul vernaamste rede vir die uitbreiding van die T-opsie was dat dit nie geslaag het in die doel waarvoor dit ingestel is nie, naamlik om nie-Afrikaanstalige studente in die eerstejaar vaardig in Afrikaans te maak.

In plaas daarvan om te erken dat die hele grondslag van die oorspronklike beleid verdag was, het die Taalkomitee dit wat eens die uitsondering was, die norm gemaak. Nou staan die US wat taal en kultuur betref, net vir Afrikaans as 'n "verstek". Dit beteken in die praktyk dat Afrikaans net ten dele of glad nie gebruik mag word nie (of net in tolking) wanneer ander mense op Engels aandrang. Dit lei onomkeerbaar tot die relativering en afskaling van Afrikaans.

By die UP- en US-besture en rade, deels vanweë die nabyheid aan die Uniegebou en die Parlement onderskeidelik, is 'n veel groter gretigheid om intieme verhoudinge met die regering van die dag te onderhou. Behalwe vir die kort periode van die Verenigde Party-bewind en ander tussenposes, was die US steeds oorywerig om in die terminologie van die maghebbers te praat en die offers te bring wat hulle vra.

In die onderhoud wat die US-bestuur teen die einde van 2001 met 'n afvaardiging van die Aksie Hoër Onderwys gevoer het, het die US-bestuur dit as 'n uitdruklike doel gestel om net soveel oudstudente in die hoë besluitnemende posisies aan die huidige bewind te lewer as wat die geval was onder die ou bewind. Abstrak is hiermee niks verkeerd nie, maar in die praktyk beteken dit die toenemende gebruik van Engels as voertaal. Dit is opvallend dat twee van die bekendste lewende Stellenbosse dissidente, Johan Degenaar en Van Zyl Slabbert, geen probleem daarmee het dat die US primêr 'n Afrikaanse universiteit bly nie.

Daar is ook bepaalde saamlopende faktore wat 'n rol speel. Dit is klaarblyklik so dat 'n rektor se optrede deurslaggewend is. In die geval van die UP was dit prof. Johan van Zyl se uitgesproke benadering van die vryemark in voertaal wat die druk op Afrikaans baie verhoog het. Die UP-bestuur het die ekonomiese faktor sentraal geplaas en die UP se maatskaplike, historiese en kulturele verantwoordelikhede ten opsigte van Afrikaans 'n betreklik lae prioriteit gegee.

By die US het prof. Chris Brink, ondanks sy aanvanklike verbintenis tot Afrikaans as primêre onderrigtaal daarin geslaag om binne drie jaar die US in 'n tweetalige universiteit te omskep waarin Afrikaans al meer 'n sekondêre plek moet inneem. Die US-raad het nie genoegsame onafhanklike en toekomsgerigte denke oor Afrikaans getoon nie en het voorstelle wat van die bestuur gekom het, onkrities aanvaar. Die raad het geen ontledings van probleme rondom voertaalbeleid aangevra of oudits laat doen om vas te stel of sy beleid in die praktyk toegepas is nie.

Nog minder het raadslede die besondere plek en rol van Stellenbosch oorweeg om aan Afrikaanssprekendes 'n intellektuele en geestestuiste in Suid-Afrika – die eerste voorvereiste vir 'n Renaissance – te bied. Dit word goed bevestig deur die raad se besluit op 15 Desember 2005 om eers op daardie laat stadium 'n taalplan vir Afrikaans aan te vra en die opdrag daartoe uitsluitlik in die bestuur se hande te laat. Daarteenoor het die PU en UV elkeen eers op 'n taalplan vir Afrikaans besluit en toe 'n taalbeleid ingestel.

Die US se gebruik van Afrikaans is vandag soortgelyk aan die “free rider” in die werkersklas. Soos in die geval van die werker wat die voordele inpalm wat die vakbond vir hom beding maar min van die

verpligtinge nakom of opofferings maak, verwelkom die US Afrikaanse studente maar ploeg min terug in Afrikaans. Van al die HAU's maak die US en UP tans relatief die kleinste bydrae tot Afrikaans. Dié stelling kan so gemotiveer word:

- US-akademiëci publiseer die minste wetenskaplike artikels in Afrikaans.
- By die NWU en die UV moet 'n dosent in Afrikaans vaardig wees om vir Afrikaanse studente klas te gee; by die US en UP word dit nie meer verwag nie.
- By die UV, UJ en NWU kan 'n student verreweg die meeste van sy/haar klasse voorgraads ten volle in Afrikaans ontvang; by die Fakulteite van Lettere en Wysbegeerte aan die US is net die helfte van die voorgraadse klasse slegs in Afrikaans.
- Vergaderings op die UJ, UV en NWU se kampusse is in Afrikaans of dit word getolk.
- Die US se Jaarboek vir 2006 bepaal dat Engels die primêre vergaderingstaal is.

Vanweë sy diepgewortelde houding van hubris in die gemeenskap van die HAU's stel die US ook nie juis daarin belang om saam met die ander HAU's 'n plan vir die ontwikkeling van Afrikaans aan te pak nie.

In die doelgerigte bevordering van Afrikaans aan die noordelike HAU's het sekere rektore 'n sleutelrol gespeel. By die UV was dit proff. Francois Retief asook Stef Coetzee en die huidige FC Fourie. Sonder hul aktiewe ondersteuning sou die stelsel van parallelmedium gedoem wees. By die RAU was dit prof. J.C. van der Walt wat met die invoer van parallelmedium en die noudesette toepassing daarvan 'n betekenisvolle verskil gemaak het. In die PU/NWU se geval is prof. Theuns Eloff se vasberade invoer van tolkdienste 'n vernuwende manier om die taalkwessie te probeer oplos.

Twee uitstekende taalbeplanners, proff. Theo du Plessis by UV en Marlene Verhoef by NWU, het onmisbare bydraes tot die vestiging van Afrikaans in nuwe omstandighede gelewer.

Die onderskeie hoofde van die Afrikaans-departemente by die UV en NWU, prof. Hennie van Coller en prof. Heilna du Plooy, het duidelik standpunt ten gunste van volledige Afrikaanse onderrig ingeneem. Du

Plooy het haar standpunt oor die US se swaai na dubbelmedium treffend uitgedruk: "Wat ook al akademies en ideologies oor die saak gesê kan word, kan ek my reaksie nie anders beskryf nie om te sê dit voel soos dood in die familie."³

Die stille vennoot in Bloemfontein was, soos in die jare dertig en veertig, *Die Volksblad*, wat verskeie van Jaap Steyn se pro-Afrikaanse stukke geplaas het. *Die Burger* daarteenoor het wel baie ruimte vir debatvoering gegee, maar die redaksionele leiding was swak en onseker. Daarteenoor was Leopold Scholtz, die assistentredakteur, in sy rubriek 'n uitgesproke ondersteuner van Afrikaans. Die redakteur het dit egter duidelik gemaak dat Scholtz se mening net sy eie was.

Die huiwering om onomwonde vir Afrikaans op te kom, wortel in die geval van verskeie meningsvormers uit 'n vrees dat dit dalk kan klink soos 'n eggo van die apartheidsera toe taalhandhawing en Afrikanermag feitlik in dieselfde asem gepropageer is. Dit is egter 'n misleidende interpretasie. Van die voorste Afrikaanse skrywers was ook van die eerste en felste kritici van apartheid. Dié skrywers het egter met net enkele uitsonderings die invoer van dubbelmedium aan die US teengestaan as 'n vernietigende terugslag vir Afrikaans. Nie sedert die verbod op Etienne Leroux se roman *Magersfontein, O Magersfontein!* was Afrikaanse skrywers so verenig oor 'n saak as met hul verwerping van die US se T-opsie nie.

Afrikaans word as wetenskapstaal, nóg meer as by fiksie, bedreig as Afrikaanse universiteite al meer na Engels oorskakel. Daar is veel minder van 'n aansporing vir dosente om handboeke in Afrikaans te skryf en die vaktaal te ontwikkel. Waar dubbelmedium gebruik word, sal dit byna onmoontlik wees om net 'n Afrikaanse handboek voor te skryf omdat die Engelstaliges onmiddellik sterk beswaar sal maak. Daar is dus al minder van 'n aansporing, selfs vir die Afrikaanse studente, om te sorg dat hulle Afrikaans as wetenskapstaal volledig baas raak.

Dit is belangrik om Robert Phillipson se waarskuwing in sy werk *Linguistic imperialism* te onthou dat Engels in sekere omstandighede misluk om die doel te dien waarvoor dit aangewend word: "For children whose mother tongue is not English, English is *not* the language of their

³ *Die Burger*, 13 Oktober 2005.

cultural heritage, *not* the language of intense personal feelings, and the community, *not* the language appropriate for learning to solve problems in cognitively demanding decontextualized situations."⁴

Hy skryf dus: "In multi-ethnic, multi-lingual situations English does *not* do what is claimed for it, often quite the opposite. Rather than uniting an entire country or helping to form a national identity, it is used for elite formation and preservation, intranational and international links between elites and international identity."⁵

Die toenemende gebruik van Engels sal die US in 'n al moeiliker posisie plaas ten opsigte van die aanbod van kursusse aan sekere swart en bruin studente met dubbelmedium as voertaalopsie. Die vraag is of die regering die US gaan toelaat om sy transformasieplig te ontduik as dit sy plig teenoor die Afrikaanssprekende bruin gemeenskap versuim (soos wat tans die geval is) en ook nie juis veel doen om swart studente te trek nie.

Met die wye aanwending van die T-opsie raak dit meer moontlik vir swart studente om na US toe te kom as wat die geval was toe die US net in Afrikaans gedoseer het. Namate hul getalle toeneem, sal die druk om steeds meer Engels te gebruik, al hoe groter word. Dit kan dus wees dat die US, soos die UP, vinnig sal verengels of dat daar 'n breukspul kan kom weens 'n botsing tussen wit studente wat op Afrikaans aandrang en swart studente wat klasse in Engels wil hê.

Die waarskynlikste kompromis is die instel van parallelmedium, iets wat die swart studente-organisasie op die US-kampus tans bepleit. Parallelmedium is egter juis wat die US op die oomblik ten alle koste probeer vermy.

Vir die US is daar 'n ander krisis wat sy band met sy kernsteungroep raak. Daar ontstaan 'n geloofwaardigheidskrisis indien daar net lippediens aan Afrikaans bewys word terwyl Afrikaans dramaties agteruitgaan as voertaal en as medium van gepubliseerde wetenskaplike artikels, soos wat wel nou by die US die geval is. Prof. Brink se gedagte van 'n Afrikaanse Renaissance kry net inhoud indien 'n universiteit dit as

⁴ Robert Phillipson, *Linguistic imperialism* (Oxford University Press, 1992), pp. 285-86.

⁵ Phillipson, *Linguistic imperialism*, pp.285-86.

sy primêre verantwoordelikheid sien om Afrikaans uit te bou eerder as om dit te relativer en Engels die helfte van die doseertyd te gun.

Bevordering van Afrikaans beteken sekerlik nie dat Engels hermeties uitgesluit moet word nie. Engels neem ten regte op nagraadse vlak 'n veel groter plek in as tien of twintig jaar gelede. Daar moet egter, soos die Gerwel-verslag voorgestel het, minstens twee universiteite wees wat 'n spesiale verantwoordelikheid vir die welsyn van Afrikaans aanvaar. Dit is veral nodig met die oog daarop dat die internasionale ervaring aandui dat dubbelmedium en selfs parallelmedium oor die langer duur die marginalisering en uitdryf van die kleiner taal meebring.

Behalwe 'n beleid wat Afrikaansmedium voorgraads die primêre onderrigmedium maak, beteken dit ook dat dié universiteite moet beplan vir die opleiding van onderwysers in Afrikaanse skole. Dit sal ook geteikende intervensie in die onderwys van agtergeblewe Afrikaanse gemeenskappe behels, met die oog daarop om die volle potensiaal van die Afrikaanssprekende gemeenskap vir universiteitsopleiding te ontwikkel.

Om Afrikaans weer by die US lewenskragtig te maak, sal afhang van 'n taalwil en 'n gevoel van taalverantwoordelikheid by besluitnemers. Dit sal ook keuses behels. 'n Universiteit wat moeilike keuses vermy omdat dit die beste van alle moontlikhede wil bekom, loop gevaar om sy siel te verloor en om op te hou om 'n universiteitsgemeenskap te wees. As die US, om prof. Theuns Eloff se woorde te gebruik, weer "tot sy sinne kom" en as die UP prof. Niek Grové se "langtermynverbintenis met die Afrikaanse gemeenskap" aangaan, sal niemand meer juig nie as die ander HAU's – wat tans 'n veel harder stryd vir Afrikaans stry en terselfdertyd akademiese uitnemendheid nastreef.

HOOFSTUK 7

DIE HAU'S IN POLITIEKE EN TRANSFORMASIEVERBAND: 'N GEVOLGTREKKING

Die probleem in oënskou

In hierdie hoofstuk word die kern van die vorige hoofstukke bymekaargebring om 'n geheelbeeld van die probleem van Afrikaans en ander inheemse tale binne die universiteitswese uit te stippel. Die detail in die vorige dele word nie hier herhaal nie en daar word nie by naam na spesifieke rolspelers, menings, sieninge of bronne verwys nie. Dié laaste hoofstuk se doel is om die volle inhoud van die ondersoek saam te snoer as 'n grondslag vir die voorstelle.

Probleemstelling

Die probleem wat in hierdie verslag behandel word, is die bedreigde toekoms van Afrikaans as taal van onderrig by die Histories Afrikaanse Universiteite (HAU's) wat vandag ook soms bekend staan as "meertalige universiteite".

Ten eerste moet daar seker gevra word: Maak dit eintlik saak? 'n Kort antwoord is dat die verlies van 'n taalgebaseerde koppeling met die tersiêre onderwys 'n ramp is vir enige taal met 'n letterkunde, 'n teologiese en filosofiese tradisie, wetenskaplike deurbrake en groot en diverse media. Dit kap die kop van 'n taal se kultuur af. Dr. Aaron Motsoaledi, die LUR vir onderwys in die Limpopo-provinsie het dit onlangs só gestel, na aanleiding van sy administrasie se besluit om moedertaalonderrig in Sepedi in te stel: "As 'n volk se taal verdwyn, verdwyn daardie volk"¹ Daar hoef nie hierop uitgebrei te word nie.

¹ Onderhoud in *Rapport*, 19 Februarie 2006.

'n Wending wat deesdae die probleem van taaloorlewing vergesel, is dat nie alle betrokkenes die beginsel van taalbehoud ondersteun nie. Daar is gewis onder talle Afrikaanstalige intellektueles en akademici 'n kosmopolitiese ingesteldheid, en vir hulle vergoed die voordele van onbelemmerde kommunikasie in Engels as die gemeenskaplike internasionale wetenskapstaal ruimskots vir die nadele van Afrikaanse taalverlies. Hulle waardeer eerder die bate van eenvormigheid of eenheid in die media wat kennis oordra, en in so 'n mate dat hulle min simpatie vir die doelstellings van hierdie verslag sal voel. Kosmopoliete, net soos neo-liberale kapitaliste (in teenstelling met die meeste gewone liberale mense) het gewoonlik min simpatie met eiesoortigheid of partikuliere waardes.

Uit ander gesigspunte het kulturele eenvormigheid egter baie ernstige gevare. Een is dat 'n taal die voertuig en uitdrukking van sekere denkpatrone, waardes en intellektuele tradisies is. Indien enige ontwikkelde taal sy kanale tot die hoogste vlakke van intellektuele en akademiese aktiwiteit sou verloor, moet dit onvermydelik tot 'n verskraling van die algehele verskeidenheid van intellektuele kultuur en denke lei, en nie slegs vir die betrokke taalgroep nie.

Eenvormigheid of kultuureenheid bewerkstellig egter nie altyd die saamsnoering wat kosmopoliete so graag wil aanmoedig nie. Binne enige taal of kultuurorde, hoe eenvormig dit ook al ervaar word, is daar skakeringe wat nader aan of verder weg vanaf die kultuurkern staan. Sulke kulturele afstandsverskille hang onvermydelik saam met ongelykhede. Terwyl daar met internasionale verengelsing amper daagliks al hoe meer toevoegings tot Engelse taalgebruikpatrone plaasvind, bly die kern van die internasionale taal die Angel-Saksiese elitekultuur. Word die dikwels moeisame pogings om by dié internasionale kultuur ingesluit te word, nie dalk met tweede- of derdeklaslidmaatskap en voordele beloon nie? Moet alle Afrikaanse aktiwiteite op tersiêre vlak dáárdie tweedeklaskarakter binne die groter Angel-Saksiese wêreldkultuur aanneem?

Daar bestaan 'n algemene gebrek aan 'n grondige besinning oor dié vraagstuk. In 'n vorige hoofstuk is daar uit onderhoude verskillende sienings oor Afrikaans op universiteitsvlak aangehaal. Sterk menings is uitgespreek en voorkeure is uitgebreid gerasionaliseer. Daar is selfs

geargumenteer dat 'n aandrang op die beskerming van Afrikaans op 'n "volkstaat van die gees" neerkom of dat dit taalapartheid bevorder. Maar omvattende ontledings van al die faktore wat op dié vraagstuk van toepassing is, en die volle implikasies van bepaalde keuses, is met enkele uitsonderings nie te vind nie. Daarom het die gesprek rondom die probleem in 'n wollerige polemieë ontaard.

Nietemin is daar een siening wat wel ernstig oorweeg moet word. Dit is ten eerste dat Afrikaans verryk sal word deur intieme kontak met Engels binne 'n universiteit. Ten tweede sal Afrikaans minder kwesbaar wees indien die behoud daarvan nie as 'n belemmering vir swart studente gesien word nie.

Kontak tussen tale is verrykend, mits dié tale gelyke status by 'n raakvlak geniet, en seer sekerlik kan Afrikaans dit nie bekostig om as 'n belemmering vir voorheen benadeelde mense gesien te word nie. Daarom sal die finale voorstelle wel dié twee faktore ten volle verreken.

Die mening word soms gehoor dat die Afrikaanse media so sterk en divers is dat Afrikaans, en veral Afrikaans in die Wes-Kaap, niks hoef te vrees nie. Die sogenaamde krag van Afrikaans kan egter maklik oorskat word. Indien Afrikaans al meer sy voormalige hoëvlakfunksies en –gebruikspatrone verloor, sal ernstige Afrikaanse koerante baie vinnig hulle sin en relevansie begin verloor.

Daar word vandag bykans geen amptelike of sakevergaderings meer in Afrikaans gehou nie, alle tussenkulturele gesprekke vind in Engels plaas, wetenskaplike rade en komitees funksioneer slegs in Engels en daar is vir nie-Afrikaansprekendes feitlik geen aanspooring meer oor om Afrikaans aan te leer nie.

Buite die letterkunde en die media self is die gebruik van Afrikaans by universiteite die enigste oorblywende geleentheid wat bestaan om Afrikaans as ontwikkelde kommunikasiemedium te gebruik.

Sonder dié kerngebruik sal ook die Afrikaanse media baie vinnig uitgekalwe word. Hulle gaan in 'n stadium na Engels as medium oorskakel. Sekondêre skole en universiteite sal vinnig volg.

Taalbeleid en patrone by die HAU's

Sedert ongeveer 1988 het die situasie ten opsigte van voertaal en kommunikasietaal aan die HAU's drasties verander. Die essensie van dié wendinge is:

- Daar bestaan nie meer een enkele "Afrikaanse" universiteit nie. Die instellings wat histories Afrikaans was, is meesal tweetalige instellings en twee van hulle, die UWK en die eertydse Universiteit van Port Elizabeth het feitlik geheel en al verengels.
- By drie van die betrokke universiteite is die taal van onderrig vir Afrikaanstalige studente egter nog Afrikaans – deur middel van parallelmediumonderrig by twee (die UV en die "RAU"-kampus van die Universiteit van Johannesburg) asook die toenemende gebruik van tolkdienste om Afrikaans as primêre taal van onderrig op voorgraadse vlak te behou (die Potchefstroom-kampus van die NWU). Dié patrone geld totdat verdere aanpassings kom, hoewel daar algemene onsekerheid oor die bekostigbaarheid van dié oplossings bestaan.
- By een van dié parallelmediuminstellings, die UJ se "RAU"-kampus, word die taalbeleid nou hersien en die stelsel is geensins stabiel nie. Afrikaans is onder druk veral omdat die addisionele las van parallelmediumklasse ongewild is onder doserende personeel. Die taal van administrasie is Engels en sommige Afrikaanse studente verkies die Engelse stroom omdat hulle aanvoel dat die universiteit toenemend 'n Engelse karakter aangeneem het. Hulle verwag dat Afrikaanse onderrig gou uitgefaseer sal word.
- By die twee grootste HAU-instellings, die UP en die US, is die stand van onderrig in Afrikaans meer ingewikkeld. Terwyl altwee instellings amptelik tot voorgraadse onderrig in Afrikaans in die algemeen verbind is, en Afrikaans steeds formeel as die primêre voertaal beskou word, word daar veral in die twee instellings se fakulteite van Lettere en Wysbegeerte van die formele reël afgewyk. Parallelmediumklasse word wel aangebied, maar dubbelmedium word toenemend gebruik met 'n informele neiging na die dominante gebruik van Engels. By albei universiteite word die taalbeleid druk bespreek met die oog op hersiening, en albei se besture het op verskillende wyses hul toewyding aan Afrikaans as versekerde voertaal gekwalifiseer. Maar Afrikaanssprekende studente se toegang

- tot eietaalonderrig word afgeskaal. Minder as 50% van die voorgraadse klasse word nou slegs in Afrikaans aangebied.
- Weens die tanende toewyding aan Afrikaans by universiteite het akademiese publikasie in Afrikaans oor die afgelope jare skerp afgeneem. In bekende geakkrediteerde publikasies is artikels in Afrikaans nou minder as 10% en dié totaal daal steeds.
 - Die gebruik van Afrikaans in nagraadse sakeskole het veel verder verswak as op die hoofkampusse. Daarmee word die reeds krimpende gebruik van Afrikaans as bedryfstaal nog verder ondergawe.
 - By die UP en die US word Engels as taal van vergaderings en algemene skakeling toenemend gebruik om nie-Afrikaanssprekendes tegemoet te kom. Op Stellenbosch is die nuwe reël dat Afrikaans slegs gebruik kan word indien daar nie Engelstaliges aanwesig is wat nie Afrikaans verstaan nie.

Die mark of aanvraag onder Afrikaanssprekendes

Daar is 'n algemene indruk dat een van die redes vir die verswakking van Afrikaans op tersiêre vlak 'n kwynende "mark" vir Afrikaanse onderrig is, vanweë demografiese wendinge. Dit is egter geensins die geval nie. Die betrokke syfers dui daarop dat die totale getal ingeskrewe Afrikaanssprekende studente by al die HAU's tussen 1996 en 2005 van 37 800 tot 40 975 gestyg het.²

Hoewel Afrikaanssprekende studente wel as 'n persentasie van die totale voorgraadse studentetal gedaal het, is hulle nog steeds ongeveer die helfte van die voorgraadse studentetal by al die HAU's. Indien die UJ vanweë sy groot aantal nie-Afrikaanssprekende afstandstudente uitgesluit word, was Afrikaanssprekende studente in 2005 ongeveer 60% van die totaal by die ander vier HAU's, teenoor 70% in 1996.

Hierby moet ook gereken word dat die deursneeslaagsyfers onder Afrikaanssprekende studente hoër is as die deursneeslaagsyfers vir studente uit alle groepe. Hoewel slaagsyfers nie volgens huistaal beskikbaar is nie, kan die slaagsyfers volgens ras by die HAU's hier as plaasvervanger dien. In 2004 was die deursneeslaagsyfers in alle vakke

² Persoonlik voorsien deur prof. Christo Viljoen, aan die hand van statistiek van die verskillende instellings.

onder die hoofsaaklik Afrikaanssprekende wit studente by die HAU's en dié van die hoofsaaklik nie-Afrikaanstalige swart studente respektiewelik 84% en 68%.³ Dus kan daar verwag word dat betreklik méér Afrikaanstalige studente tot die tweede en derde studiejaar deurdring, en sodoende die Afrikaanstalige "mark" met senioriteit verder versterk.

Die Afrikaanstalige aanvraag by die HAU's is derhalwe 'n sterk en bestendige voorgraadse akademiese mark, genoeg om drie groot universiteite vol te maak. Daar is egter geen Afrikaanse besluitnemer of meningsvormer wat 'n suiwer of eksklusief Afrikaanse universiteit vra nie. Nietemin is daar volgens meningsopnames beslis 'n aanvraag na Afrikaanse onderrig. Die verswakking van Afrikaans as akademiese voertaal staan dus in skrilte kontras tot die werklikhede van die aanvraag.

In hierdie verband is daar ook 'n verdere feit wat blykbaar nie deur die HAUs raakgesien word nie. Dit is die groot aantal swart matriekulante wat met Afrikaans op hoër graad slaag. In die volgende hoofstuk word 'n brief deur dr. E. Hertzog, voorsitter van die US Raad, in 'n effense ander verband aangehaal, maar in hierdie brief bereik hy die gevolgtrekking dat amper geen vaardigheid of belangstelling in Afrikaans onder swart studente verwag kan word nie. Hy besef blykbaar nie dat ten minste 100 000 swart leerders elke jaar met hoërgraad Afrikaans as vak hul matriekeksamen slaag nie.⁴ Dalk lê die probleem nie by die swart studente nie maar by die vooropgestelde persepsies van die universiteitsowerhede.

Die situasie ten opsigte van die ander inheemse tale

Geen universiteit bied tans algemene onderrig in enige Afrikataal behalwe Afrikaans aan nie. Wat die ander inheemse tale – die soge-

³ Department of Education, Education Statistics in South Africa at a glance, November 2005, tabel 19. Die gemiddeldes vir die HAU's saam is ongeweeë.

⁴ Suid-Afrikaanse Instituut vir Rasseeenhouding, South Africa Survey 2004-2005, bl. 292. Die inligting hierin vat wys daarop dat daar in 2003, byvoorbeeld, 93 000 bruin, wit en Indierleerders was wat matriek geslaag het terwyl amper 202 000 leerders hoërgraad Afrikaans geslaag het. Die verskil van 109 000 moet swart leerders wees, 'n beduidende persentasie waarvan waarskynlik met universiteitstoelating gelaag het. Waarom sou dit nie vir sulke studente moontlik wees om hul vaardighede in Afrikaans op universiteit verder te ontwikkel nie?

naamde swart tale – betref, is nie een as wetenskapstaal ontwikkel nie. Hul aanwending as voertale is grootliks tot primêre skoolvlak beperk en dié tale word baie min op sekondêre vlak gebruik. Die Limpopo-provinsie beplan om Sepedi as sekondêre voertaal geleidelik in te faseer.

Die inligting in die vorige hoofstukke dui daarop dat Afrikatale op universiteite slegs as dienskursusse oorleef, omdat die belangstelling in die substantiewe taalvakke tot patetiese minima by alle instellings gedaal het. Nadat die regering hom onlangs ten gunste van die ontwikkeling van swart inheemse tale verklaar het en beperkte ontwikkelings-befondsing daarvoor beskikbaar gestel het, is daar wel by verskeie universiteite 'n mate van verpligting om iets vir dié tale se ontwikkeling te doen. Die meeste universiteite het wel voorlopige beleids-dokumentasie oor die ander inheemse tale voorberei en enkele instellings, insluitende die HAU's, het taakgroepe wat aan woordelyste werk.

Onder die leidende instellings hiermee het die Universiteit van KwaZulu-Natal, in samewerking met die Universiteit van Zululand, waarskynlik die verste gevorder, omdat hul besture self tot die infasering van isiZulu as onderrigtaal verbind is. Slegs by dié twee universiteite is die potensiële gebruikersmark beduidend genoeg om te dien as voedingsbasis vir isiZulu se ontwikkeling as akademiese en wetenskapstaal.

Daar word reeds twee suksesvolle koerante in isiZulu gepubliseer en ruim 50% van die RSA-bevolking gebruik isiZulu as 'n eerste taal of as lingua franca buite KwaZulu-Natal. Daar kan egter nie verwag word dat IsiZulu binne die volgende dekade of twee gereed sal wees om aanspraak te maak op die status van 'n akademiese en wetenskapstaal nie. Die taalbeplanners by die Universiteit van KwaZulu-Natal verwag nie dat isiZulu voor 2029 'n volwaardige taal van onderrig op alle vlakke sal wees nie.

Onderliggende redes vir die verswakking van Afrikaans

Die Suid-Afrikaanse regering was direk en indirek betrokke by die ontwikkelinge wat tot die verswakking van Afrikaans as voertaal aanleiding gegee het. Die bedreiging vir Afrikaans het oorspronklik ontstaan in die beleid om elf tale tot amptelike tale te verklaar en om dit

in die Grondwet op te neem. In soverre dit nie prakties moontlik sou gewees het om al elf tale werklik as amptelike tale te gebruik nie, is dié betrokke besluite destyds nie in goeie trou geneem nie. Dit was eintlik net 'n voorwendsel om Engels effektief as amptelike taal van die land te vestig.

IsiZulu en Afrikaans sou op grond van die bevolkingsgetalle wat dié tale kon verstaan, bykomende kandidate vir effektiewe amptelike status gewees het, maar so 'n benadering was vir die regering polities te moeilik, aangesien dit nie 'n nieswart taal, Afrikaans, bokant die status van alle swart tale behalwe isiZulu wou verhef nie. IsiZulu sou ook 'n ongewilde keuse gewees het omdat dit dié taal bo die ander swart tale sou verhef het.

Sodoende is 'n ou droom van die Britse koloniale bewinde van die vorige eeue om Engels as die primêre landstaal te vestig, bewaarheid deur die realpolitiek van 'n anti-kolonialistiese swart bevrydingsbewind, een wat paradoksaal ook tot 'n Afrika-rennaissance verbind is.

Enige openbare of staatsondersteunde universiteit kon verwag om druk te beleef om die (effektiewe) amptelike taal as gebruikstaal aan te neem, en dit het inderdaad so gebeur. Vroeg ná 1994 kon die eerste tekens gesien word van die aanvaarding of omhelsing van Engels deur Afrikaanse universiteite.

'n Latere regeringsbesluit het onderwysinstellings verbied om enige potensiële student op grond van ras (of daarmee gepaardgaande taalgebruik) toegang te weier. Die goeie trou van hierdie besluit kan ook bevraagteken word omdat die regering heftig ontken het dat hy tale van onderrig wou voorskryf, maar die uitwerking was om druk uit te oefen vir die voorkeurtaal van die meerderheid swart studente, naamlik Engels, as verpligte addisionele voertaal.

Die staatssubsidiebeleid, gebaseer op ingeskrewe studente (waarna ons reeds verwys het as die "bums on seats" benadering) het natuurlik ook die Afrikaanse universiteite finansiële sterk aangemoedig om nie-Afrikaanstalige studente in te neem.

Die druk om voorheen benadeelde studente toe te laat, plaas 'n kostedruk op universiteite, wat nie deur die addisionele subsidies gedek word nie. Beduidende persentasies van dié nuwe studente kan of wil nie klasgeld

betaal nie. Hulle slaag ook in laer getalle hul jaarkursusse, wat die subsidie-inkomste relatief afskaal.

Ter wille van hul eie lewensvatbaarheid het universiteite betalende en begaafde studente ongeag huistaal begin lok. Terwyl die wit Engels-sprekende studente in die verlede gelukkig en dikwels dankbaar was om by die HAU's in Afrikaans hul onderrig te ontvang, moedig die nuwe bedeling hulle aan om op onderrig in Engels aan te dring.

Nog 'n regeringsbesluit wat Afrikaans se posisie verswak het, was 'n radikale rasionalisering van die tersiêre stelsel, om 'n oplossing te vind vir die ondoeltreffendheid van sommige van die voorheen swart instellings. Sekere universiteite en/of teknikons, met uiteenlopende taalgebruikspatrone, is saamgesmelt. Twee Afrikaanstalige universiteite het deel geword van groter nie-Afrikaanstalige samestellings, en het feitlik outomaties tweetalige instellings geword.

Die feit dat eertydse HAU-kampusse (byvoorbeeld die PU, RAU- en UV-kampusse) hul fisiese integriteit binne nuwe groter instellings kon behou, het nuwe moontlikhede daargestel om Afrikaans as voertaal te beskerm, maar ander faktore het ook 'n rol gespeel.

Die regering het geen formele beslissings oor taalbeleid gemaak nie, behalwe om op die beginsel van meertaligheid by alle universiteite aan te dring. As 'n gebaar het die Departement van Nasionale Onderwys formeel die verskillende universiteite die taak opgelê om elkeen 'n inheemse Afrikataal as akademiese taal te ontwikkel en is beskeie befondsing daarvoor beskikbaar gestel.

Die persepsie bestaan dat dié beleid onder andere deur vyandigheid teenoor Afrikaans gemotiveer is, maar dit sou 'n oorvereenvoudigde stelling wees. Die huidige regering het vroeg reeds 'n bepaalde algemene strategie rakende swart bevordering en bemagtiging gevolg, naamlik om beduidende kapasiteit as 't ware te kaap om as voertuie vir transformasie te dien. Dié benadering is die duidelikste te sien in die sakesektor waar verskeie soorte regulasies en informele druk toegepas is om ondernemings te dwing om swart bemagtiging toe te pas.

Die Afrikaanse universiteite, wat nog altyd 'n reputasie vir goeie bestuur en doeltreffende opleidingskapasiteit gehad het, kon dié kaping nie vryspring nie. Die afskaling van Afrikaans as voertaal was egter waar-

skynlik nooit 'n primêre doelstelling nie (hoewel 'n vorige Minister van Onderwys wel retoriese gebare van dié aard gemaak het) maar eerder 'n onbeplande maar ten volle aanvaarde gevolg van die nuwe regulasies.

Die beleide hierbo genoem, is ook toegepas op 'n wyse wat 'n ander beginsel in die regering se benadering tot transformasie illustreer – om maksimale (teenoor optimale) geleenthede vir voorheen benadeeldes na te streef, selfs waar dit kontraproduktief kan wees (soos in die sakesektor wat vry algemeen gedwing word om swart kandidate vir aanstelling ten koste van vaardighede in die openbare sektor te werf). Dus moes alle universiteite, ongeag voertaal, voorbereiding of motivering daarvoor, as voertuie vir swart bevordering funksioneer.

Dit beteken nie dat alle HAU's verplig was om toenemend Engels in te voer nie. Op die Potchefstroomkampus het die regering nie teen 'n kombinasie van tolkdienste en onderrig in Afrikaans kapsie gemaak nie. Die US sou met Afrikaans as die primêre onderrigtaal kon voortgaan, veral as dit gekoppel word met 'n verbeeldingryke plan om die agterstand in tersiêre onderrig van bruin Afrikaanssprekendes reg te stel. Die redes vir die US se toenemende gebruik van Engels is in 'n vorige hoofstuk uitvoerig ontleed en daar word nie hier verder daarop ingegaan nie.

Die probleem met tweetaligheid as voertaalbeleid

In beginsel hoef tweetaligheid nie Afrikaans te benadeel nie. Inteendeel, daar is verskeie moontlike voordele vir Afrikaanse studente in raakvlakke met Engels en die internasionale kontak wat dit fasiliteer.

Maar die internasionale empiriese ervaring dui op 'n ander gevolg. Die werk van Laponce, Wright, Phillipson en ander, wat in vorige hoofstukke aangehaal is, wys daarop dat tweetaligheid in die aanwesigheid van een internasionale taal of leidende nasionale taal altyd geneig is om die swakker taal of tale te ondermyn.

Die aanduidings is dat Afrikaans by alle HAU's onder deurlopende druk sal wees en dat Engels al meer voorgetrek gaan word. Die regering is nie noodwendig van dié implikasie bewus nie, maar al was hy, sou dit waarskynlik nie sy beleid verander nie.

'n Vorm van tweetaligheid is dus onvermydelik en die groot vraag is of dié HAU's wat kies om hulle as tweetalige universiteite te posisioneer, die nadelige gevolge vir Afrikaans kan voorkom of versag. Die vraag is: kan 'n universiteit en al sy belanghebbende groepe saamwerk om reg te laat geskied aan Afrikaans en aan studente wat in Afrikaans wil studeer, terwyl dit ook omsien na die belange van die anderstalige studente? Wat is die aanduidings tot dusver?

Die gebrek aan strategiese inligting

Die dramatiese herstrukturering van universiteite onder dwang van die beleid van 'n baie vasbeslote regering het die bedryf van die HAU's in so 'n mate verander dat die universiteitsadministrasies noodgedwonge al hul ou doelstellings in herbesinning moes neem. Die geweldige aanpassings wat dit geverg het, het onvermydelik by die meeste instellings 'n gees van pragmatisme laat posvat.

Een van die probleme wat by alle instellings geld, is die gebrek aan belangrike strategiese inligting, veral oor die behoeftes en voorkeure van studente en dosente. Terwyl dit baie sinvol sou gewees het as die besture van die HAU's saamgespan het om grondige en diepgaande navorsing te doen oor die persepsies, behoeftes en voorkeure onder alle studente, insluitende natuurlik die Afrikaanstaliges, het dit blykbaar nie gebeur nie. Tot die verbasing van die skrywers van hierdie verslag het die mense met wie onderhoude gevoer is na net een substansiële studie verwys, een wat in 2004 op Stellenbosch uitgevoer is.

Hierdie US-studie gaan egter mank aan sekere gebreke. Dit is nie uit die perspektief van die studente (of die dosente) beplan nie. Dit is eerder 'n redelik oppervlakkige verkenning van die reaksies op die voertaal-taalbeleid soos die studente die beleid verstaan. Of die studente egter wél die taalbeleid korrek verstaan, is glad nie nagevors nie. Ook is daar in die verwerking van die gegewens nie indelings toegepas wat tussen bruin en wit Afrikaanstalige studente onderskei nie.

Die grootste leemte is dat die ondersoek deur die universiteit self uitgevoer is en dít sou 'n onbekende persentasie van die studente dalk laat huiwer het om eerlike antwoorde te verskaf. Buitendien is nie rekening daarmee gehou dat sommige studente nie graag wil kla oor

probleme wat hulle dalk met die onderrig ervaar nie, omdat hulle nie hulself in 'n swak lig wil stel nie.

Die personeel met wie onderhoude vir die doel van hierdie verslag gevoer is, het uiteenlopende sienings gehuldig oor die Afrikaanssprekende studente se reaksie op die nuwe situasie ten opsigte van taal. Daar is ook teenstrydige indrukke oor die houdings van swart studente. Net 'n opmerking oor laasgenoemde: Die meer verpolitiseerde swart studenteleiers, wat ook waarskynlik uit beter hoërskole met hoër standaarde van Engels kom, dring gewoonlik heftig op onderrig in Engels aan, en protesteer by tye oor die taal van onderrig.

Daarteenoor is die personeel se begrip van die reaksies van swart studente op voetsoolvlak dikwels baie vaag. Onder swart studente is daar waarskynlik 'n meerderheid wat om grondige redes onderrig in Afrikaans sou verwerp en ook nie bereid sou wees om Afrikaans aan te leer nie. In die sentrale, westelike en noordelike dele van die land is daar egter waarskynlik beduidende minderhede vir wie Afrikaans eerder as Engels die tweede of derde taal in hul gemeenskappe is, en wie se Engels so swak is dat dit hulle baie min help. Waar sou hulle die beste inpas – in Afrikaanse of Engelse lesings? Dié kwessie is nie aan die hand van 'n empiriese studie nagevors nie.

Een van die belangrikste gevolgtrekkings van hierdie verslag is dat die nuwe voertaalbeleide ingevoer is sonder al die nodige strategiese inligting. Miskien is vakkundige personeel geraadpleeg, maar hierdie personeel het ook hul eie belange in die saak en het ook soms baie sterk ideologiese sydhede. Daar is sover vasgestel kan word, geen oudit by of UP of US laat doen om vas te stel of die vorm van dubbelmedium in die praktyk enigsins ooreenstem met die 50-50-benadering wat die teorie veronderstel nie.

Die verantwoordbaarheid van besluite

Sedert 1994 word universiteitsrade en -besture deur heeltemal nuwe probleme gekonfronteer. In die meeste gevalle kan 'n universiteitsraad en 'n senaat hul eie oordeel oor netelige sake aanwend. Waar dit egter by besluite kom wat die toekoms van 'n taal en 'n hele geslag studente ten diepste raak, is lukrake oordeel nie voldoende nie. 'n Besluit kan nie op grond van die onmiddellike belange van 'n bepaalde fakulteit of die

ideologiese hebbelikhede van persone in magsposisies of die politieke klimaat van die dag geneem word nie. In sodanige situasies moet daar ernstig besin word oor verantwoordbaarheid en aan wie of wat die bestuur of raad verantwoordbaar is. Die keuse van 'n taalbeleid is 'n ingewikkelde probleem, wat met dubbelsinnighede en teenstrydighede besaai is.

Daar kan nie van universiteitsrade verwag word dat hulle in diepte self moet besin oor 'n ingewikkelde aangeleentheid soos 'n taal met al die geskiedkundige implikasies nie. 'n Bestuur moet die raad bystaan en keuses uiteensit. Aan wie of wat is 'n universiteitsbestuur verantwoordbaar: die wetenskap, die studente, die personeel, die ouers, die primêre kultuurgroep met hul etniese en klasseverskille, die regering, die vernaamste donateurs, die universiteitsbegroting?

Die kort antwoord is dat 'n rektor en sy bestuur aan al hierdie teenstrydige belange verantwoordbaar is, en dat baie oordeelkundige en goed gemotiveerde kompromieë gemaak moet word, wat alle kernbelanghebbers in aanmerking moet neem.

Dit toegegee, moet onmiddellik bygevoeg word dat sekere eise nie verontagsaam kan word nie. Aan die een kant is daar die regering se aandrang dat niemand toegang geweier mag word op grond van ras, etnisiteit of taal nie. Aan die ander kant kan daar nie op grond van persoonlike oordele en vooroordele besluit word op iets wat vir die oorlewing van 'n taal op tersiêre vlak noodlottig sal wees nie.

In hierdie ondersoek het die skrywers baie menings en persoonlike voorkeure by besture aangehoor, maar, soos reeds genoem, tot dusver is daar geen volledige en grondige skriftelike ontleding gevind wat vir besluitneming oor taalbeleid aan 'n komitee, universiteitsraad of senaat voorgelê is nie. Nadat hierdie hoofstuk geskryf is, het Chris Brink se *No lesser place* verskyn. Dit word in hoofstuk 8 ontleed.

Besture se strategiese instellings: algemene waarnemings

Bepaalde insigte oor individuele universiteite en voertaalbeleid is in die vorige hoofstukke uiteengesit. Dié detail word nie hier herhaal nie, maar sekere oorhoofse gevolgtrekkings moet hier saamgevat word. Die ondersoek maak die volgende duidelik:

- Die HAU-besture het baie met mekaar geskakel, maar konsensus kon nie oor kernvrae bereik word nie. Die belangrikste verskille was oor die vraag of twee universiteite, Stellenbosch en die eertydse Potchefstroomse Universiteit, aangewys sou word as die instellings met 'n spesiale verantwoordelikheid vir Afrikaans. Die ander wou nie die risiko loop dat hulle 'n deel van die baie voordelige Afrikaanse mark sou verloor nie. Soos ons dit reeds in 'n vorige hoofstuk gestel het, "Al die HAU's wou Afrikaanse studente hê, maar nie almal wou Afrikaans bevorder as dit opofferings sou verg nie." Daar was sekerlik geen gemeenskaplike besluitneming oor benaderings tot die taalvraagstuk nie.
- Mededinging tussen universiteite is geensins ter wille van die beskerming van Afrikaans opgeskort nie.
- In die mees onlangse skakeling tussen die HAU's en die regering in 2005 het dit geblyk dat die instellings aanvaar dat hulle in hul strategiese benaderings tot die taalkwessie van mekaar gaan verskil.
- Die geleentheid is nooit gebruik om uit te klaar wat presies die regering as uitsluiting van studente op grond van taal sou beskou nie. (Engels kan immers net so maklik as Afrikaans tot uitsluiting lei.) Die belangrikste vraag wat nog steeds ontwyk word, is: Is dit uitsluiting as 'n HAU van nie-Afrikaanstalige swart studente 'n redelike taalvaardigheid in Afrikaans verwag? (Hierdie vraag geld veral die US en UP wat dubbelmedium as 'n opsie gebruik).
- Al die universiteite, behalwe miskien die nuwe Universiteit van Johannesburg, waar 'n nuwe taalbeleid opgestel word, hou vol dat hulle op een of ander wyse aan die voortbestaan van Afrikaans toegewy is.
- In die praktyk is dié toewyding nie by almal duidelik nie. Afgesien van die konsekwente parallelmediumbenadering by die UV en die tolkdienste op Potchefstroom is daar onduidelikhede in die benaderings wat gevolg word. Met die gebruik van parallelmedium is daar nie 'n probleem van ongelyke behandeling van Afrikaans en Engels nie, maar onsekerheid bestaan oor hoe lank die personeel bereid gaan wees om die addisionele las van die herhaling van klasse te dra. Daar is ook verdere onsekerheid oor wat met kleiner klasgroepe gedoen moet word.

- Daar is nog groter onduidelikhede waar dubbelmedium toegepas word. By die UP en US is daar die tendens om Engels voor te trek. Dosente doen dit omdat die Afrikaanssprekendes in die klasse gewoonlik Engels kan verstaan en gewoonlik nie wil kla nie. Maar dít is juis die onskuldige begin van 'n glybaan vir Afrikaans. Daar is ook 'n houding, veral in die fakulteite van Lettere en Wysbegeerte, om Engels as die onafwendbare keuse vir die toekoms te beskou. In die afwesigheid van strenge monitering en georganiseerde druk van Afrikaanse kant af, kan die druk wat nie-Afrikaanstalige studente uitoefen, nie uitgebalanseer word nie. Dus sal die beginsel van asimmetrie, waarna die verslag vroeër verwys het, redelik gou Afrikaans uitwis.

Terwyl al die HAU's vasberade is om hul Afrikaanse studente te behou, en inderdaad te “koester”, word daar nie by al die universiteite 'n ondubbelsinnige vasberadenheid opgemerk om te verseker dat Afrikaans nie as onderrigtaal afgeskeep gaan word nie. Die probleem lê in werklikheid by sommige universiteite se besture, nie by die regering nie.

Dit sal 'n oorvereenvoudiging wees om die universiteitsbesture van huigelry te beskuldig. Op hul beurt is hulle ook slagoffers – in die sin dat hulle almal hul bestuurstake te midde van die buitengewone turbulensie van snelle transformasie moet uitvoer. En hulle is ook almal blootgestel aan diep teenstrydige eise – of gewaande eise – van belanghebbers en drukgroepe. Dit bring ons by die invloede wat nou op universiteitsrade, -besture en -personeel inwerk.

Invloede op die HAU's

Dié invloede is tweërlei van aard: binnelands en vanuit die buiteland. Binnelands is die huidige gees van “transformasie” die mees wesenlike faktor. Buitelands vier die direkte en indirekte uitwerking van die globaliseringsproses hoogty op alle terreine.

Die implikasies vir Afrikaans van die Suid-Afrikaanse regering se transformasiebeleid val netjies saam met die gevolge wat globalisering wêreldwyd vir kleiner tale het.

Transformasie

Ná 1994 het die bewindhebbers met die grootste ywer en vasberadenheid rassetransformasie en swart bemagtiging nagestreef. Die transformasie-proses is vir stabiliteit noodsaaklik, maar het kragtige nuwe-effekte. Nadat die doelstellings in gelykheidswette en as teikens in die formele handveste vir die sakesektor neergelê is, het die transformasienorm uitgekring na ander instellings, opvoedkundige instellings ingesluit.

Gerugsteun deur herhaalde beroepe van regeringspreekbuise is daar nou formele en informele norme op alle universiteite en tersiêre instellings van krag wat gesindhede onder studente, personeel en bestuur beïnvloed. Een van die verskeie gevolge hiervan is dat tradisievastheid of toewyding aan kulturele doelstellings as “regs”, dwars of selfs as onpatrioties gesien word. Die aaklige skelwoord “taalapartheid” het aanvaarbaar geword.

Die volgende samevatting is gebaseer op baie gesprekke en byna ewe veel empiriese opnames onder mense wat blootstelling tot tersiêre onderwys gehad het. Transformasie het dikwels 'n knyptangeffek op wit Afrikaanse studente en personeel. Aan die een kant skep dit onsekerheid oor geleenthede en loopbane, en aan die ander kant verhoed die transformasienorm dat mense hul belange verdedig of maatreëls steun wat nodig is om hul taal en kultuur te behou. Kort gestel: mense is verward en onseker.

Vir baie Afrikaners in “bevoordeelde” posisies is daar amper 'n reël. Hoe meer bekommerd hulle oor hul belange is, hoe meer voel hulle genoop om dieselfde prosesse wat hulle onseker maak, te ondersteun – of om minstens daaroor te swyg. Gevra waarom hulle nie die uitbreiding van die T-opsie op Stellenbosch teengestaan het nie, het dosente amper in 'n koor geantwoord. “Die persoon wat teengestem het, was so goed soos dood wat sy akademiese vooruitsigte betref.”

Dit geld natuurlik nie vir almal nie – daar is ook diegene wat meen hulle moet selfhandhawend optree. Maar weer eens word die keuses deur die algemeen aanvaarde transformasienorme beperk, en enige beroep op tradisionele beginsels is uit die bose – 'n reaksie wat ook deur skuldgevoelens oor die verlede versterk word.

Baie akademici glo dat die enigste alternatief die omarming van die dominante neo-liberale siening is waarvolgens ook taal- en kultuurbelange deur die handhawing van individuele regte gehandhaaf moet word, al kan dié strategie in feite min of niks vir Afrikaans doen nie. In die breë Afrikaner-politiek is dit een van die redes waarom tradisionele kultuur-gebaseerde politieke partye so swak vaar.

Slegs onder sterk gemobiliseerde mense wat as 'n groep optree, sal daar enige daadwerklike en openlike optrede ter beskerming van Afrikaans wees. Onder wit Afrikaanssprekendes in die geheel is daar 'n ongeskrewe reël dat indien hulle hul wel met hul etniese en kulturele belange vereenselwig, hulle dit so geluidloos en onsigbaar moontlik wil doen. Wit Afrikaanse studente mag wel voel dat hul taal in 'n lesing afgeskeep word, maar die meeste van hulle gaan verleë doodstil bly, miskien met die gemompelde verskoning "Wat help dit om te kla?"

"Redelikheid" en die taalglybaan

Daar is wel 'n meer positiewe vertolking moontlik as die een wat pas hier uiteengesit is. Die norm van transformasie is 'n gegewe, maar hiernaas is daar die persepsie by die regering en baie ander, insluitende Afrikaanssprekendes in universiteitsrade en -besture, dat Afrikaans sterk staan en veilig is. Hulle voel dus dat Afrikaners kan bekostig om toegewings oor Afrikaans te maak, en beskou Engels as die "inklusiewe" keuse.

Aan die een kant word dit bedoel as 'n gebaar van verwelkoming aan swart landgenote (op Stellenbosch word dit "taalvriendelikheid" genoem) en ondersteuning van transformasie, en aan die ander kant word dit moontlik gemaak deur 'n onnadenkende optimisme oor die vooruitsigte van Afrikaans.

Een van die bekendste kollektiewe foute wat mense in die alledaagse lewe maak (nie slegs met taal nie maar ook met die beleggingsmark en persoonlike skuldlaste) is om die "glybaan"-verskynsel te onderskat. Hoeveel mense het al daaroor besin dat indien Afrikaans nie meer in universiteite, howe, sake, finansies en die tegnologie veilig is nie, dit maar net 'n kort stappie sal wees voordat nog meer ouers hul kinders na Engelse skole gaan stuur en 'n doelbewuste keuse vir Engelstalige tersiêre opleiding sal maak. Met so 'n glybaan sal Afrikaans binne twee dekades

onder die middelklasse slegs as 'n intieme gesins-, klets- en kombuistaal oorbly.

Die internasionale opmars van Engels en sy ideologie

In hoofstuk 1, wat grotendeels 'n konseptuele of "teoretiese" inleiding is, het ons taamlik breedvoerig op die uitwerking van globalisering en gepaardgaande wendinge op taalgebruik en ideologie ingegaan. Die argumente daarin sal nie herhaal word nie maar die impak op ons universiteite verdien wel aandag, omdat dit van al die faktore wat bespreek is, die verreikendste implikasies inhou vir die voortbestaan van Afrikaans as akademiese en wetenskapstaal.

Ten goede of ten kwade het Engels tans 'n wurggreep op alle ander tale in die handel, finansies, internasionale organisasies, internasionale politiek, tegnologie, inligtingstegnologie, wetenskapspublikasies, toonaangewende internasionale media en advertensiewese. Hierby kan gevoeg word die rol van Engels as voertuig vir die verspreiding van 'n Amerikaanse verbruikerskultuur asook feitlik alle ander kanale van internasionale kommunikasie.

Dit sal waarskynlik binnekort die eerste taal van die Europese Unie word en omdat die Chinese tale en Japannees so min buite die Ooste verstaan word, en Engels so vinnig in daardie lande aangeleer word, sal hulle die voorbeelde van Hong Kong, Singapoer en Maleisië volg en toenemend Engels as internasionale skakeltaal gebruik. Spaans (met Portugees daarby) sal moontlik as tweede internasionale taal stabiliseer vanweë die gekombineerde kritiese massa van die Latyns-Amerikaanse ekonomieë. Oor die langer termyn kan verwag word dat Chinees (Mandaryns) as internasionale taal sterk opgang sal maak.

In 'n onlangse konferensie in Europa wat bygewoon is deur van die voorste kenners van etniese konflikte is die keuse so gestel: Ekonomiese solidariteit teen kulturele diversiteit – waar moet Europa die klem plaas?⁵ Dit is insiggewend dat die meningsverskille op die konferensie geensins

⁵ P.van Parijs, "Cultural Diversity against Economic Solidarity", in Cultural diversity versus economic solidarity. Proceedings of the Seventh Francqui Colloquium (P. Van Parijs ed.), Brussels: De Boeck, 2004, pp.371-396. Die hoofstuk is elektronies beskikbaar by: <http://www.etes.ucl.ac.be/Francqui/Livre/26.VanParijs.pdf>. Die hele volume is gratis beskikbaar by <http://www.etes.ucl.ac.be/Francqui/Livre/FrancquiBook.pdf>

langs die ou regs-linkse, konserwatief-progressiewe lyne geloop het nie. Ook was daar sterk teenstand teen die gedagte dat mense wat vir hul taal mobiliseer die demokrasie sou bedreig. Soos David Laitin, 'n hoogs gerespekteerde taalsosioloog, geredeneer het, getuig mobilisasie ter wille van taal- en kulturele doelstellings van 'n lewenskragtige demokrasie.⁶

Daar is slegs twee realistiese reaksies hierop vir ander tale wat hoëvlaktaalgebruik betref. Die **eerste** is om tou op te gooi en Engels as die enigste ekonomiese, tegnologiese, wetenskaplike en skakeltaal te aanvaar, ook in binnelandse gebruik (dit is die opsie van ekonomiese solidariteit). Dit gaan toenemend in die ontwikkelende wêreld gebeur én in sekere kleiner ontwikkelde lande waar die plaaslike taal min buite daardie land verstaan word.

Die **tweede** reaksie, tipies van Switserland, Nederland en die Skandinawiese lande, is om Engels te aanvaar, om dit wyd en deeglik aan te leer, maar om dit as tweede landstaal en skakeltaal te beskou sonder om die eie taal as primêre hoëvlaktaal prys te gee (dit is die opsie van kulturele diversiteit).

Die eerste reaksie is een wat veral in lande voorkom wat hulself onbewustelik en onwillekeurig as "junior" in internasionale aansien beskou. Dit is 'n reaksie wat van 'n gebrek aan kollektiewe selfvertroue getuig. Engels sal daar maklik die binnelandse tale in alle formele kommunikasie oorrumpel.

Die tweede reaksie is meer instrumenteel – dit is in 'n sin die uitbuiting van die voordele van die internasionale taal sonder om beduidende toegewings ten opsigte van 'n eie taal te maak. Hoe beter die standaard van Engels as tweede taal, hoe meer selfvertroue het 'n nasie om sy eie taal te beskerm. Goeie Engels word dan 'n gewone vaardigheid soos basiese rekenkunde en terwyl dit baie gebruik word, bedreig dit nie die eie taal of kultuur nie.

Die meeste Afrikaanssprekende akademici het miskien nie (meer) die selfvertroue om Engels as bruikbare bykomstige vaardigheid te bejeën sonder om verleë of wanhopig te word oor hul eie taal nie. Die

⁶ David D. Laitin and Rob Reich "A liberal democratic approach to language justice". Die opstel sal gepubliseer word in Will Kymlicka and Alan Patten (reds.), *Language Rights* (Oxford University Press).

voormalige Afrikaanse universiteite moet dus Afrikaans as die alternatief in akademiese en wetenskapsbeoefening gebruik, wetende dat sommige mense dit as 'n minderwaardige alternatief beskou. Sprekers van ons inheemse swart tale (behalwe miskien sommige isiZulu-sprekers) het lankal dié toegewing gemaak. Dié degradering van die eerste taal is egter nie 'n "trotse alternatief" vir enige groep of gemeenskap wat graag sy selfbeeld wil handhaaf nie.

Die empiriese feit van die oorheersing van die wêreld deur Engels is egter nie die gevaarlikste faktor nie. 'n Nog meer ondermynende faktor is die ideologiese invloed waarna ons in die inleiding verwys het as Engelse taalimperialisme of "linguisme". Dit gebeur waar mense oortuig word om Engels bo die inheemse taal te verkies as die mees doeltreffende, koste-effektiewe, rasionele, redelike, progressiewe en gevorderde keuse. Dié uitwerking is direk vergelykbaar met die negentiende-eeuse Angel-Saksiese rassisme toe die Angel-Saksers hulself as die mees ontwikkelde en natuurlik dominante rasse- en kultuurgroep ter wêreld beskou het.

Angel-Saksiese linguisme (taalrassisme) kan homself nie meer deur militêre mag bemark nie. Verskeie taalkundiges wat in die inleiding aangehaal is, maak die stelling dat die imperialistiese belange hul voertuig, Engels, juis as ideologies neutraal, onskadelik, koste-effektief, gewild en rasioneel bemark. In die mate dat miljoene mense 'n behoefte het om gesien te word as redelik en toegeeflik, vind hierdie argument inslag. Dit is dus 'n geval van 'n sagte maar deurdringende ideologiese hegemonie.

Ná die ineenstorting van Afrikanernasionalisme het talle Afrikaners 'n behoefte om aansien te herwin, of selfs om net as byderwets, vooruitstrewend, bevry en kosmopolitaans gesien te word. Daar is 'n behoefte aan aanvaarding, en fatsoenlikheid selfs, wat kommunikasie in Engels hulle kan bied. Dít is slegs maar 'n ander aspek van die oorheersing van 'n taalideologie. Dit is sulke mense wat 'n probleem het, nie Afrikaans nie. Maar hulle is die studente en dosente wat voel dat hul eie intellektuele bevryding, persoonlike aansien en progressiewe gees deur hul bevordering van Engels op hul kampusse uitgestal kan word.

Die probleem van fatsoenlikheid kom veral onder akademici voor, en is die duidelikste merkbaar in veral die sosiale wetenskappe, wysbegeerte, kommersiële en bestuursvakke en inligtingstechnologie. Hulle probeer die

indruk van diepsinnigheid skep deur die gebruik van "jargon" wat nie deur "leke" verstaan sal word nie. Die probleem bestaan in alle tale, maar die aanloklike krag van wêreldwye jargon in Engels is vir baie akademici onweerstaanbaar.

Internasionale mededinging en die soeke na uitnemendheid

Dit is soms moeilik om te verstaan hoe akademici kan glo dat hierdie vorm van kniebuiging mense kan beïndruk maar George Orwell het op 'n keer dit goed verduidelik: "One has to belong to the intelligentsia to believe things like that, no ordinary man could be such a fool." Globalisering het 'n ander gevolg binne die universiteite, naamlik die feit dat die voorste universiteite nou meer as ooit teen mekaar vir die beste personeel, nagraadse studente en ook navorsingsbefondsing meeding. Die norme wat op tersiêre instellings betrekking het, is toenemend universeel. Dit plaas natuurlik druk op Suid-Afrikaanse instellings om onder die voorste universiteite in die wêreld gereken te word.

Dit gaan gepaard met die siening dat die gebruik van Engels mededingende interaksie met die wêreld fasiliteer. Dit is ook feitelik waar dat dit makliker is om uitnemende buitelandse personeel en studente te lok indien die voertaal van 'n universiteit minstens die ruim gebruik van Engels insluit.

Die regering se finansiële ondersteuning van wetenskaplike publikasies in geakkrediteerde tydskrifte is ook deel van dié druk. Hierdie mededinging ontaard maklik in 'n beheptheid met prestasies op internasionale skaal ten koste van die goeie onderrig van veral voorgraadse studente en navorsing wat ten eerste op plaaslike probleme ingestel is.

Behoort die internasionale normatiewe raamwerk noodwendig Suid-Afrika se akademiese prioriteite deurslaggewend te bepaal? Daar is twee redes om versigtig te wees.

Eerstens het die plaaslike universiteite nie veel hoop om op internasionale vlak te kan meeding nie. In die jongste internasionale rangorde van universiteite is daar nie een instelling in die boonste 200 nie en slegs die Universiteit van Kaapstad, op 230ste plek, is binne

trefafstand van die boonste 200 instellings.⁷ Wat die ander betref, is die gaping nóg wyer. Onder die redes hiervoor is 'n swak skoolonderwysstelsel en die gebrek aan sterk befondsing deur sowel die regering as die privaat sektor vanweë meer dringende alternatiewe prioriteite.

Dit het egter ook te maak met die gebrek aan volle outonomie en die sterk tradisie van staatsinmenging en burokratiese reëling van Suid-Afrika se universiteite. Private instellings is los voor onder die leidende universiteite in die wêreld.⁸ Met die gedwonge samesmelting van ons instellings en die aandrang op transformasie het staatsinmenging plaaslik die hoogtes ingeskiet.

Die vraag is dus: Moet Suid-Afrika steeds wanhopig met die wêreld probeer meeding of moet die land ander mededingende voordele op grond van sy eie behoeftebepalings maak?

Tweedens: Is die gewaande voordeel van die algemene gebruik van Engels werklik die deurslaggewende faktor in internasionale mededinging?

Oppervlakkig beskou, lyk dit wel so – indien die VSA, Brittanje, Australië, Nieu-Seeland, Kanada, Ierland, Singapoer, Indië en Maleisië (almal met Engelstalige tersiêre instellings) saamgetel word, het hulle 112 van die voorste 200 universiteite in die wêreld.

Maar die bepalende faktor met dié betrokke opname was nie noodwendig taal nie. Dit kan deels te danke wees aan die feit dat baie van die instellings private universiteite is wat uitstekend bestuur word en vry en outonoom is. Baie lande kan nie met die hoëvlak innovasie en markgerigte buigsaamheid van die Engel-Saksiese universiteite meeding nie.

Daar is egter ook kleiner ontwikkelde lande wat in ander tale as Engels buitengewone akademiese suksesse behaal het, soos Israel, Switserland, Nederland, Swede, Denemarke, Finland, Oostenryk en België. Trouens, as 'n mens die laasgenoemde lande se ekonomiese hulpbronne in

⁷ Bron: Ranglys van Jiao Tong Universiteit, Shanghai, China.

⁸ Vir 'n bespreking hiervan, kyk *The Economist*, "Special report on higher education", Februarie 26, 2005, en "The brains business" September 10, 2005.

aanmerking neem, is hul prestasies betreklik beter as dié van die Engelssprekende lande, behalwe Australië en Nieu-Seeland.

Europa en Latyns-Amerika sal heel moontlik binne die volgende dekade hulself van die dooie hand van staatsmanipulasie en burokratiese inmenging bevry, en van hul tersiêre instellings het vroeër al bewys dat hulle op die hoogste vlakke kan meeding. Ook China sal toenemend in sy eie behoeftes in Mandaryns kan voorsien. Die huidige haas volkome dominansie van Engels as akademiese taal sal geleidelik na ander tale toe verbreed, hoewel Engels seker vir die volgende twee dekades sy voor-sprong sal behou.

Dit kan egter baie beslis bevraagteken word of verengelsing die kernfaktor is wat die deur tot internasionale mededingendheid oopmaak. Dit hang af van hoe die taalgebruik by universiteite bestuur word.

Waarom is die Afrikaanse gemeenskappe so passief?

Dié vraag is reeds hier bo gedeeltelik bespreek. Die reaksies van wit Afrikaners in die nuwe opset in Suid-Afrika is 'n baie komplekse aangeleentheid wat eintlik buite die bestek van hierdie verslag ontleed moet word. Daar is egter bepaalde redes wat nou met die Afrikaanse universiteite verband hou en wat vir hierdie ontleding beslis ter sake is.

Die belangrikste rede is dat die meeste mense in die wit Afrikaner-gemeenskap nog steeds besondere vertroue het in instellings wat tot onlangs intiem met Afrikaanse kultuurbelange betrokke was. Baie van hulle voel miskien ongerus, maar hulle het net nie die inligting om hul vertroue in dié instellings te bevraagteken nie.

Die uitlatings van die besture en die ander spreekbuisse van die grootste en toonaangewende instellings is ook dubbelsinnig of vaag genoeg om die goedgelowige Afrikaanse ouers gerus te stel. Hulle hoef net die woorde "ons almal koester Afrikaans" te hoor om gepaai te word. Hierbenewens is daar deesdae baie Afrikaners wat soveel onsekerheid oor die toekoms van hul kinders en oor hul kultuur en taal in die breë opset het, dat hulle hulself amper moet dwing om nie vertroue in die Afrikaanse universiteite ook nog te verloor nie.

Verder is baie Afrikaanse ouers ook nie immuun teen die breë invloede wat Engels bevorder nie. Dit is die hegemoniese voorstelling dat toegang

tot die internasionale taal slegs voordele vir hul kinders kan inhou – 'n sagte ideologie wat kultuuraftakeling met 'n rasionaal van nuttigheid en neutraliteit verbloem. Hulle besef nie dat die grootste ekonomiese en politieke voordele van verengelsing deur plaaslike elitegroepe geniet gaan word nie. Die waarde van moedertaalonderrig, ook op voorgraadse vlak, as 'n grondslag vir latere akademiese prestasies en kreatiewe denke, word selde aan mense verduidelik.

Laastens is daar die faktor van wanhoop. Mense glo miskien nie al die dubbelsinnige versekerings wat hulle van rektore hoor nie, maar die oorheersing van Engels op alle vlakke van taalgebruik wek gevoelens van wanhoop oor die handhawing van 'n kleiner inheemse taal soos Afrikaans.

Hulle word nie blootgestel aan die suksesvolle veldtogte elders in die wêreld wat ter bevordering van bedreigde tale soos Wallies, Katalaans, inheemse tale in Nieu-Seeland, Keltiese tale in Frankryk, Fries in Nederland en talle ander gevoer word en wat nog suksesvol gaan wees nie. Hulle is nie paraat met inligting en insigte nie. Intussen is 'n groot deel van diegene wat die montering moet lei, naamlik die Afrikaanse intellektuele en akademiese establishment, verward en verdeel in hul eie sienings oor die toekoms van Afrikaans.

Dieselfde faktore wat taalbewuste akademici op universiteite verlam, verswak ook die Afrikaanse kultuurgemeenskap.

Alternatiewe en opsies

Hiermee word die volgende stellings en voorstelle vir oorweging aangebied:

- i. Afrikaans kan op tersiêre vlak gehandhaaf word te midde van 'n konstruktiewe wisselwerking met Engels

Dié uitgangspunt is dat minstens twee kerninstellings nodig is wat Afrikaans ondubbelsinnig en duidelik as eerste prioriteit gaan uitbou. Daar word egter aanvaar dat Engels by al die bestaande HAU's 'n betekenisvolle plek gaan inneem en dat dit beduidende voordele vir Afrikaansprekende studente sal inhou. Internasionaal en plaaslik is sulke kragtige imperatiewe rondom die gebruik van Engels ontketen dat dit in

die huidige tydvak nie meer vir enige universiteit moontlik is om sonder die oordeelkundige gebruikmaking van Engels te funksioneer nie.

Die “ideale” oplossing van suiwer Afrikaanse instellings is nie haalbaar nie. Afrikaanse personeel en studente moet met vaardigheid en selfvertroue in Engels kan kommunikeer. Terselfdertyd is die HAU's dit aan hulself en aan die kultuur wat hulle so lank gedra het, verskuldig om nie deur Engels oorrompel te word nie. Engels moet gebruik word maar nie aanbid word nie. Afrikaans moet en kan te midde van tweetaligheid of meertaligheid beskerm word.

ii. Daar bestaan geen ideale onderrigstrategie ter beskerming van Afrikaans nie

Al die voor die hand liggende reëlings om Afrikaans in die onderrig-situasie van erodering te beskerm, is nie altyd prakties te implementeer nie en het beduidende nadele. Dit is ook belangrik om te besef dat as Afrikaans op 'n te rigiede wyse beskerm word, dié reëling baie vinnig deur 'n ophoping van druk gediskrediteer sal word.

By minstens twee universiteite kan Afrikaans-enkelmediumonderrig die primêre voertaalopsie wees. Indien daar om besondere redes hiervan afgewyk word, is konsekwente implementering van parallelmedium-onderrig die veiligste manier om ewewig en billikheid vir Afrikaans en Engels te bereik. Dit is egter nie altyd prakties haalbaar of volhoubaar in die geval van klein studentetalle nie en plaas ongewone werksdruk op dosente. Daar moet dus altyd 'n veiligheidsklep wees in die toepassing van parallelmediumonderrig.

Dubbelmediumonderrig kan so 'n veiligheidsklep wees en kan ook die werklike kontaktyd vir dosente feitlik halveer. Dubbelmedium-onderrig kan ook kwaliteit blootstelling vir die studente aan die ander taal bied. Met dubbelmediumonderrig is daar egter altyd 'n versoeking om al meer na Engels oor te hel omdat alle Afrikaanssprekende studente Engels kan verstaan en ook nie geneig is om te kla nie, terwyl baie andertalige studente nie Afrikaans kan, of wil, verstaan nie. Geen universiteit in Suid-Afrika het nog werklik oplossings gevind vir die probleme wat dubbelmedium skep nie. Terselfdertyd skep parallelmedium ook probleme waar die staat geen fondse vir die ekstra klasse verskaf nie.

iii. Die wese van die probleem lê by die verantwoordbaarheid van die universiteitsowerhede

Die oorlewingsprobleem van 'n klein taal naas die grootste wêreldtaal wat nog in die geskiedenis bestaan het, skep op sigself groot onsekerheid, maar nóg groter onsekerheid word deur van die universiteitsowerhede self geskep. In sekere gevalle is dit nie moontlik om die bestuur en raadslede se werklike bedoelings en motiewe te bepaal nie.

Waar 'n bestuur openhartig en eerlik sy motivering stel, en daarby hou of gehou kan word, kan 'n voertaalbeleid doeltreffend bestuur word. Met 'n vaste platform vir 'n klein taal is daar verskeie kombinasies van onderrigmodelle wat aan die eise van taalhandhawing voldoen. 'n Betroubare platform maak dit moontlik om keuses en soepelheid in te voer – iets wat by tersiêre opleiding hoort. Dit is wanneer die vaste platform wankel, soos by UP en US aan die gebeur is, dat al die emosies wakker gemaak word. Dan vat dit wysheid en oorleg om 'n rasionele debat oor alternatiewe en opsies weer op koers te kry.

HOOFSTUK 8

DIE ANDER POOL IN DIE DEBAT: *NO LESSER PLACE*

Die voorafgaande hoofstukke het daarop gewys dat die Afrikaanse gemeenskap nie juis eensgesind oor die strategiese noodsaak is om Afrikaans op tersiêre vlak te beskerm nie. Soms word regeringsdruk as 'n soort verskoning aangebied waarom Afrikaans nie doeltreffend beskerm kan word nie, maar dit het in hierdie ondersoek baie duidelik geword dat die voortbestaan van Afrikaans as universiteitstaal veel meer van Afrikaanssprekende akademici en Afrikaanssprekende meningsvormers as van regeringsbeleid of die optredes van rolspelers buite taalgeledere afhang. Afrikaans se toekoms lê in die hande van die mense wat vandag Afrikaans praat. Gaan Afrikaans vir 'n volgende geslag verlore, is dit hierdie geslag wat daarvoor moet instaan.

Hierdie kernbelangrike faktor is onlangs weer deur die verskyning van prof. Chris Brink se boek oor die taaldebat bevestig, naamlik *No lesser place: the taaldebat at Stellenbosch*. Daar is reeds op verskeie plekke in hierdie verslag na stellings en besluite van Brink verwys, veral in die breedvoerige samevatting van die taalstruwelinge op Stellenbosch. Sy boek het verskyn nadat hierdie verslag reeds by die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns ingedien is. Dit is nogtans gepas dat ons hierdie verslag afsluit met 'n bygewerkte bespreking van *No lesser place*.

Hierdie boek verteenwoordig 'n beduidende inset wat die publiek se volle aandag verdien. Eerstens is Brink uit die aard van sy amp as Rektor van die Universiteit Stellenbosch, een van die voorste besluitnemers oor voertaalaangeleenthede by die historiese Afrikaanse instellings in die land. Tweedens beteken Brink se aansien as akademiese leier dat die boek as 'n belangrike verwysingspunt gaan dien in die verdere verloop van die landwyse gesprek oor die HAU's se taalbeleid. Derdens is die werk 'n bondige verkenning van al die belangrikste sienswyses en bydraende faktore wat die voortbestaan van Afrikaans op tersiêre vlak

gaan beïnvloed. Laastens, is die boek 'n verstewiging van die reeds belangrike rol wat Brink in sy individuele hoedanigheid speel as 'n belangrike akademikus wat een pool van die standpunt oor die plek van Afrikaans in die akademie, wetenskap en in hoëvlakkommunikasie verteenwoordig.

No lesser place ontleed

Hierdie monografie is 'n prikkelende bydrae tot die strategiese gesprek oor die toekoms van Afrikaans op tersiêre vlak. Dit is ook 'n baie leesbare boek en soos reeds voorspel, sal sy gevolgtrekkings wyd uitkring. Dit is ook 'n verantwoordbare ontleding in die sin dat baie van die argumente deeglik gemotiveer word met nuttige en stawende inligting, nie net oor Stellenbosch nie, maar ook oor enkele universiteite elders in die wêreld wat in 'n mindere of meerdere mate taalkeuses moes uitoefen.

Een afwyking van 'n andersins stewig gemotiveerde benadering is 'n moontlik doelbewuste poging om opponerende standpunte te bevraagteken en die "behoudende" benaderings tot die taalvraagstuk redelik kras te stereotipeer. Die skrywer etiketteer die groepering wat hy as "taalstryders" en "true believers" beskryf as mense wat soek na 'n "volkstaat of the mind" (bl. 79, 82 passim). "Afrikaners" word op 'n plek as "authoritarian" bestempel (bl. 69) en hul strewe vir 'n beskermde taal word op een plek as 'n "brutal" Afrikaans uitgebeeld, nie veel anders as die opset in die ou apartheiduniversiteite nie (bl. 154). Die behoudende doelstellings word ook as "language apartheid" beskryf (bl. 165, passim).

Baie van die deelnemers wat taalbehoud of taalbeskerming bepleit, is lank reeds teen 'n kitsdiagnose en etikettering van hierdie aard gehard en het dit al so dikwels in die Engelse pers oor die afgelope vyf en twintig jaar gelees dat dit hulle nie juis sal krenk nie. Al wat nuut is, is dat 'n gesiene Afrikaanse akademikus nou, tien jaar na die demokratiese oorgang, terminologie gebruik wat herinner aan die Koue Oorlog en die hoogty van apartheid. Daar kan wel gevra word hoe eerlik die verskeidenheid van motiewe en nuanses aan die "behoudende" kant van die debat weergegee word. Geld die aantygings ook in die geval van stemme soos dié van Neville Alexander, Johannes Degenaar, Breyten Breytenbach, André Brink, Jakes Gerwel, Van Zyl Slabbert en ander wat opofferings in die stryd teen apartheid gemaak het? Die skrywer moet

egter as taktikus gelukgewens word, want sy stereotipes en veralgemenings is reeds deel van die arsenaal van skietgoed teen diegene wat 'n vaste plek vir Afrikaans wil behou.

Hierdie kenmerk van *No lesser place*, asook die aanhaal van redelik onvertekenwoordigende individue om namens "bruinmense" te praat, doen egter nie afbreuk nie aan 'n boek wat origens 'n omvattende aanbieding is van een pool in die taaldebat – 'n pool wat boonop by baie breë transformasiekragte in die huidige politiek aansluit. Juis daarom is hierdie boek so waardevol in die verkenning van die onderhawige tema.

Brink sit sy sienswyses en aanbevelings baie duidelik uiteen, met groot oortuiging en dikwels in baie beeldende taal. Hiermee bevestig hy ook sy volle steun aan die taalbeleid op Stellenbosch, waarvan hy natuurlik die belangrikste argitek is. Sy doelstellings, gevolgtrekkings, en ook daarmee sy boodskap vir Histories Afrikaanse Universiteite, som ons soos volg op:

- Die gevare en voordele van die toenemende gebruik van Engels wêreldwyd. Brink is goed op hoogte van internasionale verwickelinge in universitêre taalgebruik. Hy gee 'n kort maar behendige oorsig van die ontluikende patrone en van die argumente vir en teen die uitbereiding van Engels. Hy haal voorbeelde aan van leidende universiteite wat steeds meer Engels in hul programme invoer ter wille van onbeperkte toegang tot al die voordele van die uitruiling van kennis en vaardighede in die globale ekonomie en tersiêre sektor, maar gee ook die strekking van die siening dat verengelsing 'n vorm van neo-imperialisme is wat ter wille van geldelike gewin en internasionale mag nasionale tale, waardes en akademies-wetenskaplike hulpbronne bedreig – "killer English". Hy gee 'n beeldende voorbeeld van die gevaar onder Spaanssprekendes in Amerika: "Heritage languages ... are often perceived as low status languages .. Children ... try to distance themselves from the minority ... Thus the heritage language becomes reduced to informal conversations in the family or the community ... while linguistic abilities in the heritage language have deteriorated ... This type of social dynamic between English and heritage languages may also be observed in South Africa "(bl.39). Brink neem egter nie sterk stelling in oor die wenslikheid om hoëvlak-Afrikaans te handhaaf nie.

- Afrikaans as taal van onderrig word konsekwent maar net voorwaardelik ondersteun. Brink spreek sy steun uit vir die gebruik en voortgesette ontwikkeling van Afrikaans as akademiese taal, maar stel gelyktydig sekere ingrypende voorwaardes. Die doelstelling volgens hom kan nie 'n Afrikaanse universiteit wees nie maar eerder 'n "Afrikaans-georiënteerde" instelling. Die ontwikkeling van Afrikaans moet binne 'n veeltalige konteks ondersteun word. Dus is die behoud en ontwikkeling van Afrikaans nie die eerste prioriteit nie maar moet plek maak vir ander prioriteite: "... yes we do still teach in Afrikaans, and we would like to continue doing so ... [but] we also hope to do other things ..." (bl. 4).
- Daar kan geen waarborge vir Afrikaans wees nie en die ondersteuning van Afrikaans binne 'n veeltalige opset moet nie en kan nie op vaste reëls en voorskrifte gegrond word nie. "... there are no guarantees." (bl. 98). Die betreklike gebruik van Afrikaans teenoor Engels kan nie met reëls afgedwing word nie maar kan slegs bestuur word: "... the university must balance and manage competing agendas" (bl. 60). Die vraag wat hier net kortliks gestel kan word, is of dit enigsins rym met die versekerings wat Brink wel in 2001 en 2002 gegee het.
- Vaste reëls oor taalgebruik is op histories-politieke gronde verdag. Brink vereenselwig 'n reëls-gebaseerde benadering met die tradisies van apartheid. Hy verwerp dus baie uitdruklik die beginsel, byvoorbeeld van Giliomee, dat "there must be university policy and it must be rigorously enforced" en beskou dit as 'n voorbeeld van "compulsion" (bl. 69). Hy waarsku ook dat dit selfvernietigend op die doelwit van taalbeskerming sal inwerk. Hy lig egter nie hierdie argument toe nie en gee ook nie enige voorbeeld elders ter wêreld waar klein tale sonder reëls suksesvol 'n stryd teen die Engelse kolos aanknoop nie.
- Taalwaarborge wat elders in die wêreld geld, is ook op histories-morele gronde nie vir Afrikaans beskikbaar nie. Hoewel hy erkenning gee aan die bevindinge van kenners soos Laponce (kyk verwysings in die vorige hoofstukke) wat daarop gewys het dat toegewings aan sterker nasionale tale of 'n wêreldtaal die kleiner taal stelselmatig sal ondermyn, kan die voor die hand liggende oplossings volgens hom nie in Suid-Afrika toegepas word nie (bl. 152-3). Sy toewyding aan die

doelwit van transformasie en diversiteit sluit die moontlikheid uit dat 'n beskermde gebied opsy gesit kan word waarbinne Afrikaans 'n stewige en onbetwiste posisie as primêre taal sal geniet. So 'n oplossing sou volgens hom nie op historiese en morele gronde geregverdig kan word nie omdat Afrikaners die geleentheid om tans as etniese groep enige deel van die terrein te beheer, verbeur het (bl. 152-3).

Giliomee word gekritiseer vir sy stelling dat dit “nonsens” is om te beweer dat Afrikaans tussen 1910 en 1994 bevoorreg is. Giliomee se stelling is egter dat die Grondwet van 1909 bepaal het dat die twee amptelike tale “shall be treated on a footing of equality and possess and enjoy equal freedom, rights and privileges”. Brink (en geen persoon voor hom) lewer nie bewyse nie dat die aandrang op Afrikaans op enige substansiële wyse verder as dit gegaan het nie. Jan Sadie het dikwels geargumenteer dat van die twee amptelike tale dit Engels was wat in die twintigste eeu die meeste bevoordeel is. Die storie van Afrikaanse bevoorregting is een wat slegs deur gereelde herhaling die skyn van geloofwaardigheid gekry het. Net om die saak heeltemal duidelik te maak: natuurlik is alle blanke sprekers van Afrikaans en Engels bevoordeel en natuurlik is Engels en Afrikaans op groot skaal ten koste van die ander tale in die land bevoordeel.

- Die gevaar van 'n “glybaan” vir Afrikaans as hoëvlakgebruikstaal word erken maar gekwalifiseer deur die waarskuwing oor 'n groter gevaar van die teenoorgestelde glybaan af na parogialisme en isolasie vir Afrikaans (deel 4.2 en bl. 153). Brink bied geen besondere empiriese argumente teen die gevaar wat ons Glybaan Een kan noem nie, maar vergelyk die gevaar met een wat volgens hom 'n groter gevaar is. Hy glo naamlik dat die beskerming van Afrikaans kragte sal ontketen wat ingespan sal word teen 'n beskermde Afrikaans, wat dan op 'n glybaan van 'n ander soort sal neerkom (Glybaan Twee). Hy spel dit egter nie uit nie en die leser kan nie daaraan 'n groter gewig toeken nie as dié van enige bespiegeling, wat in die kol mag wees maar ook ver verwyderd daarvan. Alhoewel 'n bespiegeling nooit as 'n argument gebruik kan word nie, voer Brink op grond daarvan aan dat die vrees vir die bestendige agteruitgang van Afrikaans (Glybaan Een) nie maatreëls wat rassediversiteit vertraag, kan regverdig nie. Brink

gee dus duidelik te kenne dat Afrikaans 'n mindere plek sal moet vind binne 'n komplekse wisselwerking van faktore, tale, kulture en transformasieprioriteite.

- Kategoriele doelwitte en maatreëls is buitendien in die huidige tydsgewrig oudmodies en uitgedien. Brink het 'n breë siening oor die kerntake van universiteite wat die beskerming van 'n taal negeer. Hy verwys na die uiteensetting van Michael Gibbons en sy medewerkers oor die verskille wat internasionaal in samelewings plaasgevind het na die einde van die Koue Oorlog en die uitbreiding van die Internet. Wat hulle die vorige "Modus A"-samelewings noem, is deur 'n sogenaamde "Modus B"-dinamika vervang. Die vraagstukke en probleme wat universiteite die hoof moet bied, het in die huidige tydsgewrig veel meer kompleks geraak. Identiteite en ander onderskeide van voorheen het vervaag en is met mekaar vervleg. Daar is steeds minder liniêre gevolge en voorspelbaarheid, en die soeke na oplossings kan nie meer op strakke keuses tussen duidelike alternatiewe gemaak word nie. In die hedendaagse B-modus moet teenstrydige doelwitte dikwels gelyktydig nagestreef word en risiko's moet aanvaar word as 'n uitvloeisel van 'n onafwendbare onvoorspelbaarheid. Dus kan daar nooit versekerings oor die toekoms van 'n taal wees nie en die idee om beskerming aan 'n taal te bied, word as problematies beskou of verwerp. Verengelsing wat tans plaasvind, word nie deur enige bepaalde agent of bron van invloed veroorsaak nie, maar gebeur in 'n proses van terugvoerkringlope waar besluite op een vlak die uitkomst op ander vlakke bepaal. Dit word nie deur enige Engelse veto op Afrikaanse studente afgedwing nie, maar ontstaan deurdat dosente in die interaksie met studente 'n verantwoordelikheid ervaar om menslike kommunikasiebehoeftes te respekteer eerder as om abstrakte taalregte af te dwing. Die dinamika is nie van so 'n aard dat enige vaste reëls van taalgebruik afgedwing kan word nie. Brink sien dus taalgroepe, taalregte en die taaldinamika in die lesingsaal as iets wat nie formeel georden kan word nie en hy stel liever 'n gedragskode voor wat op algemeen aanvaarde waardes gegrond is. Afrikaans kan nie beskerm word nie en die opsie van die Vlaamse Universiteit van Leuven is nie meer vir Afrikaanssprekendes beskikbaar nie.

- 'n Universiteit waarin Afrikaans primêre status geniet, is politiek verdag en deel van 'n nuwe politieke monsterring deur Afrikaners of neo-Afrikaners. Die strewe om binne 'n universiteit vir Afrikaans 'n veilige enklave of beskermde gebied te skep, sien Brink as 'n uitvloeisel van die "neo-Afrikaner"-agenda om 'n "volkstaat of the mind" te skep as een van die maniere waarop Afrikaners polarisering sal skep binne ons "liberale" demokrasie. Buitendien word die bona fides van Afrikaanse taalbeskerming nie aanvaar nie, omdat die taal as voorwendsel en dekmantel uitgebuit word: "one begins to see a pattern: a primary concern with Afrikanerdom (as a group), but presented in a cloak of concern about Afrikaans ... Afrikaans (is) used as the bonding agent" (bl.78).
- Inderwaarheid plaas Brink Afrikaans in wat in Engels bekend staan as 'n "no-win situation." Aan die een kant verfoei hy reëls om Afrikaans af te dwing, maar aan die ander kant verdoem hy etniese monsterring deur 'n taalgroep om hul taal te bevorder of te beskerm. Tog word laasgenoemde wyd erken as 'n sleutelfaktor in taaloorlewing. Soos 'n medewerker in David and Maya Bradley se *Language endangerment and language maintenance* dit stel: "One of the most important factors for the maintenance and reinvigoration of a threatened language is the attitude of speakers towards their own language and the importance they attach to it as a major symbol of their identity." As die lede van 'n klein taalgemeenskap vrywillig en toenemend in vergaderings en lesingsale huiwer om op hul eie taal aan te dring, is die ondergang van daardie taal as publieke taal onomkeerbaar.¹
- **Aan wie behoort die universiteit?** Hy bevraagteken die idee dat die universiteit – trouens enige universiteit – aan 'n kultuurgemeenskap "behoort". Hy maak 'n onderskeid tussen twee soorte gemeenskappe, die ou gemeenskap en die nuwe gemeenskap wat soos volg beskryf word: "... a broader university community, which extends across colour boundaries, across religious boundaries ... across territorial boundaries". Dit is die kosmopolitiese opvatting van 'n universiteit en Brink, by implikasie, sien die nuwe eienaarskap in die raamwerk van die nuwe bedeling wat in 1994 tot stand gekom het (bl. 91-93.). Elders

¹ S. Wurm, "Strategies for language maintenance and revival", David Bradley and Maya Bradley (reds.), *Language endangerment and language maintenance* (London: Routledge-Curzon, 2002), p.15.

verklaar hy dat die universiteit: “by and for itself” as akademiese gemeenskap die reg het, binne die waardes van akademiese vryheid, om besluite te neem. Dus “behoort” die universiteit aan geen “buitebelange nie” (bl. 118-119). Dit behels dan ’n besliste verwerping van die benadering dat Stellenbosch vir “’n idee” staan. In 1913, toe hierdie gedagte vir die eerste keer na vore gekom het, het dit sowel diens aan die Afrikanervolk as diens aan ’n bepaalde taalgemeenskap beteken. Brink kon laasgenoemde benadering in die moderne, nierassige sin gekies het, maar hy doen dit nie. Vir hom moet daar niks kultureel wees wat Stellenbosch wesenlik van ander universiteite skei nie (behalwe die porsie Afrikaans wat gebruik word); Stellenbosch moet sy pre-1994 intellektuele wortels afsny.

- **Aan wie is ’n universiteit verantwoordbaar?** Teen die agtergrond van die strategiese raamwerk van US asook die beginsels van akademiese vryheid, gee Brink ’n baie besliste antwoord: “The business of a university is not ethnicity, nor culture, nor language nor regional agendas... the business of a university is about knowledge ... a community of scholars pursuing truth and knowledge, and engaged in intellectual pursuits ... generalist rather than particularist... ” (bl. 114, 121). Hiermee gee hy weer eens te kenne dat die bestuur geensins verantwoordbaar is aan die Afrikaanse kultuurgemeenskap nie. “...no ‘cultural-historical community’ – not even one that may feel a sense of ownership arising from past participation – should be able to prescribe to the university what to do” (bl. 119). Maar geen universiteit kan in ’n maatskaplike lugleegte funksioneer nie. Daar is altyd belanghebbers, wat Brink ook erken. Hier maak hy (weer met die strategiese plan van sy universiteit as vertrekpunt) wel sekere keuses onder verskeie moontlike belanghebbervelde: “... multicultural rather than monocultural and language friendly rather than strictly Afrikaans” (bl. 121).

Ongelukkig is sake nie heeltemal so eenvoudig nie. Die Grondwet van die nuwe staat verhef nie toegang (in Engels) tot universiteite tot ’n fundamentele reg nie, maar gee wel aan ’n leerder of ’n student die reg tot moedertaalonderrig mits dit “reasonably practicable” is. Verder moet daar in gedagte gehou word dat die HAU’s in die noorde die kwessie van moedertaalonderrig as so belangrik beskou dat hulle Afrikaans in

stand hou by wyse van parallelmedium en tolkdienste, wat groot opofferings van die onderskeie universiteite en hul personeel verg. Dit is opvallend dat US nou die relatief maklike opsie van dubbelmedium kies, wat geen besondere opofferings vra nie, en dit dan probeer regverdig met die waardes van akademiese vryheid en multikulturalisme.

Verder ken die Wet op Hoër Onderwys van 1997 aan die universiteit se raad die funksie toe om die voertaal van die instelling, in oorleg met die senaat, vas te stel. Enige poging van die kant van die bestuur of die senaat om die reg om 'n voertaal te kies as 'n saak van akademiese vryheid uit te beeld, bots met die wetlike en grondwetlike posisie en met die wil van die grootste deel van die alumni, wat een van die vernaamste belanghebbegroep is. (Op die US-raad maak konvokasie-verteenvoerders en donateurslede 'n derde van die raad uit.)

Die kernverbintenis: die verbreding van diversiteit wat die uitbreiding van swart deelname behels. Hoewel dit nie direk gestel word nie, is die behoefte aan versnelde diversifisering van die studente- en personeelsamestelling die grootste enkele beweegrede in Brink se strategiese denke oor taalbeleid en die toepassing daarvan op Stellenbosch. Dit verskaf dan ook die raamwerk waarbinne Afrikaans bejeën word. Hy formuleer wat hy die fundamentele vraag noem: "Is it, or is it not, part of our vision ... that there will be significant numbers of African blacks on our campus as students and academics?" (bl. 134). Brink erken dat die doelwitte van groter diversiteit en die bevordering van Afrikaans as teenstrydighede gesien kan word, maar spreek die hoop uit dat: "the apparent dichotomy of diversity and language may perhaps not be insuperable.." (bl. 28). In 'n brief aan die bestuur van die US-konvokasie, geskryf deur dr. E. Hertzog, voorsitter van die US-raad – waarskynlik met die medewete van die rektor – word 'n aanduiding gegee van hoe die "apparent dichotomy" homself sal oplos. 'n Betreklik klein swart inname word voorsien onder 'n "buigsame benadering": Dr. Hertzog skryf: "[Ek] verwag nie dat die oorwegend Afrikaanstalige aard van die universiteit op voorgraadse vlak in die afsienbare toekoms dramaties gaan verander nie. Hierdie beskouing word gebaseer op die geografiese ligging van die universiteit, die demografiese profiel van

omliggende hoërskole se matrikulantaanbod en die beskikbaarheid van nabygeleë, alternatiewe Engelstalige opleidingsinstellings.”²

Daar is egter twee groot vrae: (i) kan daar van swart studente wat nie in Afrikaans wil of kan leer nie verwag word om in dubbelmedium te studeer en die helfte van die klastyd prys te gee? en (ii) indien die antwoord hierop negatief is, is die volgende vraag: Is dit sinvol om die voertaalbeleid radikaal te verander ter wille van 'n betreklik klein getal studente?

Sodra Brink oor die strewe na diversiteit uitwei, verbreed hy sy argumente en die klem op swart Afrikane skuif effens na die agtergrond toe. Hy plaas diversiteit, wat hy sonder om dit behoorlik te motiveer as sinoniem met kwaliteit sien, binne die raamwerk van 'n breë transformasieproses waarin die doelwit nie slegs die aanwas in swart en nie-Afrikaanstalige studente is nie maar ook groter diversiteit van alle wesenlike soorte asook aanpassings in die breë sosiale en administratiewe kultuur. Die instelling moet dus nuwe studente en personeellede meer welkom laat voel (bl.126). Brink is natuurlik reg om 'n breë benadering tot diversiteit toe te pas aangesien veranderinge wat bloot met rassasamestelling te make het nie noodwendig die universiteit se akademiese mededingendheid sal versterk nie. Trouens, baie van die nuwe swart studente het ernstige aanpassingsprobleme.

Brink wy uit oor die pedagogiese en akademiese voordele van sy breë diversiteit om lesers te probeer oortuig dat diversiteit 'n vereiste vir gehalte is. Vir hom kom die voordele neer op die prikkeling wat multikulturele interaksie meebring, in die ontwikkeling van inter-dissiplinêre en laterale denkpatrone en in die bevordering van die wisselwerking tussen die universiteit en die samelewing. Dit is veral in hierdie derde opsig wat 'n versterkte swart teenwoordigheid wel voordelig sal wees, hoewel die skrywer dit nie onomwonde stel nie (bl. 127, 128).

Hy stel ook 'n besliste siening dat die voordele van diversiteit nie deur die interaksie van *groepe* met mekaar bereik kan word nie. Hy wil hê dat die groepe moet verbroekel om die sinergie van wisselwerking tussen individue te skep (bl. 130).

² Hierdie korrespondensie kan gevind word op Alumnus-portaal van www.us.co.za

- Sou 'n diversiteit van bruin en wit Afrikaanstaliges nie ook die genoemde voordele inhou nie? In antwoord hierop is Brink se antwoord 'n besliste nee. So 'n universiteit sou vir hom 'n enklave wees, met die gevaar van isolasie en parogialisme, asook die gevaar dat dit aantygings van rassisme sou uitlok, en dat die bruin gemeenskap waarskynlik nie te vinde sal wees vir so 'n instrumentele benadering nie (bl. 143-148). Brink hou vol dat: "... a vision of Stellenbosch that excludes African black people is morally indefensible and strategically unwise (bl. 149). Weer eens stel hy dit nie onomwonde nie maar die behoefte aan skakeling met toenemend Afrikaan-swartgedomineerde nasionale instellings is by hom sekerlik 'n kernoorweging.

Om saam te vat: Brink aanvaar formeel die verantwoordelikheid om Afrikaans as akademiese taal te help handhaaf, maar toon in sy boek min belangstelling daarin om die kwelvrae rondom die kwessie te hanteer. Die algemene indruk wat die boek skep, is dat die netelige vrae rondom die bestuur van Afrikaans in 'n veeltalige verband by hom 'n laer prioriteit geniet.

Brink is in die eerste plek tot drie ander doelwitte, en vir hom meer uitdagende doelwitte, verbind. Die een is vanselfsprekend die suksesvolle ontwikkeling van US as mededingende instelling met internasionale aansien – hier moet sy eie internasionale agtergrond in berekening gebring word. Die tweede is om die universiteit so te posisioneer om die grootste en vlotste interaksie met die land en sy politiek, ekonomie, tegnologie en ander kerninstellings te laat geskied. Met ander woorde, hy wil die universiteit nader aan die hoofstroom van die aksie en die dinamika in die land trek, om daardeur positief by te dra tot die ontwikkeling van die groter geheel. Gegewe die klem wat die regering plaas op transformasie en die bemagtiging van Afrikaan-swartrolspelers, argumenteer Brink dat hy nie hierdie doelwit vanuit 'n Afrikaanstalige enklave kan bereik nie. Sonder om hierdie benadering onnodig krediet te gee, laat dié strategiese posisionering 'n mens aan 'n Jan Smuts in 'n ander konteks dink.

Derdens is daar min simpatie te bespeur vir die etniese strewes van die Afrikaners. Brink twyfel sterk of dit 'n volhoubare en lewensvatbare verskynsel is: "... the notion of a united Afrikanerdom is unravelling"

(bl. 131), en hy sien by monde van die bruinmense wat hy aanhaal geen ywer onder hulle om by Afrikaanse etniese strewes betrek te word nie. Meer as 'n dekade na die beëindiging van apartheid beskou hy nog steeds die apartheidsrekord van Afrikaners as gronde vir morele bevraagtekening van hul huidige optredes, nie slegs in die taaldebat nie. Hy skryf nie aan die strewes van die nuwe Afrikaners (vir hom die neo-Afrikaners) 'n groter belangrikheid toe nie as 'n wanhopige poging om die strategiese solidariteit van die verlede te herwin, en om die taal as "bonding agent" (bl. 78) daarvoor uit te buit.

Maar hierdie vervreemding van enige ideale wat die nuwe Afrikaners vir hul groep sou koester, gaan veel dieper. Ideologies is hier tekens van 'n tipiese globaal-ingestelde postmoderne kosmopoliet wat tradisie, groepvorming en gewortelde strukture openlik bevraagteken. Daar is blyke van groot idealisme oor die moontlikhede van 'n nuwe maatskaplik-akademiese sintese vir US, en daarmee 'n nuwe soort gemeenskap sonder rigiede reëls maar met waardes wat deur individue buite groepverband ingedra word. Die universiteit moet vry wees om hierdie geleenthede te gryp sonder inmenging van die regering of enige oudmodiese etniese of kultuurgemeenskap.

Die implikasies van die Brink-model vir die HAU's

Wat beteken dit vir Afrikaans op Stellenbosch en ander universiteite wat hierdie voorbeeld sou volg? Voordat die vraag beantwoord kan word, moet daar egter 'n werklikheid van ons tyd genoem word. Elke werksdag oral in die land is daar duisende vergaderings waarby Afrikaanssprekendes betrokke is. In uitsonderlike gevalle is daar slegs Afrikaanssprekendes en hulle hou miskien dan die vergadering in Afrikaans. Dit gebeur nie altyd nie omdat mense toenemend daaraan gewoond raak om belangrike algemene onderwerpe in Engels te bespreek. Waar daar een enkele deelnemer is wat Afrikaans nie kan verstaan nie, word die vergaderings outomaties in Engels gehou.

Twee faktore is hier aan die werk. Die een is die asimmetrie van kommunikasievermoë in Afrikaans en Engels, waarna Brink ook verwys – die feit dat Afrikaanssprekendes feitlik almal Engels kan verstaan en praat terwyl anderstaliges by uitsondering Afrikaans kan praat. Die tweede is dat mense by 'n vergadering volgens 'n ongeskrewe

gedragskode handel en 'n verantwoordelikheid voel om: “die leerervaring (kommunikasie in die vergadering) te optimaliseer”. Uit goedgesindheid sal hulle hoofsaaklik in Engels praat. Soms is Afrikaanssprekendes al te trots daarop dat hulle met die ander persoon in sy eie taal kan kommunikeer. Hierdie is die onskuldige en menslike begin van die “glybaan”, wat Brink nie besonder pla nie omdat hy minstens ewe besorg is oor die ander glybaan, naamlik dat 'n primêr Afrikaanse universiteit tot isolasie kan lei.

Indien alle faktore konstant bly, en gegee die baie flou belangstelling in Afrikaans wat in *No lesser place* openbaar word, asook die huidige taalwendinge op die kampus, is ons vooruitbeskouing die volgende. Namate die aantal swart-Afrikaanstudente toeneem, volgens die gedragskode en die vaste patroon van insiklikheid van studente en dosente, sal al die dubbelmediumklasse gou hoofsaaklik in Engels plaasvind.

Die Afrikaanssprekende studente sal te verleë, of bang of trots voel om op hul eie taal aan te dring. Die personeel sal die proses altyd goedpraat omdat hoofsaaklik Engelse “dubbelmedium”-klasse vir hulle minder werk as parallelmediumonderrig beteken en selfs die dubbelmedium-klassee sal makliker word omdat hulle toenemend in een taal sal hoef te kommunikeer. Alle interaksie, formeel en informeel, tussen Afrikaanstalige studente en ander sal in Engels wees. Binne 'n dekade of wat sal dit in werklikheid 'n Engelse universiteit wees, hoewel met interessante aksente en ietwat lomper as gemiddelde Engels. Die US sal dan by die landwyse wending tot een algemene lingua franca – “clumsy English” - aansluit. Prof. Brink se ideaal, dié van “disengaging language from the ideology of an encapsulated white Afrikanerdom” (Brink bl. 133) sal bereik word met een verskil - die “disengaged” Afrikaanses sal almal daaraan gewoond raak om in die openbaar Engels te praat. Waar in die openbaar sal hulle werklik vry voel om Afrikaans te praat?

Natuurlik sal daar ook troospryse vir Afrikaans wees. Ons kan nou al voorspel dat daar voorstelle sal kom vir groot boekpryse en spesiale leerstoele vir Afrikaans, soos wat RAU gedoen het toe Afrikaans daar by die deur uit gegly het. Daar sal ook meer geldelike steun vir die Woordfees wees. Voorstanders van die skuif na Engels op Stellenbosch voer nou al aan dat die opbloei van kunstefeeste vir die ondergang van

Afrikaans op universiteitsvlak vergoed. Die ander troosprys sal 'n veel meer snoesige verhouding tussen universiteite soos UP en US met die kabinet en Departement van Onderwys wees, heel moontlik sonder die voorbehoude hieroor wat soms by die liberale Engelse universiteite aangetref word.

Sonder 'n beginselvaste bevraagtekening en 'n wyer perspektief op die debat, sal Brink se argumente loshande op kampusse wen. Die meeste Afrikaanse akademici voel so onseker, verleë en gretig om deel te word van die hoofstroom dat hulle die posisie wat Brink voorstel met beide hande gaan gryp, veral as dit hulle help om die addisionele kontakture van parallelmediumonderrig vry te spring. Brink verwag in elk geval dat die taalstryders soos oorgewig voorspelers in die laaste halfuur van hul wedstryd pap van moegheid sal raak. Daar sal miskien 'n twee of drie jaar van taalstryd, taalmoleste en taaldebakels op die kampus wees, maar daarna sal Engels rustig sy hegemonie kan afdwing. Brink sal Stellenbosch in 2012 kan verlaat wetende dat hy die plek "reggemaak" het.

Miskien kom daar tog 'n onverwagte kinkel in die verengelsingkabel. Die grootste fout wat in die geskiedenis gemaak is, is om die krag van etnisiteit en die taal wat dikwels daarmee saamgaan, te onderskat. Dit het lank geneem maar selfs die Franse etniese taalminderhede (Brink sou hulle neo-Kelte noem) is besig om te hergroepeer. Die trotse liberale Angel-Saksiese hoop op die "melting pot" in die VSA het nooit verwesenlik nie en twee derdes van die gewapende konflik in die wêreld vind nog steeds op etniese gronde plaas.

Tweedens, in die wêreld buite die instellings van die "produksie van kennis" is die dinamika nie soos Gibbons (bl. 96-100) dit tipeer nie. Gevestigde godsdiens verswak wel in Europa maar in die VSA, Suid-Amerika, Afrika en in feitlik alle Moslemgemeenskappe beleef godsdiens weer 'n bloeitydperk. Kultuurerfenisse word oral herontdek. In Europa is al die tekens van 'n oplewing van etniese minderhede. Afrikaanse taaltrots het wel onlangs verswak maar die herlewing is reeds te bespeur.

Die etnies neutrale gedekonstrueerde modus B-stelsels van Michael Gibbons, hoewel feitlik geldig, is nie die nuwe wêreldorde nie maar eintlik maar net 'n enklave vir 'n kosmopolitiese, tegnologiese elite wat nog nie gesnap het dat hul eie identiteit in feite 'n vermomde nuwe

subkultuur is nie. Brink se idealistiese siening van ons samelewing van 'n modus B-samelewing, wat berus op onvoorspelbare terugvoerkringlope en onvoorspelbare vorme van dinamiese interaksie, is veral nie van toepassing in 'n Suid-Afrika waar die regering weer amptelike rassegroepe in ere herstel het nie en, in Brink se eie woorde, weer sterk inmeng op akademiese terrein. Op 29 Maart het Saleem Badat, Hoof Uitvoerende Beampte van die Raad van Hoër Onderwys voor die parlementêre portfoliokomitee vir onderwys, die volgende gedagte vir nadenke aangebied: "As food for thought, Dr Badat asked why the President could appoint the head of the Constitutional Court but not a university vice-chancellor?"³ Verteenwoordig dit nie 'n knoop in die terugvoerkringloopkabel nie?

Derdens, kan 'n mens vra of Brink werklik verwag dat 'n groot openbare instelling soos US in die nuwe demokratiese Suid-Afrika kan los staan van en selfs in openlike botsing met sy belanghebberegemeenskap en meer spesifiek van die derduisende alumni wat aan hul universiteit geheg is? Met die onlangse verkiesing van drie konvokasie-verteenwoordigers het meer as driekwart van die alumnistemme duidelik getoon dat hulle hierdie benadering verwerp. As die tendens voortgesit word, sal al nege verteenwoordigers van alumni en donateurs oor drie of vier jaar gekant wees teen die T-opsie.

Natuurlik geld die beginsel van akademiese vryheid, en veral die reg van akademici om binne perke te besluit wat en hoe daar gedoseer word. Maar ewe belangrik is die verwagting in die nuwe demokrasie dat alle openbare en ook baie private instansies aan die onderskeie gemeenskappe verantwoordbaar moet wees. Lede van universiteitsrade kan nie soos klein keisertjies vir hulle die reg toeëien om self ooreenkomstig hul eie oortuigings oor die taalkwessie te besluit nie, al is dit direk in stryd met die duidelike mening van die oorgrote meerderheid van die mense wat hulle verkies het nie. Juridies is konvokasieverteenwoordigers nie verplig om te bedank nie. Moreel is hulle wel deeglik verplig om hulle aan die wil van die meerderheid te steur.

Dit geld ook vir die universiteitsbestuur. Meerderhede in die senaat of raad oor 'n voertaalbeleid is belangrik maar die gevoel van die

³ Parliamentary Monitoring Group, Education Portfolio Committee, 29 March 2005.

gemeenskap kan kwalik geïgnoreer word . Waarom sou die Universiteit van Stellenbosch andersins duur advertensies oor die taalgeskil plaas? Brink mag wel voel dat een belangegroep uit 'n verskeidenheid van drukgroepe op 'n afstand gehou kan word, maar verwag hy werklik dat enige belanghebbegroep met die figuurlike stert tussen die bene gaan weglomp? Die taalstryd gaan voortduur. Onafhanklikheidsstryde duur lank, het pres. Steyn in die laaste fase van die Bittereinders se stryd in die Anglo-Boereoorlog gesê. Taalstryde kan ook lank, duur en baie bitter word.

Ten slotte moet daar verbasing uitgespreek word oor die feit dat *No lesser place* so min aandag aan twee besondere aspekte van die taalaangeleentheid op Stellenbosch bestee. Die eerste is dat daar nog geen behoorlike oudit geneem is om uit te vind of die dosente hulle pligte nakom en aan studente die modules aanbied ooreenkomstig die voertaalspesifikasies nie. Daar is toenemende getuienis wat daarop dui dat baie dosente hulle nie daaraan steur nie. Stel die bestuur nie belang nie of is die benadering een van laissez faire sodat Engels kan oorneem?

Die tweede is dat daar nog geen ondersoek na die voor- en nadele van die verskillende taalopsies onderneem is nie. Of is die bedoeling dat studente nou enige opsie kan kies op voorwaarde dat hulle later net Engels kies? Indien US meer erns met parallelmediumonderrig en tolkdienste getoon het, sou gesindhede van die behoudendes aansienlik versag het. Die bewering in Brink se boek dat daar sterk weerstand onder die taalbehoudendes teen die werwing van meer swart-Afrikaner onder studente en personeel bestaan, is nie waar nie. Miskien het sy eie stereotipering van die sogenaamde “taalstryders” hom verblind.

'n Resensie van *No lesser place* deur dr. Philip John word ook as aanhangsel ingesluit omdat dit op wesenlike aspekte van die bespreking in die voorgaande hoofstuk uitbrei.

HOOFSTUK 9

GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS

1. *Aan die verskillende HAU's is daar 'n wyse spektrum van modelle wat die volgende insluit: parallelmedium, primêr-Afrikaansmedium aangevul met tolkdienste in sekere kursusse, dubbelmedium en pseudo-dubbelmedium, en 'n kombinasie van meer as een model.*

Die vernaamste gevolgtrekking is dat die beleid van taalvriendelikheid, soos aan die kampusse van sekere universiteite toegepas word, hoe idealisties dit ook al mag wees, onwaaierig en inderdaad taalgevaarlik is. Die poging om 'n taalbehoudende benadering as 'n neo-konserwatiewe terugryp na 'n soort volkstaat van die gees te bestempel, bots met die toenemende besef, veral in Europa, dat die prosesse van taalverplasing so omvattend is dat streng reëls noodsaaklik is om 'n nasionale taal te handhaaf.

Op 'n onlangse akademiese konferensie in Europa het van die voorste kenners van etniese en klassekonflikte die situasie op die vasteland in oënskoue geneem met die volgende vraag voor oë: Word stabiliteit bevorder deur ekonomiese solidariteit of kulturele diversiteit? Daar was onder die deelnemers nie enige verdeling langs 'n links-regs kloof in die standpunte wat hulle ingeneem het nie. Van die voorste progressiewe denkers het geargumenteer dat die erkenning van kulturele diversiteit en nasionale tale noodsaaklik vir stabiliteit is.

Philippe Van Parijs, 'n Franssprekende Belg, het hier sterk standpunt teen die idee van taalvriendelikheid ingeneem. Soos Jean Laplace, 'n Franssprekende Kanadees, wat in die vorige hoofstukke aangehaal is, is hy vas oortuig van die gevare van asimmetriese tweetaligheid, wat onverbiddelik daartoe lei dat die swakker taal verplaas word. Van Parijs verwys na wat hy noem La Ponce's law: "The nicer people are to each other the more savage the fight between languages." Hy waarsku teen 'n "deadly collaboration" met die "spontaneous tendency". Hy verklaar dat daar geen alternatief is nie behalwe om dramatiese insentiewe maar

ook die “legal constraints” (dit wil sê reëls) te versterk ten einde mense sover te kry om die plaaslike taal in 'n bepaalde gebied aan te leer. Hy gaan so ver om te praat van “[the] need to impose the use of the local language even in interaction contacts in which it is not the maximum language and hence not the language that would make communication easiest.”¹ As hy 'n Afrikaner was, sou hy onmiddellik van hunkering na 'n “volkstaat of the mind” of van “authoritarian tendencies” beskuldig word.

Hierdie ondersoek het gevind dat die Universiteit van die Vrystaat (parallelmedium) en die Potchefstroomkampus van Noordwes-Universiteit (tolkdienste) 'n redelik stabiele stelsel handhaaf wat op ferm reëls gebaseer is. Daarteenoor is die stelsel by sowel die Universiteit van Pretoria en die Universiteit van Stellenbosch wankelig vanweë die versuim om reëls te handhaaf. Hier kom wel gevalle voor waar dubbelmedium reg gebruik word, maar daar kom al meer 'n vorm voor wat “pseudo-dubbelmedium” genoem kan word. Hier word slegs lippediens aan Afrikaans bewys en die les gaan hoofsaaklik in Engels voort.

Hierdie verslag beveel aan dat universiteitsrade hulle uitspreek teen pseudo-dubbelmedium en dit as opsie slegs toelaat waar dosente en studente die nodige taalvaardigheidstoetse in albei voertale suksesvol afgelê het. Enige afwyking hiervan is 'n ontduiking van 'n akademiese verantwoordelikheid.

Die volgende strategiese benadering tot taalbeleid word vir bespreking voorgestel:

Daar kan van 'n universiteitsraad en -bestuur verwag word om, ná 'n openbare proses van raadpleging van belanghebbendes en 'n goed gemotiveerde besluit, 'n ondubbelsinnige en openbare keuse te maak tussen die volgende alternatiewe vir Afrikaanse onderrig:

- a. Afrikaans as primêre onderrigtaal, met oordeelkundige gebruik van Engels en ander tale waar nodig, maar met die veronderstelling dat Afrikaans die meeste (of meer as 67% van die tyd) gebruik gaan word

¹ Philippe van Parijs, “Cultural diversity against economic solidarity”.

in alle voorgraadse kursusse behalwe enkele hoogs gespesialiseerde vakdissiplines wat slegs deur enkele universiteite aangebied word.

- b. Tweektaligheid, met die doelbewuste en gemoniteerde handhawing van 'n ewewig tussen Afrikaans en Engels.
- c. Afrikaans as 'n belangrike sekondêre of ondergeskikte taal van onderrig, en waar die ooreengekome relatiewe gebruik van Afrikaans gewaarborg en oordeelkundig bestuur word.
- d. Afrikaans as sekondêre taal van onderrig en waar die relatiewe gebruik van Afrikaans op grond van die aantal Afrikaanstaliges binne klasgroepe gewaarborg word (dit is belangrik om huistaal, en nie taalkeuse nie, as kriterium te gebruik omdat daar altyd subtiele druk op studente geplaas kan word om toegewings te maak).
- e. Afrikaans tydelik gebruik in 'n oorgang na die uiteindelijke uitfasering daarvan. (Hierdie is veral vir gevalle waar die getal Afrikaanse studente in 'n kursus al kleiner word.)

Geen beleid kan vir altyd gewaarborg word nie, maar voordat daar van 'n beleid afgestap word, moet die raad en ander belanghebbendes volledig in die besluitnemingsproses betrek word. Die keuses hierbo mag te wyd en akkommoderend voorkom maar die voorbehoud wat ter inleiding gestel is, moet geld: die keuse moet in die openbaar gepubliseer en verdedig word. Dit gee die raad en bestuur van 'n universiteit natuurlik veel minder speelruimte. Daar is nie 'n enkele HAU wat sonder die fooie van Afrikaanstalige studente lewensvatbaar sou wees nie, wat dit natuurlik onmoontlik maak om in die openbaar sekere van die keuses wat ons hierbo stel, te maak.

2. *Die versekerings wat die universiteitsbestuur ten opsigte van die beleid gee, moet deel vorm van die beleid en daar moet gereelde oudits van die beleid aan die raad en senaat gestuur word. Dit moet oudits aan die einde van elke kwartaal insluit waar aan studente die geleentheid gegee word om sonder huiwering aan te dui of die praktyk in die klas ooreenstem met die spesifikasies in die jaarboek. Die beleid moet bekend gemaak word aan nuwe dosente en studente wat formeel gevra moet word om daarmee in te stem as 'n voorwaarde vir hul diens of registrasie. Daar behoort ook duidelik omskrewe meganismes vir taalklagtes te wees wat die aanstelling van 'n gerespekteerde gemeenskapsfiguur as taalombud insluit. Die monitering en*

die klagtes wat ontvang is, moet deel uitmaak van 'n jaarlikse taaloudit wat openbaar gemaak word en deur die raad bespreek word.

Met hierdie vaste fondament vir sy taalbeleid sal 'n universiteit 'n redelike plooibaarheid ten opsigte van onderrigmodelle geniet. Indien 'n HAU nie bereid sou wees om 'n vaste keuse te maak nie, maar tog wil voorgee dat Afrikaans beskerm word, behoort die betrokke universiteit se konvokasie daarop aan te dring dat Afrikaans deur middel van parallelmediumonderrig gehandhaaf word.

Op die oomblik speel slegs die US-konvokasie so 'n aktiewe rol. Alumni van ander universiteite wat oor die toekoms van Afrikaans bekommerd is, het die plig om weer aktief by hul universiteite se konvokasies betrokke te raak en om in verkiesings vir konvokasiebesture kandidate te nomineer en verkies te probeer kry wat Afrikaans op 'n deurdagte wyse sal probeer bevorder.

Sekere universiteite vind dat parallelmedium wel bekostigbaar en vir dosente aanvaarbaar is, veral met die gebruikmaking van senior studente of deeltydse dosente, en miskien ook met die addisionele fasiliteit van tolkdienste. Spesiale taalvaardigheidkursusse in Afrikaans en ander inheemse tale behoort verpligtend te wees om studente wat nie in Afrikaans vaardig is nie, voor te berei.

Waar sommige studente se kennis van een van die voertale te gebrekkig is om lesings te verstaan, kan dubbelmedium nie as opsie gebruik word nie. In gevalle waar die dosente of studente nie in Afrikaans kan of wil funksioneer nie, mag dubbelmedium ook nie as voorwendsel vir die oorskakeling na Engelsmedium dien nie.

Verskuilde verengelsing onder die vaandel van dubbelmedium is 'n akademiese misbaksel en geen selfrespekterende universiteit behoort dit te duld nie. Dit is die indruk van die skrywers van hierdie verslag dat dié praktyk wel in sommige UP- en US-modules voorkom.

3. *Alle universiteite in die land behoort onderling te skakel met die oog op samewerking in die ontwikkeling van ander inheemse tale.*

Die doelwit behoort te wees dat minstens twee universiteite binne die volgende 15 jaar parallelmediumklasse in 'n Ngunitaal en in 'n Sotho-

gebaseerde taal sal kan aanbied. As voorvereiste hiervoor sal al die universiteite ook moet saamwerk om te verseker dat genoeg onderwysers opgelei word in Afrikaans en ander inheemse tale. Die huidige situasie is kommerwekkend vanweë 'n ernstige afname in die getalle wat tans as leerkragte opgelei word ².

4. *Twee of drie Afrikaanstalige universiteite moet kragte saamsnoer ter ondersteuning van sekondêre skole om die deelname aan tersiêre opleiding onder bruin Afrikaanssprekendes te verhoog en om die vraag en aanbod van onderwysers vir alle Afrikaanse onderrig te monitor.*

Om die beleidsvoorstelle hierbo te laat verwesenlik, moet daar georganiseerde deelname van en insette deur ouergemeenskappe, skoolrade, die sakewêreld, oudstudente en ander belanghebbendes wees. Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns kan die verantwoordelikheid neem om onder die belangegroepe vir dié doel mense wat betrokke kan raak, te mobiliseer. Die proses behoort tot die stigting van 'n **sekretariaat** te lei wat oorhoofs die ontluikende situasie wat betref onderrig in Afrikaans op alle vlakke deurlopend sal monitor.

Nadat dié meganismes in plek is, moet oorweging daaraan gegee word om dié sekretariaat se werksaamhede uit te brei om ook die tegniese universiteite asook tegniese kolleges te dek.

Om die behoeftes onder bruin Afrikaanssprekende studente effektief te ondervang, sal oorbruggingskursusse slegs een element in 'n benadering kan wees. Die universiteite sal met skoolonderwys op senior vlakke betrokke moet raak. Hulle sal onvermydelik spesiale fondsinsameling moet loods met die doel om 'n reeks "voltooiingskole" naby die kampusse te ondersteun, nie slegs vir bruin studente nie maar ook vir die derduisende swart studente wat reeds aansienlike blootstelling aan Afrikaans gehad het. Studente kan moontlik gebruik word om spesiale kursusse by die skole aan te bied.

5. *Oudstudente behoort baie meer by hul onderskeie konvokasies betrokke te raak, veral by die verkiesing van verteenwoordigers in die onderskeie universiteitsrade. Dié rade behoort baie meer deursigtig te wees in hul*

² Sien *Financial Mail*, Januarie 27, 2006: "Looming shortage of new African recruits" bl. 24.

optrede. Daar word sterk aanbeveel dat die raadsvergaderings vir die publiek oop moet wees, veral as dit gaan oor sake van besondere openbare belang, soos taalbeleid.

Die akademiese personeel het 'n belangrike sê oor die voertaalbeleid, maar Suid-Afrikaanse wetgewing bepaal dat 'n universiteitsraad die besluit hieroor in oorleg met sy senaat neem. Dit behoort konvokasieledede wat bekommerd is oor die voertaalbeleid aan te spoor om aktief deel te neem aan verkiesings vir verteenwoordigers in dié raad. Daar moet steeds 'n fyn balans in raadsbesprekings en -besluite gehandhaaf word – die konvokasieverteenwoordigers in die raad kan nie bloot volgens die delegaatbeginsel van demokrasie optree en hulle nie aan hul kiesers se gevoelens, of aan 'n konvokasievergadering se besluite oor 'n bepaalde saak, steur nie.

Aan die ander kant kan die mandaatbeginsel van demokrasie ook nie afgedwing word nie. Naas die verkose lede wat die konvokasieverteenwoordig, is daar ook ander verteenwoordigers – van die staat asook die betrokke provinsie en munisipaliteit, die sakesektor, ensovoorts. Die verteenwoordigers van 'n sektor kan nie eis dat daar uitsluitlik volgens hul opdraggewers se spesifieke mandaat opgetree moet word nie.

Die verslag beveel aan dat ter wille van deursigtigheid en verantwoordbaarheid die vergaderings van 'n universiteitsraad, behalwe in die geval van vertroulike sake, vir die media oopgestel moet word. Lede van die raad moet belangrike sake, soos byvoorbeeld taalbeleid, openlik met mekaar debatteer.

6. *'n Moderne private tersiêre instelling met Afrikaans as medium in die omgewing van Stellenbosch of Paarl het 'n noodsaaklikheid geword.*

So 'n instelling moet probeer om twee uiteenlopende funksies te verrig. Hierdie uiteenlopendheid moet twee dringende take vir die diverse Afrikaanstalige gemeenskap verrig. Die een is (a) die uitbreiding van die deelname in hoëronderwys onder die agtergeblewe plattelandse bruin mense en die ander is (b) die voortgesette ontwikkeling van Afrikaans as hoogkultuurtaal.

(a) 'n Gemeenskapskollege

Die eerste funksie van so 'n nuwe instelling moet wees om 'n tipiese gemeenskapskollege te wees – gemeenskapsgerig én gerig op eerste laervlakkwalifikasies (sertifikate en diplomas nog voor eerste grade) in teenstelling met die US se konsentrasie op nagraadse en professionele kwalifikasies.

Dié nis lê oop in die Boland en in die hele Suid-Kaap en is tipies 'n openbare onderwyssektorprobleem, maar een wat juis deur die huidige openbare inrigtings verbygegaan word. So 'n kollege sal die groot behoefte aanspreek van die grootste deel van die Afrikaanssprekende bevolking van die Wes-Kaap, wat tans die laagste deelnamekoers in hoëronderwys in die land het. Tensy iets drasties gebeur, is dit betreklik duidelik dat die US nie beduidend in hierdie “mark” bedrywig gaan wees nie.

(b) 'n Virtuele Afrikaanse Universiteit (VAU)

Daar is 'n behoefte aan 'n kerninstelling wat die verdere uitbou van Afrikaans en sy intellektuele kultuur as sentrale roeping sal aanvaar. Dit is te betwyfel of enigeen van die bestaande histories Afrikaanse instellings te midde van al hul ander doelstellings dié funksie volledig sal kan vervul. Daarom behoort voorbereidings vroegtydig getref te word om 'n private instelling op die been te bring. Dit kan begin om vakke in die lettere, handelsbestuur en administrasie, joernalistiek en beeldende kunste aan te bied.

Prof. Christo Viljoen, wat die idee van 'n VAU aan die hand gedoen het, voorsien dat dit 'n moderne soort universiteit sal wees sonder sy eie geboue, met 'n klein administratiewe personeel en met sterk klem op video- en ander vorme van afstandsonderrig. Tegnologie maak dit moontlik om weg te beweeg van die tradisionele kampusgebonde residensiële universiteit om 'n virtuele universiteit te skep met dosente, en so ook studente, op enige plek in die land (of selfs in die buiteland).³

Etlike soortgelyke afstandsonderriguniversiteite en -kolleges bestaan reeds, waarvan sommige satelliet-tegnologie gebruik, en ander die internet. Die satellietopsie het die voordeel dat intydse voorlesings gegee

³ E-pos kommunikasie van H.C. Viljoen aan H. Giliomee, 25 November 2005.

kan word, dat studente die dosent sien, en dat hulle die dosent selfs kan onderbreek om vrae te vra of aan klasbesprekings deel te neem. (Normaalweg is die studente nie op die skerms sigbaar nie – maar hul stemme kan gehoor word.) Elke student sit dus voor 'n TV-ontvangstel (via satelliet) met 'n beheerconsole wat alles kontroleer.

Die internetopsie is meer passief, en ofskoon webkamas beskikbaar is en intydse lesings moontlik is, is dit werklik net haalbaar as breëband-internetverbinding beskikbaar is – iets wat nou ook in Suid-Afrika toenemend beskikbaar word. Daar word verwag dat dit binne 'n jaar of twee, drie hier algemeen beskikbaar sal wees. Dit het die voordeel dat die studente tuis (in hul huise of by hul werkplekke) deel van 'n verspreide klas kan wees.

Die virtuele universiteit het volgens Viljoen die verdere voordeel dat dosente op enige plek gekontrakteer kan word om lesings te lewer, mits daar 'n opskakel na die satelliet beskikbaar is, of so lank as wat hulle internettoegang met 'n webkamera het. Met die satellietopsie sal dit 'n klein ateljee, TV-kamera en gepaardgaande toerusting (videoband-opnemers, ensovoorts), asook 'n opskakel (sender) na die satelliet, vereis.

In die internetgeval is intydse lesings se minimum vereiste 'n webkamera (wat deesdae minder as R500 kos!). Die VAU sou dus dosente in Pretoria, Bloemfontein, Port Elizabeth, Johannesburg, of waar ook al kon benut, wat die VAU in staat sal stel om byvoorbeeld die land se beste dosent in 'n bepaalde vakgebied te kontrakteer. Alle dosente is normaalweg deeltydse kontrakwerknemers van die virtuele universiteit. Die VAU se sentrale administrasie kan baie klein wees, en van 'n sentrale kampus is daar nie sprake nie.

7. *Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns moet spoedig 'n konferensie reël waarna lede van die HAU's se besture en rade, die Afrikaanse media, kerke, onderwysersorganisasies en federasies van skoolbeheerrade uitgenooi word, om die toekomstige bevordering van Afrikaans as wetenskaps-, onderrig- en opheffingstaal te bespreek.*

Daar is veral vier gebiede waaroor daar besinning en gekoördineerde optrede nodig is:

Opleidingstaal

Daar is 'n al groter behoefte in sekere dele van die land aan onderwysers vir Afrikaanse skoolonderwys. Die stigting van 'n klein sekretariaat kan bespreek word. Dit moet behoeftes en aanbod navors en universiteitsbesture op hoogte hou van tekorte of geprojekteerde tekorte.

Voertaal

In hierdie verslag word die innoverende voorstel gemeld van prof. Niek Grové, registrateur van die UP, dat elke HAU 'n langtermynverbintenis met die Afrikaanstalige gemeenskap sluit waarin 'n waarborg aan ouers gegee word dat daar in sekere vakke en vakrigtings steeds in Afrikaans onderrig gegee sal word wanneer hul kinders universiteit toe gaan. Bestaan daar nie so 'n "kontrak" nie, sal ouers al meer geneig wees om kinders ook na Engelstalige sekondêre skole te stuur in die veronderstelling dat die universiteite oor die volgende dekade of wat gaan verengels. Dit sal ook 'n belangrike doel dien deur 'n geheelbeeld te gee van die omvang van Afrikaanse onderrig aan die HAU's.

Wetenskapstaal

Elke universiteit kan gevra word om 'n plan aan die konferensie voor te lê vir die ontwikkeling van Afrikaans as wetenskapstaal. Dit kan bespreek word met die oog op koördinasie, die uitskakeling van oorvleueling en die optimale benutting van skaars hulpbronne. 'n Openhartige bespreking kan hier plaasvind oor die vraag of die HAU's die Akademie beter finansiële bystaan en indien wel onder watter voorwaardes. Dit lyk vir die skrywers van hierdie verslag of die universiteite aan die Akademie 'n deel van die subsidies behoort oor te betaal wat hulle kry vir wetenskaplike artikels wat in die Akademie se tydskrifte verskyn.

Die VUA

Die universiteite behoort nie 'n private Afrikaanse virtuele universiteit (VAU) as 'n bedreiging te sien nie, maar eerder as 'n aanvulling van die taak en selfs roeping wat elke HAU het om Afrikaans as wetenskapstaal voortdurend uit te bou en te ontwikkel. 'n Gesamentlike versoek van die HAU's dat die staat so gou moontlik verlof gee vir die stigting van 'n

VUA sal baie doen om dié beoogde inrigting vanuit die staanspoor op die regte grondslag te plaas.

Slot

Of hierdie of soortgelyke aanbevelings toegepas sal word, hang af van verdere interaksie met die kernbelanghebbers. Studente, ouers, oud-studente en Afrikaanse kultuurorganisasies sal ten volle oor die verwickelinge by die HAU's ingelig moet word, sodat hul insette ook tot HAU-universiteitsbesture en -rade se besluite kan bydra. Sal die voorstelle hierbo daarin voldoen om "'n vaste plek" vir Afrikaans te waarborg? Elkeen sal wel 'n bydrae kan maak, maar die finale waarborg sal nie in organisatoriese stappe gevind word nie. So 'n waarborg kan slegs deur die universiteitsgemeenskap self gegee word deur die beginselvastheid en verantwoordbaarheid waarmee dit die konstitusionele regte van studente en hul gemeenskappe bejeën.

BYLAE EEN

Hierdie resensie van Chris Brink se *No lesser place – The taaldebat at Stellenbosch* deur Philip John word hier herdruk met die vergunning van *Beeld* waar dit oorspronklik in die uitgawe van 8 Mei 2006 verskyn het. Dit word geplaas as die bydrae van iemand wat tot dusver nie direk aan die taaldebat deelgeneem het nie.

In diens van vandag se magsbelange: Philip John

No lesser place – The taaldebat at Stellenbosch deur Chris Brink. Sun Press (sagteband, 174 pp.), R150. ISBN 1-91998095-4. Navrae: 021 808 2401 of e-pos: africansunmedia@sun.ac.za.

No lesser place – The taaldebat at Stellenbosch, die bydrae van Chris Brink, die rektor van die Universiteit van Stellenbosch, tot die debat oor die universiteit se taalbeleid, roep onwillekeurig 'n gesegde van Oscar Wilde op: "If one tells the truth, one is sure, sooner or later to be found out."

Die rede hiervoor is Brink se uitgangspunt dat 'n hiper-logiese aanpak die beste manier is om 'n brandende kulturele kwessie waaroor 'n groot groep mense intense gevoelens koester, te benader. Waarmee hy egter nie rekening hou nie, is dat logika op verskillende maniere skuilplek bied vir vooroordele en magsbelange.

Die kwessie waaroor dit gaan, is die vraag of Engels op voorgraadse vlak toegelaat moet word as onderrigtaal aan die Universiteit van Stellenbosch. Die twee faksies in die debat sien verskillende implikasies verbonde aan die uiteindelijke besluit: vir die pro-Afrikaanse faksie plaas dit die voortbestaan van Afrikaans se hoër funksies in die weegskaal, terwyl *No lesser place* die aard van die universiteit in die spervuur sien.

Brink se uitgangspunt in hierdie verband is dat die pro-Afrikaanse faksie se uitgangspunt die universiteit diensbaar en ondergeskik maak aan die belange en behoeftes van 'n gedeelte van die Suid-Afrikaanse bevolking, naamlik die Afrikaner.

Die universiteit wat hy daarenteen in die vooruitsig stel, is in die eerste plek gerig op die produksie van kennis: "The business of the University is about knowledge, not culture or language" (p. 131).

Waar hy wel kulturele oorwegings in sy argument toelaat, beskou hy die universiteit eerder diensbaar aan die idee van Suid-Afrikanerskap: "the whole grand experiment of building a non-racial society" (p. ii). Ten einde beskryf hy die ideale universiteit as 'n soort multikulturele laboratorium of smeltkroes waar studente met ander perspektiewe en kulture gekonfronteer word, eerder as dat hulle binne 'n knus Afrikaanse "laager" bly, soos hy dit stel. Sy toetssteen is die swart Afrikaan-student uit Kayamandi wat 'n begeerte het om in Engels onderrig te word: Hoe word vir dié student ruimte geskep aan 'n "Afrikaanse" Stellenbosch?

Brink probeer om sistematies af te reken met die argumente van die pro-Afrikaanse faksie deur hul argumente te plaas teen die agtergrond van tweetalige universiteite in Europa en Kanada. Sodoende meen hy aan te toon dat daar geen "redelike" regverdiging bestaan vir 'n "Afrikaanse universiteit" nie – volgens hom wat die pro-Afrikaanse faksie in die oog het.

Die sukses van Brink se argument word egter ondermyn deur wat hy nie in ag neem nie, asook deur die vooroordele wat agter sy logiese aanpak deurskyn.

Ofskoon Brink byvoorbeeld aandag skenk aan bestaande tweetalige universiteite (om aan te toon dat dit nie werkbaar is in Suid-Afrika nie), skenk hy geen aandag aan die beroerde rekord van universitêre tweetaligheid in Suid-Afrika nie – die geskiedenis van die uitskuiwing van Afrikaans by die voormalige Randse Afrikaanse Universiteit, Universiteit van Port Elizabeth en die Universiteit van Wes-Kaapland.

Dié soort blinde kol gaan bekommernis oor Afrikaans se posisie geensins besweer nie, maar eerder vererger.

Wat Brink se aanspraak op suiwer logika nog verder ondermyn, is sy beskouing van Afrikanerskap, wat basies – ongelukkig – neerkom op 'n vooroordeel. Vir Brink, soos vir baie in die nie- of anti-Afrikaanse stroming, is Afrikanerskap nie los te dink van apartheid nie.

Daarom dat 'n verrekening van die apartheidserfenis vir sulke denkers beteken dat Afrikanerskap noodwendig moet verdwyn van die kultuurtoneel, soos in Marlene van Niekerk se “nooit aflatende” treurende Afrikaner en die “agnostiese” Afrikaner van Anton van Niekerk, waarna Brink dan ook goedkeurend verwys.

Wat Brink se vertroue in logika en die gepaardgaande negatiewe ingesteldheid teenoor Afrikaners eintlik die duidelikste maak, is in watter mate hy 'n moderniseringsfundamentalis is, dit wil sê iemand wat die aansprake van groepe en gemeenskappe gegrond op “atavistiese” sentimente soos taal en etnisiteit geheel en al negeer.

Die geskiedenis van dié stroming is egter nie iets waarop 'n mens kan trots wees nie – gedenk byvoorbeeld die gemors waarin Lenin en die Bolsjewiste se moderniseringsmania Sowjet-Rusland laat beland het.

In baie opsigte blyk dit dat die denke van *No lesser place* steeds pas in die gepolariseerde raamwerke van voor die val van die Berlynse Muur: Afrikaners teenoor bevryding, apartheid teenoor bevryding, eksklusiwiteit teenoor inklusiwiteit, ensovoorts.

Dat Brink se denke gekenmerk word deur dié soort eensydigheid en vereenvoudiging, bied geen rede vir vertroue dat Afrikaans in die hande van denkers soos hy gelaat kan word nie.

Al moet die toevoeging van *No lesser place* tot die taaldebat verwelkom word, is dit duidelik dat dit nie 'n stabiliserende werking gaan hê nie, maar eerder die teenoorgestelde.

Ofskoon Brink sy teks aanbied as hiper-logiese betoog, staan dit duidelik in diens van spesifieke hedendaagse magsbelange, dié verbind met die skepping van 'n wêreld waarin almal ewe ontuis is.

Dr. Philip John is 'n navorsingsgenoot aan die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, Port Elizabeth.

BYLAE TWEE

AFRIKAANS IN DIE ONDERWYS: RESULTATE VAN 'N ONDERSOEK NA DIE HOUDING VAN OUERS

HERMANN GILIOMEE

Buitengewone professor in geskiedenis, Universiteit van Stellenbosch

LAWRENCE SCHLEMMER

Direkteur, MarkData

Summary

Afrikaans in school education: results of a survey on the attitude of parents

The recent debate about Afrikaans medium education and the future of Afrikaans as a public language, has taken place within the context of an education policy that stresses access through the medium of English to all public schools and universities and widespread dissatisfaction among minorities with the government's education policy. In February and March 2004 the authors undertook a survey with fieldwork by the firm MarkData on parent attitudes towards the quality of school education and mother-tongue education. It found the greatest dissatisfaction about the former among Indian parents, followed by white Afrikaans parents and white English parents. Indian parents are also more concerned about the preservation of a particular cultural heritage and ethnic identity than parents of the two white communities. While the majority of parents are worried about the increasing use of English, a sizeable minority accepts the practical value of this. Only when Afrikaans is no longer available as a medium of instruction, will Afrikaans parents consider strong action.

Die krisis beskryf

Gedurende die laaste week van Julie 2005 het berigte in verskillende koerante oor die regering se beleid teenoor voertaal in en toelating tot skole verskyn. Dit het die groot verwarring oor die onderwysbeleid weerspieël. Die Matie het berig dat die woordvoerder van die ANC se

Jeugliga op die kampus van die Universiteit van Stellenbosch daarop aangedring het dat die inrigting se beleid verander moet word sodat die verhouding van wit studente tot studente wat nie wit is nie, 10 persent tot 90 persent sal wees (*Die Matie*, 27 Julie 2005). Na 'n gesprek tussen 'n afvaardiging van die Vryheidsfront met die Minister van Onderwys, die Minister van Kuns en Kultuur en die Minister in die President se kantoor, het dr. Pieter Mulder verklaar dat die ministers die versekering gegee het dat daar plek is vir Afrikaans "as a single medium of instruction in schools and as a dominant medium in universities" (*Cape Times*, 27 Julie 2005). Daar was egter geen verklaring van die ministers oor die saak nie en selfs binne VF-geledere is daar nie eenstemmigheid oor watter onderneming die ministers gegee het nie.

Die Burger berig op 27 Julie dat die Minister van Arbeid in 'n toespraak voor die Black Management Forum "gal gebrak het oor mense in Suid-Afrika wat kunsmatige skanse in stand hou deur taalregte voor te hou." Hy het spesifiek verwys na die Laerskool Mikro in Kuilsrivier wat Afrikaans as onderrigmedium in die hooggeregshof verdedig het. In die weeklikse elektroniese nuusbrief van die ANC (2005) word die vraag gestel: "If we accept that no school in South Africa may any longer claim to be for the exclusive use of any race, why is it so hard to accept that no school may any longer claim to be for the exclusive use of any one language group?"

Die grondwetlike posisie is duidelik: die regering het die plig om onderrig in die taal van keuse op skool en universiteit toe te laat. Waar dit redelik en prakties is, sluit dit die opsie van enkelmediumonderrig in. Regeringslui het egter van die staanspoor af nie uit een mond oor voertaal gepraat nie. Hulle het druk toegepas op universiteite en skole dwarsoor die land om toegang vir alle leerders moontlik te maak deur ook 'n stroom van Engelsmediumklasse aan te bied. Deels as gevolg van hierdie druk het die getal enkelmedium-Afrikaanstalige skole tussen 1994 en 2003 met meer as 'n derde gedaal.

Daar is nuwe druk aan die opbou. Regeringslui wil hê dat elke inrigting se personeelsamestelling die bevolking moet weerspieël. In die oorgrote meerderheid van die gevalle is die persone wat om hierdie rede vir 'n aanstelling kwalifiseer, slegs in staat om in Engels klas te gee. Daar is 'n verdere faktor wat 'n rol speel. Vanweë bevolkingsmigrasies is daar in

die Wes-Kaap en Gauteng 'n groot behoefte aan skole wat Engelsmediumonderrig bied as gevolg van die regering se versuim om nuwe skole te bou. Dit laat die druk op Afrikaansmediumskole om dubbel- of parallelmedium in te stel, gedurig styg.

Taalbeleid en Taalverskuiwing

Oor die medium- tot langtermyn word die oorlewing van 'n taal deur faktore bepaal wat diep onder die oppervlakte lê. Nicolas Ostler (2005) beklemtoon in sy *Empires of the world: a language history of the world* dat langdurige politieke beheer en die besit van ekonomiese mag nie die voortbestaan van 'n taal verseker nie. Hy haal die geval aan van die Manchus wat China in 1644 verower het en tot 1911 regeer het. Binne twee of drie generasies na hul magsverlies het hul taal, Manchu, feitlik uitgesterf. Vir Ostler is die krities belangrike faktor die prestige van 'n taal op die gebied van godsdiens, internasionale diplomatie of kultuur.

Chrystal (2000:68-90) beklemtoon dat taalsterfte aan 'n verskeidenheid faktore toegeskryf kan word. Hy beklemtoon die faktor van politieke dominansie. Taal word dikwels die simbool van die nuwe nasie wat aan bewind is. In die keuse van 'n ampstaal of lingua franca is dit gewoonlik die politieke elite se belange wat deurslaggewend is. Dit is goed bekend dat in Afrika die koloniale taal gekies is ten einde etniese verskille te oorkom. David Laitin (1992) beklemtoon 'n ander faktor wat nog redelik onbekend in Suid-Afrika is. Hy toon aan dat die swart middestand in Afrika die taal van die voormalige koloniale heersers kies omdat dit aan hulle en hul kinders 'n beter kans gee om die soort werk te kry wat toegang tot die middelstand verleen, al werk hierdie keuse teen die armes se belange. Gewoonlik brandmerk die elite die tale wat die armes praat as struikelblokke vir vooruitgang en ontwikkeling.

Wêreldwyd is die tendens dat die kleiner taal onder ernstige druk kom waar dit in 'n skool of universiteit saam met 'n wêreldtaal gebruik word onder 'n beleid van parallel- of dubbelmediumonderrig. Soms word die opmerking gemaak dat Afrikaans voor 1994 in bekende skole soos Grey-Kollege in Bloemfontein en Paul Roos-Gimnasium op Stellenbosch min skade gely het waar dit saam met Engels in parallelmediumonderrig gebruik is. Die belangrike verskil is egter dat Afrikaans voor 1994 nog sterk gestaan het as openbare taal en gerugsteun is deur wetgewing wat

deur 'n simpatieke regering toegepas is. Parallel- en dubbelmedium-onderrig raak veral gevaarlik waar die regering versuim om taalwetgewing deur te voer en waar daar by die skoolhoof, rektor of prinsipaal van 'n instelling geen wil bestaan om die kleiner taal te beskerm nie.

Met verwysing na taalverskuiwing in België, Kanada en die Sowjetunie word die volgende waarskuwing deur Laponce (1987:170) gerig:

"A bilingual school and university system generally has only the appearance of equality. Even when it is balanced at the level of courses it is in fact unbalanced in favour of the dominant language, which dominates the environment outside the school. Bilingualism in education is thus generally a bilingualism of transition, which in the long run facilitates linguistic assimilation..."

Hoe kan die minderheid hul taal verdedig?

In David and Maya Bradley se *Language endangerment and language maintenance* maak Wurm (2002:15) die volgende gevolgtrekking: "One of the most important factors for the maintenance and reinvigoration of a threatened language is the attitude of speakers towards their own language and the importance they attach to it as a major symbol of their identity." As die lede van 'n klein taalgemeenskap vrywillig en toenemend by voorkeur 'n dominante of "prestige"-taal gebruik en hierdie gedrag aan hul kinders oordra, is die agteruitgang van die klein taal onomkeerbaar. Volgens Dixon (1997) is dit die kinders wat die keuse maak. Waar twee tale in 'n streek gepraat word, neig hulle om die lingua franca bo hul tradisionele taal te kies.

Die proses van taalverskuiwing onder Afrikaanssprekendes het voor 1994 begin. Van der Berg (2003) het die volgende bevind: "A comparison of 1970 and 1996 census data shows that for an age cohort born in a particular year, there was a significant shift away from Afrikaans: for whites 1.7 percentage points, and for coloureds a massive 7.4 percentage points."

Na 1994 was dit gou duidelik dat die regering in Suid-Afrika Engels nie net as die lingua franca wou vestig nie, maar ook as die prestigetaal. Daar

is toegelaat dat staatsdepartemente en openbare korporasies slegs Engels gebruik. Al die uitsprake van die Pan-Suid-Afrikaanse Taalraad dat dié optrede ongrondwetlik is, is geïgnoreer. Selfs in die Wes-Kaap word die polisie verplig om Engels as interne kommunikasietaal te gebruik. Die regering laat ook toe dat Afrikaans en ander Afrikatale op ander maniere ondermyn word, byvoorbeeld die uitsaaiwese. Afrikaans kry veel minder as tien persent van die tyd op televisie, alhoewel 25 persent van die mense wat hul lisensiegeld betaal Afrikaans as huistaal het.

Die regering het gou na die bewindsoorname druk op Afrikaans-enkelmediuminstellings uitgeoefen om na parallel- of dubbelmedium oor te skakel. Dit neem die standpunt in dat die Afrikaanse kultuurgroep en Afrikaans niks verloor wanneer 'n stroom Engelse klasse langs die Afrikaanse stroom ingevoer word nie. Die huidige Minister van Onderwys voer aan dat die departement van geen geval weet waar die oorskakeling van 'n skool na dubbel- of parallelmedium gelei het tot die verengelsing van 'n skool nie. Soos hieronder sal blyk, het dertig Afrikaanse skole tussen 1993 en 2003 heeltemal verengels. Oor die langer termyn sal dit ongetwyfeld baie meer wees. Ook oor die korttermyn gaan iets belangrik verlore. Regter W. Thring (2005:25-26) het hierdie saak treffend verwoord in die Mikro-hofsak in Kuilsrivier waar die onderwysdepartement Engelse klasse probeer afdwing het:

"It is contended...that the applicants will suffer no prejudice because pupils at the school who have chosen to be taught in Afrikaans may continue to receive their tuition in that language. I disagree. Where the governing body of a school has elected to have a single language as its medium of instruction, the introduction of a second language of tuition must inevitably have a profound influence on the modus vivendi, the customs, traditions and almost every aspect of the atmosphere which pervades the school ... The list is almost endless. I am not suggesting that any of these things are undesirable in themselves; I have no doubt that many parallel and dual-medium schools function perfectly satisfactorily in such a bilingual milieu: however, I do say that these aspects will, of necessity, be very different in a dual or parallel-medium school from what they are in a single-medium school."

Vir ouers van die kinders in die Mikro-skool voeg hierdie aspekte genoeg waarde toe om 'n aansienlike bedrag as skoolgeld te betaal. Baie ouers besef dat die formele doelwitte en strukture in die onderwys dikwels minder deurslaggewend is in die vorming van leerders as die informele faktore. Die skoolkultuur en die sogenaamde “verborge” kurrikulum (die organisasiepatrone en kommunikasiekodes van 'n skool) het die sterkste uitwerking op die prestasies van leerders: juis daarom is die “reputasies” van skole so belangrik. By goeie skole word daar dus alles in die stryd gewerp om die skool se “naam” te beskerm. In hierdie proses word by uitnemende skole sterk norme gevorm, wat uiteindelik die belangrikste onderskeid tussen swak en goeie instellings verteenwoordig.

Die Opname

Om die moontlikheid van taalverskuiwing in die geval van Afrikaans te ondersoek, het die outeurs van hierdie verslag in Februarie en Maart 2004 'n landswye opname laat doen met veldwerk deur die firma Markdata.¹ Die primêre doel was om onder ouers van alle bevolkingsgroepe houdings oor die gehalte van onderwys en die waarde van moedertaal-onderwys te toets. Die steekproef is 'n gestratifiseerde ewekansige seleksie van 2 250 huishoudings dwarsoor die land, van groot stede tot in die diepste landelike uithoeke. Twee vrae het as riglyne vir die ontleding gedien:

- Word daar aan die redelike verwagtinge van ouers in die voorsiening van onderwys voldoen?
- In watter mate hou die beleid, en in die besonder die beleid ten opsigte van die voertaal, rekening met die wense van die ouers en gemeenskappe aangaande die vestiging van taal- en kulturele identiteite?

Ouers en die onderwysstelsel

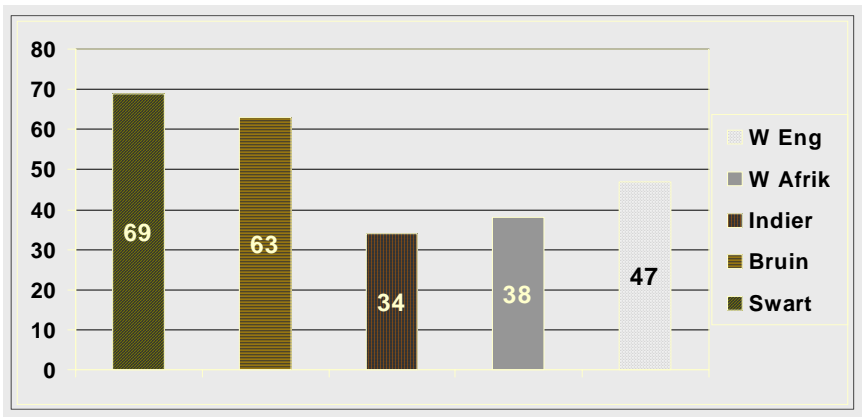
In die debat in die media oor Afrikaans as openbare taal en oor Afrikaanse skole word die standpunt soms gehuldig dat ontevredenheid onder die Afrikaners oor die onderwys hoofsaaklik gesien moet word as simptome van hul magsverlies gedurende die eerste helfte van die 1990's.

¹ Volledige verslag en tegniese uiteensetting van die opname kan verkry word van fak@mweb.co.za

Daar word nooit empiriese getuienis aangevoer om hierdie stelling te probeer staaf nie. Die uitspraak is gebaseer op sekere stereotipes van die Afrikaners. Die opname hierbo genoem, het getoon dat ontevredenheid met die onderwysstelsel veel meer kompleks is.

Ter aanvang is gevra hoe tevrede of ontevrede ouers met die huidige onderwysbestel in die land is. Die volgende response is ontvang.

Figuur 1: Vlakke van tevredenheid met onderwys

Oorhoofs gesien lyk die resultaat positief. Ongeveer 65 persent van alle ouers verklaar dat hulle óf baie tevrede (40 persent) óf minstens tevrede (25 persent) met die onderwys is soos wat dit op die oomblik aangebied word. Hierdie syfer wys egter na 'n gekwalifiseerde tevredenheid en dit lig nie die groot verskille oor die onderwys onder verskillende gemeenskappe uit nie.

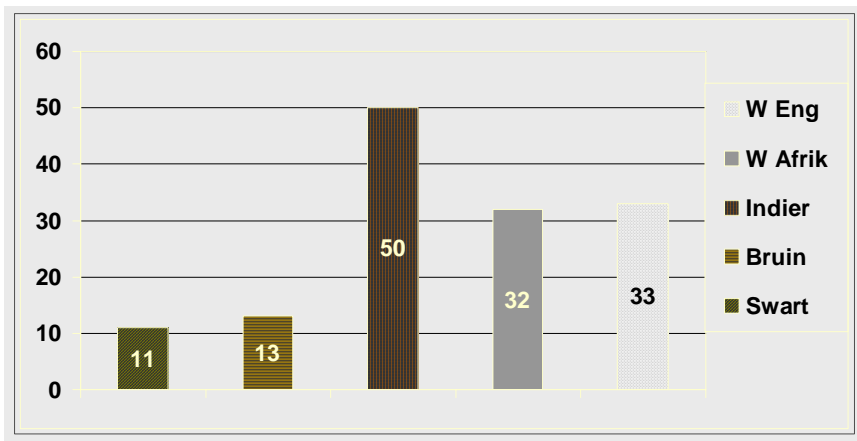
Die grootste mate van tevredenheid kom by swart ouers, en in die besonder onder swak opgeleide ouers, werkloses en blouboordjiewerkers in die groot stede en die mense in die landelike stamgebiede voor. Hul waarneming is dat die onderwys verbeter het sedert die einde van die era van apartheid, dat kinders beter vaar en goeie resultate behaal en ook meer gemotiveerd is, terwyl toerusting en geriewe ook aan die verbeter is. Dit is die meer suksesvolle werkers, die witboordjiewerkers en die vaste werkers in die formele sektor wat ontevrede is. Die meeste ontevredenheid kom voor onder ouers wie se kinders se opleiding getoets sal word in die mededingende arbeidsmark in die formele sektor.

Onder bruinmense, van wie slegs 36% ontevrede met die onderwys is, is die jonger geslag tevrede maar die ouer mense is geneig om baie minder tevrede te wees. Net soos by die swart ouers is die ekonomies nie-aktiewe mense minder ontevrede as die werkendes. Professionele en witboordjiewerkers is baie ontevrede.

Uit figuur 1 blyk dit dat 'n duidelike meerderheid van Indiër- en blanke ouers ontevrede is met die beleid en verskaffing van onderwys. Die hoogste vlak van ontevredenheid is by Indiër-ouers gevind en die tweede hoogste vlak by wit Afrikaanse ouers.

Hierdie patrone is nog meer treffend indien die aandag gevestig word op die mense wat baie ontevrede is. Figuur 2 toon die persentasie mense in die ondersoekgroepe aan wat baie ontevrede is.

Figuur 2: Vlakke van ontevredenheid

Uit figuur 2 blyk dit dat meer as 'n derde van wit ouers baie ontevrede is maar dat 'n verbasende helfte van Indiër-ouers baie ontevrede blyk te wees.

Waaroor is die ouers ontevrede? Oor die algemeen is die blanke en Indiër-ouers baie ontevrede met Uitkomsgebaseerde Onderwys en die veranderings in leerplanne en regulasies. Indiër-ouers wie se kinders in staatskole is, is die mees ontevrede van alle ouers. 'n Belangrike rede hiervoor is dat Indiër-ouers veral gedurende die laaste dekade of twee van die apartheidsera baie tyd en energie aan die opbou van hul skole

bestee het. Die kwaliteit van hierdie skole het verbeter tot waar hulle persentasiegewyse amper ingehaal het op die agterstand in vergelyking met die eertydse blanke skole. Vandag is hierdie skole egter in 'n buffersone tussen die swart en hoofsaaklik wit woongebiede. Groot getalle swart leerders het daarheen gestroom en nuwe onderwysers is ook aangestel. Die skole wat gedurende die voor-1994-era deur die ouers ondersteun is, is klaarblyklik deur die tempo van verandering ontwig.

Indiër-ouers vertolk nie die probleem in rasseterme nie. Hulle sien hul kinders in 'n posisie waar hulle blootgestel word aan ernstige sosio-ekonomiese probleme en ook aan leerders wat heeltemal verskillende lewenstyle het en groot probleme ondervind om in hul tweede taal te leer. Die spoed van verandering het die skole wat die ouers gedurende die voor-1994 era ondersteun het, ontwig.

Beduidende verskille kom binne die blanke groep voor. In tabel 1 word die resultate ten opsigte van wit ouers gegee. (Afrikaanssprekende ouers sal later in meer detail ontleed word).

Daar is groot verskille in die vlakke van tevredenheid ten opsigte van skoolsoorte. Onder Engelssprekende blankes is daar 'n 41% tevredenheidsvlak ten opsigte van openbare Engelsmediumskole en 43% ten opsigte van privaat skole. Afrikaners en Indiërs wie se kinders openbare skole bywoon, is hoogs ontevrede.

Die volgende persentasies van wit Afrikaanssprekendes is tevrede met die onderwys in die aangeduide skoolsoorte:

■ Afrikaansmedium openbaar:	24%
■ Engelsmedium openbaar:	63%
■ Parallelmedium:	55%

Tabel 1: 'n Subgroep van ontevrede ouers: wit ouers

Subgroep	Ontevredenheidsvlak: Matig en baie ontevrede saam
Alle wit ouers	58%
Manlik	67%
Vroulik	51%
Afrikaans	64%
Engels	53%
16-17 jaar (nog in opleiding)	24%
18-24 jaar	45%
35 jaar plus	69%
Hoogste LSM (lewenstandaard)	62%
Tersiêre opleiding	68%
Werkloos en nie ekonomies aktief	49%
Werk in formele sektor	67%
Professioneel	71%
Witboordjiewerk	64%
Ander werk	68%
Metrogebiede	66%
Dorpe en landelik	56%
R16600 pm plus (Huishoudelike inkomste)	55%
Onder R16600 pm	63%
DA ondersteuners	75%
Onafhanklike Demokrate	63%
Ander partye (te klein om apart te gee)	45%

Afrikaanse ouers plaas 'n hoë premie op moedertaalonderwys, maar slegs 'n kwart van die Afrikaanse ouers is tevrede met die Afrikaansmediumskole wat hul kinders bywoon. Onder Afrikaners wat hul kinders in parallelmedium- of Engelsmediumskole het, is daar beduidend groter tevredeheid – onderskeidelik 55% en 63% is met die skole tevrede. Iets stel die ouers met kinders in Afrikaansmediumskole diep teleur en alhoewel hulle wel redes daarvoor aanvoer, is die redes na die mening van die outeurs nie oortuigend nie.

Wit Afrikaanssprekendes het die volgende klagtes oor die onderwys in die algemeen: swak dissipline, bemoeiing van die regering met skole, oorvol klasse, dalende standaarde, bekostigbaarheid, godsdiensbeleid, rass spanning en werksgeleenthede vir skoolverlaters. Daar is beduidende verskille tussen wit Afrikaanse en wit Engelssprekende ouers. Wit Afrikaanssprekendes het 'n onderwyskultuur gefokus op staatskole wat hulle minder toegeeflik maak oor die onlangse veranderings in hul skole. Hoewel daar bekommernisse oor rasse-verhoudinge op skole bestaan, is dit nie onder die meer prominente redes vir ontevredenheid nie. Die vlakke van ontevredenheid is heelwat laer in die geval van Engelstalige skole.

Die bevindinge is nietemin kommerwekkend, veral omdat dit op 'n vertrouensverlies ten opsigte van Afrikaanse skole dui, om redes wat die ouers self nie behoorlik verstaan nie. Afrikaanse ouers stel wel baie hoë eise aan hul skole. Dit is moontlik dat die kontras tussen die huidige Afrikaanse skole en die homogene, goed georganiseerde en gemotiveerde enkelmedium wit Afrikaanse skole van ouds Afrikaanse ouers ontevrede laat voel met die huidige stand van hul kinders se onderwys. Daar kan nie sonder meer aangeneem word dat ouers teen enkelmediumskole as sodanig gekant is nie.

Daar mag ook ander redes wees waarom Afrikaanse ouers meer krities is oor Afrikaanse staatskole as Engelse ouers oor Engelse staatskole. 'n Moontlikheid is dat die Afrikaanse skole op die platteland en in klein dorpe meer ingrypend geraak is. Die snelle toevloei van bruin en swart leerders het die handhawing van die Afrikaanse kultuur en taal bemoeilik of verhinder en het ook 'n groter impak op die beskikbare hulpbronne gehad as in die geval van die stadskole. In Engelse stadskole het die proses van integrasie vroeër begin en meer geleidelik plaasgevind. Hierdie skole is voller as die Afrikaanse skole en hoef daarom minder nuwe leerders te akkommodeer.

Skoolbywoning van wit Afrikaanssprekendes

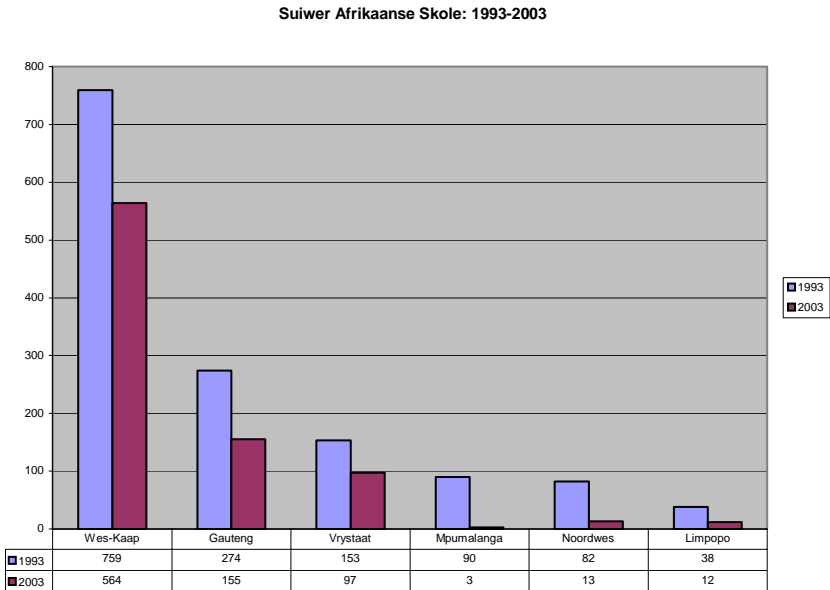
As deel van ons ondersoek oor die huidige stand van Afrikaans in skole kon die outeurs van hierdie artikel steun op 'n verslag van 'n span onder leiding van Du Plessis (2004) oor die patroon van verengelsing in Afrikaanse skole in Wes-Kaap, Gauteng, Vrystaat Mpumalanga, Noord-

wes en Limpopo gedurende die dekade 1993-2003. Die gevolgtrekkings van die Du-Plessis-verslag word woordeliks aangehaal.

- Van die 1 396 skole wat in 1993 suiwer Afrikaans was en wat in die ondersoek betrek is, is slegs sowat 59,6% (839) nog steeds suiwer Afrikaans. Die oorgrootte meerderheid van die skole is in die Wes-Kaap geleë. Indien dit nie vir die Wes-Kaap was nie, sou die persentasie beduidend swakker gewees het.
- Die afname van Afrikaanse kinders in skole wat in 1993 eenduidig Afrikaans was, beteken nie dat daar 'n beduidende afname aan Afrikaanse kinders op skool is nie. Die leerlingtal van die suiwer Afrikaanse skole van 1993 het met 8,8% toegeneem na 2003 en Afrikaanse leerders se getalle het terselfdertyd met 7,6% afgeneem. Afrikaanse kinders maak nou 84,8% van leerders uit aan skole wat in 1993 100% Afrikaans was. Die sowat 59 000 Afrikaanse kinders wat uit die “stelsel verdwyn het”, vind waarskynlik hul weg na Engelse of privaatskole.
- Dit is belangrik om daarop te let dat die totale getal Afrikaanse kinders op skool nagenoeg 1,2 miljoen was, volgens die 2001 sensus. Met 'n wit aanwas van 0,9% en 'n bruin aanwas van 1,9% volgens Statistiek SA se projeksies kan ons verwag dat die aantal Afrikaanse kinders op skool minstens nie in die periode na 2013 betekenisvol sal krimp nie, al word die persentasie Afrikaanssprekendes tot die bevolking as geheel kleiner as gevolg van die groter tempo in aanwas onder die swart bevolking. Ons kan dus verwag dat daar in 2013 steeds bykans 1,2 miljoen Afrikaanse leerders op skool sal wees. Waarop hierdie navorsing nie die antwoord gee nie, is of daar wel genoeg onderwysers sal wees om deur medium van Afrikaans onderrig te gee.
- Waarskynlik is die belangrikste vraag of Afrikaanse ouers en kinders die begeerte en die wilskrag het om Afrikaanse skole te bly ondersteun. Die kinders is daar.

Du Plessis (2004) se verslag bevat die volgende grafiek en tabel om die verskuiwing weg van suiwer Afrikaanse skole tussen 1993 en 2003 te illustreer

Figuur 3: Suiwer Afrikaanse skole, 1993-2003

Tabel 2 toon aan hoeveel skole in die tydperk 1993 tot 2003 verander het na dubbelmedium- en parallelmedium-onderwys of totaal verengels het:

Tabel 2: Wit Afrikaanssprekendes in verskillende skole

	Dubbelmedium	Parallelmedium	Verengels
Wes-Kaap	62	133	0
Gauteng	28	78	13
Vrystaat	34	14	8
Mpumalanga	13	71	3
Noordwes	12	52	5
Limpopo	1	29	1
Totaal	150	377	30

Bron: Du Plessis (2004)

Hierdie onderhawige meningsopname stem grootliks ooreen met die Du Plessis-verslag wat skoolbywoning landswyd betref. Die menings-

opname het ook ingegaan op die soort skole wat die kinders van alle groepe bywoon. Wat die eerste opval, is dat meer as 'n derde van die wit Engelssprekende kinders privaat skole bywoon, teenoor 'n kwart van die Indiërs.

Wat die wit Afrikaanssprekendes betref, blyk die volgende:

Net meer as 60 persent wit Afrikaanse kinders woon enkelmedium-Afrikaanse skole by

- 24 persent is in parallelmediumstaatskole
- 14 persent is in Engelsmediumstaat- en privaat skole.

Tabel 3: Soort skole wat kinders bywoon

Soort	Swart	Bruin	Indiër	W.Afr	W.Eng
Reg. Eng	31%	23%	69%	7%	53%
Reg. Afr	1%	37%	-	62%	4%
Reg. Ander	33%	7%	-	-	1%
Reg. Parallel	30%	26%	8%	24%	7%
Privaat	5%	6%	23%	7%	35%

Ouers se persepsies oor moedertaalonderrig

Van die ouers is die volgende response ontvang toe hulle gevra is oor die waarde van moedertaalonderrig.

Tabel 4: Belangrikheid van moedertaalonderrig

Hoe belangrik	Swart	Bruin	Indiër	W.Afr	W.Eng
Baie	61%	73%	61%	80%	66%
Taamluk	21%	18%	33%	7%	27%
Nie eintlik nie	10%	9%	4%	8%	6%
Nie belangrik	8%	-	2%	5%	1%

Tagtig persent van die wit Afrikaanssprekendes beskou moedertaalonderrig as baie belangrik en 'n verdere 7 persent as taamluk belangrik. Waarom beskou ouers moedertaalonderrig as belangrik? Tabel 5 gee die response.

Tabel 5: Redes waarom moedertaalonderrig as belangrik beskou word

Redes	Swart	Bruin	Indiër	W.Afr	W.Eng
Kultuur en erfenis	54%	32%	79%	46%	51%
Etniese identiteit	6%	12%	2%	11%	2%
Opvoedkundige Voordeel	15%	30%	10%	30%	30%
Beter selfuitdrukking	-	5%	-	2%	4%
Kan met eie mense kommunikeer	3%	5%	2%	2%	3%
Werkseleenthede	7%	6%	1%	5%	2%
Leer ander tale					
Kommunikeer beter met ander	2%	2%	-	2%	-
Engels internasionaal	2%	3%	1%	-	-

Dit blyk dat 46 persent van die wit Afrikaanssprekendes die faktor van kultuur en erfenis die grootste gewig gegee het. As die faktor van etniese identiteit bygereken word, kom dit op net meer as die helfte te staan. Dit is laag vergeleke met die Indiër-ouers van wie meer as 80 persent hierdie faktore hoog aanslaan en dit is nie veel hoër nie as die persentasie Engelssprekende ouers wie se taal en etniese identiteit nie onder druk is nie.

Dit wys hoe belangrik die Indiese ervaring voor 1994 was toe hulle sonder staatsteun die etniese kultuur van hul skole bewaar het. Christelik-nasionale onderwys het die wit Afrikaanssprekendes lank gemobiliseer gehou, maar dit is nie meer in dieselfde mate die geval nie.

Aan die ander kant toon die volgende tabel aan dat net minder as 60 persent van hierdie groep sterk optrede sal oorweeg as taal en etniese identiteit uit die skole geskuif word. Die persentasie is wel laer as in die geval van die Indiër-ouers maar die gevoelens mag dalk net so intens wees.

Daar is ook getoets wat die reaksie sal wees indien kinders nie moedertaalonderrig ontvang nie. Tabel 6 gee die response.

Tabel 6: Reaksie op gebrek aan moedertaalonderrig

Reaksie	Swart	Bruin	Indiër	W.Afr	W.Eng
Betaal dubbel	4%	5%	2%	3%	3%
1/3 meer	3%	6%	8%	4%	8%
Regverdig dit nie	56%	66%	9%	23%	27%
Sterk optrede	37%	22%	82%	58%	59%

Die mees intense reaksies kom weer van Indiërs, en alhoewel hulle nie beduidend meer as ander groepe bereid sou wees om meer te betaal nie, is hulle die fermste oor sterk aksie om die eie kultuur te beskerm. Wit Afrikaanssprekendes is nie, soos verwag kan word, beduidend meer intens oor die saak as wit Engelssprekendes nie. In laasgenoemde se geval is daar immers geen rede om intens te wees nie, gegee die baie veilige en sterkerwordende posisie van Engels in Suid-Afrika. Daar kan maar net gespekuleer word dat die gebrek aan intensiteit aan die kant van wit Afrikaanssprekendes te doen het met hul vrees vir politieke etikette soos rassisme en konserwatisme.

Die intense reaksie van die kant van Indiër-ouers oor kultuur- en erfenis-kwessies in die onderwys, is waarskynlik daaraan toe te skryf dat hul skole onder druk geplaas is deur 'n toestroming van isiZulusprekende leerders. Die reaksies is wel intens, maar baie min mense sal geldelike opofferings maak vir die behoud van moedertaalonderrig.

Daar was ook 'n oop vraag oor reaksies op die toenemende gebruik van Engels in staatskole. Die vraag is slegs op nie-Engelssprekendes van toepassing. Tabel 7 verskaf die reaksie.

Tabel 7: Reaksie op die toenemende gebruik van Engels (oop vraag)

Reaksie	Swart	Bruin	W.Afrikaans
Prakties	16%	20%	9%
In kind se belang	39%	40%	17%
Eenheid	36%	22%	9%
Almal verstaan	-	4%	-
Ondermyn kultuur	5%	11%	48%
Protes daarteen	4%	1%	17%

Ongeveer die helfte van die wit Afrikaanssprekendes sien dit as 'n ondermyning van hul kultuur, maar net 17% voel dat protes daarteen aangeteken behoort te word. Onder die swart en bruin groepe is die mening baie sterk dat die gebruik van Engels in die kind se belang is, of sou wees.

Wit Afrikaanse ouers is nie op hierdie tydstip uitermate bekommerd oor die kwyning van moedertaalonderrig nie. Die kompleksiteit van hul houding oor moedertaalonderwys blyk uit die volgende reaksies. 'n Stewige 87% beskou moedertaalonderrig *abstrak* as belangrik of baie belangrik, maar net 7% is bereid om ekstra vir moedertaalonderrig te betaal as dit nie beskikbaar is nie, en 'n volle 35% het nie beswaar teen die toenemende gebruik van Engels op skool nie. Terselfdertyd sal slegs 19% van die Afrikanerouers ontevrede wees as die regering toenemend parallelmediumonderwys by Afrikaanse skole wil instel, maar 59% sal sterk optrede steun as Afrikaanse moedertaalonderrig nie meer beskikbaar is nie.

Die rede vir hierdie teenstrydigheid is waarskynlik die feit dat Afrikaanse ouers nie besef hoe maklik Engels onder dubbel- en parallel-mediumonderwys al sterker sal word nie, totdat Afrikaans uiteindelik die junior onderrigtaal sal word en net sal oorleef omdat dit geduld word. Die proses van taalverskuiwing is dramaties aangetoon in die geval van universiteite soos die Universiteit van Wes-Kaap en RAU (nou die Universiteit van Johannesburg). Daar is 'n wesenlike gevaar dat namate groter getalle nie-Afrikaanssprekende leerders toeneem en op onderrig in Engels aandring, Afrikaans as voertaal vinnig gemarginaliseer sal word en uiteindelik sal verdwyn.

Afrikaanse response: 'n Vooruitbeskouing

Die response van die Afrikaanssprekende gemeenskap was tot dusver traag. Die faktore wat hiervoor verantwoordelik is, sluit in:

- 'n Vertrouenskrisis, wat vermoedelik verband hou met magsverlies, skuldgevoelens oor apartheid, 'n leiersvakuum en die rol van die Afrikaanse media wat, anders as in ander krisistye, aanvanklik loutwarm in sy ondersteuning was.

- Die vrees dat enige protes teen die regering se onderwysbeleid gebrandmerk sal word as rassisme en teenstand teen die dominante ideologie van transformasie.
- 'n Gevoel van gelatenheid wat spruit uit die persepsie dat die regering al die wapens in sy hande het en dat die magte van globalisering en verengelsing op globale skaal onstuitbaar is.
- Die gevoel dat 'n beheersing van Engels noodsaaklik is in die arbeidsmark.

Aan die ander kant funksioneer baie Afrikaanse skole nog goed. Daar is nog steeds goed gekwalifiseerde Afrikaanse onderwysers in die Afrikaanse skole. Solank as wat hierdie Afrikaanse onderwysers in staat is om Afrikaans as taal, die kultuur en dissipline te handhaaf, sal daar nie besondere kommer onder ouers oor die kwyning van moedertaal-onderrig wees nie. Ouers is tans geneig om die invoer van Engels-mediumklasse in 'n Afrikaanse skool as 'n aanwins eerder as 'n bedreiging te sien. Indien dit egter sou gebeur dat die personeel "getransformeer" word en dat saam daarmee Afrikaans gemarginaliseer word, sal daar 'n groot styging in die vlakke van kommer en ontevredenheid plaasvind, soortgelyk as dié wat ons tans onder Indiërouers sien. Dit kan dan egter te laat vir effektiewe protes wees.

Dit is 'n kwessie waar die leiersgroep van die onderskeie minderhede standpunt moet inneem, veral in die lig van die feit dat die mense op grondvlak nie altyd voldoende kennis dra van die prosesse waardeur 'n kleiner taal soos Afrikaans uitgedruk en later heeltemal in 'n skool of 'n universiteit vervang kan word nie.

Die wyse waarop hierdie krisis nou gehanteer word, sal bepaal of Afrikaans as taal van opleiding, opvoeding, hoë akademiese diskoers en openbare kommunikasie sal bly voortbestaan.

Die behoefte aan onderwysers

Dit is duidelik dat een van die grootste enkele probleme van Afrikaansmedium skole die gebrek aan rekrute vir opleiding as onderwysers sal wees. Studies deur H. Davies ten opsigte van die noordelike provinsies dui aan dat die tekort binne die afsienbare toekoms tot ongeveer 70 persent van die aanvraag gaan styg. Net drie van die

benodigde tien onderwysers vir die personeel wat onderrig deur medium van Afrikaans oor vyf tot sewe jaar nodig gaan hê, word tans gelewer. Behalwe die provinsiale administrasie van die Wes-Kaap beplan geen provinsie vir die toekomstige behoefte aan onderwysers vir Afrikaansmedium klasse nie.

Daar is die verdere probleem dat onderwys as loopbaan nie gewild is nie. Uit die meningsopname blyk dit dat ouers die volgende as die vernaamste redes vir die ongewildheid van onderwys as loopbaan sien:

- Die persepsie van 'n ooraanbod (39%)
- Salarisse (21%).

Die getal skoolverlaters met genoegsame bevoegdhede en kwalifikasies om onderrig in wiskunde en wetenskap te gee, sal waarskynlik nie langs die gewone kanale beskikbaar raak nie. Hulle sal winsgewender loopbane kan kies. Daar sal dus steeds 'n tekort aan kwaliteit onderwysers wees, spesifiek in die bogenoemde vlakke of leerareas. Die probleme kan aansienlik vererger as die beheerde se magte drasties ingekort word en die ou Model C-skole verder "getransformeer" word. Indien oplossings nie gevind word nie, sal die knap Afrikaanse leerders wie se ouers dit kan bekostig waarskynlik in groot getalle na Engelstalige privaatskole gaan. Dit kan in baie gevalle die nekslag beteken vir daardie skole wat nog gehalteonderwys in al die vakke lewer.

Slot: Ad hoc-voorstelle

Afrikaans in die onderwys staan ongetwyfeld voor groot uitdagings en groot krisis. Die hantering daarvan sal vernuf vereis. Afrikaanssprekende ouers moet aandrang op hul regte, maar moet terselfdertyd besef dat Afrikaanse onderwys slegs kan gedy binne die raamwerk van 'n doeltreffende onderwysstelsel wat aan die behoeftes van alle skoliere voldoen. Die ou Model C-skole sal nooit as eilandjies kan funksioneer nie. Daar moet 'n sekretariaat van afgetrede onderwysbeplanners en regsgeleerdes in die lewe geroep word om:

- 'n Gekoördineerde poging van stapel te stuur om die bestaande en verwagte gebrek aan onderwysers vir wiskunde, wetenskap en tale na te vors en aansporings te ontwikkel vir leerlingonderwysers in dié vakke.

- Konsep-onderwyswetgewing en onderwyspraktyke noukeurig na te vors, vroegtydig te waarsku teen wetsontwerpe en regulasies wat inbreuk maak op bestuursoutonomie en aanbevelings te doen vir geregtelike optrede.
- Modelle te ontwikkel om, waar parallelmediumskole 'n voldonge feit is, 'n voertaalbeleid te volg wat 'n verrykende taalmilieu tot gevolg het.
- Voorlopig te beplan vir die stigting van privaat skole indien die beplande onderwyswetgewing die outonomie van beheerrade vernietig.
- leerstof vir skaars vakke, maar ook vir “kultuurvakke” soos Geskiedenis te ontwikkel; die uitdaging moet wees om ook oorspronklike materiaal beskikbaar te stel.
- Te begin met die identifisering van 'n nuwe eksaminerings-meganisme. Die finale meganisme is internasionaal-geykte toetse.
- 'n Drukgroep te vorm om die regering te oortuig van die wenslikheid (vir kinders van alle gemeenskappe) van optimale bestuursoutonomie in staatskole.
- Die besture van universiteite te oorreed om fondse beskikbaar te stel vir navorsing oor die vraag na Afrikaansmediumonderwysers.
- Nouer samewerking te bevorder met onderwysdepartemente om vroegtydig tekorte en oplossings te identifiseer.

Slegs doelgerigte en innoverende aksies sal verseker dat Afrikaans, en ook die Afrikatale, as moedertale en onderrigtale, die groot uitdagings waarvoor dit staan, die hoof kan bied.

Bibliografie

- African National Congress. 2005. *ANC Today, Newsletter*, 29 July-4 August, 2005.
- Chrystal, D. 2000. *Language death*. Cambridge University Press.
- Dixon, R.M.W. 1997. *The rise and fall of languages*. Cambridge University Press, 1997.
- Du Plessis, B. 2004. Beknopte verslag van verengelsing in Afrikaanse skole in Wes-Kaap, Gauteng, Vrystaat Mpumalanga, Noordwes en Limpopo, 1993 – 2003. Referaat gelewer by 'n onderwyskonferensie aan die Universiteit van Wes-Kaap.
- Laitin, D. 1992. *Language repertoires and state construction in Africa*. Cambridge University Press.

- Laponce, J.A. 1987. *Languages and territories*. University of Toronto Press.
- Ostler, N. 2005 *Empires of the world: a language history of the world*. London: Harper Collins, 2005.
- Thring, W. 2005. Uitspraak in saak 332/2005, Mikro skool vs Minister van Onderwys, Hooggeregshof van Suid-Afrika, Kaapse Afdeling.
- Van der Berg, S. 2003. Taalverskuiwing in Afrikaans: 'n ontleding van die sensusdata", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 43, 3.
- Wurm, S. 2002. Strategies for language maintenance and revival. In David Bradley & Maya Bradley (eds.). *Language endangerment and language maintenance*. London: Routledge Curzon.

BYLAE DRIE

Dié laaste bylae bevat korrepondensie tussen een van die skrywers en twee bekende navorsers wat oor die prosesse van taalverwerwing en taalverplasing werk. Die een is Jean Laponce, skrywer van *Languages and Territories*, wat 'n standaardwerk oor taalverplasing is. In die literatuur word daar dikwels gepraat van Laponce's "Iron Law of Language Displacement". Die ander akademikus is Collena Blanckenberg, wat tot verlede jaar hoof was van die Eenheid vir Afrikaans in die US Taal-sentrum. Sy was vir tien jaar lank betrokke om studente wat nie goed Afrikaans magtig is nie, te help om die vereiste vlak van vaardigheid te bereik. Laponce en Blanckenberg lewer altwee kommentaar oor die uitwerking wat die US se sogenaamde T-opsie op die posisie van Afrikaans sal hê.

Korrespondensie:

1. *Giliomee-Laponce, 09/05/2006*

The University of Stellenbosch language of instruction policy in the Faculty of Arts comes down to this:

All the courses from the first year to the final year are taught bilingually (Afrikaans and English) and the languages have to be used on a 50-50 basis.

The administration has not conducted any surveys to establish whether the lecturers stick to this policy and use, say, a 70-30 ratio, for English and Afrikaans (it is never the other way round.) The Faculty of Arts also does not require studente to become proficient in Afrikaans. This appears from the figures for 2005.

The total number enrolled in faculty: 838

The number who wrote the language proficiency test: 608

The number whose first language is not Afrikaans: 352

The number of students who were told that their language proficiency constituted such a risk that they ought to enrol for courses that would bring their proficiency up to the required level : 235

The number actually who enrolled for the course: 24

My question is: What do you expect will happen to Afrikaans in the faculty as language of instruction and in general on campus?

2. *Laponce-Giliomee, 10/05/2006*

I assume from your answer that what you call a 'class' is what we call a 'course' typically taught by a single instructor. If the instructor shifts from one language to the other, how could those who are not bilingual understand? In that case the beneficiaries would not be those who understand only English. But it may also mean that the oral lecture will then lose importance, that the student will not come to class and will rely solely on textbooks to prepare the final exam (as was and must still be the case when I studied in the faculty of Law in France). In that situation, in your case, the language of the textbook will be the beneficiary. Am I still missing something of what appears to me a wild proposal. Keep me posted. I am intrigued

3. *Laponce-Giliomee, 12/05/2006*

Thanks for the clarification. It confirms what I resisted believing. The system is absurd. If it is applied rigorously the non- or poor bilinguals will be at a disadvantage and will fail the exams: the very students one wants to help, those who have not mastered Afrikaans. Or, as I guessed in my previous email: either the oral lecture is of no great importance or the essential is covered in what is spoken in English and then, as you rightly predict, the system is to the eventual advantage of English, Afrikaans being retained as a mere decoration.

4. *Giliomee-Blanckenberg, 14/05/2006*

Kyk asb na die korrespondensie hier onder. Jean Laponce hier onder is my groot guru

5. *Blanckenberg-Giliomee, 14/05/2006*

Dankie vir die insae in hierdie korrespondensie.

Ek stem natuurlik volkome saam met jou guru. Ek stel net vinnig vir jou my redes – soos gesien vanuit 'n taaalonderrigperspektief van iemand wat jarelank met moedertaal- en niemoedertaalstudente gewerk het:

Die T-opsie as lesingtaal kan slegs slaag as die studentegehoor in elk geval tweetalig is, want dan maak dit nie saak of daar (in ons geval) Afrikaans of Engels gepraat word nie. Dit maak dan ook nie saak as die wonderbalans van 50-50 nie deurgaans rigied gehandhaaf word nie, want almal verstaan mos albei tale. En as die dosent byvoorbeeld in die oop gesprek met studente die gedagtegang van 'n Afrikaanssprekende student verder voer in Afrikaans in die hitte van die oomblik – juis omdat die gespreksonderwerp op daardie oomblik so boeiend is dat hy nie eers dink aan die medium waarin hy daaroor praat nie – dan verloor geen student in die proses iets van die impak van die kommunikasie nie. DIT IS DIE IDEEAL VAN ENIGE STIMULERENDE LESING – NAAMLIK DIE OORDRA EN UITRUIL VAN BOEIENDE VAKINLICHTING EN DIE VRYE GESPREK DAAROO.

Ongelukkig laat die US links en regs nie-Afrikaanssprekende studente toe wat bogenoemde soort ideale T-opsiesituasie byvoorbaat onmoontlik maak. Die kategorieë is soos volg:

1. Geen Afrikaans op skool of informeel verwerf nie: die nultaalsprekers (uit my ondervinding slegs enkele swart SA studente – meerendeels studente uit Zimbabwe en oorsee)
2. Min Afrikaans (wissel tussen 3 en 8 jaar skool-Afrikaans): die derde-taalsprekers onder wie merendeels die Afrikataalstudente wat sogenaamd tweedetaal op skool gevolg het vir hierdie paar jaar maar dis eintlik derdetaalvlak as gevolg van swak onderrig, dikwels in die sg ou townshipskole
3. 12 jaar skool-Afrikaans: die gewone tweedetaalsprekers wat merendeels Engelssprekend is maar vele van hulle se vaardigheids-vlakke is ook baie laag – weer weens swak onderrig maar dikwels sommer net min motivering weens negatiewe houding

Met hierdie soort studente in 'n klas is die ideale lesingsituasie hierbo aangedui onmoontlik, want die helfte van die lesing gaan hulle nie verstaan nie (terwyl die Afrikaanssprekende studente natuurlik wel die Engelse deel sal verstaan!) DUS: op watter manier leer die groep hierbo uiteengesit nou Afrikaans aan? Die antwoord is voor-die-handliggend: hoegenaamd nie!

BEHALWE AS DIE ARME DOSENT SELFS TYDENS DIE AFRIKAANSE DEEL VAN SY LESING DIE SANDWICH-TEGNIK GEBRUIK, naamlik: Een sin in Afrikaans – herhaling van kernwoorde uit daardie sin in Engels – Dan weer 'n sin in Afrikaans – weer herhaling van kernwoorde in Engels, ens. En dit is natuurlik tydrowend, sielododend en hoogs uitputtend vir dosent en studente en dus ABSURD!

Wat ek dus vermoed gebeur in die T-opsieklasse, is so-iets soos:

Die dosent wat nie aan skuldgevoelens ly nie, volg die ideale situasie bo geskets. As 'n nie-Afrikaanse student kla, verwys hy die student na die tweetalige notas en basta. Maar waar die nie-Afrikaanse studente aanhou kla, neig heelwat dosente om maar net boedel oor te gee en toenemend meer en meer Engels te praat. Ek glo dis wat die meeste dosente doen omdat hulle juis aan hierdie skuldgevoelens ly!!!

Ten slotte: my grootste kritiek teen die T-opsie is die foutiewe aanname dat die tweetalige notas 'n leermiddel is: Omdat alle notas in elk geval tweetalig is en die lesingtaal 50-50 (hopelik maar dikwels juis nie weens studentedruk), is daar geen intrinsieke motivering vir die nie-Afrikaanse student om Afrikaans te verwerf nie. Waarom sou hy hom kwel as alles vir hom so maklik gemaak word? Hy het beslis nie tyd in sy gewone klasse om nog te probeer om Afrikaans te verwerf nie. En deur 'n proses van natuurlike "osmose" sal hy hoogstens aan die einde van sy voorgraadse 3 jaar dalk 'n bietjie Afrikaans kan praat! Dis in elk geval net die werklike tweetalige – en daarby ook gemotiveerde student - wat die notas in albei tale gaan lees om te kyk of die ander taalekwivalent presies dieselfde betekeniswaardes aan vakkonsepte heg. So 'n student soek vir nuanserings en fyner onderskeidings, maar kan dit slegs doen omdat hy reeds tweetalig genoeg is om sulke onderskeidings raak te lees!!

Die Fakulteit Lettere kan dus tog sekerlik nie dink die T-opsie is die panasee van taalverwerwing nie. Daar moet dus 'n ander rede wees – al wat ek kan dink, is die soeke na getalle!!!

BYLAE VIER

Korrespondensie

1. Viljoen-Giliomee, 02/06/2006

Geagte Kollegas en Vriende,

Ek het 'n interessante berekening gemaak, op grond van die amptelike statistieke wat aan US Raadslede voorsien is by die vorige raadsvergadering, van die wyse waarop Afrikaans aan die US "gevorder" het vanaf 2005 na 2006 spesifiek in die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte.

Daarvolgens was die volgende persentasies van toepassing in L&W:

Jaar:	2005	2006
A-opsie	26,4%	0%
T-opsie	44,8%	70,6%
E-opsie	9,9%	9,6%
Aparte strome (A/E)	9,1%	10,7%
Kwyteskeld	9,7%	9,1%

Die "kwyteskeld" verwys meestal na vreemde tale (Duits, Frans, Xhosa, ens.). Die "aparte strome" (parallel-onderig) het bykans dieselfde gebly.

Ek laat die "Aparte strome (A/E)" sowel as die "Kwyteskeld" buite rekening in die berekening hieronder, en fokus net op die netto totale persentasie Afrikaans en Engels onderskeidelik op voorgraadse vlak. Hiervoor aanvaar ek dat, in die T-opsie, die taalverdeling 50-50 is. (Die Taalplan van die US skryf voor dat Afrikaans ten minste 50% moet wees in T-opsie vakke, maar opnames bewys dat dit nie die geval is nie en dat Engels inderdaad oorheers. Nietemin, ek aanvaar optimisties dat 50% van die T-opsie vakke se inhoud wel in Afrikaans aangebied word.)

In 2005 was daar dus, as deel van die T-opsie, $\frac{1}{2}(44,8)\% = 22,4\%$ netto Afrikaanse inhoud, plus 26,4% Afrikaans in die A-opsie vakke, totaal dus 48,8%. Insgelyks was daar 22,4% Engelse inhoud in die T-opsie vakke, plus 9,9% in die E-opsie vakke, totaal 32,3%. In 2006 het hierdie netto

inhoude vir albei tale toegeneem na 35,3% in die T-opsie vakke. Dit beteken dat die netto totale Afrikaanse en Engelse voorgraadse inhoud in die Fakulteit Lettere & Wysbegeerte in 2005 en 2006 soos volg daar uitsien:

Jaar	2005	2006
Tot. netto Afrikaanse inhoud	48,8%	35,3%
Tot. netto Engels inhoud	32,3%	44,9%

In een enkele jaar het die netto totale Afrikaanse inhoud afgeneem van 48,8% na 35,3%, en die netto totale Engelse inhoud toegeneem van 32,3% na 44,9%. Engels is dus die oorheersende taal van onderrig op voorgraadse vlak in die Fakulteit L&W met 'n groot marge. Met inagneming daarvan dat Engels op nagraadse vlak verreweg die oorheersende taal is, kan met groot sekerheid gesê word dat die Fakt L&W inderdaad Engelstalig is. Trouens, die twee tale se situasie het, op enkele persentasiepunte na, op voorgraadse vlak omgeruil gedurende die twee jaar.

Kan iemand vir my oortuig dat dit nie 'n glybaan na verengelsing is nie?

BIBLIOGRAFIE

I. Primêre bronne

1. *Versamelings*

Die toekoms van Afrikaans aan die Histories Afrikaanse Universiteite, konferensie by Oude Libertas, Stellenbosch, 14 Maart 1999. US-biblioteek, dokumenteversameling.

2. *Koerante*

Business Day, 2004.

Die Burger, 2003, 2005, 2006.

Rapport, 2005.

Vrye Afrikaan, 2004.

3. *Memorandums, notules en verslae*

Council on Higher Education. Language policy framework for South African higher education, Julie 2001.

Department of Education. Education statistics in South Africa at a glance. November 2005.

Evalueringsverslag van tolkdienste in Teologie, 18-22 Junie 2005.

Memorandum aan die UP-bestuur, ongedateer.

Memorandum van 'n afvaardiging van die Aksie vir Hoër Onderwys, 1 Augustus 2002.

Notule van die vergadering van US-senaat, 30 November 2005.

Promoting and enlarging the scope of multilingualism in higher education. Konsepverslag voorberei vir die rektore van die HAU, 2005.

Ranglys van Jiao Tong Universiteit, Shanghai, China

Report on the position of Afrikaans in the university system. (Gerwel-verslag), 14 Januarie 2002.

The development of indigenous African languages as mediums of instruction in higher education. (Ndebele-verslag), Maart 2005.

Universiteit van Stellenbosch. Algemene Jaarboek, 2006.

Universiteit van Stellenbosch. Opname oor die ervaring van die implementering van die taalbeleid en -plan aan US, 2004.

Versoek van Afrikaanse skrywers aan US-raad, voorgelê aan die US-raad, 8 Desember 2005.

4. Korrespondensie

- Duncan Hindle, Direkteur-generaal van Onderwys – Rektore, 2 June 2006.
E-pos kommunikasie H.C. Viljoen – H. Giliomee, 2005.
E-pos kommunikasie, J.A. Laponce – H. Giliomee, 7 Oktober 2005.
Kader Asmal – Afrikaanse Oorlegplatform, 3 Julie 2001.
Kommentaar deur C. Blanckenberg, 22 Oktober 2005.
Kommentaar deur Susan Roets, taalpraktisyn, 10 Desember 2004.
Kommunikasie van M. Verhoef, 13 Desember 2005.

5. Onderhoude

- Mededeling met 'n senior advokaat (anoniem), 29 Desember 2005.
Onderhoud met 'n prominente oud-professor (anoniem), 13 Februarie 2006.
Onderhoud met 'n raadslid (anoniem), 30 Januarie 2006.
Onderhoud met Francois Retief, 1 Februarie 2006.
Onderhoud met Rolf Stumpf, 3 Desember 2005.

II. Sekondêre bronne

1. Boeke

- Dench, Geoff. *Minorities in the open society*. London: Routledge and Kegan Paul, 1986.
Fishman, J.A. *Bilingual education: an international sociological perspective*. Rowley, Mass.: Newbury House, 1976.
Hylland Eriksen, Thomas. *Ethnicity and nationalism*. London: Pluto Press, 1993.
Kwaa Prah, Kwesi. *Mother tongue for scientific and technological development in Africa*. Bonn: German Foundation for International Development, 1995.
Laponce, J.A. *Languages and territories*. Toronto: Toronto University Press, 1987.
Omotoso, Kole. *Season of migration to the south*. Cape Town: Tafelberg, 1994.
Phillipson, Robert. *Linguistic imperialism*. Oxford University Press, 1992.
Romaine, Suzanne. *Bilingualism*. Oxford: Blackwell, 1996.
Viljoen, Christo. *Die eerste veertig jaar: Gedenkbundel, 1944-48*. Stellenbosch: Fakulteit van Ingenieurswese, Universiteit van Stellenbosch, 1984.
Wright, Sue. *Language policy and language planning: from nationalism to globalisation*. London: Macmillan, 2004.

2. Hoofstukke in boeke

- Alexander, Neville. 'Die noodsaak van universiteite vir die oorlewing van nie-dominante tale in Suid-Afrika.' *Kruispad: Die toekoms van Afrikaans as openbare taal*, Hermann Giliomee en Lawrence Schlemmer (reds.). Kaapstad: Tafelberg, 2001.

- Ponelis, Fritz. 'Afrikaans as a language of science.' *Sprache und Sprachen in Wissenschaft*, H.E. Wiegand (red.). Berlin: Walter de Gruyter, 1999.
- Szanton, David. 'The intellectualisation of African languages: a report.' *The Intellectualisation of African languages*, Neville Alexander (red.). Kaapstad: Praesa, 2005.
- Viljoen, Christo. 'Afrikaans op die terrein van die natuurwetenskappe en tegniek.' *Afrikaans: Lewende taal van miljoene*, F.I.J. van Rensburg (red.). Pretoria: Van Schaik Uitgewers, 2004.
- Viljoen, G. Van N. 'The Afrikaans universities and particularism.' *The future of the university in South Africa*, Hendrik W. van der Merwe en David Welsh (reds.). Kaapstad: David Philip, 1977.

3. Artikels

- 'Language, education and development.' *ADEA Newsletter*, vol. 17, no. 2, April-Junie 2005.
- 'Looming shortage of new African recruits.' *Financial Mail*, 27 Januarie 2006.
- 'Special report on endangered languages.' *The Economist*, 1 Januarie 2005.
- 'Special report on higher education.' *The Economist*, 26 Februarie 2005.
- 'Standpunte oor Afrikaans deur die rektore van die HAU.' Persverklaring, 24 September 2002.
- 'The brains business.' *The Economist*, 10-16 September 2005.
- Breyten Breytenbach aan Piet le Roux. *Vrye Afrikaan*, 18 November 2005.
- Mouton, Johann. 'Afrikaans as wetenskapstaal in Suid-Afrika. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*
- Taylor, Charles. 'The dynamics of democratic exclusion.' *Journal of Democracy*, vol. 9, no. 4, 1998.
- Van Wyk, J.D. Die wisselwerking tussen Afrikaans en die (plaaslike) wetenskapsbeoefening. *Aambeeld*, RAU, vol. 24, no. 1, Junie 1966.

4. Tesis, referate en ongepubliseerde manuskripte

- Alexander, Neville. 'Notes for the memorandum to be submitted to the Minister of Education.' Ongedateer.
- Giliomee, Hermann en Schlemmer, Lawrence. 'The proposed future profile of the University of Stellenbosch.' Ongepubliseerde verslag opgestel vir prof. A.H. van Wyk, 15 Mei 2000.
- Malherbe, Rassie. 'n Universiteit se taalbeleid as 'n uitdrukking van grondwetlik beskermde diversiteit.' Ongepubliseerde referaat.
- Rautenbach, T.C. 'Die stigting en aanvangsjare van die Universiteit van Port Elizabeth.' Doktorale verhandeling, Universiteit van Port Elizabeth, 1995.
- Rekenaarkopie van prof. Kapp se slotgedagtes op die konvokasievergadering van 11 November 2005 wat 'n woordelike herhaling is van sy woorde op die

vergadering van 14 November 2002 soos ook op die rekenaarkopie van daardie vergadering weergegee.

Verbatimkopie uitgereik deur US van die toespraak van pres. Nelson Mandela, 25 Oktober 1996.

Verbatimkopie van toespraak deur Thabo Mbeki voor die Afrikanerbond, 27 Julie 1999.

Webb, Vic. 'LOTE as languages of science in multilingual South Africa.' Referaat by 'n konferensie aan die Universiteit van Helsinki, 2005.

5. *Webblaaie*

Webblad van die Universiteit van Stellenbosch, www.sun.ac.za – Rektor se toesprake, 10 November 2005.

'n Vaste plek vir Afrikaans

Taaluitdagings op kampus

Die woelinge oor die voertaalbeleid op kampusse wat eens grootliks enkelmedium Afrikaans was, duur al tien jaar. Dit het in die afgelope jaar véél hewiger geword, sonder enige aanduiding dat temperature gaan afkoel.

In Pretoria het meer as duisend Tukkies teen die marginalisering van Afrikaans geprotesteer – en dit was vir die universiteitsbestuur nodig om dosente te herinner aan studente se reg om toetse en werkstukke in Afrikaans te lewer. Die besluit van die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte op Stellenbosch om dubbelmedium tot in die derde jaar deur te voer, het tot waarskynlik die grootste polemieksnóg in *Die Burger* gelei. Hierteenoor was die Bloemfonteinse en Potchefstroomse kampusse, wat taalbeleid betref, redelik rustig.

Dié konflik is nie net 'n intellektuele binnegeveg waarin akademici hulle verlustig nie. Afrikaans se toekoms as openbare taal hang van die uitslag af. Word Stellenbosch en Pretoria hoofsaaklik Engels, volg van die beste hoërskole gou dié voorbeeld.

Teen 'n agtergrond van die opmars van Engels in internasionale taalgebruik, gee dié boek 'n oorsig en ontleding van ontwikkelinge op Suid-Afrikaanse kampusse in die afgelope tien jaar – en die implikasies daarvan vir Afrikaans, ander inheemse tale en kulturele diversiteit. Teenoor die standpunt dat Afrikaans as onderrigtaal met "taalvriendelikheid" en met oop hekke vir Engels gebruik moet word, stel hierdie boek die standpunt wat bekend staan as Laponce se Wet: Hoe taalvriendeliker mense is, hoe dodeliker raak die geveg tussen 'n kwesbare en 'n sterker taal (by ons Afrikaans en Engels).

"Slim" oplossings kan nie sekerheid vir Afrikaans – en al ons inheemse tale – bring nie. Ons kwesbare tale se toekoms sal uiteindelik afhang van universiteitsbesture se beginselvastheid, eerlikheid, en hul verantwoordbaarheid aan taalgemeenskappe. En slegs die Afrikaanse taalgemeenskap self kan dié verantwoordbaarheid, en daarmee saam 'n vaste plek vir ons taal, afdwing.

Hermann Giliomee

Buitengewone Professor in Geskiedenis, Universiteit Stellenbosch

Lawrence Schlemmer

Direkteur, MarkData

SUN PRESS

ISBN 1-920109-16-1

9 781920 109165